

ASAF SAVAŞ AKAT

GAZETE YAZILARI – 10

2003 YILI

VATAN GAZETESİ

İstanbul Bilgi Üniversitesi

Mart 2004

<http://akat.bilgi.edu.tr>

İÇİNDEKİLER

OCAK 2003	4	HAZİRAN 2003	78
<ul style="list-style-type: none">• 2003 TAHMİNLERİ• DÜŞÜK ENFLASYONA İLK ADIM• DIŞ DENGEDE DEĞİŞİM• SABIRLI OLMAK GEREKİYOR• SIKI BÜTÇE TAHDİDİ İŞLİYOR• EFELENME AŞAMASI• ANNE KRUEGER'İN ZİYARETİ• ABD'YE ELEŞTİRİLER• BEDAVACILIK İLLÜZYONU• KAMU BORCU VERİLERİ• KAMU BORCU VE DÖVİZ KURU• FAİZ HESAPLARI		<ul style="list-style-type: none">• EURO-DOLAR PARİTESİNİN SEYRİ• SERMAYE HAREKETLERİ• PARA İKAMESİ VE DÖVİZ KURU• DIŞ DENGE VE İŞÇİ DÖVİZLERİ• İŞÇİ DÖVİZLERİ• ÖZEL HAKİKAT VE KAMUSAL YALAN	
ŞUBAT 2003	19	TEMMUZ 2003	91
<ul style="list-style-type: none">• MURAT SERTEL• HAZİNE'DEN KİM ALACAKLI?• DEVLETİN ENFLASYONU• 2002 BÜTÇE GERÇEKLEŞMESİ• ENFLASYON VE NİSBE FİYATLAR• ABD-AVRUPA İLİŞKİLERİ• HİBE Mİ? BORÇ MU?• DALGALI KUR DEMOKRASİSİ• SÖZCÜKLERİ SEVINİZ• BELİRSİZLİK NE ZAMAN BİTER?		<ul style="list-style-type: none">• TEORİ ÇOK YARARLIDIR• ENFLASYON VE DEFLASYON• YÜKSEK FAİZİ KİM ÖDÜYOR?• BÜTÇE GERÇEKLEŞMESİ• FİYAT VE DEĞER• OCAK-NİSAN DIŞ TİCARETİ• ÖZELLEŞTİRME, DOĞAL TEKEL VE REKABET• IMF'SİZ İSTİKRAR• KRİZ ÖZLEMLERİ• KAMU BORCU VERİLERİ• BİR TOPLANTIDAN İZLENİMLER	
MART 2003	32	AĞUSTOS 2003	105
<ul style="list-style-type: none">• 2002'DE DIŞ TİCARET• ÖZGÜRLÜĞÜN BEDELİ• WWW.DOLARALMA.COM• 2003 HEDEFLERİ• ERDOĞAN, TEZKERE VE EKONOMİ• POPÜLİZMİN SEFALETİ• DÖVİZ BİLMECESİ• OLAĞANDIŞI GÜNLER• NASIL HATA YAPILIR?• EKONOMİNİN KIRILGANLIĞI AZALDI• TASARRUFÇUNUN ZOR KARARI• TÜRKİYE'Yİ SAHİPLENELİM• BORÇ VE FAİZ HESAPLARI		<ul style="list-style-type: none">• HABERLER İYİ• DEFLASYON SÜRÜYOR• FAİZ İNDİRİMİ• BEKLENTİLERDEKİ DEĞİŞİM• ENFLASYON VE HAYAT PAHALILIĞI• ENFLASYON YANILSAMALARI• KLİMA SÜRPRİZLERİ• SÜREYYA BAŞARIYA KOŞUYOR• ALTIN İTHALATI• LİDERLİK CESARET İSTER• TAVLA MUHABBETLERİ• ŞANS VE YETENEK• BÜYÜME VE İSTİHDAM	
NİSAN 2003	48	EYLÜL 2003	119
<ul style="list-style-type: none">• BORÇ ÖDEME HESAPLARI• TALEPSİZ BÜYÜME• MİLLİ GELİR VE DIŞ DENGE• PROGRAM VATANDAŞ KATKISI• EKONOMİ YÖNETİMİ• BÜROKRASİ VE SİYASET• GÜVENEN KAZANIYOR• TARİH ÇOK CİLVELİDİR• YENİ DÜNYA DÜZENİ• TÜRKİYE HEP ŞAŞIRTIR• MART SONUNDA KAMU BORCU		<ul style="list-style-type: none">• SEZONU AÇIYORUZ• İKİNCİ ÇEYREKTE MİLLİ GELİR• İLK YARIDA MİLLİ GELİR VE TALEP• STOK DEĞİŞİMİ VE SERMAYE KAÇAĞI• KONJONKTÜRE ZIT BAKIŞLAR• TOPARLANMA KALICIDIR• EKONOMİK RİSKLER• SİYASİ RİSKLER• KIRILGANLIK SINAVI	
MAYIS 2003	62	EKİM 2003	129
<ul style="list-style-type: none">• GECİKMİŞ BAHARIN İLK SICAĞI• HAMBURGER VE REEL KUR• ENFLASYONUN GİDİŞATI• ÖDEMELER DENGESİNDE YENİ SUNUM• DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ• DÖVİZ KURU YANILGILARI• DÖVİZ KURU YANILGILARI (2)		<ul style="list-style-type: none">• HUKUK VE SİYASET• KANUNLARIN RUHU	

- TÜRKİYE ŞAŞIRTİYOR
- DOMATES, BİBER, PATLICAN...
- DÜNYADA KİŞİ BAŞINA GELİR
- DÖVİZ KURU BİLMECELERİ
- KARIŞIK HESAPLAR
- PAUL KRUGMAN
- AMERİKADA SİYASİ KUTUPLAŞMA
- ABD'DE MALİYE POLİTİKASI

KASIM 2003 141

- ABD'DE DIŞ AÇIK
- DOLAR VE PARİTE
- DIŞ AÇIK HESAPLARI
- TEK HANELİ ENFLASYON
- GELİR DAĞILIMI: GENEL GÖZLEMLER
- GELİR DAĞILIMI DÜZELİYOR MU?
- GELİR DAĞILIMI REHBERİ
- NÜFUS BİLMECELERİ
- EL KAİDE'NİN AMACI
- HÜZÜNLÜ BAYRAM
- KAMU BORCU SAYILARI
- HAZİNENİN BORCU NE DURUMDU?

ARALIK 2003 155

- BORCUN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ
- İLK DOKUZ AYDA DIŞ DENGE
- AB İLE DIŞ TİCARET AÇIĞI
- DIŞ TİCARET AÇIĞININ DAĞILIMI
- AB İLE CARİ DENGE
- BÜYÜME VE İÇ TALEP
- BÜYÜME VE DIŞ TALEP
- YAPISAL DÖNÜŞÜM İŞARETLERİ
- BÜTÇE HEDEFLERİ TUTUYOR
- DÜNYA EKONOMİSİNDE CANLANMA
- 2003: KRİTİK YIL
- GÜVEN FAZİLET DAİRESİ
- 2003'DE EKONOMİ

2003 TAHMİNLERİ

Geleneğimizi sürdürüyoruz. Yılın ilk yazısında ekonominin temel büyüklükleri için **beklentilerimizi** veriyoruz. Tahminciliğin önemli riskler taşıdığına biliyorum. Ne yapalım! Mesleğin racunu böyle...

Yazıma 2002 yılbaşı ile karşılaştırma yaparak başlayacağım. Çünkü iki yılbaşı arasında temelde büyük bir fark görüyorum. Geçen yılbaşında belirsizlik ekonominin **içsel dinamiklerinden** kaynaklanıyordu. Buna karşılık ekonomi-dışı koşullar nisbeten sakindi.

Bu yıl durum tam tersine döndü. Dışsal şoklar olmadığı takdirde ekonominin nasıl seyredeceği daha belirgin. Buna karşılık **dış faktörde** çok büyük bir belirsizlik söz konusu. İki hususun altını çizmek istiyorum.

Bir: yeni hükümetin ekonomik programı uygulama kararlılığı daha **sınavdan geçmedi**. Normal koşullarda IMF ile ilişkilerin düzgün seyretmesini bekliyoruz. Ancak gene de bir belirsizlik var.

İki: dış koşullar tek kelime ile karmakarışık. ABD'nin **Irak'a müdahalesi** ve Türkiye'nin bu olayda alacağı rol fevkalade önemli. Kıbrıs'ta saat çalışıyor. Bunların ekonomiye çok ciddi etkileri olabilir.

Enflasyon ve Kur

Geçen yılbaşında yaşanan belirsizliğin geri planında hem ekonomik aktörlerin hem de tahmincilerin yeni rejimin sonuçlarını algılamakta zorlanmaları yatıyordu. Özellikle **dalgalı kur sisteminin** nasıl işleceği konusunda çok tereddüt vardı.

Nitekim büyük çoğunluk milli gelirden büyümenin düşük kalacağını, enflasyonun ise düşmeyeceğini düşünüyordu. O açıdan 2002 yılı çok öğretici oldu. Sıkı maliye ve para politikalarının **kur ve enflasyonu** denetleyebildiği görüldü.

Programın sürdürülmesi halinde bu yıl farklı bir durum ortaya çıkmayacaktır. Programın öngördüğü **faiz-dışı fazla** hedefi tutturulduğu takdirde enflasyonun da hedeflenen düzey hatta gene bir miktar altında çıkması normaldir.

Şunu söylemek istiyorum. 2003'de enflasyonda sürpriz beklemiyorum. Tüketici enflasyonu hükümetin hedefi olan **yüzde 20'ye** rahat ulaşır. Daha düşük çıkma ihtimali daha yüksek olma ihtimaline kıyasla daha fazladır.

Enflasyon düştüğü ortamda döviz kurunda bir sürpriz ihtimali yoktur. Ekonomi-dışı nedenlerle kurda geçen yıla kıyasla daha da büyük **dalgalanma ve volatilité** yaşanabilir. Ancak bunun ortalama kura etkisi az olur.

2003 yılı ortalama dolar kuru için **1.750.000 TL** diyorum. TL'nin takriben yüzde 15'lik bir değer kaybına tekabül ediyor. Parite de bir miktar Euro lehine değişeceğinden sepet devalüasyon az çok tüketici enflasyonuna eşitlenir.

Talep ve Büyüme

Talep ve büyümeyi tahminde çok zorlanıyorum. Sorun şu: savaş, vs. dış gelişmelerin enflasyon ve kur üzerinde etkisi kısıtlıdır. Buna karşılık **iç-dış talebi ve büyümeyi** ciddi şekilde etkilemeleri kaçınılmazdır.

İki uç senaryo yazabiliriz. Irak ve Kıbrıs sorunları çabuk çözülmüşse, 2003'de iç talepte hissedilebilir bir canlanma yaşanacaktır. İç talebin büyümeye katkısının yüzde 5-6 civarına çıkabileceğini düşünüyorum (2002'de yüzde 1.5). Büyüme **yüzde 5'e** çıkabilir.

Eğer Irak ve Kıbrıs'ta işler karışırsa, iç talep gene cansız seyreder. Turizmle birlikte dış talep de geriler. Buna 2002'deki stok artışı etkisinin tersine dönmesini de ekleyebiliriz. Büyüme **sıfır hatta negatif** olacaktır. Ayrıntıları tartışmaya zamanımız olacak. (2 Ocak 2003)

DÜŞÜK ENFLASYONA İLK ADIM

2002 yılı enflasyonu Cuma günü DİE tarafından açıklandı. İki gündür medyada ayrıntılı şekilde değerlendiriliyor. Yeni bir şey söyleyebileceğime emin değilim ama değinmeden edemedim.

Hükümet 2002 için açıkladığı hedef TÜFE ve TEFE için sırası ile **yüzde 35 ve yüzde 31**'di. Niyet Mektubunda ise sadece TÜFE hedefi yer alıyordu. IMF sorunlu bir endeks olduğunu bildiği TEFE'yi programa dahil etmemişti.

Enflasyon hedefi fazlası ile tutturuldu. Yıl sonu itibarıyla TÜFE, TEFE ve Özel İmalat Sanayi (ÖİS) sırası ile **yüzde 29.7, yüzde 30.8 ve yüzde 27.7** olarak gerçekleşti. Yakın tarihimizde ilk kez bu kadar düşük bir enflasyon yaşıyoruz.

Bir Değerlendirme

TÜFE ve ÖİS gibi iktisatçı için neyi ölçtüğü azçok belirgin iki endeksin **yüzde 30'un altında** çıkması fevkalade önemlidir. Enflasyon dinamikleri açısından öğreticidir. Kamuoyundaki yaygın yanlış inançların ve önyargıların kırılmasına katkı yapacaktır.

Daha ilkbahar aylarında tüketici fiyatlarının seyri yıl sonu için yüzde 30 ve altına işaret ediyordu. Eğer yazbaşındaki siyasi çalkantıları ve erken seçim olmasa, TÜFE **yüzde 25**'lere gerileme eğiliminde idi.

O günlerde biraz ironik bir şakayı sık sık kullanıyordum. "Ekonomi yönetimi büyük bir sorunla karşı karşıya, enflasyonu saptadıkları hedefe **nasıl yükselteceklerini** bilmiyorlar" diyordum. Neyse ki hükümet siyasi çalkantı ve erken seçimler imdatlarına yetiştii.

Aynı mantık ÖİS için de geçerlidir. Yılın ilk beş ayında doların TL karşısında değer kaybı ÖİS açısından büyük önem taşıyordu. Birincisi, özel kesimde girdi maliyetleri düştü. Fiyatlar üstünde maliyet baskısı kalktı.

Daha da önemlisi, **sürekli yukarı giden** kur beklentileri kırıldı. Firmalar fiyatlarını daha gerçekçi beklentiler bazında saptamaya başladılar. Gene siyasi

belirsizlik sonucu yazbaşında kur aniden tırmanmamış olsa, ÖİS'in de 5-6 puan daha düşük çıkması mümkündü.

TEFE apayrı bir olaydır. Her fırsatta tekrarlıyorum. **Neyi ve neden ölçtüğü** böylesine belirsiz bir endeks tahayyül etmekte zorlanıyorum. En vahim sorunu, sebze meyva gibi tarımsal fiyatların anlamsız şekilde endekste yer almasıdır.

Örneğin Aralık ayında **kabak** fiyatının yüzde 88.4, **limon** fiyatının yüzde 25.5 artması, **hamsi** fiyatının ise yüzde 24.4 azalması hangi sanayi sektörlerinin girdi maliyetini etkilemektedir?

İmalat sanayinde kamu fiyatları **yüzde 34.3**'le hem özel kesimden hem de toplam endeksten daha hızlı yükselmiştir. Bunun nedenini biliyoruz. Bir türlü denetlenemeyen kamu harcamaları dolaylı vergilerdeki artışlarla finanse edilmektedir.

Büyüme ve Enflasyon

2002 yılında büyüme hızının hedeflenenin çok üstüne çıkmasını temin eden enflasyondaki **büyük düşüştür**. Bu konuyu çok işledik. Bir kere daha hatırlatmakta yarar görüyoruz.

Türkiye ekonomisinin bugünkü yapısı ve iktisat politikası ortamında, enflasyon büyümenin **en büyük düşmanı** haline gelmiştir. Büyüme ancak ve ancak enflasyondaki düşüşle birlikte hızlanmaktadır. 2002 yılı bunun kanıtıdır.

Ekonomi yönetiminin 2002'de enflasyonla **kararlı mücadelesi** milli gelirden büyüme ve enflasyonda düşüş getirdi. Aynı kararlılık 2003'de sürdürülürse aynı olumlu sonuçlar elde edilecektir. Hükümetin bu hayati ilişkiyi kavramış olduğunu umut ediyorum. (5 Ocak 2003)

DIŞ DENGEDE DEĞİŞİM

Yılın ilk yazısında 2003 için büyüme, enflasyon ve döviz kuru tahminlerimizi verdik. Halbuki daima **cari işlemler dengesi** için de bir tahmin açıklarız. Bu kez bilerek dış dengeyi hariç tuttuk. Tek başına bir yazıda ele almayı tercih ettik.

Türkiye toplumunun müşterek hafızasındaki güçlü **döviz bitecek korkusu** haklı nedenlere dayanır. Son elli yılın krizlerinde kur ve döviz hep baş roledir. 1955-58 ve 1977-80 dönemlerinde ise iki kez Türkiye kelimenin gerçek anlamı ile dövizsiz kaldı.

1980'lerde ekonomiyi dış rekabete açan her adımda "eyvah, döviz bitecek!" dendi. Rusya pazarının açılması ile birlikte döviz gelirlerinde büyük artışlar yaşanmasına rağmen korku sürdü. Şubat krizi sonrasında döviz ve kur **tam bir saplantı** haline geldi.

Bütün bunları düşünerek Türkiye'nin döviz gelir ve giderlerinde görülen değişimi başlı başına bir yazı konusu yapmaya karar verdim.

Gelir ve Giderlerin Ayrıntısı

Ocak-Ekim 2002 cari işlemler dengesi yayımlandı. Ana eğilimler iyice belirginlik kazandı. Yılın ilk on ayında cari işlemlerde **0.6 milyar dolar fazla** oluşmuş. Son iki ayda açık verse bile yıl küçük bir artı ile kapanacaktır.

İki hususa dikkatinizi çekmek istiyorum. Bu yıl ekonomi **yüzde 7** civarında büyüyor. Yani talep olmadığını ve cari dengenin o nedenle fazla verdiğini söyleyemeyiz. TL ise **değer kazanmıştır**. Fazlayı TL'nin değer kaybı ile açıklayamayız.

Döviz kazanan ve harcayan faaliyetlerde çok ciddi bir **yapısal dönüşüm** yaşandığı kanısındayım. Sayılar içinde sizi boşmadan derdimi anlatmaya çalışacağım. Dış ticaret açığına, görünmeyen gelirlere ve işçi dövizlerine bakacağım.

Şubat krizinden bu yana dış ticaret açığı küçülmektedir. Bir nedeni ihracattaki artıştır. Diğer nedeni ise ithalattaki azalmadır. 1996-98 arasında dış ticaret açığı 20 milyar dolar, 2000'de ise 26 milyar dolardı. 2002'de **12 milyar dolarda** kalacaktır.

Ihracat artışı olağan **trend büyümeyi** yansıtmaktadır. Yani kalıcıdır. İthalat düşüşü ise ekonomideki yapısal dönüşümün bir sonucudur. **Kamu açıkları** ile pompalanan iç talep dönemi bitmiştir. İthalattaki düşüş de kalıcıdır.

Görünmeyen gelirlerde ve işçi dövizlerinde ise tam tersine bir eğilim vardır. Örneğin 1998'de net görünmeyenler 10.5 milyar dolar, işçi dövizleri 5.8 milyar dolar, **toplamı 16.3 milyar dolardır**. 3.9 milyar dolar bavul ticareti vardır. 19 milyar dolar dış ticaret açığına karşılık cari işlemler **2 milyar dolar fazla** vermiştir.

2002'de net görünmeyenler artı işçi dövizleri toplamı **6.9 milyar dolardır**. Dört yıl içinde döviz kazançlarında **9.5 milyar dolarlık** bir gerileme izlenmektedir. Bunun ne kadarı hakiki, ne kadarı da belirsizlik nedeni ile yurt dışında tutulan döviz olduğu herkesin merak konusudur.

2003 Tahminleri

2003'de 40 milyar dolar ihracat, 54 milyar dolar ithalat öngörüyorum. 2003 yılı ithalatı 2000'den fazla olacaktır. Ama dış ticaret açığı 14 milyar dolarda kalacaktır. 2002 gibi 4 milyar dolar bavul ticaretini ekleyince dış ticaret açığı 10 milyar dolara inecektir.

Görünmeyen gelirlerde gizlenen sermaye kaçığında hiç azalma olmasa bile rekor ithalata rağmen cari denge açığı 1.5 milyar dolar civarında kalacaktır. Güvenin tesis edilmesi halinde ise net görünmeyen artı işçi dövizlerinde 2.5 milyar dolar artış hesaplıyoruz. Bu da cari işlemler dengesinde **1 milyar dolar fazlaya** tekabül ediyor.

Kur hesapları yaparken cari dengeyi unutmamak gerekiyor. (7 Ocak 2003)

SABIRLI OLMAK GEREKİYOR

Hafta başından itibaren çevremde **“hoca ne oluyor, yeni bir kriz mi geliyor?”** diye soranlarda büyük bir artış var. Vatandaşın ve piyasaların sinirli olup olmadığı bana gelen sorulardan derhal anlaşılıyor.

Salı gecesi **İş Yatırım**'ın davetlisi olarak bu yılın Nobel iktisat ödülü sahibi **Kahneman**'ı dinlemeye gittik. Mali piyasalara davranışsal ekonomi açısından baktı. İktisatla psikolojinin kesiştiği ilginç alanda dolaştı.

İnsanların risk olayına nasıl yaklaştıklarını araştırmış. İktisat teorisi karar birimlerinin rasyonel davrandıklarını kabul eder. Burada rasyondan kastediler **tutarlı** davranıştır. Kahneman'ın bulguları sistematik şekilde tutarsız davranışlara pekala raslandığını gösteriyor.

Türkiye'de **yanlış hesaba temellenen** davranış kalıpları çok yaygındır. Siyaset düzeyinde daha görünür oluyor. Ama tutarsız tercih ve karar almak siyasetçilerin tekelinde değildir. Onları oraya seçen vatandaşlar da zaten öyle davranırlar.

Özel Konjonktür

İki hafta önce **hükümeti uyararak** ihtiyacını hissettik. Hükümetten kamuoyuna giden işaret ve mesajların net olmadığını belirttik. Hükümetin ekonomik programı uygulama konusunda kararlılığı hakkında tereddüt oluşabilir dedik.

Maalesef hükümetin uygulayacağı iktisat politikası konusunda dağınıklığı sürdü. Özellikle programın üstüne inşa edildiği **bütçe disiplinin gevşeyebileceği** izlenimi verildi. Seçim sonrasında görülen iyimserlik yerini yavaş yavaş karamsarlığa bıraktı.

1998 yılından bu yana, Türkiye ekonomisinin seyrinde en büyük etki kamuoyunun uygulanan politikalara karşı **güven duygusudur**. Güven kaybolduğu an ekonominin başına neler gelebileceğini yaşayarak öğrendik.

Bu ilginç duruma iktisat literatüründe **“çoklu denge”** dendiğini de defalarca yazdık. Güven duygusunun zedelenmesi halinde nesnel koşulların gerektirdiğinden çok daha büyük bedellerin nasıl ödendiğini anlattık.

Türkiye'nin **özel konjonktürü** şöyle işliyor. Hükümet olayın ciddiyetini anlamıyor. Birbiri ardına hatalar yapıyor. Güvensizlik başlıyor. Kur ve faiz kırırdanıyor. Gerisi çorap söküğü gibi geliyor.

Derhal moratoryum ve konsolidasyon rivayet dolaşıma çıkıyor. Faiz ve kur bütçünün tırmanıyor. Herkes korkmaya başlıyor. Faiz ve kur tekrar gidiyor. Nereye kadar? Duruma göre, bazen birkaç gün, bazen birkaç hafta, neticede **hükümet pes ediyor**. Hatalar düzeltiliyor.

Buna da bir isim taktık. **Piyanın sopası** dedik. Piyasa siyaseti çok etkin şekilde terbiye ediyor. Basıyor sopayı, siyasetçi öğreniyor. Gönümüz sopasız öğrenmesini istiyor elbette. Ama ne çare, bu toprakların suyundan havasından olmalı, başka türlü öğrenilmiyor.

Kriz Olur mu?

Bence kriz olmaz. Yukarıda anlattığım konjonktür işler. Son günlerdeki gibi bir **mali çalkantı** olur. Hükümet programı gevşettiği takdirde başına neler geleceğinin ilk provasını yaşar. Derhal kendisini toparlama başlar. Krizin ucundan dönülür.

Üzülmemek elde değil. **Akılcı tutum** geleceğinin kanıtı geçmişte gelmesi olan bu çalkantıya izin vermemektir. Ama Kahneman'ın açıkladığı gibi insanlar her zaman akılcı davranıyorlar.

Okuyucularıma bu tür çalkantılar sırasında paniklememeyi tavsiye ederim. Bu filmi daha önce gördük. Sonunu biliyoruz. **Sabırlı ve sakin** şekilde filmin bilinen sonunu beklemekte yarar görüyorum. (9 Ocak 2003)

SIKI BÜTÇE TAHDİDİ İŞLİYOR

Son günlerde olup bitenlerin taşıdıkları önemli bir mesaja işaret etmek istiyorum. Gene **bardağın dolu yanına** bakacağım. Adım nasıl olsa iyimsere çıkmış. Türkiye’de herşey daima kötüye gitmiyor diyeceğim.

Önce olguları kısaca gözden geçirelim. AKP seçim kampanyasını iyi bilinen popülist söyleme oturtmadı. Genelde ekonomik programı ve AB üyeliğini savundu. Ne var ki, eski alışkanlıklar kolay kaybolmuyor. AKP de bir miktar **seçim vaadinde** bulundu.

AKP’yi esas itibariye tepki oyları iktidara taşıdı. Oy verenlerin yeni hükümetten kısa vadeli beklentileri vardı. Her seçilmiş siyasetçi kendisine oy verenlerin günlük yaşamında **hemen bir iyileşme** sağlamayı çok önemser.

Üstüne, AKP’nin içinde ve çevresinde çok sayıda **su katılmamış popülist** yer alıyor. Kimisi enflasyonu bırakın, büyüme için para basın diyor. Diğer vergi affından gelecek hayali 10 ktr.TL’yi peşinen harcatıyor.

Ne oldu? Yeni hükümet harcama artırıcı bir dizi tedbir getirdi. İşin bu kısmı eskisi gibi. Fakat sonrası değil. Hemen ardından **ek harcama için ek kaynak** bulmak zorunda kaldılar. Bir takım vergileri arttırdılar.

Yenilik Bütçe Disiplinidir

Anahtar tarih **Aralık 1999’dur**. Ecevit hükümeti ilk enflasyonla mücadele programını başlatarak bir dönemi bitirmiştir. Standby Anlaşmaları ile birlikte hükümetlerin istedikleri gibi ve kaynak bulmadan harcama yapmaları dönemi sona ermiştir.

Bu konuya geçmişte de değindim. İktisat literatürü bu olayı “**sıkı bütçe tahdidi**” kavramı ile tanımlar. Anlamı sözcüklerde mündemiçtir. Bütçe dengesi hükümetin iradesi ile değiştirebileceği bir büyüklük olmaktan çıkar. Hükümet de toplumdaki bireyler gibi **geliri kadar** harcama yapma zorunluluğu ile karşı karşıya kalır.

Türkiye’nin son yirmi hatta otuz yılına damgasını vuran anlayış ise bunun tam tersi olmuştur. Şöyle özetleyebiliriz. Hükümet kamu harcamalarını **arzuladığı gibi** artırır. Gelirin üstündeki kısmını ya borçlanarak yada para basarak finanse eder.

Başlangıçta hem borçları azdır hem de enflasyon düşüktür. Hükümet fazla zorlanmadan bütçeyi deler. Ama borçlar ve enflasyon giderek yükselir. Vatandaş kendini korumak için dövize kayar. Bunun üstüne faizler hızla tırmanır.

Sonra? Tasvire ne hacet! Sonrasını 1999’dan bu yana fiilen yaşıyoruz. Birkaç büyük kriz, bankacılık sisteminin çökmesi, ekonominin ciddi şekilde küçülmesi sonucunda zor yoldan hükümetler gelir ve giderleri arasında **ekonominin gerektirdiği dengeyi** kurmayı öğrenirler.

Harca Ama Kaynağını Bul

Bütçe disiplini hükümetlerin harcamaları arttırmalarına engel değildir. Demokratik rejimde, vatandaşın seçtiği iktidar kamu harcamalarının **büyükülüğünü ve yapısını** tayin etme yetkisine sahiptir. Bu konuda hiç bir tereddüt olmamalıdır.

Yenilik bütçe açığı konusundadır. Hükümet harcamaları arttırabilir. Ancak artan harcamanın **gerektirdiği kaynağı** bulmadan bunu yapamaz. Yani artık her harcama artışı için kamu gelirlerinde de benzer bir artış sağlayacak tedbirleri getirmek zorundadır.

Son olaylar Türkiye’nin bu hayati konuda kritik eşiği aştığını kanıtlamaktadır. AKP hükümeti tüm tersine önerilere rağmen ek harcama için gereken ek kaynağı bulmak zorunluğunu hissetmiştir. Biraz tereddüt etmiştir. Ama filmin sonu iyi bitmiştir. **Çok sevindiricidir**. (12 Ocak 2003)

EFELENME AŞAMASI

Türkiye’de siyasi iktidarın ekonomik sorunlara nasıl yaklaştığını artık iyice öğrendik. İktidarda hangi partinin yada kimin olduğu çok önemli değil. Neticede hepsi **benzer davranış kalıpları** içinde kalıyorlar. Yani tekil davranışlardan bir sistematığe gidebiliyoruz. Bunun hoş bir tarafı var. Önceden gelişmeleri kestirebiliyoruz. Dolayısı ile tahminlerimiz tutuyor. Zamanlamada ufak tefek yanılığalar oluyor elbette. Ama genel tavır açısından siyasetçiler bizi neredeyse **hiç yanıltmıyorlar**.

Teşhihte hata olmaz derler. Siyaseti şablonlar üzerine kurulmuş **bir müsamere** gibi görebiliriz. İlkokullarda oynanan cinsten, hepsi birbirine benzeyen müsamereler gibi. Küçük çocuklar beceriksiz şekilde metni okumaya ve oynamaya çalışırlar.

Çalkantı Senaryosu

3 Kasım seçimleri öncesinde **AKP iktidarının** ekonomiyi nasıl yaklaşacağını tahmin etmek önem kazanmıştı. Bir süre çalışarak basit bir senaryo geliştirdim. İlgiyenlere anlattım. Onu özetleyerek başlamak istiyorum. Seçim sonrasında mutlaka kurda ve faizde volatilité ve yükselme anlamına bir **mali çalkantı** bekliyordum. Çünkü piyasalar yeni hükümeti tanımıyordu. Dolayısı ile hükümetle piyasalar arasında bir **güvensizlik sorunu** çıkma ihtimali çok yüksekti.

Çalkantının zamanlamasında **iki alternatif** öngördüm. İlkinde hemen seçim sonrasında kur ve faizin tırmanıyordu. İkincisinde ise kur ve faiz hükümet kurulduktan ve bir süre geçtikten sonra yükseliyordu.

Her ikisinde de, güven ortamının bozulması üstüne hükümetin aynı tepkiyi göstereceğini düşünüyordum. Neydi bu tepki? Hükümetten, bakanlardan, milletvekillerinden, hükümeti destekleyen medyadan, vs. piyasalara karşı **sertleşme ve efenme** bekliyordum.

Türk siyasetinde bu gelenek çok güçlüdür. İşler siyasetçinin istediği gibi gitmeyince, hemen “**asarız, keseriz, kim bana yan bakacakmış**” türünden çıkışlar yapılır. Bu tavır sadece iç politika ile sınırlı değildir. Dış politikada da aynı usul kullanılır.

Geri planda toplumun bilinçaltında varolan bir müzakere zihniyeti yatar. Eldeki kartlara bakmadan **blöf çekme** eğilimi çok yüksektir. Blöfün görülmesi ise utanç nedeni değildir. Yüzsüz ve arsız olanın avantajlı çıkacağı inancı yaygındır.

Halbuki efenme mali piyasalardaki güvensizliği **pekiştirecektir**. Hükümetin söyledikleri ciddiye alınacaksa, durum kötüdür. Yok, ciddiye alınmayacaksa vahimdir. Her iki halde iktidarın sinirlenmesi sorunu ağırlaştıracaktır.

Bundan Sonrası?

Senaryoda bir sonraki aşama nedir? Ekonominin geldiği noktada siyasi iktidarların hiç kimse ile bilek güreşine girecek gücü yoktur. Peşrev kısmı uzun sürebilir. Ama **akılcı iktidar** son anda mindere çıkmaktan vazgeçer. Piyasanın taleplerini kabul eder.

Hükümetin bir başka alternatifi de vardır. Her iktidar akıl-dışı davranarak siyaseten **intihar etme** hakkına sahiptir. Bir önceki hükümet bunu başarılı şekilde gerçekleştirmiştir. Peşrevi kavgaya dönüştürerek bugünkü hükümet de onları izlemeyi tercih edebilir.

Bence ilki olacak. Hollywood filmlerindeki gibi, arada çok gürültü olsa da “**mutlu son**” bekliyorum. (16 Ocak 2003)

ANNE KRUEGER'İN ZİYARETİ

Medyanın televole uslubu IMF birinci başkan yardımcısına kadar uzandı. Kırk yıllık Profesör Krueger'i “**Anne**” diye başlığa çıkarmak kimin aklına geldi bilmiyorum. Bu kelime oyunu hoşuma gitmedi desem yalan olur.

Krueger'in farklı İstanbul ve Ankara temaslarında neler söylediğini bilmiyorum. Doğrusu ya çok da önemi yok. **IMF'den hükümete** gelecek mesajı anlamak için toplantılara katılmak gerekmiyordu. Üç aşağı beş yukarı talepler belli idi.

Programın içeriği ve mekanizmaları bilinince, IMF'nin hangi konularda **hassasiyet göstereceği** de kolayca öngörülebilir. İktisat neticede bir mantık, bir düşünce disiplindir. Uslup farkları olabilir. Ama içeriğin özü değişmez.

Programın İki Ayağı

Ekonominin 2002 yılı performansını hatırlayalım. Tüketici enflasyonu yüzde 68.5'dan **yüzde 29.7**'ye geriledi. Milli gelirin büyüme hızı eksi 7'den **artı 7**'ye gidiyor. Cari işlemler dengesinde ise küçük de olsa bir **fazla** bekleniyor.

Son elli yılda üç temel göstergenin aynı anda böylesine olumlu çıktığı bir başka yıl yoktur. Üstelik, “**hızlı büyüme-düşen enflasyon-dış fazla**” üçlüsü siyasi belirsizlik ve seçim ortamında gerçekleşmiştir.

2002 yılında ekonominin toparlanmasını temin eden, IMF ile üstünde anlaşılan programın büyük sapmaya izin vermeden uygulanmış olmasıdır. Olumlu sayılar programın **doğru uygulandığı takdirde** ne kadar yararlı olduğunu kanıtlamaktadır.

Program deyince ne kastediyoruz? Aslında programın temel nitelikleri zaten generik isimde mevcuttur. Literatürde bu tür programlara “**enflasyonla mücadele ve yapısal dönüşüm**” programları adı verilmektedir.

Program Türkiye ekonomisinin iki temel sorununa birlikte çözüm aramaktadır. Biri enflasyondur. **Bütçe disiplini ve sıkı para politikası** enflasyonu hızlı bir şekilde indirmenin araçlarıdır. Böylece hızlı büyümenin önkoşulları sağlanacaktır.

İkincisi ise büyümeyi olumsuz etkileyen **yapısal sorunların** çözülmesidir. Reformların bir bölümü doğrudan **kamu maliyesi** ile ilgilidir. Dolayısı ile enflasyondaki düşüşün kalıcı olmasını kolaylaştıracaklardır. Geri kalanı **reel ekonominin etkinliğini** arttırmaya yöneliktir.

Enflasyon düştükçe ve yapısal sorunlar çözüldükçe Türkiye ekonomisi üstüne kabus gibi çöken darboğazları aşacaktır. Bunlar yapılmadığı takdirde ise sorunlar artacak ve ekonomi büyük **mali çalkantılar** içinde bocalamaya devam edecektir.

IMF Ne Diyecek?

Bu koşullarda, “Anne”, baba, yada kardeş, IMF'den gelecek sorumluların ne söyleyeceği çok açıktır. Bir: **mali disiplinin** sürdürülmesi zorunludur. Yoksa güven unsuru kaybolur ve reel faizler yükselir. Kamu borcunu ödeyemez hale gelirsiniz.

İki: **yapısal reformlar** savsatılamaz. Çünkü bankacılıkta, kamu maliyesinde, enerji gibi anahtar sektörlerde, vs. varolan sorunlar etkin kaynak dağılımına izin vermez. Reel ekonomiyi hırpalar. Hızlı büyümeyi engeller.

Velhasıl, IMF programın 2003 yılında da 2002 yılında olduğu gibi **kararlılıkla uygulanmasını** isteyecektir. Başka türlü olması mümkün değildir. Ankara'dan gelen işaretlerden, aynen öyle olduğunu anlıyoruz.

AKP hükümetinin enflasyonla mücadele ve yapısal dönüşüm programını **kararlılıkla sahiplenmesi** başlaması çok olumlu bir gelişmedir. (19 Ocak 2003)

ABD'YE ELEŞTİRİLER

Son dönemde yazılarım **kısa vadeli konjonktürün** mahpusu olmuş. Ekonomide artan tedirginlik kaçınılmaz olarak bizim köşeyi de etkiliyor. Günlük konular öne geçiyor. Bir süre sonra kendimizi tekrar etmeye başlıyoruz.

Elimde okuyucularına söz etmek istediğim çok sayıda kitap birikti. Türkiye'de birbiri ardından **ilginç kitaplar** yayınlanıyor. Kitap piyasasındaki bu canlılık beni mutlu ediyor. Fikir dünyasındaki hareketliliğin ekonomik gelişmeye olumlu etki yaptığına inanırım.

Hedefteki ABD

Osman Ulagay'ı okuyucularım iyi tanıdığına eminim. 1960'ların ortasında İktisat Fakültesinde beraber asistanlık yaptık. Bir süre iş hayatına geçti. 1980 sonrasında çok okunan ve etkin bir yazar oldu. Hepsini birbirinden ilginç kitaplar yayınladı.

Ulagay'ın son kitabı "**Hedefteki Amerika: 11 Eylül Şoku**" (Timaş yay. İstanbul 2002). Bush yönetiminin Irak'a askeri müdahale kararlılığı konuyu iyice güncelleştirdi. ABD'nin doğru analiz edilmesi büyük önem kazandı.

ABD 21.inci yüzyılın küresel devidir. İnsanlık tarihinde hiç bir toplumun ve devletin sahip olmadığı ölçüde **ekonomik, siyasi ve askeri** güce sahip. Doğallıkla, bu gücün nasıl kullanılacağı herkesi ilgilendiriyor.

İçeriden yada dışarıdan ABD'ye yönelik analizleri bekleyen **iki simetrik tuzak** var. Bir yanda bu muhteşem güce ve onu üreten toplumsal yapılara hayran olmamak elde değil. Aynı anda ondan çekinmemek, ona kızmamak, onu kıskanmamak da mümkün değil.

Ulagay bu tuzakların farkında olduğunu giriş yazısında açıklıyor. Hiç sağduyusunu kaybetmiyor. Amerikan düşmanlığı tuzağına düşmeyi reddediyor. Ama nesnel analizler sonucu ABD'nin elindeki gücü kullanma yollarına çok ciddi eleştiriler getiriyor.

Irak savaşı öncesinde ABD hakkında ciddi analiz arayan okuyucularıma tavsiye ediyorum.

Nobel'li Eleştiri

Joseph Stiglitz'e daha önce çok değindik. Dünya Bankasında baş ekonomistlik görevi yaptı. 2001 yazında Türkiye'ye gelmişti. Dünya Bankasından ayrıldıktan sonra IMF politikalarına sert eleştirileri ile ün kazandı. Sonra da teorik çalışmaları ile Nobel iktisat ödülünü aldı.

Stiglitz'in "**Küreselleşme: Büyük Hayal Kırıklığı**" (çev. Arzu Taşçoğlu ve Deniz Vural; Plan B yay. İstanbul 2002) kitabı tüm dünyada çok ses getirdi. Nobel ödülüne layık görülecek düzeyde bir iktisatçının üstelik içeriden IMF'yi eleştirmesinin ilgi uyandırması kaçınılmazdı.

İktisatçı Stiglitz'i çok takdir ettiğimi belirtmeliyim. Aynı şeyi **siyasi militan Stiglitz** için söyleyemiyorum. İki hususu vurgulamalıyım. Bir: eleştirdiği politikalara **alternatif olarak** neyi önerdiği anlaşılıyor. Dolayısı ile eleştiriler kitabı ve boşlukta kalıyor.

İstanbul'daki konuşmasında Deniz Gökçe alternatif politika önerilerini sormuştu. Bütçe disiplini önemlidir, para politikasına dikkat etmek gerekir gibi programa paralel genel ifadelerle soruyu geçiştirdiğini çok iyi hatırlıyorum.

İki: eleştiri çok şahsileştiriyor. Kişisel kavgalara dönüştürüyor. İlginç olan, hasım aldığı iktisatçılar kendisi gibi Demokrat Parti kökenli ve Başkan Clinton tarafından atanmış kişiler. Amacın **Amerikan solu içinde hesaplaşma** olduğunu hissediyoruz. .

Kitabı ekonomi ile ilgilenen herkese, ama özellikle IMF karşıtlarına tavsiye ediyorum. (21 Ocak 2003)

BEDAVACILIK İLLÜZYONU

Bir kamuoyu araştırması tahayyül edelim. Vatandaşa Türkiye'nin uzun dönemde en önemli yapısal sorunu nedir diye soruyoruz. Cevaplar arasında "**eğitim**" şıkkı da yer alıyor. Eğitim düzeyi yüksek kesimlerden en çok oy alanların başında bu şıkkın geleceği kesindir.

Türkiye'yi kurtarmayı amaçlayan sohbetler de eninde sonunda eğitim konusunda yoğunlaşır. Genelde eğitimin sisteminin **hem nicel hem de nitel** açıdan yetersizliği çok yaygın seslendiren bir eleştiridir. Bireysel deneyimler bunlara renk katar.

Buna karşılık aynı kamuoyu eğitim sistemi için önerilen reformlara karşı ya duyarsız yada fevkalade tutucu bir tavır benimser. Nicel yada nitel sorunları çözme yolunda atılabilecek tüm adımlara tereddüt, hatta şüphe ile bakar. Eleştirdiği **statükoyu korumak** için olağandışı çaba gösterir.

Milli Eğitim Bakanı Erkan Mumcu'nun eğitim sisteminde değişiklik yapma önerilerinin de aynı tutuculuk duvarına çapmasını üzümlere izliyorum. Türkiye'de reformculuk **çok nankör** bir iştir. Kendi deneyimimden iyi biliyorum.

Bedava Ders Kitabı

Bakan Mumcu ilk ve orta eğitimde ders kitaplarının okul tarafından **bedava verilmesine** önerdi. Anladığım kadar ders kitaplarından bazılarının bakanlık tarafından seçilmesi, piyasanın altında fiyatla temin edilmesi ve okullara dağıtılmasını kastediyor.

Ayrıntılarda hata yapılmazsa benim itirazım olmayabilir. Ancak öneriye kamuoyunun yaklaşımı beni tedirgin etti. Söyle bir anlayış hissettim. **Bütçede para olsa** bedava kitap iyi olur ama bütçede para olmadığı için yapılamaz. Hakikaten öyle mi?

Birincisi, ekonomide üretilen bir mal yada hizmet asla bedava olamaz. Çünkü üretiminde kullanılan emek, sermaye, doğal kaynak, teşebbüs, vs. **üretim faktörleri** kadar maliyeti vardır. Başlangıç noktası bu somut gerçektir.

Bir mal ve hizmeti piyasa temin ediyorsa, faktör maliyetini o malı **satın alıp kullanan** öder. Yok, devlet o mal yada hizmeti bedava dağıtıyorsa faktör maliyeti **vergi ödeyenler** tarafından karşılanır.

Yani bedava kitabın bedava olması mümkün değildir. Olay, kitap masrafının öğrenci velisi vatandaşların sırtından alınıp **vergi ödeyen vatandaşlara** aktarılmasıdır. Dolayısı ile bütçe açısından iki ihtimali gündeme getirir.

Biri, **vergilerin** bedava kitap gideri kadar arttırılmasıdır. İkincisi, kamunun bedava dağıttığı diğer mal ve hizmetlere yapılan **harcamaların** bedava kitap gideri kadar azaltılmasıdır. Tanım icabı bütçede hiç bir yeni harcama için kaynak yoktur.

Gelir Dağılımına Etkisi

Şimdi esas soruyu soralım. Hangi koşullarda bedava kitap **gelir dağılımını** olumlu etkiler? Cevabı ek verginin kimlerden alındığı yada harcama kısıntısının

kimlere yöneldiğine bağlıdır. İkincisini şimdilik ihmal edeceğim. Türkiye açısından ilki önemlidir.

Ayrıntılara yerim kalmadı. İki örnek vereceğim. ABD gibi kamu gelirlerinin yüzde 95'ini müterakki vergilerle **gelir ve servetten alan** ülkelerde, bedava kitap gelir dağılımını düzelterektedir. Çünkü fakir ailelerin ödeyeceği ek vergi kitap bedelinin altında kalır.

Kamu gelirlerinin yüzde 70'den fazlasını **zorunlu mal ve hizmetlerin tüketimine** koyduğu vergilerden sağlayan Türkiye'de ise durum çok farklı olabilir. Bence bedava kitap ve ek vergi sonrasında Türkiye'de gelir dağılımı bozulacaktır. Yani bedavacılık illüzyonundan fakirlerin zarar görmesi ihtimali yüksektir. (23 Ocak 2003)

KAMU BORCU VERİLERİ

2002 sonu itibariyle konsolide bütçenin **iç, dış ve toplam borç stoğu** Hazine sitesinde (www.hazine.gov.tr) geçen hafta yayınlandı. Kamu borçlanmasının ve faizinin ekonomi gündeminin en tepesinde oturduğunu biliyoruz. Ayrıntılarına bakmak istedik.

Bazı uyarılar gerekiyor. Bir: söz konusu olan **Hazine'nin** borcudur. Yani Merkez Bankasının ve KİT'lerin borçları hariçtir. Ancak, Merkez Bankası net borçlu değildir. KİT'lerin ise borçlarını işletme gelirleri ile ödeyeceklerini varsayabiliriz. O bakıma vergi mükellefini ilgilendiren esas borç budur.

İki: yayınlanan **brüt borç** verileridir. Örneğin borcun bir bölümünün alacaklısı da kamu olabilir. Keza devletin dış alacakları bulunabilir. Doğrusu net borç sayıları üstünden analiz yapmaktır. Maalesef Hazine net borç verisi yayınlamıyor. Net borç tutarını aylar sonra IMF raporlarından öğreniyoruz.

Borçtaki Artış

Aşağıdaki tabloda ilk sütun 2001 yılı sonu itibariyle iç, dış ve toplam borcu **katrilyon TL ve milyar dolar** olarak gösteriyor. Üçüncü sütünde ise aynı sıra ile 2002 yıl sonu borç sayıları veriliyor. Ancak, bu sayıları üstünde işlem yapmadan karşılaştırmak aslında yanlış sonuçlar verecektir.

Birinci neden **TL enflasyonudur**. İkinci neden enflasyonla döviz kurunun değişimi arasındaki yakın bağın kopmuş olmasıdır. Dalgali kurla birlikte dolar cinsinden yapılan ölçmelerin fazla anlamı kalmadığı biliniyor.

Şöyle bir yöntem uyguluyoruz. İkinci sütun ilk sütundaki sayıların 2002 tüketici enflasyonu olan **yüzde 29.7** ile Aralık 2002 sonu fiyatlarına getirilmiş halini veriyor. Bunu fiili 2002 sayıları ile karşılaştırdırca **reel değişmeyi** buluyoruz. Dördüncü sütun artış-azalışı miktar olarak, beşinci sütun ise yüzde oran cinsinden ifade ediyor.

2002'de iç borç reel olarak 8.5 ktr. TL (yüzde 5.4) azalmış. Dış borç ise yüzde 20 ktr. TL (yüzde 28) artmış. Nasıl olur? 2001 sonunda IMF borcu Merkez Bankası üstünden iç borç şeklinde muhasebeleşmişti. 2002 Şubatında dış borca

dönüştürüldü. Dış borçtaki 18 milyar dolar artışın **14 milyar doları** IMF'den geliyor.

Neticede enflasyon muhasebesi uygulayınca toplam kamu borcunun Aralık 2002 fiyatları ile **11.6 ktr.TL yada yüzde 5** arttığını tesbit ediyoruz. Söz konusu olan reel artıştır. Yıl sonu kuru ile bölerek **7.1 milyar dolara** tekabül ettiğini buluruz.

Ancak, burada duramayız. Benzer bir düzeltmeyi **döviz kuru** için yapmamız gerekir. Döviz kuru sadece dış borcun TL değerini belirlemiyor. İç borcun da **takriben yarısı** dövizle yada dövize endekli. Dolayısı ile kurla birlikte iç borcun TL değeri de değişiyor.

Maalesef yerimiz kalmadı. Bir sonraki yazıda 2002'de kamu borcunun analizine devam edeceğiz. (26 Ocak 2003)

	2001 fiili borç	2002 Fiyat-ları ile 2001 Borcu	2002 fiili borç	Reel Değişim (miktar)	Reel Değişim (%)
ktr. TL					
İç Borç	122,2	158,4	149,9	-8,6	-5,4%
Dış Borç	55,8	72,4	92,6	20,2	27,9%
Toplam Borç	178,0	230,8	242,4	11,6	5,0%
milyar dolar					
İç Borç	84,9		91,7	6,8	8,1%
Dış Borç	38,8		56,6	17,9	46,1%
Toplam Borç	123,6		148,3	24,7	20,0%
Dolar Kuru	1.440		1.635		13,5%

KAMU BORCU VE DÖVİZ KURU

Pazar günü yayınlanan yazıda 2002 sonu kamu borcu sayılarını merceğin altına koyduk. Amacımız, 2001 sonu ile karşılaştırma yaparak 2002'de kamu borcundaki **reel değişimi** saptamaktır.

Önce borç sayılarını tüketici enflasyonu ile düzelttik. Bir tür enflasyon muhasebesi uyguladık. 2002'de toplam reel borcun Aralık 2002 fiyatları ile **11.6 ktr. TL yada yüzde 5** arttığını hesapladık.

Ancak, **kurdaki dalgalanmanın** da borcu etkilediğini biliyoruz. Bugün döviz kurundaki değişmelerin reel borç miktarını neden ve nasıl değiştirdiğini açıklayacağız.

Borcun Dağılımı

Kamu borcunun analizinde hangi para cinsinden olduğu da önemlidir. Sağlam paraya sahip ülkelerin en belirgin özelliği, devletin kendi parası cinsinden borçlanmasıdır. Dövizle borç payının artması **paranın dandikleşmesinin** kesin bir işareti kabul edilebilir.

Türkiye'de dış borçların tümü dolar, euro ve yen cinsindedir. Bunu normal karşılayabiliriz. Ancak, **iç borçların** da bir bölümü döviz cinsinden yada dövize endekli borçlardır. Dolayısı ile kamu borcunun TL ve döviz arasında dağılımı önem kazanmaktadır.

Aşağıdaki tabloda görüleceği gibi, Türkiye’de devletin TL ile borcunun toplam borç içindeki payı yüzde 50’nin altındadır. Üstelik 2001’den 2002’ye bu **pay azalmıştır**. Yani dövizle borç toplam borçtan hızlı artmıştır.

Toplam borcun döviz kuruna hassasiyeti buradan kaynaklanmaktadır. Çünkü kurdaki değişim, kamu borcunun TL ve döviz kısımlarını **zıt şekilde** etkilemektedir. Biraz ayrıntıya girmekte yarar görüyorum.

TL değer kaybedince, TL borcunun **dolar değeri** düşer. Buna karşılık döviz borcunun **TL değeri** artar. Tersine, TL değer kazandığında TL borcunun dolar değeri artar ama döviz borcunun TL değeri düşer.

Toplam borç etkisi dövizle borcun payına bağlıdır. Türkiye’de yüzde 50’nin üstünde olduğundan, kur yükseldikçe **TL cinsinden** toplam borcu artırır ve **döviz cinsinden** toplam borcu düşür. Velhasıl yıl sonu itibarıyla döviz kuru kamu borcundaki reel değişimi etkiler.

2002’de Kur Etkisi

Fiili döviz kurunda 2002 yılı reel borç artışını 11.6 ktr. TL hesaplamıştık. İlaveten reel borç artışını sıfırlayacak yıl sonu dolar kurunu araştırdım. **1.500.000 TL** çıktı. Çok ilginç bir sayı olduğunu düşünüyorum.

Çünkü 3 Aralık 2002 günü dolar alış kuru 1.512.700 TL’ye kadar inmiş. Yani yeni hükümet yarattığı güven ortamını Aralık sonuna kadar sürdürebilmiş olsa, 2002 yılında reel borç stoğu **sabit kalacaktı**.

Bir sonraki yazıda borç verilerinden hareketle faiz olayına bakacağım. (28 Ocak 2003)

	2001	Paylar (%)	2002	Paylar (%)
ktr. TL				
Toplam TL Borcu	78,7	44,2	101,7	42,0
Toplam Döviz Borcu	99,3	55,8	140,7	58,0
Dış Borç	55,8	31,4	92,6	38,2
Dövizle İç Borç	30,2	17,0	29,5	12,2
Toplam Borç	178,0	100	242,4	100
milyar dolar				
Toplam TL Borcu	54,7	44,2	62,2	42,0
Toplam Döviz Borcu	69,0	55,8	86,1	58,0
Dış Borç	38,8	31,4	56,6	38,2
Dövizle İç Borç	30,2	24,4	29,5	19,9
Toplam Borç	123,6	100	148,3	100

FAİZ HESAPLARI

2002 sonu itibarıyla kamu borcunu değerlendirmeyi sürdürüyoruz. Pazar günü reel borcu hesapladık. Sabit fiyatlarla borcun 2002’de **11.6 ktr.TL** arttığını saptadık. Hazine net borç almış. Yani 2002 yılında faiz-dışı fazla borcun reel faizlerini ödemeye yetmemiş.

Salı günü borcun TL ve döviz dağılımına baktık. İki husus öne çıktı. 2002’de toplam borçta TL cinsinden borcun payı azalırken dövizle borcun payı artmıştı. Bu ise reel borçtaki değişimin **döviz kuruna bağımlılığını** yükseltmişti.

Sıra bu sayılardan hareketle 2003’de bütçeden ödenecek **faizleri hesaplama**ya geldi. Excel karşısında iki tam günüm geçti. Farklı senaryoları karşılaştırdım. Enflasyon, faiz, kur, faiz-dışı fazla ve reel borç değişimi arasındaki ilişkileri saptamaya çalıştım.

Varsayımlar

Programın enflasyon hedefi bana makul geliyor. TÜFE’yi yıl sonu için **yüzde 20**, yıllık ortalamasını ise yüzde 25 alıyorum. Piyasalar da bu iki sayıyı kabullendi. Normal koşullarda sürpriz beklenmiyor.

Dalgalı kurda döviz kuru için nokta tahmin yapmak çok zordur. Buna karşılık ortalama kur hakkında iyi kötü bir fikrimiz var. Ancak dolar kuru için **parite** değişikliğini göz önünde tutmak gerekiyor.

Ben hesaplarımda “**1 dolar artı 1.5 euro**” döviz sepetini kullanıyorum. Ortalama pariteyi **euro= 1.11 dolar**, yurt dışı enflasyonu **yüzde 2** varsaydım. Baz senaryoda reel kuru sabit tutan ortalama sepet devalüasyonu yüzde 23 ve yıl sonu sepet devalüasyon yüzde 17.7 çıktı. Aralık 2003’de dolar **1.772.000 TL**, euro ise **1.966.000 TL** oluyor

2003 yılı milli geliri **365 ktr.TL** öngörülüyor. Faiz dışı fazla hedefi **yüzde 6.5’la** çarparak bütçenin **23.7 ktr.TL** faiz dışı fazla vereceğini buluyoruz. Son olarak Hazine’nin döviz borçlanmasında ortalama faiz haddini **yüzde 6.5** hesaplıyorum.

Sonuçlar

Dövizle borcun faizi ile başlayalım. 2002 sonundaki 86.1 milyar dolar dövizle borcun faizi 5.6 milyar dolar tutuyor. Ortalama sepet devalüasyonu kullanınca **10.8 ktr. TL** faiz harcaması buluyoruz.

Ancak, yıl sonu sepet devalüasyon enflasyondan düşük olduğundan Hazine döviz borcunda **3.3 ktr.TL** sermaye kazancı yazıyor. Reel faiz ödemesi 7.5 ktr.TL’ye iniyor. Demek ki faiz-dışı fazlada TL reel faizleri için (23.7 – 7.5 =) **16.2 ktr.TL** kalıyor.

2002 sonu TL borcu 101.7 ktr.TL’yi 2003 yıl sonu enflasyon oranı yüzde 20 ile çarparak 20.3 ktr.TL enflasyon etkisini buluyoruz. Reel faizle toplayınca 36.5 ktr.TL toplam TL faiz harcaması elde ediyoruz. Dönem başı borçla bölünce ortalama nominal TL faiz **yüzde 35.9**, reel TL faiz ise **yüzde 13.3** çıkıyor.

Ne yaptık? Enflasyon, kur, döviz faizi ve faiz-dışı fazla için varsayımlar yaptık. Bu koşullarda reel borcu sabit tutacak TL faizlerini bulduk. Ne var ki, yüzde 13.3 reel faiz 2003 için gerçekçi durmuyor. Demek ki **sistem yürümeyecek**.

Şimdi bugüne bakalım. Bonolarda halen faizler üç ay için yüzde 44’le yıllık yüzde 58 arasında. Vade ağırlıklı ortalamayı nominal yüzde 49 yani reel **yüzde 24.4** hesaplıyoruz. Enflasyon, parite, döviz faizi ve faiz-dışı fazla varsayımları aynı kalsın. Bugünkü faizin yıl boyunca sürmesi halinde reel borcu sabit tutacak **döviz kurunu** arayalım.

Ortalama sepet devalüasyonu yüzde 17.8’de buluyoruz. TL yüzde 5 değer kazanıyor. Yıl sonunda dolar **1.640.000 TL** ve euro **1.820.000 TL** oluyor. Bu

kurlarda dövizle borcun sermaye kazancı artıyor. Yüzde 24.4 reel TL faizine rağmen reel borç sabit kalıyor.

Ya reel faiz yüzde 24.4'de kalır ama reel kur yüzde 5 düşmezse? O takdirde 2003'de reel olarak kamu borcu **mutlaka artacaktır**. Bir sonraki yazımda iç borcun piyasa ve piyasa-dışı dağılımına bakacağım. (30 Ocak 2003)

MURAT SERTEL

Cuma günü sevgili dostum Murat Sertel'i uğurladık. Hayatının otuz yılını Bebek'le Rumelihisar arasındaki tepelerde geçirmişti. Artık **ebediyete kadar Aşyan'dan** aynı manzaraya bakacak.

Murat'la tanışmamız **1962 yılı kış aylarına** gidiyor. Ben Galatasaray Lisesi son sınıftayım. Murat Robert Kolej yüksek kısmı iktisat bölümün üçüncü sınıfta. Ben Barış'la saksafon çalıyorum. Murat okulun "Ekolar" adlı grubunda elinde gitarla şarkı söylüyor.

Ankara'da bir yarışmada iki grup beraber çalmıştık. Murat'la aynı mototrenle İstanbul'a döndük. Ben de iktisat okumaya karar vermiştim. Müştereklerimiz çoktu. Birbirimizi beğendik. **Kırk küsur yıl** sürecek bir dostluğun temelleri o gün atıldı.

Barış Belçika'ya gittikten sonra bir-iki konsere Ekolarla çıktığımızı hatırlıyorum. Yani Murat gitar çalıp şarkı söylerken ben de saksafonumla ona refakat ettim. Galiba geride kalan en güzel anılar böyle **incir çekirdeğini** doldurmayanlar oluyor.

Akademisyen Görünürlüğü

Murat Sertel dünya iktisat camiasının önde gelen isimlerinden biri idi. Halen Türkiye'de oturan iktisatçılar arasında hiç tereddütsüz dünyada **en çok tanınan** Murat'tı. Buna karşılık Türkiye'de kamuoyuna mal olmuş bir isim değildi.

Neden? Çünkü Murat döviz kuru ile, faizlerle, enflasyonla, dış denge ile, vs. ilgilenmezdi. Türkiye'de ise kamuoyu iktisadı bunlardan ve sadece bunlardan ibaret sanıyor. Bunların **dışında bir iktisat** olabileceğini anlamakta bile zorlanıyor.

Halbuki iktisat teorisinin en büyük bölümü iktisadi faaliyetlerin temel özelliklerini anlamaya çalışan **soyut modellerden** oluşur. Bunların ilk bakışta somut gerçekle bağlantıları azdır. Ama yaşamın karmaşıklığını anlaşılabilir hale getirmenin başka yolu da yoktur.

Soyut modeller **matematiğin** yoğun kullanımına izin verir. Matematik bir araçtır. Varsayımlardan sonuçlara giderken yapılabilecek mantık hatalarının asgariye indirir. Buna karşılık genel kamuoyunun teoriye ulaşmasını zorlaştırır.

Zor matematikler kullanan teorisyenler esas itibarıyla **kendi aralarında konuşarak** iktisat teorisini geliştirirler. Yeni kavramlar, yeni analiz araçları üretirler. İktisadi faaliyetleri daha iyi anlamaya olanak sağlarlar.

Murat bu işi çok iyi yapıyordu. İktisat teorisine önemli katkıları oldu. O nedenle akademisyenler arasında çok önemli bir **görünürlüğü** vardı. Çok öğrenci yetiştirdi. Bence kendisinden sonra da devam edecek bir ekol kurdu.

Murat'ı Çok Özleyeceğim

Murat yaptığı işin nankörlüğünü görecektir zeki idi. Akademia'nın soyut fildişi kulesine hapsolmayacak kadar yaşamı seviyordu. Geliştirdiği teorik yapıların somut hayatta işe yaramasını istiyordu. "**Ekonomik tasarım**" adını verdiği yaklaşımı geliştirdi.

Türkiye'den de hiç kopmadı. **Seçim sistemini** çok önemsiyordu. Kendi araçlarını kullanarak ilginç bir sistem önerdi. Bir sonuç alamadı ama en azından önemli bir tartışmayı başlattı.

Dünya iktisat camiası önemli bir teorisyenini kaybetti. Türkiye en iyi iktisatçısını kaybetti. Bizler çok sevgili bir dostumuzu kaybettik. Yokluğunu hep hissedeceğimizi biliyorum. Başımız sağolsun. (2 Şubat 2003)

HAZİNE'DEN KİMLER ALACAKLI?

2002 sonu itibarıyla kamu borcunu değerlendirmeye devam ediyoruz. Önce iç, dış ve toplam borcun seyrine baktık. TÜFE'yi kullanarak enflasyon etkisini temizledik. 2002'de toplam reel borcun **11.6 ktr.TL** yada yüzde 5 arttığını saptadık.

Sonra kamu borcunun TL ve döviz arasında dağılımını izledik. Dövizle borcun payı 2002'de yükseldiğini gördük. Buradan reel borcun **döviz kuruna** daha duyarlı hale geldiğini çıkardık.

Üçüncü yazıda 2003 için hesaplar yaptık. Hedeflenen yüzde 6.5 faiz-dışı fazlanın döviz kurunun ve reel faizin nasıl seyretmesi halinde **reel borcu sabit tutmaya** yeteceğini araştırdık.

Bugün kamu borcunun önem taşıyan bir başka cephesine, **alacaklılar arasında dağılımına** göz atacağız.

Resmi Kurumlara Borçlar

Hazine, borçları sınıflandırırken haklı olarak alacaklılar arasında bir ayırım yapıyor. Bir yanda **piyasalara** yani anonim alacaklılara olan borçlar var. Öte yanda ise şu yada bu şekilde **resmi kuruluşlara** olan borçlar.

Dış borçla başlayalım. 2002 sonunda 56.6 milyar dolar tutan dış borcun ana kategoriler arasında dağılımına bakalım. 13.9 milyar doları **IMF'**e olan borç. Onun dışında 6.6 milyar dolar da **Dünya Bankası** gibi diğer uluslararası kuruluşlara borç var.

İkisinin toplamı 20.6 milyar dolar ediyor. Hazine'nin diğer yabancı **devlet kuruluşlarına** olan borcu 6.7 milyar dolar. Hepsini toplayınca **27.3 milyar dolar** buluyoruz. Yani dış borcun **yarısı resmi kurumlara**. Geri kalan 29.3 milyar doları ise ticari bankalara (6.2 milyar dolar) ve tahvil piyasasına (23.1) milyar dolar.

İç borçla devam edelim. 2002 sonunda 149.9 ktr.TL tutan iç borcun 28.1 ktr.TL'si **Merkez Bankasına** borç; 24.3 ktr.TL'si **kamu bankalarına** borç; 11 ktr.TL'si mevduat sigorta fonuna (**TMSF**) borç; 15.7 ktr.TL'si ise diğer **kamu kuruluşlarına** olan borç.

Bunların toplamı **79.1 ktr. TL** yani toplam iç borcun yarından biraz fazlası ediyor. Geri kalan 70.8 ktr. TL ise Hazine'nin piyasalara olan iç borcu oluyor. Ancak, burada bazı hesap sorunlarımız var. Onları açalım.

Esas Alacaklı Kim?

Resmi alacaklılardan ikisi dikkatimizi çekiyor: kamu bankaları ve TMSF. Bunların Hazine'den alacakları **nasıl oluşmuş?** Kamu bankaları vatandaşın topladıkları mevduatı görev zararları şeklinde devlete kaptırınca, TMSF ise batan bankalardaki mevduat karşılığında bu tahvilleri aldı.

Demek ki, şeklen Hazine'nin alacaklısı kamu bankaları ve TMSF gözüküyor ama asıl alacaklılar kamu ve fon bankalarındaki **mevduat sahipleri**. Nema tartışmasının gösterdiği gibi, diğer kamu kuruluşları kaleminde de nihai alacaklının gene vatandaş olacağını söyleyebiliriz.

Buradan Merkez Bankası dışındaki kamu kuruluşlarına olan borcun aslında **piyasa borcu** kabul edilebileceği sonucuna varıyoruz. Küçük bir uyarı: bu kalemlerde bir miktar çifte kayıt olma ihtimalini yüksek görüyoruz.

Böyle bakınca, piyasanın payı iç borçta **yüzde 81**, toplam borçta ise **yüzde 70** çıkıyor. Ayrıca 2001'den 2002'ye Hazine'nin toplam borcunda piyasanın payı sabit kaldığını da gözlüyoruz. (6 Şubat 2003)

DEVLETİN ENFLASYONU

Ocak ayı enflasyon verileri TÜFE, TEFE ve Özel İmalat Sanayi (ÖİS) için sırası ile **yüzde 2.6, yüzde 5.6 ve yüzde 3.6** olarak yayınlandı. Yıllık enflasyon ise, gene aynı sıra ile, yüzde 26.4, yüzde 32.6 ve yüzde 29.5 oldu. Yani TÜFE 3.3 puan daha gerilerken TEFE ve ÖİS 1.8 puan yükseldi.

Tüketici fiyatlarında **2.6** öngörüydüm. Doğum günümde yayınlandığı için şansım tutmuş. Milli Piyango bileti alabilmişim. TEFE ve ÖİS için sırası ile 3 ve 2.2 tahmin etmişim. Görüldüğü gibi **uçuk iyimser** kaldım.

Aslında bir süredir TEFE'yi tahmin için fazla zaman harcamak istemiyorum. Gelişigüzel birşeyler karalıyorum. Neden? Çünkü bence TEFE endeksinin **neyi ölçtüğü** belirsizdir. Bunu defalarca yazdım ve söyledim.

Ocak verilerinin enflasyonun bundan sonraki seyri açısından taşıdığı işaretleri başka bir yazıda ele alacağım. Bugün geçmişe bakacağım. Özellikle neticede aynı olayı yani enflasyonu ölçen **farklı endekslerin** davranışlarını karşılaştıracam.

Birikimli Enflasyonlar

Aşağıdaki tabloda bizim ilgamızı çeken **dört ayrı endeksi** son üç yılın Ocak ayları itibariye karşılaştırıyoruz. Birinci sırada TEFE içinde yer alan özel imalat

sanayi var. İkinci sırada TEFE'deki tüm özel sektöre ait fiyatlar var. Üçüncü sıra bildiğimiz TÜFE. Dördüncü sıra ise TEFE'de kamu sektörüne ait fiyatlar yer alıyor.

İlk üç sütunda her endeksin **mutlak değerleri** yer alıyor. Bütün endeksler için 1994 ortalama 100 alınıyor. Örneğin TEFE-ÖİS Ocak 2001'de 2.375 olmuş. Demek ki o arada ÖİS fiyatları 24 katı artmış. Diğerlerini de aynı şekilde okuyoruz.

Normal olarak hepsinin benzer oranlarda artmasını bekleriz. Ama öyle olmuyor. Ne görüyoruz? Her üç yıl için en düşük ilk iki endeks yani **özel kesim** mal enflasyonu. Son iki yılda ise en yüksek son endeks yani **kamu kesimi** malları enflasyonu.

1994'den bu yana TEFE'de özel imalat sanayi ürün fiyatları 60 katına, özel sektör ürün fiyatları 63 katına, kamu sektörü fiyatları ise **84 katına** çıkmış. Tüketim mal ve hizmet fiyatları bile kamu mallarının altında, sadece 77 katı artmış.

En alt sıra, kamu endeksini ÖİS endeksine kıyaslıyor. Kamunun **birikimli enflasyonu** özel sanayiye kıyasla Ocak 2001'de yüzde 27 daha yüksekmiş. Fark Ocak 2002'de 4 puan büyüüp yüzde 31'e tırmanmış. Ocak 2003'de 10 puan daha kapmış ve yüzde 41'e çıkmış.

Son üç sütunda ise yıldan yıla ve son iki yılda toplam değişim hesaplanıyor. Kamu fiyatlarının enflasyonun **rakipsiz şampiyonu** olduğu tekrar teyit ediliyor.

Verginin Adı Enflasyon

Manzara çok açıktır. Hükümetler kamu harcamalarını kısamıyorlar. Borç düzeyi faiz-dışı fazlayı indirmeye izin vermiyor. Mecburen kamu tarafından üretilen zorunlu mallar üstündeki **dolaylı vergiler** artıyor. Böylece fiyatları yükseliyor.

AKP iktidarının açmazı buradadır. Harcamaları kısacak yerde attırmak yoluna gittiler. Dolaylı vergileri daha da yükseltmek zorunda kalacaklar. Dolayısı ile **kamu fiyatları makası** daha da genişleyecektir. Devletin enflasyonu sürecektir. (8 Şubat 2003)

1994=100	Oca.01	Oca.02	Oca.03	2002 artış (%)	2003 artış (%)	Toplam artış (%)
TEFE-ÖİS	2375	4638	6004	95	29	153
TEFE-Özel	2587	4875	6359	88	30	146
TÜFE	3501	6062	7662	73	26	119
TEFE-Kamu	3018	6094	8438	102	38	180
TEFE-Kamu/ TEFE-ÖİS (%)	127	131	141	3	7	11

2002 BÜTÇE GERÇEKLEŞMESİ

Hükümet 2003 bütçesini hazırlarken zorlanıyor. Haberleri medyadan izliyoruz. Eskiden bütçe hazırlamak kolaydı. Maliye Bakanlığı ve Hazine kamu gelirlerini yüksek, kamu giderlerini düşük gösteren bir bütçe yapardı. Hükümetin meclisteki çoğunluk oyu ile bütçe kanunlaşır.

Sonra sayıların hiç biri tutmazdı. Ama neden tutmadı diye soran da yoktu. Yılın yarısında, en geç yaz sonunda bütçe tahsisatları bitince bir **ek bütçe çıkartılır** ve durum böylece idare edilirdi.

İstikrar programı bütçenin baştan hakiki gelir ve giderlere göre bağlanmasını gerektiriyor. Buna "**sıkı bütçe tahdidi**" demiştik. Ondan sonra da uygulama geliyor. Yıl içinde bütçenin delinmemesi gerekiyor.

2002 bütçe gerçekleşmesi bir süre önce yayınlandı. Sıcağı sıcağına değerlendiremedik. Ama konu güncelliğini koruyor. Geçen yılın resmini gözden geçirmekte yarar gördük.

Reel Değişim

Aşağıdaki tabloda **2001 ve 2002 yılı** bütçe gerçekleştirmeleri karşılaştırılıyor. İlk iki sütunda ana bütçe kalemleri nominal (fiili) değerleri ile yer alıyor. Örneğin 2001'de kamu gelirleri 51.8 ktr.TL, 2002'de ise 76.4 ktr. TL olmuş.

Üçüncü ve dördüncü sütunda 2001 ve 2002 için hesapladığımız **reel sayılar** var. "Reel" sözcüğü enflasyon etkisinden arındırılmış anlamına geliyor. Bu amaçla TÜFE'yi kullanıyoruz. Bütün sayıları **Aralık 2002 tüketici fiyatları** ile ifade ediyoruz. Son sütunda ise 2002 yılında 2001'e kıyasla bütçe kalemlerinin reel olarak değişimi veriliyor.

Toplam kamu gelirleri yüzde 1, vergi gelirleri ise **yüzde 3.4** artmış. Halbuki 2002'de ekonomide reel büyüme yüzde 7'ye yakın bekleniyor. Buradan **vergi çabasının** bir miktar gevşediği sonucuna varabiliriz.

Buna karşılık faiz-dışı harcamalardaki artış **yüzde 12.6** olmuş. Ekonomideki reel büyümeden neredeyse 6 puan daha yüksek. Belli ki **harcama disiplini** de 2002'de gevşemiş.

Bu gelişmenin doğal sonucu olarak faiz-dışı fazla 2002'de **yüzde 31.6** küçülmüş. Hem vergi çabasında hem de harcama disiplindeki gevşeme olduğu gibi faiz-dışı fazlaya yansımış. Başka hesaplar da faiz dışı fazlanın hedefin **1.5-2 puan altında** gerçekleştiğine işaret ediyor.

Büyüyen Devlet

Bence bu sayıların bize gösterdiği temel sorun, borç krizine ve IMF denetimine rağmen 2002 yılında da **devletin büyümeye devam etmesidir**. Piyasaların ve IMF'nin yeni hükümeti bütçe konusunda sıkıştırmasının geri planında bu yalın gerçek yatmaktadır.

Türkiye ekonomisinin istikrara kavuşmasının önündeki en önemli engel kamu harcamalarının ekonomiden daha hızlı büyümesidir. Maalesef 2002'de **devlet büyümüştür**. Bütçe sayıların söylediği budur.

Okuyucularımın Kurban Bayramını kutluyor, sağlık ve esenlik diliyorum.

(11 Şubat 2003)

Ocak-Aralık (Katrilyon TL)	Cari		Reel (Ara.02)		Reel % Değişim
	2002	2001	2002	2001	
Gelirler	76,4	51,8	85,7	84,8	1,0
Vergi Gelirleri	59,6	39,8	66,6	64,4	3,4
Diğer Gelirler	16,8	12,0	19,1	20,4	-6,7
Faiz-dışı Harcamalar	63,6	39,3	70,5	62,6	12,6
Faiz Harcamaları	51,9	41,1	58,8	65,8	-10,6
Faiz-dışı Denge	12,8	12,5	15,2	22,2	-31,6
Bütçe Dengesi	-39,1	-28,6	-43,6	-43,6	-0,1

ENFLASYON VE NİSBE FİYATLAR

Hiç bir zaman bütün mal ve hizmetlerin fiyatları aynı oranda yükselmez. Bazıları daha fazla bazıları daha yavaş yükselir. Zaman içinde mal ve hizmetlerin birbirlerine kıyasla fiyatı değişir. "**Nisbi fiyat**" kavramı bu olguyu özetler.

Bir an için sıfır enflasyon düşünelim. Ne olacak? Bazı ürünlerin fiyatı mutlak olarak yükselirken diğerlerinin fiyatı mutlak olarak düşecek. Bu durumda vatandaşın da neyin ucuzladığını neyin pahalılandığını **görmesi ve anlaması** kolaylaşacak.

Yüksek enflasyon nisbi fiyatlardaki değişimin **görülmesini zorlaştırır**. Öğrencilerimize enflasyonun maliyetlerini anlatırken bunu mutlaka vurgularız. Çünkü piyasa mekanizmasının etkin çalışmasında nisbi fiyatların son derece önemli rolü vardır.

Ucuzlayan ve Pahalanan

Pazar günü TEFE'nin kamu, özel ve özel imalat alt kategorilerinde enflasyonun seyrine bakmıştık. **Birikimli enflasyonu** görebilmek için endeks değerlerini kullandık. Şimdi aynı yöntemi TÜFE'ye kullanıyoruz.

Aşağıdaki tabloda ilk iki sütun 1994 yılı 100 alınarak hesaplanan Ocak 2002 ve Ocak 2003 **endekslerini** veriyor. Son sütunda ise endeksteeki değişmeyi yani **yıllık enflasyonu** gösteriyoruz.

İlk satır TEFE'nin kamu fiyatları endeksi; ikinci satır TÜFE endeksi; geri kalan ise TÜFE'yi oluşturan on alt grubun endeksleri. Sıralamayı birikimli enflasyonun **en küçüğünden en büyüğüne** doğru yaptık.

Böylece son sekiz yılda farklı mal ve hizmet gruplarındaki **birikimli enflasyonu** kolayca görebiliyoruz. Nisbi fiyattaki değişimi iki endeksi birbirine bölerek kolayca hesaplayabiliyoruz.

Örneğin ev eşyası fiyatları 57.4 katı, eğitim ise 103.2 katı artmış. Buradan eğitimin nisbi fiyatının ev eşyasına kıyasla **yüzde 80** yükseldiğini hesaplıyoruz.

Kamu mallarının fiyatları 84.4 katı arttığına göre, gene ev eşyasına kıyasla kamu malları nisbi fiyatının **yüzde 47** arttığını buluyoruz.

Tablodan açıkça görülüyor. Ev eşyası, gıda, giyim ve ayakkabı ve eğlence ve kültür bu dönemde **nisbi olarak** ucuzlamış. Kamu fiyatları, eğitim, konut, ulaştırma ve sağlık ise nisbi olarak pahalılaşmış.

Kamu Açığının Bedeli

Aslında işin **aritmetik boyutu** nisbeten basittir. Birileri ortalamanın üstünde zam yaparsa, başkaları da ortalamanın altında zam yapmak zorunda kalırlar. Başka türlü olması mümkün değildir.

Tablodan şöyle bir sonuç çıkartabiliriz. Denetlenemeyen kamu harcamalarını karşılamak için yapılan kamu zamlarının **bedelini** ilk dört sektörde üretim yapanlar daha fazla ödemişlerdir. Çünkü onlar fiyatlarını genel endeksin o oranda altında attırabilmişlerdir.

Endekslerin seyri, **iç piyasa** için üretim yapan kesimlerin son dönemde neden bu kadar sıkıntılı olduklarını da açıklamaktadır. Piyasa koşulları fiyatlarını enflasyona paralel yükseltmelerine izin vermemektedir. (13 Şubat 2003)

1994= 100	Ocak 2002	Ocak 2003	Enflasyon %
TEFE KAMU	6.094	8.438	38,5
TÜFE GENEL	6.062	7.662	26,4
EV EŞYASI	4.840	5.739	18,6
EĞLENCE VE KÜLTÜR	5.088	6.149	20,9
GİYİM VE AYAKKABI	4.826	6.610	37,0
GIDA, İÇKİ VE TÜTÜN	5.693	6.787	19,2
ÇEŞİTLİ MAL VE HİZMETLER	5.799	7.513	29,6
LOKANTA,PASTANE VE OTEL	5.604	7.717	37,7
SAĞLIK	6.749	8.417	24,7
ULAŞTIRMA	7.117	9.185	29,0
KONUT	7.133	9.207	29,1
EĞİTİM	6.716	10.316	53,6

ABD-AVRUPA İLİŞKİLERİ

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ABD-Avrupa ilişkilerini "**Soğuk Savaş**" adı verilen ideolojik çatışma ortamı belirledi. Komünist rejimlerle demokratik piyasa ekonomilerini ayırdetmek çok kolaydı. Herşey siyah ve beyaz gibi net ve berraktı.

Üstelik, Sovyetler Birliği Batı Avrupa ülkeleri için ciddi bir askeri tehditti. Bu tehdiye karşı ABD'nin NATO aracılığı ile sağladığı **nükleer şemsiyeye** ihtiyaç vardı. Batı ittifakı içindeki farklı çıkar ve görüşlerin bir bölünmeye dönüşmesi ihtimali yok denecek kadar azdı.

1990'ların başında Sovyetler Birliği dağıldı. Bir yandan dünya genelinde komünizm kapitalizme alternatif bir sistem olma iddiasını kaybetti. Öte yandan Avrupa'ya yönelik Sovyet **askeri tehdidi** ortadan kalktı.

Koşullar değişince kurumların da yeni koşullara uyum sağlaması gerekir. Ancak, bu süreç hiç bir zaman düzgün bir şekilde ve süreklilik içinde gerçekleşmez. Kopukluklar, çatışmalar, krizler olur. Tarihi ilginç yapan da zaten bunlar değil midir?

Gücün Kökenleri

Soğuk savaşın bitmesinden onüç yıl sonra, ABD ve Avrupayı uluslararası güç unsurları itibariyle karşılaştırarak başlayalım. Bir ülkenin gücünü belirleyen üç temel unsur, **nüfusu, ekonomisi ve teknolojisidir** diyelim.

Nüfus avantajı AB'nindir. Son genişlemeden önce bile AB'nin nüfusu ABD'den büyüktü. Kişi başına gelirden Avrupa ortalaması ABD'nin biraz gerisinde kalıyor. Ama ilk altı AB ülkesi itibariyle ABD'nin gelir avantajı **ihmal edilebilecek** düzeydedir.

Almanya, Fransa, vs. AB ülkelerinin uçak, uydu, vs. **ileri teknolojilerde** ABD'nin gerisinde olmadıkları da ortadadır. Airbus'un Boeing'in önüne geçmesini, Türksat'ları Aerospatiale'in atmasını, Chrysler'i Mercedes'in almasını başka türlü açıklayamayız.

Ne bulduk? Avrupa daha büyük bir nüfusa ve azçok eşit ekonomik güç ve teknolojiye sahip. Ama rağmen **askeri güç** olarak ABD'nin yanında kelimenin tam anlamı ile bir cüce kalıyor. Ordularının savaş yeteneği daha düşük. Askeri teknolojilerde ABD'nin çok gerisinde.

Şunu söylemek istiyoruz. Bugün ABD'nin AB'ye kıyasla bu kadar güçlü olmasını nüfusu yada kişi başına gelir yada teknolojik üstünlüğüne atfetmek mümkün değildir. Bunların hepsi fazlası ile **AB'de vardır**.

Artık sorumuzu açıkça sorabiliriz. ABD'yi güçlü AB'yi güçsüz yapan nüfus, kişi başına gelir ve teknoloji değilse nedir? Bu sütunda daha önce çok kullandığım bir temayı tekrarlayacağım. ABD, değişen koşullara **uyum sağlamakta** daha başarılıdır.

Avrupa'nın Açmazı

AB'nin ana ekseninini oluşturan Fransa ve Almanya hakkında iki basit gözlem yapmak istiyorum. Bu ülkelerde milli gelir içinde **vergilerin payı** ABD'den çok daha yüksektir. Yani devlet gözle görülür şekilde daha fazla vergi toplamaktadır.

Buna mukabil ikisinde de milli gelirden **savunma harcamalarının** payı ABD'den çok daha düşüktür. Yani devlet daha fazla vergi almasına rağmen askeri gücüne daha az kaynak ayırmaktadır. Aradaki fark sosyal harcamalara gitmektedir.

Fransa ve Almanya seçmeni hem vergilerin azalmasını, hem sosyal harcamaların sabit kalmasını, hem de uluslararası düzende AB'nin ABD ile **eşit ortak** olmasını talep etmektedir. Halbuki üçü birden olanaksızdır. Büyük bir ihtimalle ikisinden, en iyimser birinden vazgeçmek zorunda kalınacaktır.

Irak olayı değişimin kıvılcımıdır. Bundan sonra ABD-Avrupa ilişkileri **büyük sürprizlere** gebe dir. (16 Şubat 2003)

HİBE Mİ? BORÇ MU?

Hükümetle ABD arasında Irak'la ilgili **tazminat pazarlıkları** sürüyor. Medyada çıkan haberlerden ABD yönetiminin iki farklı yöntem önerdiğini anlıyoruz. Biraz hesap önerileri birbiri ile karşılaştırılabilir hale getirebiliriz.

Yöntemlerden biri ABD'nin federal bütçesinden Türkiye'ye karşılıksız tazminat ödemesi. Buna **hibe** deniyor. İlk bakışta basit duruyor. Türkiye parayı alıyor ve işlem bitiyor. Ancak ayrıntısı da önemli. Amerika'nın hibenin bir bölümünü Türkiye'nin askeri borçlarını silme şeklinde verme istiyor.

İkinci yöntem daha karışık. ABD Hazine'si Türkiye'nin dış piyasalardan alacağı borca **kefil oluyor**. Yani bütçeden birşey ödemiyor ama Türkiye'nin borcunu ödememesi riskini kabul ediyor.

Türkiye'nin avantajı bu durumda çok daha ucuza borçlanabilmesi. ABD'nin avantajı ise bütçesine yük olmaması. Bu ilginç öneride Türkiye'ye ABD yardımın bedelini aslında Türkiye'ye borç veren **mali piyasalar** ödüyor.

Varsayımlar ve Hesap

Dolaşan rivayete göre ABD iki yöntemden birini seçin demiş. **20 milyar dolar borç kefaleti yada 6 milyar dolar hibe** önermiş. Acaba hangi yöntemde Türkiye daha fazla tazminat almış oluyor? Bu soruya cevap arayacağız.

Tahmin edileceği gibi çok bilinmeyeni olan bir hesap yapmak zorundayız. İktisatçı fıkrasına yakışır şekilde, **bir dizi varsayım** ihtiyacımız var. Önce onları açıklayalım.

ABD kefaletli 20 milyar dolar borcun hemen alınacağını kabul ediyoruz. **10 yıl vade** makul duruyor. 10 yıl vadeli Amerikan Hazine tahvillerinin bugünkü faizi yüzde 3.9 ama biz toparlak hesap **yüzde 4** diyelim.

Türkiye bu ek kaynağı yüksek maliyetli borçlarını geri kullanacaktır. Yarısını döviz cinsinden ortalama **yüzde 9** faizli mevcut tahvilleri geri çekmek için kullansın. Demek ki, söz konusu 10 milyar dolar için on yıl boyunca her yıl 500 milyon dolar yani toplam **5 milyar dolar** daha az faiz ödenecektir.

Geri kalan yarısı ile TL cinsinden Hazine bonolarını ifa etsin. TL reel faizini bu yıl **yüzde 25**, 2004'de yüzde 20, 2005'de yüzde 15, 2006'dan yüzde 12, 2007 ve sonrasında **yüzde 10** olacağını kabul edelim.

Yukarıdaki reel faiz varsayımlarına göre 10 milyar dolar karşılığı TL borcun toplam on yıllık reel faizi 13.2 milyar dolar ediyor. Halbuki ABD kefaleti ile sadece 4 milyar dolar ödecek. Yani **9.2 milyar dolar** faiz avantajı da bu bölümden sağlanıyor.

İkisini toplayınca on yıllık toplam tazminatı **14.2 milyar dolar** olarak buluyoruz.

Net Bugünkü Değer

Bu noktada duramayız. Hibe bu yıl geliyor. Düşük faizli borçlanmanın geliri ise on yıla dağılıyor. Neysi ki mali aritmetik var. Excel'de fareye iki dokunuşla on yıllık bir akımın **bugünkü değerini** hesaplayabiliyoruz. Ama bir iskonto oranına ihtiyacımız var.

İskonto haddini nasıl bulacağız? Hazine 30 yıllık dolar tahvillerini yüzde 12 faizle satmıştı. Yani devlet yüzde 12 dolar faizi ile uzun vadeli borçlanmayı makul bulmuştu. Bunu gösterge kabul ederek iskonto oranını **yüzde 12** aldım.

Ne çıkıyor? On yılda elde edilen 14.2 milyar dolar faiz avantajının yüzde 12 iskonto oranı ile bugünkü değeri **7.8 milyar dolar**. 20 milyar dolar borç kefaleti bu hesaba göre 6 milyar dolar hibeye kıyasla yüzde 30 daha fazla imkan sağlıyor. İskonto oranını yüzde 10'a indirince avantaj yüzde 43'e çıkıyor. (20 Şubat 2003)

DALGALI KUR DEMOKRASİSİ

Çarşamba öğle yemeğinde **Türk-Fransız Ticaret Odası'nın** konuğu oldum. Ekonomik ve siyasi durumla ilgili görüşlerimi anlattım. Dinleyiciler arasında yabancılar, özellikle Fransızlar ağırlıkta idi.

İlginç sorular vardı. Türkiye'ye yeni geldiği anlaşılan bir katılımcı, **döviz kurunun** neden bu kadar önemsendiğini anlamakta zorlandığını söyledi. Açıklama istedi. Vatandaşın dövizini, benim de kur muhabbetini sevdiğim biliniyor. Keyifle cevaplandırdım.

Bir soru ile başladım. Türkiye'nin nisbeten az gelişmiş bir kırsal bölgesini ve AB'nin gelişmiş metropollerinden birini alalım. Aynı anda her ikisinde kamuoyu araştırması yaptıralım. Deneklere **euro-dolar paritesi** hakkında neler bildiklerini soralım.

Sizce hangi bölge insanları euro-dolar paritesinin bugünkü ve yakın geçmişteki değeri hakkında daha çok bilgiye sahiptir? **Elbette Türkler**. Euro onları kendi parası olabilir. Ama pariteyi biz onlardan çok daha iyi biliriz.

Enflasyonun Hasarı

Cuma akşamı **Ekonomistler Platformu** Kemal Derviş'e yılın iktisatçısı ödülünü verdi. İstanbul Bilgi Üniversitesinde düzenlenen toplantıda birer konuşma yaptık. 35 yıl öncesini, gençlik heyecanımızı taşıyan eski tartışmalarımızı hatırladık.

Katılanlardan üç kadim dostum, Taner Berksoy, İshak Alaton ve Vural Akışık konuştular. Akışık'ın söylediklerine değinmek istiyorum. Çünkü uzun süren enflasyonun Türkiye'de insanların **davranış biçimlerini** nasıl değiştirdiğini hatırlattı.

Özetle, dışçı dışçiliğini, avukat avukatlığını, oto tamircisi tamirciliğini, vs. ihmal edip **zaman ve emeklerini** kendilerini enflasyondan korumak için harcamaya başladılar dedi. Doğru söze ne denir? Ben de Fransız soru sahibinine aynı şeyi anlatmıştım.

Türkiye’de insanları döviz alıp satmaya ve tasarruflarını dövizde tutmaya yüksek ve dalgalı enflasyondan korunma arzusu itti. Bu haklı ve masum çaba giderek insanoğlunun ruhunda gizli **kumar ve spekülasyon güdüsünü** de hareketlendirdi.

1990’li yıllar boyunca uygulanan “**enflasyon kadar devalüasyon**” politikası da döviz tutmayı teşvik etti. Bu politika özünde döviz tutan vatandaşlara Merkez Bankasının enflasyonu garanti etmesi anlamına geliyordu. Türklerin “döviz aşkı” işte böyle oluştu.

Kur Serbest Bırakılınca

Dalgalı kur rejimine geçiş bu nedenle vatandaş açısından bu kadar travmatik bir deneyime dönüştü. Ama her musibette bir de hayır vardır. Dalgalı kur Türkiye’nin **siyasi haritasını** da değiştirdi.

Eskiden vatandaşın hükümetleri değerlendirmek için seçimi beklemesi gerekiyordu. Dört yada beş yılda bir **oy vererek** onlar hakkındaki kanaatlerini ifade ediyordu. Aradaki dönemde vatandaşın yapabileceği fazla bir şey yoktu.

Şimdi vatandaş her gün, üstelik birkaç kere hükümetin ekonomi politikası hakkında oy vermek hakkına sahip. Sabah, öğle, akşam, günün her saatinde önünde **üç tercih** var. Gidip döviz alabilir, döviz satabilir yada ikisini de yapmayabilir.

Hangisini yaptığı anında **kura ve oradan TL faizlerine** yansıyor. Hükümet yanlış bir iş yapınca bedelini derhal yüksek kur ve faiz şeklinde ödüyor. Doğru iş yapınca da mükafatı o anda kurun ve faizin gevşemesi olarak geliyor.

Siyasileri oylarımızla **terbiye edemedik**. Onun yerine döviz alıp satarak terbiye ediyoruz. Derviş bu terbiye yönteminin biraz pahalı olduğunu söyledi. Ne yapalım. Pahalı mahalı, başka türlü öğrenmiyorlar. Dalgalı kur demokrasisi böyle işliyor. (23 Şubat 2003)

SÖZCÜKLERİ SEVİNİZ

ABD’nin Irak’a planladığı askeri müdahale Türkiye’nin gündemini belirliyor. ABD ile **müzakereler** sonuçlanınca hükümet meşhur **tezkereyi** Meclis’e yollayacak. Son bir aya damgasını vuran belirsizlik ortadan kalkacak.

İşte size iki sözcük: müzakere ve tezkere. Kökenlerini merak ettim. Sevgili dostum **Sevan Nişanyan’ın** yeni çıkan etimolojik sözlüğü imdadıma yetişti: “**Sözlerin Soyağacı**” (Adam Yayınları, İstanbul 2002).

İkisi de arapça “**zikir**” (anma) kökünden geliyor. “**Zikredilen tezkerenin müzakeresi** yapıldı” dediğimiz zaman aynı kökten üç kelimeyi birbiri ardına kullanmış oluyoruz. Mezkur, müzekkere ve tezekkür de aynı arapça kökten türemiş sözcükler.

Elifin Öküzü

İzmir’in Selçuk ilçesinde **Şirince** diye bir köy var. Cumhuriyet öncesinde büyük bir rum köyü imiş. Mübadelede rumlar gitmiş yerine çoğu Ege adalarından gelen göçmenler yerleştirilmiş. Köyün evleri çok güzel.

Sevan ve Müjde Nişanyan eski rum evlerini restore edip pansiyon haline getirdiler. Olağanüstü güzel bir iş yaptılar. Ama tahmin edileceği gibi bürokrasi ile sorunları çıktı. Sonunda Sevan hapse girdi. **Etimolojik sözlük** fikrine zaten kafasını takmıştı. Mahpusanede zamanını iyi kullanmış. İki kitap yazıvermiş.

“**Elifin Öküzü yada Sürprizler Kitabı**” (Adam Yayınları, İstanbul 2002) Nişanyan’ın diğer kitabı. Ama dar anlamı ile bir sözlük değil. Az sayıda kendince ilginç sözcük seçmiş. Onların birbirleri ile ilişkilerini anlatıyor. Arada Semih Poroy’un çizimleri yer alıyor.

Kapitalizm ve kapuska ilk bakışta birbiri ile alakasız iki sözcük gibi duruyor. Ama öyle değil. İkisi de latince “**caput**” (baş) sözcüğünün zaman içinde değişiminden türemiş. kökünden türemiş. Kapitülasyon, kaptan ve şef de aynı kökten geliyor.

Vajina şu günlerde tiyatrosu sayesinde çok konuşuldu. **Vanilya’yı** dondurma seven herkes biliyor. Ya aralarındaki ilişki? İkisi de latince “**vagina**” (kılıç kını) sözcüğünden geliyor.

Vajina 17inci yüzyılda kullanıma girmiş. Vulvayı uterus ile birleştiren kanal anlamında bir **anatomi terimi**. Meksika’yı fetheden Cortes’in adamları buldukları hoş kokulu bir çiçeği kılıç kınının küçüğüne benzetmişler. Minyatür kın anlamına “**vainilla**” demişler.

İlk Sözlüğüm

Sözlüklere merakım Fransızca öğrenmeye başladığım yıllara gidiyor. Galatasaray Orta kısmına geçtiğim 1956 yılında Tünel’de **Hachette kitabevi** vardı. Tintin’lerimi ve ilk Larousse genel ansiklopedik sözlüğümü oradan almıştım.

Hachette’in kitap rafları önünde geçirdiğim saatler sırasında kahverengi ciltli bir “**Dictionnaire Ethymologique**” ilgimi çekmişti. Rahmetli babam ısrarlarımı dayanamayıp parasını verdi. Onu da aldım.

Ben sözcükleri severim. Nereden ve nasıl geldiklerini merak ederim. İnsanoğlunun binlerce yıllık serüveni sözcüklerden izleyebildiğimizi düşünürüm. Size de tavsiye ediyorum. Sözcükleri seviniz. (25 Şubat 2003)

BELİRSİZLİK NE ZAMAN BİTER?

Şubat sonuna geldik. Normal olarak yılın nasıl seyredeceğini üç aşağı beş yukarı kestirmiş olurduk. Bu yıl çok farklı. Geçmişte hiç raslamadığımız düzeyde bir **belirsizlik** söz konusu. Dolayısı ile bütün tahmin hesaplarını dondurdum.

“Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yemiş”. 2001 yazında tahminlere harcadığım onca emek 11 Eylül olayı ile heba olmuştu. Bu kez aynı hatayı yapmıyorum. **Belirsizliğin ortadan kalkmasını** bekleyeceğim.

Yanlış anlaşılmasın. Bu arada boş durmuyorum. Excel’de bir sürü senaryo yazdım. Muhtemel sonuçlara göre epey hazırlık yaptım. Atalarımız ne demiş? “**Can çıkar, huy çıkmaz**”.

Üç Temel Belirsizlik Unsuru

Belirsizlik sözcüğü ile kastedilen nedir? 2003 yılı için **üç temel belirsizlik unsuru** görüyorum. Doğallıkla bunlar kendi aralarında da bağlantılı. Bir açıdan tümünün aynı sorunun farklı görüntüleri olduğu bile söylenebilir.

İlki **Kıbrıs sorunu**dur. Türkiye açısından özellikle AB ilişkilerinde belirleyici rolü oynayabilir. İyi sonuç Türk ve Rum toplumlarının beraberce AB'ye üye olmasıdır. Kötü sonuç Türk toplumunun AB'nin dışında kalmasıdır.

İkincisi **Irak'a askeri operasyondur**. Türkiye'nin son yarım asırda karşılaştığı en büyük dış sorun olduğunu söyleyebiliriz. İyi sonuç askeri operasyonun kısa sürmesi ve sonrasında normalleşmenin hızlı gerçekleşmesidir. Kötü sonuç ise bu aşamalarını birinde yada ötekinde ciddi sorunlar çıkmasıdır.

Üçüncüsü IMF ile süren Standby Anlaşması **dördüncü gözden geçirme** müzakereleridir. Ekonomi açısından hayattır. İyi sonuç müzakerelerin başarı ile bitmesi ve yeni Niyet Mektubunun IMF İcra Kurulu tarafından onaylanmasıdır. Kötü sonuç bunların olmamasıdır.

Yolun Sonu

İyi haber, üçü için de **kesin son tarihlerin** varlığıdır. Sıradan gidelim. Kıbrıs sorununun ne olacağı en geç **Nisan sonunda** ortaya çıkacaktır. Büyük bir ihtimalle Mart sonunda nihai çözümün alacağı şekil anlaşılacaktır. Kötü çözüm bile olsa, neticede belirsizlik bitecektir.

Irak'ta askeri operasyonun Mart ortasında başlayacağı anlaşılıyor. Gene **Nisan sonuna** gelindiğinde manzara netlik kazanacaktır. Askeri operasyon bitmemişse yada Irak'ın içi karışmışsa kötü çözümdür. Gene en azından belirsizlik bitmiştir.

IMF ile müzakerelerin bundan sonra uzatılması mümkün değildir. Standby Anlaşmasının kaderi kısa sürede anlaşılacaktır. **Mart sonunda** hala yeni Niyet Mektubu IMF İcra Kuruluna gitmemişse olay bitmiştir. Neticede gene belirsizlik ortadan kalkacaktır.

Bu koşullarda bence en akıllı tavır sükunetle beklemektir. Uzun süre beklemek gerekmiyor. Bir en çok **iki ay sonra** önümüzü çok daha iyi görür hale geleceğiz. Gördüklerimiz ile hoşumuza gitmeyebilir. En azından belirsizliğin bitmesinden mutlu olabiliriz. (27 Şubat 2003)

2002'DE DIŞ TİCARET

Cuma günü DİE Aralık 2002 ihracat ve ithalat sayılarını yayınladı. Böylece **dış ticaretin** 2002 yılındaki seyri ortaya çıktı. Birkaç gün içinde Merkez Bankası 2002 yılı ödemeler dengesini açıklayacaktır.

Dış denge, döviz kurunun Merkez Bankası denetiminde olduğu dönemlerdeki kadar önem taşıyor. Döviz arz ve talebindeki değişim zaten anında döviz kuruna yansıyor. Kısa dönemde kur üstünde **sermaye hareketlerinin** etki de biliniyor.

Eselden ihracat ve ithalatın kendisinden çok **dış ticaret dengesi** izlenirdi. Dalgalı kur dengeyi ikinci plana itti. Buna karşılık ihracat ve ithalatın nasıl seyrettiğinin anlaşılması ekonomik gidişatın çok yararlı bir göstergesi oldu.

Veriler

Aralık ayında ihracat, ithalat ve dış ticaret dengesi sırası ile **2.8 milyar dolar, 5.1 milyar dolar ve 2.3 milyar dolar** olmuş. Geçen yılın aynı ayına göre gene aynı sıra ile yüzde 6, yüzde 47 ve yüzde 190 artış buluyoruz.

Aylık ithalat en son Kasım 2000'de **5 milyar doların** üstüne çıkmıştı. 2001'de aylık ithalat 3-3.5 milyar dolar arasında dolaşıyordu. İthalattaki bu büyük artış sanayi üretimi ve kapasite kullanımını verilerine yansıyan sanayi canlılığını teyit etmektedir.

Buna karşılık Aralık ayı ihracatı benim beklentimin altında gerçekleşmiş. Türkiye İhracatçılar Meclisi – TİM – daha önce Aralık ihracatını 3.3 milyar dolar olarak açıklamıştı. DİE verileri genelde daha küçüktür. Ama ilk kez bu kadar büyük, neredeyse **500 milyon dolar** fark görüyoruz.

TİM Ocak 2003 ihracatını 3.5 milyar dolar açıkladı. İki ihtimal var. Ocak'ta ya benzer bir fark olacak yada fark azalacak. İkinci şık bana daha muhtemel geliyor. Aralık'ta bir şekilde **kayda geçmeyen** ihracatın Ocak sayısını arttırmasını bekliyorum.

Yıllık ihracat, ithalat ve dış ticaret açığı, sırası ile, **35.1 milyar dolar, 50.9 milyar dolar ve 15.8 milyar dolar** olmuş. 2001'e kıyasla değişim oranlarını gene aynı sıra ile yüzde 12.0, yüzde 22.8 ve yüzde 56.5 buluyoruz.

2000'de ihracat 27.7 milyar dolar, ithalat ise 54.5 milyar dolardı. İki yılda ihracatta 7.4 milyar dolar yada **yüzde 26.3** artış görülüyor. Buna karşılık ithalatta **3.6 milyar dolar** yada yüzde 6.7 düşüş var.

İkisini toplayınca, iki yılda dış ticaret dengesinde **11 milyar dolarlık** bir düzelme olduğu anlaşılıyor.

AB'ye İhracat

35.1 milyar dolar toplam ihracatın **yüzde 51.5'u** yani 18.1 milyar doları AB ülkelerine yapılmış. 2001'e kıyasla AB'ye ihracatın dolar cinsinden artış oranı yüzde 12 çıkıyor. Ancak 2002'de euro dolara kıyasla ortalama yüzde 5.6 değer kazanmış. Onu düşünce euro cinsinden ihracat artışı **yüzde 6'ya** geriliyor.

2001'de 18 milyar euro olan AB'ye yönelik ihracat 2002'de 19.1 milyar dolara yükselmiş. 2002 yılında euro ülkeleri reel milli gelirinin sadece **yüzde 0.7** büyüdüğü tahmin ediliyor. Bu açıdan Türkiye'nin ihracat performansının başarılı olduğunu söyleyebiliriz. (2 Mart 2003)

ÖZGÜRLÜĞÜN BEDELİ

Meclis kararını verdi. ABD'nin Irak'a yönelik askeri operasyonuna **Türkiye katılmayacak**. Bu kararın yakın bir tarihte değişeceği spekülasyonları yapılıyor. Bana makul gelmiyor. Herkesin kararı içine sindirmesinde yarar görüyorum.

AKP yönetimi böylesine önemli bir oylamada bağlayıcı grup kararı almadı. Milletvekillerine **vicdanlarının sesini** dinleyerek oy kullanma hakkını tanıdı. Kutluyorum. Grup kararı olarak milletvekillerine bu hakkı vermeyen CHP yönetimini ise kınıyorum.

Meclis Türkiye'nin geleceği açısından fevkalade önemli bir karar almıştır. Siyasi sonuçları derhal hissedilmeyebilir. Uzun dönemde **siyasete etkisinin** çok olumlu olacağını düşünüyorum.

Mali Disipline Geri Dönüş

Tezkerenin Meclis'ten geçmemesi hükümetin iktisat politikasında **manevra alanını** daraltmıştır. Gene kısa ve uzun dönem açısından sonuçlar farklı olacaktır. Durumu kısaca özetlemekte yarar görüyorum.

Geri planda 2002 yılında seçimlerin de etkisi ile **mali disiplinin gevşemesi** yatmaktadır. Nihai sayılar açıklanmadı ama 2002 yılında kamu kesiminde faiz dışı fazlanın hedeflenen yüzde 6.5'un 1-2 puan altında kaldığı anlaşılıyor.

Bu durumda, 2003 yılında faiz dışı fazla hedefinin tutturulması için **kamu giderlerinin azaltılması ve vergi gelirlerinin artırılması** zorunlu hale gelmiştir. Bu tedbirlerin AKP'nin seçim vaatlerine ters düştüğü çok açıktır.

Askeri işbirliği sonucu ABD'den gelecek kaynaklar vergi artışı yada harcama kısıntısı olmadan kamu dengesini sağlamaya yarayacaktı. Yani hükümeti vatandaşları kızdıracak **acı reçeteleri** uygulamaya sokmaktan kurtarıyorlardı.

Meclis'in kararı hükümetin elinden bu olanağı almıştır. Faiz dışı fazla hedefi için gerekli kaynakları ABD vermeyince **vatandaştan almaktan** başka çare yoktu. Nitekim dün Meclis'e sunulan 2003 bütçesi vergileri arttırmakta, kamu harcamaları kısmaktadır.

Bedava Yemek Olmaz

Meclis bu kararı ile Türkiye'nin onurunu korumuş, özgürlüğünü teyid etmiş, bağımsızlığını kanıtlamıştır. Bunlar sevindirici gelişmelerdir. **Siyasi olgunluk** yolunda atılmış ciddi adımlardır.

İngilizce bir özdeyiş hatırlatalım. "Bedava yemek diye bir şey yoktur; her yemeğin faturasını birisi öder". **Onurun, bağımsızlığın, özgürlüğün** de mutlaka ödenmesi gereken bedelleri vardır.

Bütün kamuoyu yoklamalarında büyük çoğunluk ABD ile askeri işbirliğine kesinlikle karşı çıkıyordu. Hal böyle ise, **vatandaşlar** daha fazla vergi ödeme ve devletten daha az hizmet alma kararını kendileri almışlardır.

Özellikle vurgulamak istiyorum. Kimsenin mali disiplinin getirdiği ek yükümlülüklerle itiraz etmeye hakkı yoktur. Hükümetin acı reçeteye alternatif olarak sunduğu yol toplum istemediği için Meclis'de reddedilmiştir. Toplum şimdi kararının arkasında durmalı ve **özgürlüğün bedelini** ödemelidir. (4 Mart 2003)

WWW.DOLARALMA.COM

Bazen küçücük ve önemsiz gibi duran bir şey yada olay insanı çok mutlu eder. Şeytanın gerçekten ayrıntılarda gizli olduğunu söyleyen özdeyişe güvenini artırır. **Emeklerim boşa gitmemiş** diye düşündürür.

Salı sabahı her zamanki gibi Bilgi Üniversitesindeki odama geldim. Hazine'nin o gün yapacağı iki ihaleyi merak ediyordum. Bilgisayarımı açtım. Daima **e-postaya bakarak** güne başlarım. Gene öyle yaptım.

O mesaj sonlarda bir yerde idi. Önce yollayanın adresi dikkatimi çekti. dolaralma@yahoo.com ne biçim adres diye içimden geçirdim. Sonra mesajdaki site adresini tıkladım. Hemen geldi. Okudukça inanmadım. **Rüya görüyorum** zannettim.

Vatandaşlık Bilinci

Bütün okuyucularımın internete ulaşma olanağı olmadığına bilincindeyim. O nedenle sitenin **anasayfasını** ayrıntılı şekilde yazıma taşıyacağım.

Karşınıza üç resim arasında bir metin geliyor. Üstteki resim Ankara'da Cumartesi günü yapılan savaş karşıtı gösterideki kalabalığı yansıtıyor. Altta Bush'un profilden yakışıklı bir portresi var. Ortada ise **kağıt 1 dolarlık banknotun** üstüne kalın siyah çizgi büyük bir çarpı işareti konmuş.

Aradaki metin ise çok küçük bir kısaltma dışında aynen aşağıda. (Koyu paragraf metindedir)

"Hükümet, kendinden beklenmeyen (hatta kendilerinin de beklemediği) bir kararla asker bulundurma ve gönderme tezkeresini reddetti. (...) Böylece milletvekillerinin önemli bir kısmı Türkiye insanının talebine kulak vermiş oldu, üstüne düşeni yerine getirdi. Sıra bizde!

Elbette hiçkimse masum insanların öleceği bir savaşı desteklemez... Ancak Türkiye'de "savaşa hayır" diyenleri bir sorumluluk bekliyor... Çünkü Türkiye'nin ekonomisi dışa bağımlı... ABD'nin açtığı bir savaşa katılmayı reddetmek, ABD'den gelecek mali yardımdan da vazgeçmek anlamına geliyor.

Bu noktada hükümetin sırtında ciddi bir yük var. İktidardaki partiyi beğenen-beğenmeyen herkesin, şimdi sadece kendini düşünerek "dolar artacak, yatırım yapalım" demekten vazgeçip, elindeki doları satması, TL'ye yatırım yapması, ekonomiyi desteklemesi gerekiyor!

Vakit, yatırım vakti değil, ABD'nin kısılcındaki Türkiye ekonomisinin ayakta durmasını sağlama vaktidir!

Bugün dolara yatırım yapmak, faizlerin yükselmesi, kamu harcamalarının kısılması, işçi çıkarılması, daha fazla borç batağına gömülme anlamına gelecektir!

80'lerde tohumları atılan ve yeşertilen "kendini kurtarma" çabasıdan vazgeçmeli, ilk kez de olsa ülke çapında ekonomik bir dayanışmanın örneğini sergilemeliyiz!"

Övgü ve Kutlama

Siteyi kuran, metni yazarların kimliği hakkında en küçük bir fikrim yok. Ama kendilerini kutluyorum. Analizlerine kesinlikle katılıyorum. Okuyucularım nezdinde antipatik olma pahasına yıllardır bunları her fırsatta anlatmaya çalıştım. **Bu sade gerçeğin** nihayet toplumda yankı bulmasına küçük de olsa bir katkı yapabildiğim olma umudu bile beni çok heyecanlandırıyor. .

Yazılanlara katılıyorsanız lütfen siteyi destekleyin. Mesaj çekin. Görüş bildirin. Tezkerenin reddini “**ülke çapında bir ekonomik dayanışmanın örneği**” haline getirme çağırısına katılın. Unutmayın. Bundan Türkiye, siz, biz, hepimiz karlı çıkacağız. (6 Mart 2003)

2003 HEDEFLERİ

Meclise verilen bütçe kanunu ile birlikte hükümetin 2003 yılı için temel **makroekonomik hedefleri** de açıklandı. Resmi hedefler konusundaki tavrımız biliniyor. Bunları genellikle pek ciddiye almazız. Hedeften çok varsayım telakkî ederiz.

2002 yılını hatırlayın. Tüketici enflasyonu hedefi yüzde 35’di. Gerçekleşme ise yüzde 29.6 oldu. Büyüme yüzde 3’dü. Büyük bir ihtimalle yüzde 7 civarında çıkacak. Enflasyon ve büyüme açısından bunlar **küçümsenmeyecek sapmalardır**.

Gene de resmi hedefleri kısaca değerlendirmekte yarar görüyoruz. Bir anlama bizim için kendi tahminlerimizi verme fırsatını da oluşturuyorlar.

Ekonomik Hedefler

Büyüme ile başlayalım. Hükümet GSMH’nın 2003’de **yüzde 5** büyümesini öngörüyor. Yani 2002’ye kıyasla ekonomik faaliyetin bir miktar yavaşlayacağını kabul ediyor. Vergi gelirlerini bu büyüme hızına göre hesaplıyor.

Fiili sonuç esas itibarıyla **Irak savaşı**na bağlıdır. Askeri operasyonun süresi, başlangıç tarihi ve savaş sonrası günlerde Irak’ta büyük siyasi sorunlar çıkıp çıkmaması Türkiye ekonomisini çok etkileyecektir.

Örneğin savaş gecikir ve/veya uzun sürerse, askeri hareket 2003 turizm sezonuna sarkacaktır. Bu takdirde turizm geliri kaybı büyüktür. İç talep de sarsıntı geçirecektir. Sonrası iyi bile olsa 2003 büyüme hızı **sıfıra doğru** kayacaktır. Özetle yüzde 5 ancak en iyi senaryo halinde tutturulabilir.

Tüketici enflasyonu hedefinin **yüzde 20** olduğu zaten biliniyordu. İlk iki ay enflasyonun yüksek çıkması piyasaların moralini bozdu. Dün yayınlanan Merkez Bankası anketinde yıl sonu enflasyon beklentisi **yüzde 25.8** çıktı.

Bence enflasyon hedefi tutacaktır. Hatta **çok az altında** kalır. İki noktaya dikkat çekelim. Bir: piyasada hala kurun yukarı hareket edeceği varsayılıyor. Yatay seyretme ihtimali daha gerçekçidir. İki: Irak savaşının olumsuz etkisi enflasyonda değil büyümede hissedilir.

İhracat ve ithalat hedefi sırası ile **39.2 ve 54.7 milyar dolar** alınmış. Euro-dolar paritesi varsayımını bilmiyoruz. Bugünkü eğilim devam ederse her ikisi de daha yüksek gerçekleşir. En azından yüzde 5 büyüme halinde rakamlar bana küçük geliyor.

Kamu Maliyesi Hedefleri

Konsolide bütçe ödenekler bazında **19.4 ktr.TL** faiz dışı fazla hedefliyor. Hükümet ayrıca bütçe ödeneklerinde 2 ktr. TL tasarruf hedefliyor. Bu durumda faiz dışı fazla hedefi **21.4 ktr. TL’ye** yükseliyor.

Konsolide bütçe dışında kalan kamu kesimi için **4 ktr.TL** faiz dışı fazla hedeflenmiş. Toplam kamu kesimi faiz dışı fazla hedefi ödenek bazında 23.4 ktr.TL, planlanan harcama bazında 25.4 ktr.TL çıkıyor.

2003 yılı cari fiyatlarla GSMH **354.6 ktr. TL** tahmin ediliyor. Yukarıdaki sayıları milli gelire bölünce faiz dışı fazlayı milli gelirin yüzdesi olarak ifade ediyoruz. Ödenek bazında **yüzde 6.6**, planlanan harcama bazında **yüzde 7.1** bulunuyor.

Faiz dışı fazla hedefinin tutturulması halinde Türkiye ekonomisinin 2003’de **çok rahatlayacağını** söyleyebiliriz. (9 Mart 2003)

ERDOĞAN, TEZKERE VE EKONOMİ

Perşembe akşamı ekonomiden sorumlu **Devlet Bakanı Ali Babacan** NTV’de Deniz Gökçe ve Ege Cansen’le birlikte yaptığımız Ekodiyalog programına katıldı. Biz sorduk Bakan Babacan anlattı. Kamuoyu pek çok konuda birinci elden bilgilenme olanağına kavuştu.

Bence iki konu özellikle önem taşıyor. Biri tezkerenin geçmesi halinde ABD’den gelecek **mali desteğin** boyutu ve şeklidir. Diğeri ise istikrar programının anahtarı olan **maliye politikasına** hükümetin yaklaşımıdır.

AKP Genel Başkanı Erdoğan Pazar günü Siirt’den milletvekili seçildi. Böylece Erdoğan’a **başbakanlık yolu** açıldı. Erdoğan’ın yönetiminde yeni bir hükümetin bir an meselesi olduğunu söyleyebiliriz.

Tezkerenin Sağladıkları

Bakan Babacan’ın çizdiği tablo şöyledir. Türkiye ABD ile Irak savaşında işbirliğine gittiği takdirde ABD Hazinesinden **6 milyar dolar** tutarında destek alacaktır. Başkan Bush hareket emrini verdiği an destek paketi işleme konacaktır.

Desteğin üçte biri yani **2 milyar doları** askeri alımlara ayrılıyor. Silahlı kuvvetlerin ABD’den yapacağı ithalatın karşılığı doğrudan bu hesaptan ödenecek. Dolayısı ile bütçeden yapılan askeri harcamalar o miktarda azalacak.

Türkiye isterse geri kalan 4 milyar doların tümünü yada bir bölümünü **nakit çekip** bütçesine gelir kaydedebiliyor. Yada 4 milyar doların tümünü yada bir bölümü ABD Hazine’sinden **borçlanmak** için kullanabiliyor.

Nakit destek krediye bir katsayı ile dönüşüyor. Bir formül üzerinde anlaşılmış. **Vade ve faize** bağlı olarak katsayı değişiyor. Vade uzadıkça ve faiz düştükçe katsayı küçülüyor. Vade ve faiz kararını Türkiye veriyor.

Bakan Babacan net bir şekilde desteğin tümünün **kredi şeklinde** kullanılacağını ifade etti. Gelecek kaynakla kısa vadeli ve yüksek faizli kamu borçlarının geri ödeneceğini söyledi. Bu sayede reel faizlerde hissedilebilir bir düşüş beklediklerini anlattı.

Sevindirici bir gelişmedir. Mali desteğin popülist harcamalarla **heba edilmeyeceği** anlamına gelmektedir. Ayrıca hükümetin maliye politikasında sorumlu davranacağı beklentisini güçlendirmektedir.

Mali Disiplin

Bakan Babacan konuşmasında mali disiplinin önemini çok vurguladı. Kesin bir tavırla 2003 yılında faiz dışı fazlada rekor kırılacağını ve program hedefinin üstüne çıkılacağını söyledi. Hükümetin öncelikli hedefi **kamu borcunun indirilmesidir** dedi.

Acaba Erdoğan'ın başbakanlığındaki yeni hükümet de bu tavrı sürdürecektir mi? Bu soru nereden çıktı demeyin. Kamuoyunda ve piyasalarda Erdoğan'ın mali disiplin konusunda **daha gevşek davranacağı** beklentisinin hakim olduğunu görüyoruz.

Şu yada bu şekilde ABD ile işbirliğine gidilmez yada savaş çıkmazsa, yeni hükümetin de bütçe disiplini sürdürmekten başka çaresi olmayacaktır. Ekonominin **somut gerçeği** budur. Erdoğan da buna uymak zorunda kalacaktır.

Tezkere geçer ve savaş çıkarsa, gelecek kaynak Erdoğan'a ekonomiyi uçurumun kenarına getirmeden bir miktar popülizm yapma fırsatını verecektir. Ancak, popülizmin ekonomiye maliyeti gene yüksek olacaktır. Türkiye bir kere daha reel faizleri düşürme yolunda **çok önemli bir fırsatı** kaçıracaktır. Yazık olacaktır.

Yeni hükümetin de **sıkı maliye politikasını** bir numaralı önceliği olarak korumasını umut ve temenni ediyoruz. (11 Mart 2003)

POPÜLİZMİN SEFALETİ

Türkiye'de **sefalet edebiyatı** bildim bileli iyi prim yapar. Konuşana ve dinleyene göre, "vatandaş inim inim iniyor", "çiftçi ekim yapamaz hale geldi", "sanayici perişan", "esnaf kepenk kapatıyor" vs. çok popülerdir. Dramatik bir ses tonu ve üslup tercih nedenidir.

Amaç daima aynıdır. Ağlama, yakarma, tehdit, vs. eldeki tüm manevi baskı olanaklarını kullanıp devletten **ek kaynak** kopartmaktır. Geri plandaki varsayım, devletin vereceği kaynakları **başkalarından** alacağıdır.

Madalyonun öbür yüzünde siyasiler vardır. Vergi gelirlerini birilerine **ulufe şeklinde** dağıtmanın seçim kazanmak için zorunlu olduğuna inanırlar. Onlar için de kaynak önemsizdir. Siyasetçinin işi vermektir. Gerisi ayrıntıdır.

Bütçede gelir yoksa para basılır. Borç alınır. Tercihen **ikisi birden** yapılır. Bu yöntem kimseyi rahatsız etmez. Çünkü birilerine verilmekte ama sanki kimse karşılığını ödememektedir. En azından **o gün** öyle durmaktadır.

Koşullar Değişince

Başlangıçta enflasyon ve kamu borcu düşüktür. Toplum istedikçe ve siyasetçi verdikçe yavaş yavaş ikisi de **sürdürülemez düzeylere** tırmanır. Sonra

bir gün rüya biter. Hem borcu indirmek hem de enflasyonu düşürmek zorunlu hale gelir.

Artık siyasetçi her verdiğini **anında** birinden almaya mecburdur. Buna iktisat literatüründe "**sıkı bütçe tahdidi**" dendiğini söylemiştik. Uzun süre almadan vermeye çalışma sonucunda devlet şimdi alıp da vermeme noktasına gelmiştir.

Doğallıkla bu yeni durum hemen kavranmaz. Toplum ve siyasetçi hala **eski alışkanlıkların** etkisindedir. Toplum istemeye devam eder. Siyasetçi de vermeye çalışır. Fevkaledede zor bir öğrenme süreci başlar. Olayı bir örnek üstünde izleyelim.

Bir toplum kesiminin hükümeti sıkıntıda olduğu konusunda ikna ettiğini düşünelim. Hükümet o kesime gelir transferi yapmaya karar veriyor. **2 ktr.TL ek** kaynak ayırıyor. İlk adımda o kesimin geliri 2 ktr.TL artıyor. İlk bakışta gelir dağılımı düzeliyor.

Ama süreç orada durmuyor. Hükümet 2 ktr.TL ek kaynak bulmak zorunda. Ne yapacak? Bir: **bazı vergileri** yükseltecek. Ya ek vergileri ödeyenler 2 ktr.TL'nin verildiği kesimden daha kötü durumda ise? O takdirde hükümet daha kötü durumda olandan alıp daha iyi durumda olana verdi. Yani gelir dağılımını bozdu.

İki: **bazı harcamaları** kısacak. Ya kısılan harcamadan yararlananlar 2 ktr. TL'nin verildiği kesimlerden daha kötü durumda ise? O takdirde hükümet daha kötü durumda olandan kısıp daha iyi durumda olana verdi. Yani gelir dağılımını bozdu.

Popülizm ve Gelir Dağılımı

Devlet bütçeden yaptığı transferlerle gelir dağılımını düzeltebilir mi? Cevabı iki koşula bağlıdır. Birincisi transferler **borç yada enflasyonla** finanse edilmemelidir. Nedenleri bulmak için Türkiye ekonomisinin bugünkü halinde bakmak yeterlidir.

İkincisi, **vergi ve harcama sistemi** etkin ve adil olmalıdır. Kaynak alanların nisbi durumunun kaynağı ödeyenlerden daha iyi olması felaketi başka türlü engellenemez. Vergi ve harcama sistemi yanlış ise transfer sonrası gelir dağılımı transfer öncesi gelir dağılımından daha kötü çıkar.

Maalesef yapılan araştırmalar Türkiye'de durumun tam da böyle olduğunu gösteriyor. AKP hükümetinin **ucuz popülizmi** gelir dağılımını daha da bozmuştur. Ne kadar bozmuştur? Dünya Bankasını bile bu haksızlığa isyan ettirecek kadar bozmuştur. Buna **popülizmin sefaleti** denir. (13 Mart 2003)

DÖVİZ BİLMECESİ

Merkez Bankası 2002 yılı ödemeler dengesini yayınladı. Aralık dış ticaret verileri gelince durum ortaya çıkmıştı. Cari işlemler dengesinde **1.8 milyar dolar** açık var. Geçen gün de yazmıştım. Benim 2002 tahminlerimden sadece dış dengede ciddi sapma görülüyor.

Cari dengede açık oluşmasına rağmen 2002'de döviz kurundaki değişim **enflasyonun altında** kaldı. Yılbaşı sonrasında da savaş ihtimaline ve diğer ekonomi dışı sorunlara rağmen kur yatay seyretti.

Acaba nedeni IMF'den alınan kaynaklar mı? Öyle durmuyor. Ödemeler dengesi IMF'den 6.4 milyar dolar geldiğini gösteriyor. Buna karşılık Merkez Bankası rezervlerinde 6.2 milyar dolar artış olmuş. Yani IMF parası olduğu gibi **döviz rezervine** gitmiş.

Ayrıntılara Bakıyoruz

Aşağıdaki tabloda 1998-2002 arası beş yıl için cari işlemler dengesinin ana kalemleri yer alıyor. İlk sütun ödemeler dengesi tanımına göre **dış ticaret açığını** veriyor. Yani dış ticarete bavul ticareti, altın ve transit ticareti ekleniyor. Navlun düşülüyor.

İkinci sütunda görünmeyen adı verilen kalemlerin biri hariç geri kalanının net sayıları var. **Turizm, faiz, navlun, taşımacılık ve kar transferi** kalemlerini kapsıyor. Üçüncü sütunda ise bunlar dışındaki **diğer gelir ve gelirlerin** net değeri yer alıyor.

Dış ticaret açığının 2001'e kıyasla **4.1 milyar dolar** arttığını görüyoruz. Ama dış ticaret açığı 1998-2000 döneminin altında kalmış. 2000'e kıyasla 13.7 milyar dolarlık bir düzelme görülüyor.

İkinci sütunda yer alan görünmeyen net gelirleri 2002'de **0.8 milyar dolar** yükselmiş. 2000'e kıyasla da küçük bir artış var. Ancak 1998'e kıyasla 2 milyar dolar azalma da dikkatimi çekiyor.

Üçüncü sütundaki diğer gelirlerin seyri son derece ilginç. 1998'de 5 milyar dolar, 2000'de 4.2 milyar dolar iken 2001'de 2.8 milyar dolar azalarak **1.4 milyar dolara** inmiş. 2002'de tekrar 1.6 milyar dolar düşüp **eksi bakiye** vermiş.

İşçi dövizleri de benzer bir manzara çiziyor. 2001'de 1.4 milyar dolar, 2002'de tekrar 0.3 milyar dolar da gerileme saptıyoruz. 2002 yılında işçiler 2000'in 1.7 milyar dolar yada **üçte biri** oranında daha az döviz yollamışlar.

Neden Acaba?

Soru basit. 2000'den 2002'ye ne oldu ki diğer gelirlerde 4.4 milyar dolar, işçi dövizlerinde 1.7 milyar dolar, toplam **6.1 milyar dolar** daha az döviz geldi? Üç hipotez teklif edebiliriz.

Birincisi **parite** değişimidir. Ancak son sütunda verilen euro-dolar paritesinde çok küçük bir oynama görülüyor. İkincisi işçilerin fakirleşmesi ve diğer gelirlerin kurumasıdır. Olmaz diyemiyoruz. Ama **nasıl olduğunu** anlamakta zorlanıyoruz.

Üçüncüsü, siyasi ve ekonomik belirsizliğin yarattığı güvensiz ortamında kazanılan dövizlerin yurt dışında tutulmasıdır. Yani **sermaye kaçağıdır**. Sermaye kaçağının cari işlemler dengesine de sirayet etmesidir.

Son bir hesap yapalım. Diğer gelirler ve işçi dövizleri 2000 yılı düzeyinde gerçekleşmiş olsa acaba cari işlemler dengesi ne çıkardı? 1.8 milyar dolar fiili

cari işlem açığını 6.1 milyar dolar kayıpla toplayınca **4.3 milyar dolar** fazla buluyoruz.

Döviz kurundaki **yatay seyri** bu şekilde daha iyi açıklayabildiğimizi düşünüyorum. (16 Mart 2003)

milyar Dolar	dış ticaret dengesi	turizm + faiz + taşıma + kar (hepsi net)	özel veresni diğer gelirler (net)	transferler (işçi dövizleri)	cari işlemler dengesi	net hata kalemi	cari işlem dengesi net hata	Euro Dolar Paritesi
1998	-142	55	50	57	20	-20	00	1,11
1999	-104	20	1,9	52	-1,4	1,9	0,5	1,07
2000	-223	32	4,2	52	-9,8	-2,8	-12,6	0,91
2001	-45	27	1,4	38	3,4	-2,1	1,3	0,90
2002	-86	3,5	-0,2	3,5	-1,8	-0,4	-2,2	0,94

OLAĞANDIŞI GÜNLER

AKP hükümeti ABD ile askeri işbirliğine izin veren tezkereyi Şubat sonunda Meclis'e getirdi. 1 Mart Cumartesi günü oylama yapıldı. Evet oylarının hayır'lardan fazla olmasına rağmen Türk hukukunda çekimser oyları **fiilen "hayır" a** dönüştüren yöntem sayesinde tezkere kabul edilmedi.

4 Mart'ta çıkan yazımda şöyle demişim: **"Bu kararın yakın bir tarihte değişeceği spekülasyonları yapılıyor. Bana makul gelmiyor. Herkesin kararı içine sindirmesinde yarar görüyorum."**

Geçen hafta çok önemli iki gelişme yaşandı. Birincisi, Kıbrıs için Annan tarafından hazırlanan çözüm planı geri çekildi. **Çözumsuzlük çözümdür** anlayışı gene galip geldi. Dolayısı ile Türkiye-AB ilişkilerinde ciddi bir bozulma ihtimali belirdi.

İkincisi, Pazar günü yapılan Azor zirvesinden ABD'nin Birleşmiş Milletlerin ve Türkiye'nin **işbirliği olmaksızın** savaşı başlatacağı anlaşıldı. Artık gün konuşuluyor. Böylece tezkere kendiliğinden kadük hale geliyor.

Hızla değişen koşullar **iç piyasaya** yansdı. Borsa yüzde 10'a yakın düştü. Dolar 1.700.000 TL'yi, faizler ise yüzde 70'leri gördü. Ekonomide yeni bir çalkantı dönemini ihtimali artmıştır.

Dönüm Noktası

Durum nedir? AB ile ilişkileri bozma pahasına Kıbrıs'ta Annan planı reddiliyor. ABD ile sürtüşme pahasına askeri işbirliği yolu kabul edilmiyor. Bunları sıradan kararlar olarak göremiyoruz. Tam tersine, Cumhuriyet tarihinin **dönüm noktalarından** birine tekabül ettikleri kanısındayız.

Teşhiste bir hata yapmayalım. İçinde yer aldığımız bölge yakın tarihin en büyük krizini yaşarken Türkiye aynı anda **hem AB hem de ABD** ile ters düşüyor. Üstelik bu olay ekonominin son derece **kırılgan** olduğu bir anda gerçekleşiyor.

İki açıklayıcı hipotez olabilir. Biri nisbeten masumdur. Bu süreci Türkiye'yi yönetenlerin **beceriksizliklerine** ve yaptıkları **vahim hatalara** atfetmektir. Hatayı kimin, hükümetin mi, muhalefetin mi, cumhurbaşkanının mı, askerlerin mi yaptığı ikincildir.

İkincisi o kadar masum değildir. Ortalıkta hata yada beceriksizlik yoktur. Türkiye'yi yönetenlerin **bilinçli tercihleri** vardır. Hesaplar yapılmıştır. Ona göre riskli pozisyonlar alınmıştır. Kararlardan Türkiye'nin kazançlı çıkacağı öngörülmüştür. Gene hesabı kimin yaptığı ikincildir.

Nereye Gidiyoruz?

Şu anda iki hipoteze de destek olabilecek kanıtlar bulabiliriz. Ama bunlar kesin bir sonuca varmak için yetersizdir. Biraz hayret, biraz şaşkınlık, biraz korku ile olup bitenleri **izlemekten** başka çaremiz yoktur.

Açıkça söylemek ihtiyacını hissediyorum. Türkiye'yi yönetenlerin ülkeyi **nereye, neden ve nasıl** götürmek istediklerini kestiremiyorum. "Evdeki hesap çarşıya uymaz" özdeyişi aklıma geliyor. Ciddi şekilde tedirginim. (18 Mart 2003)

NASIL HATA YAPILIR?

Türkiye'yi yönetenlerin ABD ile askeri işbirliği konusunu **yüzlerine gözlerine** bulaştırdıkları anlaşılıyor. Yazıyı Çarşamba öğleden sonra yazıyorum. Savaşın fiilen başladığı yönünde haberler geliyor. Hükümet ise hala ABD'ye uçuş hakkı vermeyi tartışıyor.

Bütün bu olup biteni nasıl tefsir edeceğiz? İki kolay yöntem var. Biri Türkiye'yi yönetenlerin zaten olayların aynen böyle seyretmesini **arzuladıklarıdır**. Ortada hata filan yoktur. Bilinçli şekilde alınan doğru kararlar vardır.

İkincisi ise Türkiye'yi yönetenlerin zaten çok **cahil, becereksiz, kötü niyetli**, vs. olduklarıdır. Ne yaptıklarını bilmedikleri için vahim hatalar yapmaları da kaçınılmazdır. Tezkere de sıradan ve kaçınılmaz hatalardan biridir.

Bilinmeyen Geleceğin Zorluğu

Her iki tefsir de **biraz hakikat payı** olabilir. Eminim Türkiye'yi yönetenlerin bir bölümü bu durumu arzulamıştır. Bir bölümünün ise böyle karmaşık durumları doğru analiz etme yeteneğinden yoksun oldukları açıktır.

Ancak bu iki hipotezin karar sürecine katılanların **çoğunluğunu kapsamadığı** kanısındayım. Yani önemli bölümünün bu sonucu istemediğini ve bu sonucu engelleyecek bilgi ve yeteneğe sahip olduğunu düşünüyorum. Başka nedenlere bakma gereğini duyuyorum.

Bence karar sürecini iyi tahlil etmek gerekiyor. Her karar, **bilinmeyen bir gelecek** hakkında yapılan değerlendirmeler ve analizler üstüne inşa edilir. Analizler kararın varsayımlarını üretir. Yanlış karar yoktur. **Yanlış analiz vardır**. Sonradan bakınca doğru gibi duran kararlar aslında doğru analizlerdir. Sonradan alanları müşkül durumda bırakan bütün kararların geresinde ise yanlış analizler buluruz. Bugünü kısıtlayan **geleceğin bilinmemesidir**.

Türkiye'nin en önemli sorunu, dünya gerçeklerinden kopuk analiz ve hipotezlerin toplum ve yönetenler nezdinde kolayca taraftar bulmasıdır. Üstelik bunları çoğu Çetin Altan ustanın "**Türkün Türke propagandası**" dediği türdendir.

Yanlış Hesap Gerçekten Döner

Türkiye'yi bugünkü garip duruma getiren **hatalı değerlendirmelere** çok örnek verebiliriz. Önemlilerini seçtim. Düne kadar bunlara inanan çoktu. Şimdi yanlış oldukları açıkça ortaya çıktı.

Bilinen bir tema ile başlayalım. "Kuzey cephesi açılmadan ABD Irak'a saldıramaz; böylece Türkiye tezkereyi redderek **savaşı engelleyebilir**." CHP, Cumhurbaşkanı ve savaş karşıtları böyle düşünüyordu.

İkincisi ilkinin devamıdır. "ABD mutlaka Türkiye ile anlaşmak zorundadır; **gecikme önemsizdir** çünkü ABD bizi beklemek zorundadır." Bu görüş hükümet ve sivil-asker bürokrasi nezdinde taraftar bulmuştu.

Bunları savaşın öbür cephesine bağlayabiliriz. "Türkiye çok güçlüdür; ABD Türkiye ile ters düşmeyi göze alamaz yani gereğinde **ABD'ye rağmen** Irak'a girer ve askeri operasyon yaparız." Buna samimiyetle inanlar da çoktu.

İlk tezkere Meclise gelmeden önce uzun pazarlıklar yapılmıştı. O sıralarda ya ABD "siz uzatınca ben de strateji değiştirdim, **artık size ihtiyacım kalmadı**, teşekkür ederim" der ve müzakerelerden çekilirse diye sorduğumu hatırlıyorum. Nitekim öyle olmuşa benziyor. (20 Mart 2003)

EKONOMİNİN KIRILGANLIĞI AZALDI

Çarşamba gecesi ABD Irak'a askeri operasyonu başlattı. Böylece "Türkiye katılmazsa ABD savaşa giremez" tezi duvara tosladı. Ertesi gün hükümet ABD'ye **sadece hava koridoru** veren bir tezkereyi Meclis'ten geçirdi. Dolayısı ile ABD'den gelecek mali yardım suya düştü.

Koridor da hemen kullanılmadı. Taraflar arasında müzakere Cuma akşamına kadar sürdü. Yani Türkiye'nin ABD ile ciddi bir gerginlik yaşamasına şahit olduk. **Felaket senaryosu** yazanlara gün doğdu.

Savaş, ABD ile gerginlik, mali yardımın iptali gibi yakın tarihin en tehlikeli gelişmelerine rağmen, **mali piyasaların** geçmiş deneyimlerimize kıyasla sakin kaldıklarına dikkatinizi çekerim.

Kasım 2000'de, Şubat 2001'de, Haziran 2002'de, son haftanın yanında bir bardak suda fırtına sayılabilecek siyasi olaylar döviz kurunda ve faizlerde **çok**

daha büyük hareketlere yol açmışlardı. Ekonominin çok önemli bir sınavdan başarı ile geçtiğini söyleyebiliriz.

Yapısal Dönüşüm

Bu nisbi süketin gerisinde Türkiye'nin 2000 yılı başından bu yana gerçekleştirdiği çok önemli **yapısal dönüşüm** yatmaktadır. Geçmişle farkları kısaca gözden geçirmekte yarar görüyoruz.

En önemlisi kamu maliyesinin disiplin altına alınmasıdır. 1999 yılında toplam kamu kesimi faiz-dışı dengesi milli gelirin **yüzde 2'si** kadar açık veriyordu. Yani devlet faiz ödemedi önce o kadar ek borç almak zorunda idi. Üstüne yüksek faizler geliyordu.

2002 yılında, seçim nedeni ile maliye politikasının bir miktar gevşetilmesine rağmen toplam kamu kesimi milli gelirin **yüzde 4.5'u** civarında faiz-dışı fazla vermiştir. Bu yılın bütçesi milli gelirin yüzde 6.5'u kadar faiz-dışı fazla hedeflemektedir.

Gene kamu maliyesi ile ilgili bir başka önemli reform, **görev zararı** adı altında yapılan bütçe-dışı harcamaların bütçe içine alınmasıdır. Geçmiş görev zararlarının kamu bankaları bilançolarında yaptığı hasar tamir edilmiştir.

Ekonominin bir diğer önemli zafiyeti **bankacılık kesimi** idi. Reformlar sonucu kesim güçlenmiştir. Zayıf bankalar ayıklanmıştır. Açık pozisyonlar kapanmıştır. Batık kredi sorununa kısmi de olsa çözüm getirilmiştir.

Nihayet enflasyon kadar devalüasyon politikası terkedilerek **dalgalı kura** geçilmiştir. Böylece döviz kurunun hep yukarı doğru hareket edeceği beklentisi kırılabilmiştir.

Bedeli Ağır Oldu Ama

Bu dönüşüm kolay olmadı. Türkiye ekonomisi maalesef **devasa bir bedel** ödedi. 2001 krizi toplumun tüm kesimlerini vurdu. İnsanlar işlerini, servetlerini, hatta bazen umutlarını kaybettiler.

Vatandaş haklı olarak kendi çektiği sıkıntıları görüyor. Kamuoyu üç yıldır ödenen ekonomik, sosyal ve insani bedele odaklanıyor. Bu arada ekonomide gerçekleşen **büyük dönüşüm** gözden kaçırılıyor.

Türkiye ekonomisinin **gerçek gücünün** doğru kavranmasına önem atfediyorum. Yoksa gerçek-dışı korkularla onu gereksiz yere hırpalayabiliyoruz. Potansiyelini gerçekleştirmesini engelliyebiliyoruz. Son hafta bu bakıma çok öğreticidir. (23 Mart 2003)

TASARRUFÇUNUN ZOR KARARI

Çevreden gelen sorularda artış var. Bir bölümü siyasetle ilgili genel sorular. Kıbrıs'ta Annan planı neden reddedildi? Birileri AB'ye tam üyeliği engellemek mi istiyor? ABD ile neden gerginlik yaşanıyor? İkisinin bir arada olması sadece **becereksizlik yada raslantı** mı? Yoksa bilinmeyen başka bir plan mı var?

Bu soruların cevapları şu anda bilinmiyor. Ben de merak ediyorum. Ama sağlıklı bir değerlendirme için elde **yeterince veri olmadığı** kanısındayım. Sis bulutu çabuk ortadan kalkacaktır. Birkaç gün içinde resim daha net görülecektir.

Diğer bölümü daha **somut, güncel ve pratik** sorular. Paramızı ne yapalım? Döviz geçelim mi? Döviz bankadan çekelim mi? Devlet mevduatlara el koyar mı? Tasarrufumuzu yurt dışına yollayalım mı?

Bu konularda tavsiyede bulunmak hatalıdır. Zaten iktisatçıların yatırım danışmanlığında başarılı olduğunu söylemek de mümkün değildir. Olsa olsa alınacak kararların **anlam ve sonuçlarını** netleştirmek söz konusudur.

Girilen Bahis Nedir?

Hiç bir birikim kendiliğinden oluşmaz. İnsanlar yemelerinden içmelerinden üstlerinden başlarından keserek tasarruf yaparlar. Bu fedakarlığa neden ihtiyaç duyarlar? Amaçları **geleceklerini** emniyete almaktır.

O nedenle herkesin malı kıymetlidir. "**Mal canın yongasıdır**" derler. İnsan malını korumak ister. Başına birşeyler gelmesini, yarınla ilgili parasal güvencelerini kaybetmeyi istemez. Haklıdır.

Tümü ile TL'de bir portföy varsayalım. İçinde yatırım fonları, TL mevduatı ve repo olabilir. En güvenli opsiyon nedir? Önce bunlar **döviz** çevrilir. Sonra da döviz **yurt dışına** yollar. O andan itibaren tasarruf güvencededir. Türkiye'ye ne olduğu sahibini ilgilendirmez.

Hakikaten ilgilendirmez mi? Verilen kararın mantiki sonuçlarını düşünelim. Tasarrufçu neye bahse girdi? Türkiye'nin şu yada bu şekilde **batacağına** bahse girdi. Türkiye batarsa karlı çıkacağı, en azından zarar etmeyeceği bir yol seçti.

Ya Türkiye batmazsa? O takdirde tasarrufçu zararlı çıkacak. Türkiye'de TL'nin getirisi yurt dışında dövizin getirisinden çok daha yüksek. Türkiye bu krizi atlarsa **TL'de kalanlar** kazanacak, döviz gidenler kaybedecek.

Ahlaki Bir Sorun

Çok zor bir karar olduğunu kabul ediyorum. İki ucu pis bir değnek gibi. Bir tarafta yılların birikimi tasarrufların **kaybolması riski** var. Onları korumak için ise Türkiye'nin felaketi üstüne bahse girmek gerekiyor.

Böyle vazedilince, aslında mali yada ticari bir sorunla karşı karşıya olmadığımız ortaya çıkmaktadır. Sorun ahlakidir. **Ahlaken** Türkiye'nin kaybı üstüne bahse girmeyi kendimize yediriyor muyuz? Ahlak ve vatanseverlik anlayışımız buna izin veriyor mu?

TL'de kalmak Türkiye'nin bu badireyi de atlatacağına bahse girmektir. Ahlaki değerlerini korumak için maddi çıkarlarını riske atmayı kabul etmektir. Bu çok zor gününde kararlılıkla Türkiye'nin yanında saf tutmaktır.

Ben böyle düşünüyorum. Tam tersini düşünenler olduğunu da biliyorum. (25 Mart 2003)

TÜRKİYE'Yİ SAHIPLENELİM

Hikayeyi bilirsiniz. Osmanlı paşası, düvel-i muazzama sefirlerinden biri ile konuşuyor. “Osmanlı o kadar güçlüdür ki **sizin dışarıdan bizim de içeriden** yıkmak için bu kadar uğraşmamıza rağmen hala ayakta” diyor.

Bu hafta “**Türkiye batacak**” tezinin ezeli ve ebedi müellifleri derhal harekete geçti. Bir süredir kullanamadıkları temalarını hemen sandık odasından çıkardılar. Küflerini aldılar. Yeniden ısıtıp önümüze koydular.

Bu çevrelerin **önce 2001 boyunca, sonra 2002 yazında** neler söylediklerini hatırlamakta yarar var. Ne demişlerdi? Bu borç çevrilmez. Mutlaka moratorium ve borç konsolidasyonu yapılacak. Enflasyonu, kuru ve faizi tutmak artık mümkün değildir.

Ne oldu? Borç çevrildi. Moratorium yada konsolidasyon olmadı. Enflasyon düştü. Kur yatay seyretti. Faizler indi. Üstelik 2002’de rekor büyüme yaşandı. “**Mağlup pehlivan güreşe doymaz**” denir. Hakikaten doymuyor. Türkiye biraz tökezlediğinde “galiba bu kez batırabileceğiz” umudu ile yeniden saldırıyorlar.

Ekonomiye Haksızlık Etmeyelim

Türkiye ekonomisinin esas gerçeklerini özellikle vurgulamak istiyorum. Birincisi Türkiye ekonomisi geçtiğimiz üç yılda çok önemli **yapısal dönüşümleri** gerçekleştirmiştir. Kamu maliyesinin kangren haline gelen yapısal sorunlarından küçümsenmeyecek bir bölümünü çözmüştür.

İkincisi, siyasi kadrolar ve bürokrasi yaşanan krizlerden **önemli dersler** çıkarmıştır. Kısa vadeli popülist politikaların uzun vadede çok ağır bedeller getirdiğini biraz pahalı da olsa yaşayarak öğrenilmiştir.

Üçüncüsü, toplum ekonominin işleyişini daha iyi anlamaya başlamıştır. Bireysel kurtuluş arayışının nasıl toplumsal felaketle sonuçlandığını şimdi farkındadır. Vatandaş **manipüle etmek** zorlaşmıştır.

Dördüncüsü, halen ekonominin gerçeklerine tekabül eden bir **maliye politikası** uygulanmaktadır. Hükümetin siyasi kriz karşısındaki tavrı çok olumludur. Zaten sıkı olan bütçeyi daha sıkıma kararı alkışlanmalıdır.

Beşincisi, Hazine ve Merkez Bankası piyasadaki volatiliteye **müdahale edecek olanaklara** fazlası ile sahiptir. Kur serbest bırakılmıştır. Döviz rezervleri yüksektir. Hazine’nin 4 milyar doların üstünde serbest mevduatı vardır.

Paniğe Gerek Yok

Şunu söylemek istiyorum. Türkiye ekonomisi bu kritik dönemi atlatacak **güce sahiptir**. Elbette sıkıntılar olacaktır. Ek vergiler gelecektir. Kamu kesimi çalışanlarından fedakarlık istenecektir. Yatırımlar duracaktır. İç piyasa daralacaktır. İşsizlik artacaktır. Başta turizm, ihracatçı kesimler komşu ülkedeki savaştan zarar göreceklerdir.

Ama mali kesim çökmeyecektir. **Kamu borcu çevrilecektir**. Moratorium yada konsolidasyon olmayacaktır. Enflasyondaki düşüş yavaşlarsa bile sürecektir. Döviz kurunda volatilité artsa bile istikrar devam edecektir.

Toplumun özellikle hassas olduğu **döviz dengesinin** ayrıntılarına bakalım. İhracat ve turizm gelirlerinin düşeceğini, işçilerin de zaten azalttıkları döviz transferlerini bu koşullarda daha da kısıtıklarını kabul edelim. Velhasıl döviz arzı azalıyor.

Ya ithalat ve döviz talebi? Savaş, aynı anda siyasi belirsizlik, üstüne ekonomik tedirginlik ortamında iç talep ne olur? Maliye politikasındaki ek sıkılma iç talebi nasıl etkiler? Cevap için kahin olmak gerekmiyor. İç talepte **büyük bir daralma** yaşanmaktadır. Taleple birlikte ithalat da 2001’deki gibi başaşağı gidecektir. Döviz piyasası kendi kendini dengeye getirecek şekilde çalışmaktadır.

Anahtar İstikrar Programıdır

Yukarıda da söyledik. Benzer korkuları ve süreçleri 2001’de ve 2002’de yaşadık ikisinde de **kabus senaryoları** gerçekleşmedi. Pahalı bir bedel sonucu da olsa ekonomi kendisini toparladı. İstikrar geriye geldi.

İkisini de IMF ile desteği ile yürütülen **enflasyonla mücadele ve istikrar programına** borçluyuz. 2001’de ekonomi uçurumun kenarından onun sayesinde döndü. 2002’de seçim belirsizliğine rağmen dengeleri onun sayesinde bozulmadı.

Bugün de aynı noktadayız. Çünkü, mali disiplin sayesinde elde edilen bütçe **faiz-dışı fazlası**, hükümete borç faizlerinin reel kısmını vergi gelirlerinden ödeme olanağını sağlıyor. Ek reel borçlanma ihtiyacını düşürüyor hatta sıfırlıyor.

Öte yandan, **IMF’den gelen kaynaklar** ortalama borç maliyetini düşürüyor. Hazine’nin iç piyasaya mahkumiyetini azaltıyor. Böylece toplam borcun bir bölümünü oluşturan Hazine bonolarında reel faizlerin sürdürülemez düzeylerde seyretmesini engelliyor.

Çok net şekilde söylüyorum. Program sürdüğü, IMF ile anlaşılan hedefler hükümet tarafından gerçekleştirildiği sürece ekonomi için yeni bir kabus senaryosu söz konusu değildir. Savaş nedeni ile sıkıntı çökelecektir. Ama **ekonomi toparlayacaktır**.

Bir Şans Verelim

Haklı olarak soracaksınız. **Durum bu ise**, neden bu kadar büyük tedirginlik var? Birileri felaket senaryoları yazma cüretini nasıl buluyorlar? Bu soruya da cevap vermek zorundayız.

Ekonominin en zayıf halkası vatandaşın ve mali piyasa aktörlerinin geçmişten miras **güvensizliklerin** etkisini hala taşımalarıdır. Gerçekleşen büyük dönüşüme inanmakta zorlanmalarıdır. Hükümetin acemi davranışlarla bu güven ortamını tesis etmekte geç kalmasıdır.

Bugün yaşanan çalkantı sorumsuz iktisat politikaları uygulanmasından kaynaklanmıyor. Siyasi sorunlardan kaynaklanıyor. Bunların geçici olduğunu düşünüyorum. Türkiye’nin bu sorunların üstesinden gelecek **olgunluğa** sahip olduğuna inanıyorum.

Herkesi Türkiye’ye bir şans vermeye davet ediyorum. **Türkiye’yi sahiplenelim**. Kötü gününde onun yanında duralım. Paniklemeylem.

Sağduyumuzu ve sükünetimizi koruyalım. Mağlup pehlivanları bir kere daha mağlup edelim. Bu kavganın galibi tekrar biz olalım. (26 Mart 2003)

BORÇ VE FAİZ HESAPLARI

Yüksek faizler ve borcu döndürme riski Türkiye'nin ezeli ve ebedi sorunu olmayı sürdürüyor. Dün gece yemek çıkışı araç beklerken karşılaştığım bir genç heyecanla sordu. "**Hocam, borç konsolidasyonu zorunlu mu? 30 milyar dolar ek yük geldiği doğru mu?**"

Sorular şaşırtmıyor. Bir iktisatçı, Salih Neftci, hafta başında konsolidasyon riskine karşı derhal dolar alıp yurt dışında **güvenli bir bankaya** göndermeyi tavsiye etti. Bir başka iktisatçı, Ercan Kumcu, Pazartesi günü yüzde 70'lik faiz düzeyinin ekonomiye **30 milyar dolar** ek yük getirdiğini yazdı. Aynı sayıyı Hasan Cemal de köşesinde kullandı.

Okuyucularım bilir. Ben sayılara meraklıyım. Yayınlanan bütün verileri bilgisayarımın çekerim. Her fırsatta Excel programının sağladığı olanaklardan yararlanır ve onlarla oynarım. Durumu okuyucularıma özetlemekte yarar gördüm.

Borç Sayıları

Borç verileri Hazine'nin web sayfasında (www.hazine.gov.tr) yayınlanıyor. Şubat sonu itibariyle Hazine'nin toplam borcu **252.3 ktr. TL'ye** ulaşmış. Bunun **110.1 ktr. TL'si** (yüzde 43.6) TL cinsinden borçlar. Geri kalan **142.2 ktr.TL** (yüzde 56.4) ise döviz ve dövize endeksli borçlar.

Hazine'nin iç piyasaya borçları **77.5 ktr. TL** yani toplam borcunun yüzde 30.7'sine tekabül ediyor. Geri kalan **174.8 ktr.TL** (yüzde 69.3) ise Hazine'nin kamu kurumlarına olan iç borçları artı dış borcunu oluşturuyor.

Maalesef iç piyasa borçlarının **vade ve TL/döviz** dağılımını bilmiyoruz. Hazine ayrıntıları yayınlamıyor. Ancak karine ile çıkartabiliyoruz. Piyasaya olan borçta sabit getirili TL bonolarının payı yüksek, kamuya olan borçlarda ise döviz ve değişken getirili uzun vadeli tahvillerin ağırlıklı olduğunu hesaplıyoruz.

Benim tahminime göre, 6-12 ay arası vadeli TL bonoları **40 ktr. TL** civarında. **50 ktr. TL** değişken faizli TL tahvili var. 3-6 aylık TL bonoları ise **20 ktr. TL** tutuyor. Faiz yükünü bu dağılıma göre hesaplıyoruz.

Birinci yanılığ, **159.4 ktr. TL** (99.5 milyar dolar) tutan iç borcu TL borçla karıştırmaktır. Kumcu'nun hesabı o zaman tutuyor. İç borç TL borcu ise, TL reel faizleri yüzde 30 artınca, faiz de 50 ktr. TL yani 30 milyar dolar yükselir.

İkinci yanılığ, bir yıllık vade faizini tüm borca uygulamaktır. Piyasa tedirginliğinin tepe noktasında yıllık bono faizi yüzde 70'e çıkmıştı. Ama bu sadece **40 ktr. TL** için geçerlidir. Halbuki aynı gün üç aylık vadede faiz yüzde 58'di. Borcun **70 ktr. TL'sine** bu faizi uyulmak gerekir.

Faiz Hesabı

Hazine 1 Ocak-18 Mart arasında 14 ihale ile 23.2 ktr. TL sabit getirili bono satmış. Bunların ağırlıklı ortalama faiz ve vadesini hesaplıyoruz. Ortalama vade **9.5 ay**, ortalama bileşik faiz **yüzde 57** olmuş.

Değişken faizli bonoları hesaba katınca, benim hesabıma göre Hazine'nin yılın ilk çeyreği için ortalama TL faizi **yüzde 52'e** geliyor. Yüzde 20 hedef enflasyona göre reel faiz **yüzde 26.5** çıkıyor.

Artık toplam TL faiz yükünü hesaplayabiliriz. Önümüzdeki oniki ay boyunca TL faizlerinin böyle kaldığını kabul edelim. Şubat sonu 110 ktr. TL borç için oniki ayda toplam **29.2 ktr. TL** reel faiz ödeniyor. Kuru 1.7 milyar TL alsak, **17.2 milyar dolar** buluyoruz.

Dikkatinizi çekiyorum. 17.2 milyar dolar yıllık **toplam reel TL faizidir**. Irak krizinin ek faiz yükü değildir. İyimser senaryo için ortalama faizi yüzde 40 alırsak, krizle gelen faiz artışının bir yıl devam etmesinin ek yükü 10.8 ktr. TL yani **6.3 milyar dolar** bulunuyor. (30 Mart 2003)

BORÇ ÖDEME HESAPLARI

Pazar günü **kamu borcunun** bazı özelliklerine baktık. İç borç/dış borç, TL borç/dövizle borç, piyasaya borç/kamuya borç ayırımalarını gördük. Bunları karıştırma halinde ortaya çıkabilecek **yanılgılara** işaret ettik.

Hazır konu açıldı, ortalıkta dolaşan bir başka borç sayısını büyüteç altına alalım. 2003 yılında devletin **90 milyar dolar** borç geri ödeyeceği sürekli söyleniyor. Bu sayıyı bir yerde okuduğunuza yada birinden duyduğunuza eminim.

90 milyar dolar çok büyük para. Milli gelirin azçok yarısına eşit. İnsanın dudağını uçuklatıyor. Gayri ihtiyari "**yahu, nereden bulacağız bu kadar çok parayı!**" dedirdiyor. Hakikaten, bu kadar borç nasıl geri ödenir?

Borç Ödeme ve Finansman Programı

Kamu borçlarını Hazine yönetiyor. Her yıl için bir **borç ödeme ve finansman programı** Hazine tarafından hazırlanıyor. O yıl ödenecek borçların bir bölümü daha önce alınan borçlar. Bunların vade tarihleri biliniyor.

Bir bölümü ise o yıl alınacak ama vadesi yıl içine düşen borçlar. Hazine bunları da tahmin ediyor. Tahmine dayandığı için **hata payı** var. Dolayısı ile farklı senaryolar yazıp Hazine'den farklı sayılara ulaşmak da mümkün.

Bir de **kur sorunu** var. Bu yıl ödenecek borç ve faizlerin bir bölümü TL, bir bölümü ise döviz cinsinden. İkisini aynı tabloda toplamak için bir döviz kuru tahmini yapmak gerekiyor. Dalgalı kur rejiminde kuru öngörmek de o kadar kolay değil.

Benim elimdeki borç geri ödeme ve finansman tablosu Dış Yatırım Menkul Değerler Araştırma Bölümü tarafından hazırlanmış. Ortalama dolar kuru 1.750.000 TL alınmış. 2003 yılında toplam borç servisi **163.7 ktr. TL** (93.4 milyar dolar) çıkıyor.

Şubat sonu itibariyle 100 ktr. TL olan dış borç için 12.6 ktr.TL'si anapara, 7.4 ktr.TL'si faiz olmak üzere toplam **20 ktr.TL** ödeniyor. 253.3 ktr.TL iç borç için ise 85.7 ktr.TL'si anapara, 58.1 ktr.TL'si faiz olmak üzere toplam **143.8 ktr. TL** ödeniyor.

Ortada bir bilmece var. İç borç dış borcun 1.6 katı. Ama iç borç servisi dış borç servisinin 7 katı. İç borcun üçte birinin döviz cinsinden olduğunu da hatırlatalım. Borç ödeme sayılarını bozan TL borcunda vadelerin çok kısa olmasıdır.

Bir Sayısal Örnek

İki ülkeye **A ve B** diyelim. İkisinde de yıl başında toplam kamu borcu **150 milyar dolar** olsun. A ülkesi yıl içinde hiç net borçlanmaya gitmesin. Yani yıl sonunda da borcu 150 milyar dolarda kalsın. B ülkesi yıl içinde 10 milyar dolar ek borç alsın. Yıl sonunda borcu 160 milyar dolara çıksın.

A ülkesinde borcun ortalama vadesini **3 ay**, B ülkesinde ise **5 yıl** kabul edelim. A ülkesi yıl içinde aynı borcu dört defa ödeyecek ve geri borçlanacak. Toplam **600 milyar dolar** borç ödüycek ve alacak. A ülkesi ise borcun beşte biri 30 milyar dolar ödeyecek. Ödediğini artı ek 10 milyar doları borçlanacak. Toplam **40 milyar dolar** ediyor.

Dikkatinizi çekerim. A ülkesinde borç sabit kalırken B ülkesinde **10 milyar dolar** yükseldi. Buna karşılık borcunun vadesi kısa olduğu için A ülkesi B ülkesinin **onbeş katı** daha fazla brüt borçlanma yaptı.

İki farklı ölçü bize iki farklı sonuç veriyor. Borç ödeme ve finansman programına bakarsanız A ülkesi felaket borçlanıyor. Sonra yıl sonunda borcu sabit kalıyor. Aynı programa göre B ülkesi sanki hiç borçlanmıyor. Ama yıl sonunda borcu artıyor.

Yukarıdaki **bilmece**nin cevabını bu şekilde vermiş oluyoruz.
(1 Nisan 2003)

TALEPSİZ BÜYÜME

2002 milli gelir sayıları DİE tarafından yayınlandı. İlk üç çeyrekte görülen hızlı büyüme son çeyrekte de devam edince Türkiye ekonomisi 2002'de **rekör bir büyüme** yaşadığı ortaya çıktı.

DİE'ye göre dördüncü çeyrekte GSYİH **yüzde 11.4** büyümüş. Net dış alem gelirlerinde küçük bir düzelme sonucu GSMH cüzi bir farkla yüzde 11.5 artmış. Geçen yıl dördüncü çeyrek büyüme oranları aynı sıra ile yüzde – 10.3 ve – 12.3 olmuştu.

Yılın tümü için GSYİH'de büyüme **yüzde 7.8** düzeyinde gerçekleşmiş. Net dış alem gelirleri geçen yıl düzeyinde kalınca GSMH'nın büyümesi de aynı, yani yüzde 7.8 olmuş. 2001 yılı büyüme oranları aynı sıra ile yüzde – 7.5 ve – 9.5 olmuştu.

Büyümeye Katkı

Kısa dönemde büyümeyi **talep açısından** analiz etmek gerekir. 2002'de büyümeyi kısıtlayan üretim kapasitesindeki yetersizlik değildi. Tam tersine, özellikle iç talep için üretim yapan sektörlerde büyük kapasite fazlası vardı. Talep olsa daha fazla üretim yapılabilirdi.

Kullandığımız yöntem **"büyümeye katkı"** deniyor. Her talep kalemi için 1987 fiyatları ile 2002 değerinden 2001 değerini çıkartıyoruz. Farkı 2001 GSYİH sayısına bölüyoruz. Böylece o talep kaleminin büyümeye katkısını buluyoruz.

2002'de özel tüketim harcamaları yüzde 2 artmış. GSYİH'nın büyümesine katkısı **1.4 puan** olmuş. Yatırım harcamaları yüzde 0.8 azalmış. Yatırımlardaki düşüş esas itibariyle özel kesimin yatırım yapmamasından dolayı. Bu kalem büyümeyi **0.2 puan azaltıcı** etki yapmış.

Kamu tüketimi yüzde 5.4 artmış. Dolayısı ile büyümeye **0.5 puan pozitif** katkı yapmış. Bu üç kalemin toplamı esas iç talebi veriyor. Büyümeye katkısı **1.8 puan**. Demek ki 6 puan iç talep dışında bir yerden kaynaklanacak.

Büyüme **4.2 puan artı** katkı yüzde 22 artan mal ve hizmet ihracatından geliyor. Ama yüzde 15.7 artan ithalat büyümeden **5.1 puan** götürüyor. Buna göre dış talebin büyümeye net etkisi – 1 puan oluyor. İç taleple toplayınca **0.8 puan** ediyor. Yani açıklanması gereken büyüme 7 puana yükseliyor.

Dikkatinizi çekerim. Özel tüketim, kamu tüketimi, ihracat ve ithalat birincil harcama kalemlerinin tümünü oluşturur. Ama onlardan gelen taleple ekonomi sadece yüzde 0.8 büyümüş. Yani ekonomide nihai talep neredeyse sabit kalmış. Buna karşılık fiili büyüme yüzde 7.8 olmuş. Aradaki **7 puanlık talep** nereden gelmiş?

Stok Değişmeleri

Milli gelirden bir kalem daha var. Bundan önce de çok sözünü etmiştik. 2002 yılında yüksek büyüme beklerken özellikle buradan gelecek talebin önemini vurgulamıştık. Buna **"stok değişmeleri"** deniyor.

Milli gelir muhasebesi, firmaların stoklarını arttırmak için üretim yapmalarını da bir tür yatırım sayıyor. Mutlak stok düzeyinin milli gelir muhasebesinde bir anlamı yok. Ama bir yıl içinde **stoklardaki değişme** bir yatırım kalemi olarak hesaplara giriyor.

2002 yılında stoklar cari fiyatlarla 12.4 ktr. TL artmış. Halbuki 2001'de 2.5 ktr.TL azalmış. Sabit fiyatlarla 2001'den 2002'ye stok değişimi 2001 GSYİH'nın **yüzde 7'sine** eşit. Böylece kaybolan **7 puanı** da buluyoruz.

DİE'nin açıkladığı verilere göre 2002 yılında nihai talep için üretim yapılmamış. **Stok için üretim yapılmış**. Ekonomideki bütün büyüme stok için yapılan üretim sayesinde gerçekleşmiş. Ortada bir bilmece olduğu kesindir. Bu konuya tekrar döneceğim. (3 Nisan 2003)

MİLLİ GELİR VE DIŞ DENGE

2002 yılında GSMH'da yüzde 7.8'lik rekor büyüme sağlanmasını irdelemeye devam ediyoruz. Perşembe günü ekonomideki talebe baktık.

Büyümenin firmaların “**rafa üretmesi**” sonucu yani stoklardaki artıştan kaynaklandığını gördük. Bilmeceyi araştırmaya devam edeceğiz dedik.

Haklı olarak ilk akla gelen bir **ölçme sorunu** olmasıdır. İktisatta ölçme sorunları çok yaygındır. Örneğin tüketici ve toptan eşya fiyatları endekslerinde ciddi ölçme sorunlarının mevcudiyetine daha önce değinmiştik. Aynı şekilde reel faizin hesaplanması ile ilgili sorunlara daha yeni değindik.

Sorunun mahiyetinin biraz daha netleşmesi için bu gün milli gelir hesaplarında **dış dengenin** nasıl görüldüğünü ele alacağız.

Dış Denge Zıt Sayılar

Milli gelir muhasebesinde dış dünya iki ayrı kalem olarak yer alır. Birincisi **mal ve hizmet akımlarıdır**. İhracat, bavul ticareti, ithalat, turizm, ulaştırma, nakliye, vs.bu kalemi oluşturur. Geniş anlamda ticaret dengesini verir.

İkincisi dış dünya ile **üretim faktörü akımlarıdır**. Faizler, karlar ve işçi dövizleri bu kalemde yer alır. Gelir ve gider arasındaki fark net faktör gelirleri olarak milli gelire katılır. İki kalemi toplayınca dış dengeyi elde ederiz.

Sayılar aşağıda tablodadır. İlk sütunda **cari fiyatlarla** (nominal), ikinci sütunda cari **döviz kurundan**, dördüncü sütunda ise **sabit 1987 fiyatları ile** (reel) milli gelir sayıları var. Diğer iki sütun söz konusu kalemlerin GSMH'ya oranlarını hesaplıyor.

Cari fiyatlarla hem ticaret dengesinde hem de net faktör gelirlerinde açık var. Neticede dış dengede **7.2 ktr. TL açık** çıkıyor. Ortalama dolar kuruna (1.51 milyon TL) bölünce, **4.8 milyar dolar açık** saptıyoruz. Dış açığın GSMH'ya oranı **yüzde 2.6** bulunuyor. Bu arada ödemeler bilançosunda cari dengenin **1.8 milyar dolar açık** verdiğini de hatırlatalım

Ama yüzde 7.8'lik büyüme cari fiyatlarla değil sabit 1987 fiyatları ile hesaplanan milli gelir verilerin üstünden elde ediliyor. Sabit fiyatlarla hem ticaret dengesinde hem de net faktör gelirlerinde fazla var. Dış denge **3.1 trl.TL** yada GSMH'nın **yüzde 2.7'si** kadar fazla veriyor.

1987 Çok Eskide Kaldı

Gel de bu işe şaşırma. Bir hesaba göre yüzde 2.6'lık dış açık, öbür hesaba göre yüzde 2.7'lik dış fazla. Hangisi doğru? Hangisini **ciddiye alacağız?** Üstelik sapma da çok büyük. İkisinin toplamı GSMH'nın yüzde 5.2'sine ulaşıyor.

Sorun, nominal gelirden reel gelire geçerken kullanılan fiyat endekslerinin (**deflatör** deniyor) **baz yılının** çok eskimiş olmasıdır. Özel televizyon, cep telefonu, Gümrük Birliği, turizm patlaması, doğal gaz, Sovyetler Birliğinin çözülmesi, vs. 1987'den bu yana Türkiye'de inanılmaz **nicel ve nitel değişim** olmuştur.

Baz yılı eskidikçe deflatörün bu değişimi kapsamaması zorlaşmakta, yani reel gelir hesapları ekonominin **gerçeğinden kopmaktadır**. ABD artık son yılı baz yıl almakta, bir önceki yılı bu yılın ağırlıkları ile hesaplayarak deflatörü bulmaktadır.

DİE bir an önce **yeni bir milli gelir serisine** geçmelidir. Aksi takdirde bu tür ölçme sorunları devam edecek ve kamuoyunun istatistik verilere inancı da sarsılacaktır. (6 Nisan 2003)

	Cari Fiyatlarla (KTR TL)	ABD Doları ile (milyar \$)	Cari Fiy. GSMH'ya oranı (%)	Sabit Fiyatlarla (TRL. TL)	Sabit Fiy. GSMH'ya oranı (%)
2002 yılı verileri					
Mal Hizmet İhracatı	79,5	52,6	29,1	46,7	40,2
Mal Hizmet İthalatı	-84,2	-55,7	-30,8	-41,3	-35,6
Ticaret Dengesi (1)	-4,7	-3,1	-1,7	5,4	4,7
Faktör gelirleri	8,0	5,3	2,9	3,9	3,4
Faktör giderleri	10,6	7,0	3,9	6,2	5,3
Net Faktör gelirleri (2)	-2,5	-1,7	-0,9	-2,3	-2,0
Dış denge (1+2)	-7,2	-4,8	-2,6	3,1	2,7
GSMH	273,5	181,2	100,0	116,2	100,0

PROGRAMA VATANDAŞ KATKISI

IMF ile yürütülen istikrar programının dördüncü gözden geçirmesi nihayet tamamlandı. Hükümet politika taahditlerini doğru okumuş olsa bu noktaya üç ay önce gelebilirdi. **Ham hayallerle** boş yere zaman kaybedildi. Bedelini de ekonomi yani hükümet ödedi.

Aralık başından bu yana, ekonomi açısından AKP hükümeti ile ilgili en büyük belirsizlik istikrar programın **sürdürülüp sürdürülmeyeceği** idi. Bu belirsizliğin ortadan kalkması çok önemlidir. Olumlu sonuçları kısa sürede görülecektir.

Son haftalarda başka bir cephede yeni ve ilginç bir gelişme oldu. Başbakan Erdoğan **vatandaşı da** krizle mücadeleye katmaya çalıştı. İşadamlarının hatta sıradan vatandaşların bu konuda istekli olduğu ortaya çıktı.

Koordinasyon Sorunu

Ne oldu? Bu gibi durumlara şüphe ile yaklaşan **karamsarlar** derhal 27 Mayıs'ta darbecilerin alyans toplamasını ve tasarruf bonolarını hatırlattı. İyimser işgüzarlar ise ekonominin tüm sorunları çözecek **mucizevi ve dahiyane** öneriler getirdiler.

Önce kendi tavrımı açıklamak istiyorum. Ekonomik sorunların çözümünde toplumun gönüllü katkısı ancak sınırlı etki yapabilir. Ekonomi **özel çıkarların** alanıdır. Az sayıda vatandaş toplumun çıkarını kendi çıkarının önünde tutabilir. Ama bu istisnai bir durumdur.

Olayın bir başka yanı daha vardır. Enflasyon, mali kriz, yüksek faiz gibi müşterek sorunlara bireysel düzeyde çözüm mümkün değildir. Şubat krizi sırasında döviz talebini su kesilmesine karşı **“hidrofor-su deposu”** örneğine benzetmiştim. Bazılarından sert tepki almıştım.

Böyle durumlara iktisatta **“koordinasyon sorunu”** deniyor. Örneğin kimse döviz tutmasa kur ve faiz normalleşecektir. Bu herkesin çıkarıdır. Ancak diğer vatandaşların döviz tutup tutmadıklarını bilemem. Onlar tutacaksa benim de

tutmam çıkarımadır. Sonuçta herkes döviz tutar ve en olumsuz durum gerçekleşir.

Döviz Mevduatı

Sürekli okuyucularım lafı nereye bağlayacağını anlamışlardır. Hiç özel tahvillerle, servet vergileri ile, kurtuluş fonları ile uğraşmaya gerek yoktur. Vatandaşın ekonomiyi ciddi şekilde rahatlatacak **bir imkanı** vardır. Kületi az, uygulanması kolaydır. Üstelik karlıdır.

Biraz **döviz bozduymayı** kastediyorum. Vatandaşın banka sisteminde 44 milyar dolar döviz mevduatı var. Bunun çok değil **yüzde 10'unu**, yani 4.4 milyar doları TL mevduatına dönüştürdüğünü kabul edelim. Krizden çıkışa büyük katkı yapar.

Önce bankalar 4.4 milyar dolar tutarında TL bulmak için o kadar döviz bozdurmak zorundadır. Döviz arzı artacağından TL **değer kazanacaktır**. Bu morallere ve oradan iç talebe yararlıdır. Ayrıca enflasyon tehlikesini de azaltır.

Sonra bankalar 4.5 milyar dolar karşılığı TL'yi bir yere plase etmek zorundadır. Vatandaşın mevduatına başka türlü faiz ödeyemezler. Bugünün koşullarında özel kesime kredi söz konusu değildir. **Hazine bonosu** alacaklardır. Bu da faizleri düşürür.

Bu "**procenin**" cazip tarafı, vatandaşın da bundan karlı çıkmasıdır. Çünkü TL reel faizleri dövizle elde edilecek getirinin çok üstündedir. Yani **herkes kazanır**. Devlet daha az faiz öder. Borcu çevirme riski azalır. Tasarrufçu daha iyi gelir elde eder. İç talep canlanır.

Üstelik gerçekleşmesi için devletin, bürokrasinin, kanunların, yönetmeliklerin, vs. araya girmesine gerek yoktur. Her vatandaş bunu şahsen gerçekleştirebilir. Kimseyi beklemek zorunda değildir. **İstemesi yeterlidir**. Bu kadar basittir. (8 Nisan 2003)

EKONOMİ YÖNETİMİ

AKP iktidarı önündeki en büyük **iktisat politikası sınavını** IMF ile anlaşarak geçti. Ne yazık ki istikrar programının dördüncü gözden geçirmesinde yaşanan gecikmeler Türkiye'ye ve hükümete pahalıya mal oldu.

Gereksiz şekilde faiz ve kurlar dalgalandı. Felaket senaryosu üretim merkezlerine gün doğdu. Hiç bir nesnel temele dayanmayan **konsolidasyon rivayetleri** çıkartıldı. Hepsinin bedeli ekonomiye ve oradan hükümete çıktı.

Bu arada hükümetin ekonomik icraatı sürüyor. Sıcak gündemde ikisi de **Hazine'ye yönelik** iki madde var. Hazine'nin Maliye Bakanlığına bağlanması ve Hazine müsteşarının değiştirilmesi. Bugün ilkine bakacağım. Bürokratik atama konusunu bir başka yazıya bırakıyorum.

Tek İşleve Çok Siyasi İrade

Kamuda yönetim yapısının oluşmasında akılcı siyasi irade kadar **raslantıların ve kişiliklerin** de payı vardır. 1990'larda koalisyon hükümetlerinin

getirdiği parçalanmış siyasi irade kuraldı. Dolayısı ile pek çok akıl-dışı yönetim birimi kuruldu yada varlığını sürdürdü.

Bu dağınıklıktan ekonomi yönetimi de nasibini aldı. Benzer işlevleri gören kamu birimleri arasında eşgüdümün tamamen kaybolması pahasına **çok-başlı bürokratik yapı** kemikleşti.

Devletin varlığı vergilerin toplanmasına ve kamu hizmetlerine harcanmasına bağlıdır. Dilimizde "**maliye**" sözcüğü ile bu fonksiyonu ifade ederiz. Maliye, her devletin ordu, yargı, polis gibi temel işlevlerinden biridir.

Maliye teşkilatı 1980'lerin başında Özal tarafından bölündü. Geri planda Özal pragmatizmi yatar. Maliye bürokrasisinin tutuculuğundan korktuğu için yapacağı değişime direnci kırmak amacı ile yeni birimler kurma yoluna gitti. **Hazine Müsteşarlığını** Maliye Bakanlığından ayırdı.

Maliye ve Hazine'nin **iki ayrı siyasi iradeye** (yani bakana) bağlı iki bağımsız teşkilat olmasının o gün de bir anlamı yoktu, bugün de yoktur. Tek siyasi irade altında tek bir organizasyonda yer almaları doğrusudur.

Bence Maliye Bakanlığı

Dünyada böyledir. Gerek anglosakson gerek kıta Avrupası geleneğinde **Maliye Bakanlığı** ülkenin ekonomi bakanlığıdır. Kamu maliyesini yönetirken aynı anda ekonomiyi de yönetir. Zaten iki işlevin birbirinden ayrışmasını tahayyül etmek imkansızdır.

Değerli dostum Mahfi Eğilmez'den ilginç bir öneri geldi. Merkezi devletin tüm ekonomi yönetiminin içinde toplanacağı birime **Ekonomi Bakanlığı** demeyi daha gerçekçi buluyor. Bu teklifin içeriğine kesin katılıyorum. Ama şekil konusunda farklı düşünüyorum. Arkasında uzun bir tarih yatan maliye sözcüğünün önemişiyorum.

Özetle, Hazine, Dış Ticaret, Devlet Planlama Teşkilatı, Özelleştirme, Devlet İstatistik Enstitüsü, vs. yakın geçmişte müsteşarlık, başkanlık, idare, vs. çeşitli adlarla farklı siyasi iradelere bağlı olarak sürdürülen **işlevlerin tümünün** Maliye Bakanlığında toplanması yerinde bir karardır. Ekonomi yönetimini çok-başlılığın getirdiği vahim dağınıklıktan ve hatalardan kurtarma yolunda ciddi bir adımdır. Destekliyorum. (10 Nisan 2003)

BÜROKRASI VE SİYASET

Türkiye siyasi ritüel açısından renkli ve zengin bir ülkedir. Örneğin iktidar değişikliğinden sonra yeni gelen hükümet **bürokrasinin her düzeyinde** tasfiyeye gider. Bir önceki iktidarın atadığı kişiler kızağa çekilir. Yerlerine yenileri gelir.

Konu mutlaka medyaya yansır. Genel eğilim hükümeti partizan davranmakla, **kadrolaşmakla** suçlamaktır. Bir süre sonra konu gündemden düşer. Bir sonraki hükümet değişikliği ile birlikte aynı yerden devam edilir.

Benzer bir başka süreç daha vardır. Seçim öncesinde her kademedeki çok sayıda bürokrat **milletvekili adayı** olmak için istifa eder. Bunlar gene medyada yer alır. Ama kamuoyu bu olaya karşı o kadar eleştirel değildir.

Kamuoyunun bence eşdeğer iki olaydan birine karşı duyarlı, diğerine karşı ise duyarsızlığı hep ilgimi çekmiştir. AKP hükümetinin Hazineye **yeni müstaşar** atama kararı ve kamuoyundaki tepki bürokrasi-siyaset ilişkisine bakma fırsatını verdi.

İki Saf Model

Kamu yönetimi mutlaka o konuda uzmanlaşmış kadroları gerektirir. Demokrasilerde bu kadroların iki ayrı köken ve meşruiyeti olabilir. Biri **seçimle gelen** siyasilerdir. Diğer **olağan terfilerle** yükselen bürokratlardır.

Bu iki grup arasındaki ilişkilerin nasıl düzenleneceği önem kazanacaktır. Başlangıç olarak iki uç yada saf model tahayyül edebiliriz. Birinde bürokrasi tümü ile **siyasetin dışındadır**. İkincisinde tümü ile **siyasetin içindedir**. Kısaca bakalım.

Bürokrasi nasıl siyasetin dışında kalır? Birkaç özelliği vurgulayabiliriz. Bir: işe alma sürecinde bağımsızdır. İki: terfi/yükselme kararlarını kendi alır. Üç: **siyasete kadro vermez**. Bunlardan biri yoksa, bürokrasi siyasetin dışında değildir.

Türkiye’de bir tek **askeri bürokrasi** bu tanıma uyar. Hükümetler askeri hiyerarşinin kendi içinde terfi kararlarını almasını kabul eder. Buna karşılık yüksek düzeyli bir askerin milletvekili olmak için istifa etmesine de hiç raslanmaz.

İngilterede kamu bürokrasisi bu tanıma çok yakın özellikler gösterir. Üstünde siyasi müdahale yok denecek kadar azdır. Buna karşılık bürokratlar siyasete atılmaz. Böylece **bağımsız bir bürokrasi** oluşur.

Bürokrasi nasıl siyasetin içine girer? Cevabı çok kolay. En baştan bürokrasinin tepe noktalarının **siyasi atama** olacağı bilinir. Tereddüte mahal hiç bir şey yoktur. Her iktidar kendi kadrosunu getirir. Kimse bürokrasinin tarafsız olmasını beklemez ve talep etmez.

Amerikada kamu bürokrasisi bu tanıma yakın özellikler gösterir. Başkan gidince onunla birlikte **binlerce yüksek bürokrat** da görevden ayrılır. Yeni başkan yerlerine kendi adamlarını atar. Bu süreç kamuoyuna şeffaf şekilde işler. Bu arada, ABD’de bürokrasiden siyasete girene neredeyse hiç raslanmadığını da belirtelim.

Siyasallaşmış Bürokrasi

Türkiye’de bürokrasi hep **siyasetin içinde** olmuştur. Ama bu gerçek daima inkar edilmiş, bürokrasinin bağımsız olması gerektiği söylenmiştir. Yani bağımsız bürokrasinin üçüncü koşulunu yerine getirmeden ilk iki koşuluna uyulması istenmiştir.

Durumu görmek için 1950’den bu yana yapılan seçimlerde aday listelerine bakmak yeterlidir. Hepsinde görevinden istifa etmiş **çok sayıda bürokrat** vardır. Son elli yılda siyasi kadrolarda bürokrat kökenliler ezici çoğunluğa sahiptir.

Bu durumu sessiz geçiştirirken iktidarın kendi kadroları ile çalışma talebine karşı çıkmak bence çok açık bir **çifte standart** örneğidir. Bürokrasi siyasallaşmış ise, siyasi iktidar da bürokrasiye müdahale edecektir. Fiilen de etmektedir. Hepsi bundan ibarettir. (13 Nisan 2003)

GÜVENEN KAZANIYOR

Mali piyasalarda hava aniden olumluya döndü. Halburki **daha bir ay önce** sadece felaket senaryoları konuşuluyordu. İç borcun konsolidasyonu kaçınılmaz deniyordu. Olsa olsa konsolidasyonun tarihi konusunda anlaşmazlık çıkıyordu.

Ben bu trene binmedim. Hatta, tasarrufunuzu yurtdışına “güvenli kurumlara” yollayın diyenlerle **“mağlup pehlivan güreşe doğmaz”** diye alay ettim. Konsolidasyona gerek olmadığını söyledim. TL’yi riski düşük ve getirisi yüksek enstrüman ilan ettim.

Şimdi haklı çıkmanın keyfini yaşıyorum. Dikkatinizi çekerim. Türkiye Irak’taki askeri operasyonda ABD’nin yanında yer almadı. Dolayısı ile 25 milyar dolar mali yardım da gelmedi. Buna rağmen mali göstergeler **hızla normalleşme** yoluna girdi.

Yanılış Bahisler

İlgilenen okuyucularıma 25 Mart 2003 tarihli **“Tasarrufçunun Zor Kararı”** başlıklı yazımı yeniden okumalarını tavsiye ediyorum. Eski yazılarıma www.bilgi.edu.tr/akat web sayfamdan ulaşmak mümkündür.

Şunu anlatmaya çalışmıştım. Tasarrufunu dövizde tutmak aslında **Türkiye’ye karşı** bahse girmekle özdeştir. Neden bahis sözcüğünü kullanıyorum? Çünkü her pozisyon neticede bir bahistir. İnsanlar kendilerine daha faydalı olacaklarını düşündükleri pozisyonları tutarlar.

Devam edelim. Tasarrufunu dövizde tutan ne zaman kazanır? Türkiye ekonomisi hiperenflasyon, konsolidasyon gibi büyük bir krize düşerse döviz tutanlar karlı çıkacaktır. Yani döviz pozisyonu aslında **Türkiye’nin batacağına** bahse girmektir.

Ya Türkiye batmaz, tam tersine toparlarsa? O takdirde döviz kuru kıpırdamaz. Hatta bir miktar geriler. Dolayısı ile döviz tutanlar TL cinsinden reel olarak ciddi zararlar yazarlar. Çünkü **Türkiye’ye karşı** girdikler bahsi kaybetmişlerdir.

Gerisini çıkartmak için deha olmaya ihtiyaç yoktur. Türkiye iyiye giderse, TL’de kalanlar bu süreçten çok karlı çıkar. Çünkü onlar **Türkiye’nin toparlanacağına** bahse girmişlerdir. Doğru ata oynadıkları için bahsi kazanmış ve kar etmişlerdir.

Güven ve Reel Faiz

Bu durum yeni bir olay değildir. Son bir aya özgü değildir. **Uzun süredir** böyledir. İstedığınız zaman aralığını alabilirsiniz. İki yıl, dört yıl, sekiz yıl, oniki yıl,

hiç farketmez. TL'nin getirisi daima daha yüksek olmuştur. Nedeni de çok açıktır. Ortalama TL reel faizi 1989'dan bu yana hep çok yüksek seyretmiştir.

Şimdi esas soruyu sorabiliriz. Neden TL faizleri daha yüksektir? Çünkü vatandaşların büyük çoğunluğu Türkiye'ye güvenmemekte, tasarrufunu dövizde tutmaktadır. **TL'ye güvenen azınlığın** yüksek faiz getirisi elde etmesini temin eden işte bu basit gerçektir.

Dönemi TL'de geçiren biri olarak döviz tutkunlarına **minnetarlığımı** özellikle ifade etmek istiyorum. Öyle ya, onlar da Türkiye'ye güvense faizler çok daha düşük olurdu. Ben de bu kadar yüksek reel getiri elde edemezdim.

Ne yapalım. Oyun böyle kurulmuş. Türkiye kendisine **güvenenleri** **mükafatlandırıyor**. O arada Türkiye'ye güvenmeyenler de cezalandırılmış oluyorlar. Ama bundan çok şikayetçi olmamaları gerekir. Neticede Türkiye'ye karşı bahse girme kararını kendileri aldılar. **Kendi düşen ağlamaz.** (17 Nisan 2003)

TARİH ÇOK CİLVELİDİR

Toplumsal olaylara **tarikh perspektifinin** katılması daima anlayışımızı zenginleştirir. Güncel karmaşanın gerisinde yatan derin eğilimleri yakalama fırsatı verir. Hedeflenenin tersi sonuçlar yaratabilecek yanlış değerlendirmeleri engeller.

Tarihle birlikte zaman devreye girer. Bir olayın gününde yaşanışı ile gelecekteki algılanışı çok farklı olabilir. Kısa dönem başarıları uzun dönem malubiyetlerine dönüşür. Bitmiş sanılan süreçler intikam alırcasına geri gelirler. Aktörlerin **niyet ve çıkarları** ile elde ettikleri sonuçlar sık sık çelişir.

Velhasıl tarih insanlara çok cilve yapar. Çünkü tarih düz bir çizgi üstünde yürümez. **Kırılmalar ve kopukluklar** olur. Tarihi tarih yapan bütün büyük dönüşümler böyle kırılmalar sonucunda yerleşir ve güçlenir.

Hitler, Saddam, vs.

Hitler 1939 Eylül'ünde Alman ordusuna **Polonya'ya girme emrini** hangi amaçla verdi? Rusyayı fethetmiş, Batı Avrupaya hakim olmuş, oradan ABD'yi dize getirebilecek bir Almanya kurmayı planlıyordu.

Altı yıl sonra, 1945'de, sadece Almanya değil, bütün Batı Avrupa ABD'nin, Doğu Avrupa ise Rusların **askeri işgali** altına girmişti. Hitler olmasa ABD'nin Avrupayı şu yada bu şekilde işgal etmeye kalkması düşünülemezdi bile.

Ama Hitler oldu. Onun sayesinde **ABD ordusu** Batı Avrupaya yerleşti. Soğuk savaş döneminde Sovyetler Birliğini çökertti. 21.inci yüzyılın başında Doğu Avrupa ülkelerinde de askeri üslere sahip oldu.

Ya Saddam? 1990 yazında ne amaçla **Kuveyti ilhak etti?** Kuveytin petrol gelirlerini de alıp daha güçlü bir Irak yapmayı planlıyordu. Böylece silah zoru ile Arap birliğini kuracak, petrol silahı ile Batı emperyalizmini dize getirecekti.

Şu anda Saddam'ın hali meçhul ama ama Irak'ın durumu ortada. Irak toprakları ABD'nin **fiili askeri işgali** altında. Sadece o kadar mı? Bütün Körfez

ülkelerinde ABD askerleri var. Saddam olmasa ABD'nin Orta Doğuda bu kadar büyük bir askeri varlığı asla düşünülemezdi. Ama Saddam vardı. Sayesinde ABD bölgeye yerleşti.

Bir Küçük Ada

1974 yılında Yunanistan'da Albaylar Cuntasının askeri diktatörlüğü hüküm sürüyordu. **Askeri rejimi** Kıbrıs'a taşımak istediler. Böylece hem Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak etmenin (Enosis) yolu açılacak hem de Cunta iktidarını pekiştirecekti.

Evdeki hesap gene çarşıya uymadı. Türkiye Kıbrıs'ın kuzeyine girdi. Yunanistan'a demokrasi geldi. Cuntacılar hapse atıldı. Kıbrıs'taki mağlubiyetin şoku Yunanistan'ı AB'ye sürükledi. Yunan halkına **özgürlüğün ve refahın** yolu açıldı.

Ya Türkiye? Kısa süre önce Denktaş'ı Annan planını reddetmeye teşvik eden "Kıbrısçı" kesimler böylece Türkiye'ye AB yolunu kapattıklarına inanıyorlar. Türkiye'de içe dönük **otoriter-milliyetçi bir rejimin** önünü açtıklarını düşünüyorlar.

Onlar da yanılıyorlar. Kıbrıs küçük bir ada ama Yunanistan'ın yakın tarihini belirledi. Aynı belirleyici rolü Türkiye için oynamaya adaydır. Sıkıntılı günler çabuk geçecektir. AB ve demokrasi karşıtı kesimler Irak sonrası dünyada Kıbrıs'ta çözümsüzlüğün anlamını kestiremediler. Kendilerini **tasfiye edecek** süreci başlattılar.

Bunlar tarihin **güzel cilveleridir.** (20 Nisan 2003)

YENİ DÜNYA DÜZENİ

Sanırım herkesin aklında benzer sorular var. Acaba Irak savaşı yakın gelecek açısından bir **dönüm noktası** mıdır? Yoksa tarihin akışına fazla etki yapmayacak **münferit bir çatışma** mıdır? Cevabı Türkiye'yi de çok yakından ilgilendiriyor.

Sonucu baştan söyleyim. Irak savaşı kısa bir süre içinde unutulup gidecek sıradan bir olay **değildir**. Uzun dönemli kalıcı etkileri olacaktır. Çünkü bir tarih kesidinin bitişine, **yeni ve farklı bir dönemin** başlangıcına işaret etmektedir.

Soğuk Savaş ve Sonrası

Soğuk savaşın sona ermesi 1990'lı yıllarda uluslararası siyaseti belirledi. 1945'te oluşan iki kutuplu dünya aslında iki zıt toplumsal örgütlenme biçiminin rekabetini yansıtıyordu. Bir yanda liberal demokrasi/piyasa ikilisi, öte yanda totaliter rejim/merkezi planlama vardı.

Sovyetler Birliğinin çözülmesi ile birlikte fiilen komünizm de bir hedef toplum olabilme özelliğini kaybetti. Yani liberalizm kendisine yönelen **ikinci büyük tehdidi** tasfiye etti. Totaliter milliyetçiliğin (faşizm, nazizm) oluşturduğu ilk tehdidi İkinci Dünya Savaşı tarih sahnesinden silmişti.

Burada çok önemli bir nokta var. Bir düzenin yıkılması onun yerini alacak düzenin **hemen kurulacağı** anlamına gelmez. Toplumlar büyük gemilere benzer. Manevra yapmaları zaman alır. Derhal yeni koşullara uyamazlar.

Tarihçi dilinde, eskinin bittiği fakat daha yeninin oluşmadığı durumlara “**geçiş dönemi**” denir. Geçiş döneminde eskinin adet ve anlayışlarını hala etkinliğini sürdürür. Yeninin anlamı ise tam kavranmamıştır. Herşey arada biryerde kalır.

Geçiş Dönemi Bitti

Bence Irak savaşı, komünizm-sonrası dünya düzeninde **geçiş döneminin bittiğini** haber vermektedir. ABD siyasi sınıfı ve aydınları tek kutuplu dünyada uygulanacak politikaları 1990’dan bu yana zaten tartışıyordu. Alternatif öneriler değerlendiriliyordu.

11 Eylül 2001’de El Kaide’nin ABD topraklarında gerçekleştirdiği saldırı karar alma sürecini hızlandırdı. Sıradan ABD vatandaşının da hissettiği bir yeni tehdit tanımına olanak sağladı. Bush yönetiminde şiddet kullanma pahasına kalıcı çözüm arayan şahinlerin elini güçlendirdi.

Dikkatinizi çekmiştir. Irak savaşı öncesi ve sırasında, çoğu gözlemci ABD’nin diplomatik ve askeri davranışlarını **tefsir etmekte ve öngörmekte** çok zorlandı. Çünkü bunlar daha önceki kalıplara uymuyordu. İki hususu vurgulamak istiyorum.

Bir: ABD’nin **BM ve NATO** gibi hareket alanını kısıtlayan kurumlara ihtiyacı azalmıştır. Yerlerini her vaka için kısıtlı hedefler çerçevesinde oluşturan ortaklıklar alacaktır. Türkiye dahil pek çok ülke için yeni stratejinin çok ciddi sonuçları vardır.

İki: ülkelerin iç işlerine karışmama ilkesi terkedilmiştir. Kendisine yada sisteme tehdit oluşturması halinde ABD **her ülkeye** müdahale edebilecektir. Tehdidin tanımlanması ve müdahale kararı tek taraflı olabilecektir.

Yeni dünya düzeninin özelliklerini anlamak bunlara uyumun önkoşuludur. Anlayamayanlara yada uyamayanlara ne olacağını görmek için **Irak’a bakmak** gerekmektedir. (22 Nisan 2003)

TÜRKİYE HEP ŞAŞIRTIR

Türkiye’te yaşamanın zor tarafları kadar keyifli yanları da var. Birini sık sık vurgularım. Türkiye’de insanın **canının sıkılması** asla mümkün değildir. Her gün mutlaka bir şeyler olur. Herkes her an büyük sürprizlerle karşılaşır.

Bir de **gelişmiş ülke vatandaşlarını** düşünün. Enflasyon ve faizler hem düşük hem de fazla kıpırdamıyor. Döviz kuru desen kimsenin haberi bile yok. Büyüme hızı çok az dalgalanıyor. Vatandaş vergi kaçırmıyor.

Siyasi sistem yerleşmiş. Anayasa zırt pırt değişmiyor. Her seçim, her iktidar değişikliği büyük bir çalkantı gibi yaşanmıyor. Laiklik, türban, MGK, askeri darbe, işkence, Kürtler, bölücülük, vs. muadili **sorunlar ve tehlikeler** mevcut değil.

Velhasıl beklenenle gerçekleşen arasında hiç bir zaman büyük farklar oluşmuyor. Sürpriz olmuyor. O nedenle canlar sıkılıyor. Hayata **heyecan getirecek** bir şeyler aranıyor.

Vergi Affı

AKP’nin seçim vaatleri arasında kapsamlı bir **vergi affı** yer alıyordu. İktidara gelince öncelikle uygulamaya koydular. Başbakan Erdoğan (o sıralar sadece AKP Genel Başkanı idi) ve kadrosu vergi affından **10 ktr. TL** beklediklerini açıkladılar.

Hiç kimse ciddiye almadı. Mali piyasa uzmanları bu sayının hayal olduğunu ifade ettiler. IMF en fazla 1 ktr. TL olur dedi. Sonra bu sayıyı bile riskli görmüş olmalı ki bütçede **0.75 ktr. TL’ye** indirdi.

Doğrusu ben de vergi affını ciddiye almadım. Tahsilatın **2 ktr. TL’ya** ancak ulaşacağını hesapladım. Bu sayı bile diğer beklentilere kıyasla çok iyimser kaldı. Eminim birileri “Asaf hocanın iyimserliği de beni öldürüyor” türünden arkamdan konuştular.

Üstüne, vergi affından yüksek gelir bekleyen hükümeti küçümseyen sözler ettim. **Mucize çözüm** öneren cahillerin hep olduğunu, bunların siyasetçinin kulağına hoş geldiğini, ama altının daima boş çıktığını söyledim.

Sonuçlar açıklandı. Tahakkuk eden vergi miktarı **6.6 ktr.TL’dir**. Üçte ikisi tahsil edilse bile **4.5 ktr. TL** ek gelir elde edilecektir. Gerçekten çok büyük bir sayıdır. Hükümet açısından olağanüstü bir başarıdır. Maliye politikasını rahatlatacaktır.

Yanılgıya Teşhis

Ne oldu? Neden sonuç hükümetin dediğine daha yakın, bırakan mali piyasa analistlerini ve beni, IMF’nin bile düşündüğüne **bu kadar uzak** çıktı? Soruyu şöyle soralım. Acaba bu yanılgıdan hareketle hükümetin bazı özelliklerine ışık tutabilir miyiz?

İktisatçı formasyonu tekil olaylardan genellemelere gidilmesini pek sevmez. Ama ortada açıklanması gereken devasa bir beklenti farkı vardır. O nedenle **bazı hipotezleri** okuyucularımla paylaşmak istiyorum.

Parti olarak AKP vergi kaçığının esas kaynağı olan **küçük ve orta boy işletmelerin** dünyasına çok yakındır. Onların içinden gelmiş, zihniyet ve yaklaşımlarını birinci elden bilen kadrolara sahiptir. Nasıl tepki vereceklerini de iyi kestirebilmektedir.

Daha açık söyleyelim. AKP kadroları küçük ve orta boy işaleminin sorunları kadar **oyunlarından da** haberdardır. Bir vergi denetiminde kendisi vergi denetimi görmüş (vergi kaçırmış!) kadrolar sonuca çok daha kolay gideceklerdir.

Velhasıl vergi kaçıran “**derin Türkiye**” hükümetin kendisini bizlerden daha iyi anladığını kavramıştır. O nedenle korkmuş ve vergisini ödemeye karar vermiştir. Yanılanların zamanında öngöremediği bu basit olgudur.

Başta hükümet, vergi affının başarısına katkısı olan herkesi **candan kutluyorum**. (24 Nisan 2003)

MART SONUNDA KAMU BORCU

Türkiye’de ekonomi gündemi çok çabuk değişir. Mart sonunda yüksek faiz ve kamu borcu hakkında karamsar senaryolar yazmak çok popülerdi. Bu trene ben karşı istikamette bindim. 30 Mart 2003 tarihli “**Borç ve Faiz Hesapları**” başlıklı yazımda borcun çevrilmesinden bir sorun olmadığını anlattım.

Marmara Üniversitesi öğretim üyesi ve dostum **Yar.Doç.Dr.Erhan Aslanoğlu** mültefit bir mesaj yollamış. Borç ve faizle ilgili hesaplarımı her ay yenileyerek yayınlamamda büyük yarar gördüğünü söylemiş. Bana da makul geldi. En azından birkaç ay bunu yapacağım. Teknik konularla ilgilenmeyen okuyucularımdan peşinen özür diliyorum.

Borç Sayıları

Borç verileri Hazine’nin web sayfasında (www.hazine.gov.tr) yayınlanıyor. Mart sonu itibariyle Hazine’nin toplam borcu **261.2 ktr.TL’ye** ulaşmış. Bunun **112.6 ktr.TL’si** (yüzde 43) TL cinsinden borçlar. Geri kalan **148.6 ktr.TL** (yüzde 57) ise döviz ve dövize endeksli borçlar.

Hazine’nin iç piyasaya borçları **79.3 ktr.TL** yani toplam borcunun yüzde 30.3’üne tekabül ediyor. Geri kalan **181.9 ktr.TL** (yüzde 69.7) ise Hazine’nin kamu kurumlarına olan iç borçları artı dış borcunu oluşturuyor.

Önce kamu borcunun Şubat sonuna göre nasıl değiştiğine bakalım. Toplam borçta **7.9 ktr. TL** yada yüzde 3.1 artış var. Mart ayı TÜFE artışı da yüzde 3.1 olduğuna göre, Şubat’tan Mart’a Hazine toplam borcu **reel olarak** sabit kalmış.

Önce döviz borçlarına bakalım. Mart sonu dış borç **62.9 milyar dolar**. Şubat sonuna kıyasla **1.1 milyar dolar** (yüzde 1.7) azalmış. İç borcun dövizle (ve dövize endeksli) bölümü Mart sonunda **48.9 milyar dolar**. Şubat’a kıyasla **1.3 milyar dolar** (yüzde 2.6) düşüş var. Böylece toplam döviz borcunun **2.4 milyar dolar** (yüzde 3.5) gerilediğini anlıyoruz.

Gelelim TL borçlarına. Şubat’tan Mart’a Hazine’nin TL borcunda **2.5 ktr. TL** (yüzde 2.3) artış görülüyor. TL borcundaki artış da enflasyonun altında kalıyor. Yani reel olarak TL borcu azalmış oluyor.

İkisini toplayalım. Dolar borcu 2.4 milyar dolar azalıyor. TL borcu sadece 2.5 ktr. TL artıyor. Ama toplam borçta 7.9 ktr. TL bir artış görülüyor. Nasıl oluyor? Çok basit. Dolar kuru Şubat sonunda **1.602.000 TL’den** Mart sonuna **1.708.000 TL’ye** (yüzde 6.6) yükseliyor. Toplam borçtaki artış tümü ile kur değişmesinden kaynaklanıyor.

Faiz Hesabı

Hazine 1 Ocak-18 Nisan arasında 19 ihale ile 32.3 ktr. TL sabit getirili bono satmış. Bunların ağırlıklı ortalama faiz ve vadesini hesaplıyoruz. Ortalama vade **9 ay**, ortalama bileşik faiz **yüzde 57** çıkıyor.

Değişken faizli bonoları hesaba katınca, benim hesabıma göre Hazine’nin yılın ilk dört ayı için ortalama TL faizi **yüzde 53’e** geliyor. Yani ilk dört ayda yüzde 20 hedef enflasyona göre Hazine **yüzde 26.5** reel faiz ödüyor.

Son ihaleden sonra faizler hızla düştü. Şu anda ortalama faiz yüzde 48 civarında. Reeli yüzde 21 ediyor. Önümüzdeki günlerde daha da düşecek. Yılın geri kalan kısmında bugünkü düzeyde kalsa bile yıl ortalaması **yüzde 22.6’ya** gelir. 112 ktr. TL’ye uygularsak toplam reel faiz ödemesi **25 ktr. TL** bulunuyor. Dolar kurunu 1.7 milyon TL alınca **15 milyar dolar** ediyor. Hesap budur. Mayıs sonunda yeniden yapacağız. (29 Nisan 2003)

GEÇİKMİŞ BAHARIN İLK SICAĞI

Çevreciler dünyanın ısındığını söylüyor. Ama biz uzun ve sert bir kış yaşadık. İkisi arasında bir ilişki arayabiliriz. Türkiye dünyaya uyum sağlamakta hep zorlanır. “**Herkes gider Mersin’e, biz gideriz tersine**” demez miyiz?

Birkaç hipotez mümkün duruyor. Bir: doğa da bize uydu. Dünya ısındıkça Türkiye soğuyor. İki: iklim bizim kişiliğimizi etkiledi. Biz iklimin tersliğini taklit ediyoruz. Üç: Dünya ısınıyor diyenler yanılıyor. Aslında soğuyor ama yanlış ölçtüler. Dört: tüm dünya gibi iklim de **Türk’ün düşmanı**. Bizi sıkıntıya sokmak için her yerde ısınırken burada soğuyor.

İktisatçı hipotezi bol insandır. En az on başka makul hipotez yazabilirim. **İktisatçı fıkralarının** bir gerçeği yansıttıkları da böylece anlaşılıyor. Atalarımız “ateş olmayan yerden duman çıkmaz” dememiş mi?

Güzel Günler Geliyor

Güneşli günlere iktisatçı fıkraları ile girdik. Mesleğin bir başka özelliği ile devam edelim. İktisatçıyı tanımlayan unsurlardan biri **gelecek hakkındaki tahminleridir**. Toplumun iktisatçılarla yakından ilgilenmesinin esas nedeni zaten budur.

Fıkırayı biliyor musunuz? Soru: iyi bir iktisatçı kimdir? Cevap: dün yaptığı tahminin bugün neden yanlış çıktığını yarın **olağanüstü güzel şekilde** açıklayan kişidir. Bu anlama kendimi de iyi iktisatçılar kategorisine sokabileceğimi düşünüyorum.

Şimdi havanın önümüzdeki dönemdeki seyri hakkında tahminlerini vermek istiyorum. İddia ediyorum ki havalar bundan sonra **hızla ısınacak**. Soğuk günler bitecek. Güneşli günlerin sayısı artacak. Yağmurlu günlerin sayısı azalacak. Bir iki ay içinde insanlar sıcaktan bunalmaya başlayacak. Plajlara koşup denize girecekler.

Elbette arada bir takım dalgalanmalar olacaktır. Doğada, tarihte, ekonomide, hiç bir zaman düz çizgi üzerinde gelişme olmaz. Ama dalgalanmaların etkisi sadece kısa dönemlidir. Uzun dönemde temel eğilimler belirleyicidir.

Şu anda önümüzdeki üç-dört ay için havaların **kesin eğilimi** ısınma yönündedir. Tahminci statümü riske ederek bunu açıklıyorum. Döviz kuru tahminlerini tutturmuş bir iktisatçı olarak size garanti veriyorum.

Karamsar Yanılıyor

Tahmin söz konusu olunca, mutlaka her tahminin **zıttını söyleyen** bir başka tahminci çıkar. İsim vermeden bir karamsarın tahminlerine bakalım. Sizin usluptan çıkartacağınıza eminim.

Karamsar arkadaşımızın önümüzdeki günlerde havalara seyri konusunda da karamsardır. Yaşanacak kutup soğuklarına karşı alınacak önlemleri saymayı görev bilmektedir. Örneğin en kalın kıyafetlerinizi ortalıkta tutmanızı, Temmuz ayında **Uludağ'a kayağa** gitmek için rezervasyon yaptırmanızı mutlaka önerecektir.

Arada bana da bulaşır sanırım. "Siz Asaf hocanın **iflaholmaz iyimserliğine** kanmayın, bu yıl yaz gelmeyecek" diyecektir. Doğrusunu söylemeliyim ki itirazları beni hiç etkilemiyor. Tahminlerimde ısrar ediyorum. Önümüz yazdır. Öyle olacaktır. (1 Mayıs 2003)

HAMBURGER VE REEL KUR

Döviz kurları tekrar aşağıya döndü. Geçmişten biliyoruz. **Kur aşağı gidince** TL'nin fazla değer kazanmaya başladığı şikayetleri seslendirilir. İthalatın yükseleceği, dış açığın büyüyeceği, her an yeni bir döviz krizinin gelebileceği söylenir.

Türkiye İhracatçılar Merkezi TİM ise ihracatın rekor düzeyde seyrettiğini açıkladı. Ortalama aylık ihracatın 4 milyar dolara ulaştığı, son oniki aylık ihracatın ise 40 milyar doları aştığı ifade edildi. 2003 yılı için **45 milyar dolar** ihracat telaffuz edildi.

Halbuki yıl başından bu yadan dolar kurunun ortalaması **1.650.000 TL** civarında yatay seyretmişti. Bu düzeyde döviz kurunun ihracatı engellemediği, tam tersine teşvik ettiği anlaşılıyor.

BigMac Reel Döviz Kuru

Ülke paralarının ne zaman aşırı değerli, ne zaman düşük değerli olduğunu saptamak daima **ciddi bir sorundur**. Fiyat endekslerinin bilinen eksiklikleri var. Sık sık toptam eşya fiyatları TEFE ile ilgili şikayetlerimizi dile getiriyoruz.

The Economist dergisi yıllardır farklı bir yöntem uyguluyor. Bütün dünya ülkelerinde satılan ve tıpatıp aynı bir maldan yararlanıyor. Söz konusu olan McDonalds zincirinin ünlü "**BigMac**" hamburgeridir.

Hesap aslında basit. Çok sayıda ülkede BigMac'ın yerli para ile fiyatı kolay elde edilen bir veri. Bu fiyatı cari döviz kuruna bölünce BigMac'ın o ülke için **dolar cinsinden** fiyatı elde ediliyor.

Geriye bu fiyatı ABD fiyatı ile karşılaştırmak kalıyor. Cari döviz kurundan o ülkede hamburgerin dolar fiyatı ABD'nin üstünde ise, **ülke pahalı** demektir. Yok, hamburger fiyatı ABD'nin altında ise **ülke ucuz** anlamına gelir.

Aşağıdaki tabloda derginin **22 Nisan 2003** için bulunduğu fiyat karşılaştırmaları var. Liste daha uzundu. Tabloyu küçük tutmak için bizim daha çok ilgimizi çekecek ülkeleri koydum.

Euro bölgesi, İngiltere ve İsviçre'de BigMac Amerikadan daha pahalı. Yani para dolara karşı aşırı değerli. Son sütun ne kadar değerli olduğunu

gösteriyor. **Diğer ülkelerde** ise BigMac Amerikadan daha ucuz. Yani para dolara karşı düşük değerli.

Et Fiyatları ve Hamburger

İlk bakışta Türkiye rakiplerine kıyasla **daha pahalı** duruyor. Bunu nasıl tefsir edeceğiz? BigMac reel kuruna göre TL değerli diyebilir miyiz? Bu soruya evet cevabını veremiyoruz. Anahtar et fiyatlarında yatıyor.

Nedenini iyi bilmiyorum ama Türkiye'de **et fiyatları** dünya ortalamasının çok üstünde seyrediyor. Hamburger dediğiniz köftenin alafrangasıdır. Et en önemli maliyet unsuru. Fiyatından çok etkileniyor.

Ama yüksek et fiyatlarına rağmen Türkiye'de BigMac ABD ve Avrupa'dan **daha ucuz**. Kuru izleyenlerin dikkatine sunuyorum. (4 Mayıs 2003)

Ülke	Yerli para birimi	Yerli para ile BigMac fiyatı	Fiili dolar kuru (22 Nisan 2003)	Fiili kurdan BigMac fiyatı \$	ABD'ye oranlı BigMac fiyat farkı
ABD	Dolar	2,71	-	-	-
Euro bölgesi	Euro	2,71	1,1	2,98	10
İngiltere	İngiliz Lirası	1,99	1,58	3,14	16
İsviçre	İsviçre Frangı	6,3	1,37	4,60	70
Çin	Yuan	9,9	8,28	1,20	-56
Japonya	Yen	262	120	2,18	-19
Mısır	Mısır Lirası	8	5,92	1,35	-50
Polonya	Zloty	6,3	3,89	1,62	-40
Rusya	Ruble	41	31,1	1,32	-51
Türkiye	TL	3.750.000	1.600.500	2,34	-14

ENFLASYONUN GİDİŞATI

Bu yıl **aylık enflasyonu** değerlendiren yazılara ara vermiştim. Irak savaşının ekonomide yol açtığı büyük bir belirsizlik vardı. IMF ile dördüncü gözden geçirme uzuyordu. Maliye politika hedeflerini tutturmak için dolaylı vergiler artırılıyordu.

Velhasıl enflasyon cephesinden **yanıltıcı işaretler** geliyordu. Ben enflasyonda yaşanan yükselmenin geçici olduğunu düşünüyordum. Birkaç yazımda TÜFE için hedef alınan yüzde 20'nin tutturulacağı belirtmekle yetindim.

Cumartesi günü Nisan verilerinin yayınlanmadı. Yılın **üçte biri** geçtiğine göre artık serinkanlı bir değerlendirme yapabiliriz.

Ocak-Nisan Enflasyonu

TÜFE, TEFE ve Özel İmalat Sanayi (ÖİS) 2002 yılını sırası ile **yüzde 29.7, yüzde 30.8 ve yüzde 27,7** ile kapatmıştı. Maalesef yılın üç ayında geçici olumsuz etkenler enflasyondaki düşüşü durdurdu. Üç endekste de yıllık bazda tekrar bir yükselme yaşandı.

Nisan sonu itibariyle, TÜFE, TEFE ve ÖİS'de yıllık enflasyon gene aynı sıra ile **yüzde 29.5, yüzde 35.1 ve yüzde 29.4** oldu. Dikkat edilirse sadece tüketici fiyatlarında 0.2 puanlık bir gerileme söz konusu. Toptan eşyada 4.3 puan, özel imalatta ise 1.7 yükselme var.

Yılın ilk üç ayındaki yüksek enflasyon Ocak-Nisan dönemi birikimli enflasyona da yansımış. TÜFE, TEFE ve ÖİS için birikimli dört aylık enflasyon gene aynı sıra ile **yüzde 10.7, yüzde 14.4 ve yüzde 7.6** oldu.

Bunları hükümetin 2003 için saptadığı TÜFE ve TEFE hedefleri ile karşılaştırmak gerekir. Hedefleri hatırlatalım: TÜFE'de **yüzde 20** ve TEFE'de **yüzde 16.8**. Tüketici fiyatlarında yıllık hedefin yarısı, toptan eşyada beşte dördü ilk dört ayda geçilmiş oluyor.

Son olarak Nisan ayında TÜFE, TEFE ve ÖİS'nin sırası ile **yüzde 2.1, yüzde 1.8 ve yüzde 0.7** arttığını hatırlatalım. Bunlar gerçekten düşük sayılardır. Piyasa üçünü de daha yüksek bekliyordu.

Hedef Tutar mı?

Türkiye enflasyonla mücadele sürecinde 1999 sonundan bu yana çok yol aldı. 2000'de uzun bir aradan sonra enflasyon ilk kez **yüzde 30'ları** gördü. 2001'de büyük bir mali kriz yaşandı. TL dalgalanmaya bırakıldı.

Ona rağmen enflasyon 2000 öncesinin normal yıllar düzeyine ancak tırmandı. 2002'de ise benim bildiğim yakın tarihin enflasyonda **en büyük düşüşü** gerçekleşti. Tüketici enflasyonu hedeflenen yüzde 35'in 5 puan altında kaldı. Üstelik GSMH yüzde 7.8 büyüdü.

2003 yılında bu süreçte bir **kopukluk yaşanması** için hiç bir neden gözüküyor. IMF ile imzalanan istikrar programı AKP hükümeti tarafından da benimsendi. Maliye politikası 2002'den daha sıkı tutuldu. Para politikası enflasyon hedefinin tutturulmasına kilitlemiş durumda.

Yani ne diyoruz? Baştan beri söylediğimizi tekrarlıyoruz. TEFE endeksini ve dolayısı ile hedefini ciddiye almadığımız biliniyor. Buna karşılık TÜFE'de **yüzde 20 hedefinin** tutturulacağına kesin gözle bakıyoruz.

Tüketici enflasyonu 2002'deki gibi **hedefin altına** iner mi? Buna peşinen evet diyemiyoruz. Fakat kesinlikle hayır da demiyoruz. Az ihtimal de olsa böyle bir gelişme de yaşanabilir. (6 Mayıs 2003)

ÖDEMELER DENGESİNDE YENİ SUNUM

Okuyucularım artık öğrendi ama tekrarlamakta bir mahzur yok. Bir ülkenin dış dünya ile gerçekleştirdiği akçeli işlemlerin tümü kayda girer. Sonra bunlar toplanıp **Ödemeler Dengesi** adı altında yayınlanır. Türkiye'de bu hesabı Merkez Bankası yapıyor.

Ödemeler dengesinin iki önemli alt kategorisi vardır. *Cari işlemler hesabı* döviz gelir ve giderleri yansıtır. *Sermaye hesabı* ise gelir yada gider olmayan döviz hareketlerini gösterir. Ayrıca **Net Hata Noksana** ve **Rezerv Değişikliği** kalemleri yer alır.

Dış dünya ile ödemeler daima dengededir. Yani bu dört kalemin toplamı tanım icabı **sıfıra eşittir**. Bazılarında eksi (açık) varsa, mutlaka en az birinde o açığa eşit fazla olmak zorundadır. Özellikle cari işlemler dengesinin aldığı değer yakından izlenir.

Yeni Sunum

Merkez Bankası bu yıl ödemeler dengesi **sınıflama sistemini** değiştirdi. Geçen yıl başlanmıştı ama eskisi de yanında yayınlanıyordu. Ocak 2003'den itibaren eskisi yayından kaldırıldı.

Tahmin edeceğimiz gibi, bu tür değişiklikler benim gibi verilerle haşır neşir insanlar için gerçek bir kabus anlamına geliyor. Verileri kullanan bütün excel dosyalarım eski sunumla çalışıyordu. Hepsini **yeniden yapmak** gerekti.

Şikayet etmiyorum. Zamanımı aldı ama yeni sunumun **çok daha yararlı** olduğunu kabul etmek zorundayım. Dış dengeyi daha iyi izleme ve böylece daha sağlıklı analiz ve tahmin yapma olanağını veriyor.

Görünmeyen dediğimiz gelir ve giderlerin yenisinde daha anlaşılabilir hale gelmesi eski ile yeni arasındaki en önemli fark. Şeytan ayrıntılarda gizlidir derler. Yeni sunumda şeytanı daha yakında görebiliyoruz.

Görünmeyen Gelir ve Giderler

Eski sunumda görünmeyen gelir ve giderlerde üç ana kalem vardı: **turizm, faiz ve diğer**. Diğer tekrar dört alt kaleme bölünüyordu: navlun, diğer taşımacılık, kar transferi ve diğer. Özellikle bu **diğerin diğeri** kaleminde çok büyük sayılar çıkıyordu.

Yeni sunum görünmeyenleri ikiye bölüyor: **hizmet dengesi ve yatırım geliri dengesi**. Esas yenilik bunları iç bölünmelerinde görülüyor.

Hizmetler dengesi yedi kalemden oluşuyor: taşımacılık, turizm, inşaat hizmetleri, finansal hizmetler, diğer ticari hizmetler, resmi hizmetler ve diğer hizmetler. Ayrıca taşımacılık kendi içinde navlun ve diğer taşımacılık diye ikiye ayrılmış.

Yatırım gelirleri dengesi üçe bölünüyor: doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları ve diğer yatırımlar. Diğer yatırımlar esas itibariyle faiz gelir ve giderlerini kapsıyor ve kendi içinde vade ve borçluya göre alt bölümleri var.

Yeni sunum çevrevesinde cari işlemler dengesi **eğilimlerine** bir başka yazıda değineceğim. İlginç bazı olgular var. Okuyucularımınla paylaşmak istiyorum. (8 Mayıs 2003)

DIŞ TİCARET GELİŞMELERİ

Ocak-Mart dönemi **dış ticaret verileri** Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yayınlandı. Türkiye'de kamuoyu dış ticaret sayılarına karşı duyarlıdır. Çünkü dış ticaret açığının büyümesi sonucu ortaya çıkan sorunlar hala hafızalarda tazedir.

Dalgalı kur rejiminde dış ticaret açığı eski önemini yitirir. Çünkü bir dış açığın belirme ihtimali bile kurda bir hareket yaratarak o açığı **denetim altına** alacak mekanizmayı devreye sokacaktır.

Bu durumda ihracat ve ithalat ekonomik gidişatın **yönünün anlaşılması** açısından bilgi sağlar. İhracat artışı sanayi üretimi için olumlu bir işarettir. Keza ithalat artışı da iç talebin ne yönde seyrettiğini izlemeye olanak tanır.

Euro Değer Kazanınca

Mart ayında ihracat ve ithalatta büyük bir artış görünüyor. Geçen yılın Mart ayına kıyasla ihracat yüzde 27 artarak **3.7 milyar dolara** ulaşmış. İthalat ise yüzde 45 artışla **5.6 milyar dolara** gelmiş. Doğal olarak dış ticaret açığı da neredeyse iki katına yükselmiş ve **1.9 milyar doları** bulmuş.

Ocak-Mart dönemi toplam sayılarına bakalım. Üç aylık ihracat yüzde 27 artışla **10 milyar dolar**. Kaba bir hesaplama 2003 ihracatının mutlaka 40 milyar doları aşacağını söyleyebiliriz. Üç aylık ithalat ise yüzde 38 artışla **14.1 milyar dolar**. Aynı kaba hesaplama bu yıl ithalatın da 60 milyar doların üstüne çıkacağını hesaplayabiliriz.

İlginç bir durum. İhracat artışına sevinelim mi? Yoksa ithalatın daha da hızlı artması sonucu dış ticaret açığındaki hızlı büyüme karşısında karalar mı bağlayalım? Buna karar vermeden önce **biraz analiz** yapmak gerekiyor.

Türkiye'nin ihracat ve ithalatında AB'nin payı yüzde 50'nin üstünde seyrediyor. Yani ihracat ve ithalatımız euro/dolar paritesindeki değişimlerden de etkileniyor. 2002 yılı ilk üç ayında parite **0.88** iken bu yıl **1.07'ye** yükselmiş. Euro dolara karşı **yüzde 22.3** değer kazanmış. Dış ticaretteki değişimin bir bölümü pariteden kaynaklanıyor.

Bu soruna bir çözüm, AB ile ticareti euro cinsinden izlemektir. Ben de uzun süredir bunu yapıyorum. Üç ayda AB'ye ihracat yüzde 10.7 artarak **5 milyar euro** olmuş. İthalat ise yüzde 16.7 artışla **5.7 milyar euroya** ulaşmış. Yani AB ile uçayda **0.7 milyar euro** dış ticaret açığı verilmiş.

Bence bu iyi bir havadis. AB'de enflasyon sıfır gibi. Demek ki AB'ye ihracatımızda **önemli bir ivme** yakalanmış. Doğal olarak hem ihracat için hem de iç pazarın canlanması ile birlikte paralelinde ithalatta bir artış görülüyor.

Petrol Fiyatları

Bir başka bilgiyi dolaylı olarak ithalatın bölgeler arasında dağılımından alıyoruz. Türkiye'nin **petrol ithal ettiği** bölgelerden ithalatta yüzde 50 ile 80 arasında artışlar görülüyor. Irak savaşı nedeni ile Mart'da petrol fiyatları yükselmişti. Bu durum ithalatımıza yansımış.

Örneğin **İslam Konferansı Teşkilatı** üyesi ülkelerden ithalat yüzde 51 artışla 2.2 milyar dolara çıkmış. Rusya'yı da kapsayan **Karadeniz Ekonomik İşbirliği** teşkilatı üyelerinden yapılan ithalat yüzde 48.5 artışla 1.9 milyar dolara ulaşmış.

Yani **dolar cinsinden** ithalattaki büyük artışın bir bölümü euronun değer kazanmasından diğer bölümü de yüksek petrol fiyatlarından kaynaklanıyor. Tehlikeli bir durum yok. (11 Mayıs 2003)

DÖVİZ KURU YANILGILARI

Türkiye hakikaten garip bir ülke. Dünyada bir benzeri olduğunu sanmıyorum. Ekonomi deyince insanların aklına sadece **döviz kuru** geliyor. Tüm toplum iki yıldır döviz kuru ile yatıyor, döviz kuru ile kalkıyor..

Daha da ilginç, kurun bütün hareketleri **mutsuzluk nedeni** oluyor. Kur tırmanınca herkes fena halde sinirleniyor. Eh, düşünce sevinecekler diyoruz. Hiç öyle olmuyor. TL değer kazanınca gene tedirginlik oluyor.

Çeşitli nedenlerle çok farklı toplum kesitleri ile görüşme, konuşma fırsatını buluyorum. Merhaba der demez **döviz kuru** sorularına muhatap oluyorum. Elimden geldiği kadar anlatmaya çalışıyorum.

Döviz kuruna duyulan ilginin kurun nasıl belirlendiği konusunda da bilgilenmeyi getirmesini beklerdim. Öyle olmuyor. Tam tersine, kurun nasıl oluştuğu hakkında kelimenin tam anlamı ile büyük bir **kafa karışıklığı** var.

Kuru Kim Belirler?

En önemlisi, vatandaş bir türlü döviz kurunun **piyasada belirlendiğini** kabullenmek istemiyor. Bunun arkasında mutlaka birileri vardır diye düşünüyor. Yani dalgalı kur rejiminin anlamı tam kavranmış değil.

Çoğunluk döviz kurunu aslında **hükümetin saptadığına** inanıyor. İyi bir haber, daha ilgili olanların kur saptama işlevini Merkez Bankasına atfetmeleri. En azından ekonomi yönetiminde Merkez Bankasının rolünün görünürlük kazandığına işaret ediyor.

Bir bölümü bilenen komplo teorilerini döviz kuruna uyguluyor. Birileri var. Tam kim oldukları belli değil ama kesinlikle **kötü adamlar**. Kapalı kapılar arkasından bir takım operasyonlar yapıyorlar. Kuru istedikleri gibi oynatıyorlar.

Dikkatli bakınca, bu görüşlere fazla şaşırılmamak gerekiyor. En önemlisi, toplumun **kollektif hafızasında** döviz kuru daima devletle özdeşleşmiş. Çünkü 1930'lardan itibaren Şubat 2001'e kadar döviz kurunu daima hükümet saptamış.

Ayrıca, genelde piyasa kavramına karşı güvensizlik var. Türkiye'de piyasa çok yeni bir olay. Geçmişte piyasa adı altında çok büyük **haksızlıklar ve yolsuzluklar** yapılmış. Sözcük hafızalarda nesnel bir süreci çağırıyor. Manipülasyon şaibesi taşıyor.

Enflasyonla İlişkisi

Enflasyonla döviz kuru arasında kurulan **otomatik ilişki** kur hakkındaki yanılgıların bir başka nedeni. Gene geçmiş deneyimler ön plana çıkıyor. Özellikle 20 yıl boyunca uygulanan **"enflasyon kadar devalüasyon"** kuralı hafızalarda derin izler bırakmış.

Çünkü Türkiye'de kur ve enflasyon hep aynı yönde davranmış. Daha doğrusu ikisi de hep yukarı doğru gitmiş. TL'nin nominal olarak devamlı değer kaybedeceği vatandaşın gözünde adeta ekonominin demir kanunu halini almış.

İstedığınız kadar tersini söyleyin. Dalgalı kurda önemli olan döviz arz ve talebidir, enflasyon ancak uzun dönemde kura etki yapar deyin. Eski alışkanlıklar

kolay değişmiyor. Vatandaş dövizin **sürekli yükseleceğini** beklemeyi sürdürüyor.

Başka unsurlar da var. Devam edeceğim. (13 Mayıs 2003)

DÖVİZ KURU YANILGILARI (2)

Salı günü başladığımız yazıya devam ediyoruz. Türkiye'de vatandaş döviz kuru ile çok yakından ilgileniyor. Buna karşılık dalgalı kur rejiminde hangi faktörlerin döviz kurunu etkilediği konusunda **ciddi yanılgılar** hala sürüyor.

Bir: önemli bir kesim döviz kurunu hala **hükümetin** saptadığını düşünüyor. İki: **piyasaya** güven yok. Kur hakkında komplo ve manipülasyon teorileri taraftar buluyor. Üç: enflasyondan döviz kuruna giden **otomatik** bir nedensellik varsayılıyor.

Bugün önemli gördüğümüz diğer yanılgıları ele alacağız.

Dış Denge ve Döviz Kuru

Sadece genel kamuoyu ile sınırlı kalmayan, profesyonel iktisatçılar arasında da taraftar bulan bir başka yanılgı vardır. Özetle döviz kuru ile dış denge (cari işlemler açığı) arasında kısa dönemde bile **bire bir ilişki** kurulabileceğine inanılır.

İlişkinin mantığı basittir. Cari işlemler açığının büyümesi döviz talebini arttırır. Aynı anda cari açık ekonomik aktörlere ülke parasının değer kaybedebileceği işaretini gönderir. İkisi birleşince ülke parası **değer kaybeder**.

Bu analiz kesinlikle doğrudur. Bir ekonominin uzun dönemde çok büyük dış açıklar verebilmesi fizik olarak olanaksızdır. İşin püf noktası **"uzun dönem"** ne kadar uzun olduğunda yatar. Birkaç hafta mı? Birkaç ay mı? Bir kaç yıl mı? Yoksa daha da uzun mu?

Bu noktada devreye ödemeler dengesinin **sermaye hesabı** girer. Cari işlemler açığının finansman biçimi dönem uzunluğunun belirlenmesinde temel etkidir. Yabancı sermaye girişi, uzun dönemli borçlanma, borsa yatırımları yada kısa vadeli borçlanma farklı sonuçlar verir.

Örneğin tümü **yabancı sermaye girişi** ile karşılanan bir açığın yıllarca döviz kurunda bir düzeltme olmaksızın taşınması mümkündür. Buna karşılık üretici kredileri ve sıcak para ile finansmanın kısa sürede kura yansıma ihtimali çok daha yüksektir.

Reel Kur Hesapları

Dış denge analizinin geri planında **reel kur** kavramı yatar. Nominal döviz kuru ülke içi fiyatları dış dünya fiyatlarına dönüştürmeyi sağlar. Nominal kur sayesinde aynı para cinsinden ifade edilen fiyatları içeride ve dışarıda karşılaştırarak reel döviz kuruna ulaşırız.

Karışık gibi duran bu ifade aslında basit bir sorunun cevabıdır. Otomobil, kamyon, gömlek, ayakkabı, buzdolabı, televizyon, ütü, vs. dış ticarete konu olan mallar o nominal kurdan **ülke içinde** mi daha ucuz yoksa **dışarıda** mı? Ona göre ihracat yada ithalat fazla olacaktır.

Görüldüğü gibi reel kur teorik olarak çok basittir. Buna karşılık **ölçülmesi** son derece karmaşık ve zordur. Bir: reel kur dışında başka ekonomik faktörler de dış ticaret dengesine etki yapar. İki: ölçümede kullanılan fiyat endeksleri rekabet gücünü yansıtmayabilir.

Örneğin **maliye ve para politikaları** iç talep ve ithalat üstünden dış dengeyi etkiler. **Dış konjonktür** ihracat üstünden dış dengeye etki yapar. **Faktör fiyatları** ile enflasyon arasındaki ilişki ekonomik konjonktüre göre değişebilir.

Neticede ülke parasının değeri ile dış denge arasında bağ ancak **uzun dönemde** devreye girer. Bir yada birkaç yıl içinde reel kurda değerlendirme hesaplanırken ihracatın artması ve dış açığın küçülmesi pekala mümkündür.

Bir başka yazıda Türkiye ve dünyadan anlattıklarımı destekleyen **örnekler** vereceğim. (15 Mayıs 2003)

EURO-DOLAR PARİTESİNİN SEYRİ

Geçen iki yazımızda döviz kuru ile ilgili olarak Türkiye'de rasladığımız **yanılgılara** baktık. Döviz kurunu hükümetin yada bir takım komplo odaklarının belirlemediğini belirttik. Enflasyon, dış açık, reel kur ve döviz kuru arasında kurulan **otomatik ilişkileri** eleştirdik.

Bugün Türkiye'de de yakından izlenen **Euro-dolar paritesini** ele alacağım. Paritenin sürekli hareket halinde olduğu biliniyor. 1994 Ocak-2003 Nisan arasındaki takriben dokuz buçuk yıl boyunca aylık ortalama paritenin seyri aşağıdaki şekilde görülüyor.

Bir para birimi olarak Euro'nun doğum tarihi 1999'dur. Ondan önce Alman Markı, Fransız Frangı, vs. ülke paraları vardı. Dolayısı ile 1994-1998 arasında Euro'nun değerini **Alman Markı** üstünden hesapladık.

Ocak 1994'de bir Euro almak için 1.12 dolar vermek gerekiyormuş. Nisan 1995'de bu değer **1.42'ye** tırmanmış. 1997'yi ve 1998'i 1.10'un altında geçirmiş. Ocak 1999'da 1.17 iken Kasım 2000'de **0.85'e** kadar düşmüş. Son dört ayda aniden tekrar 1.15'lere tırmanmış.

Enflasyon, Dış Açık ve Parite

İki temel soruya cevap arayacağız. Paritedeki değişimin nedeni ABD ile AB arasındaki **enflasyon farkı** mı? Yoksa ABD ve AB'nin **cari işlemler dengelerindeki** fark mı etkili oluyor?

Sonucu baştan söyleyelim. Zaten biliniyor. Her iki soruya da **"hayır"** cevabı vermek zorundayız. Doların Euro karşısında önce yüzde 20'nin üstünde değer kaybetmesini, sonra yüzde 40'lara ulaşan değer kazanmasını, şimdi de yüzde 20'lerde değer kaybetmesini enflasyon farkları yada dış denge ile açıklamak **mümkün değildir..**

Enflasyonla başlayalım. 1990'larda ortalama yıllık enflasyon Almanya'da **yüzde 2.1**, ABD'de ise **yüzde 2.5** olmuş. Son yıllarda ise neredeyse eşit seyrediyor. On yılda birikimli enflasyon farkı yüzde 5'in altında kalıyor. Halbuki paritede yüzde 40'lara varan yukarı ve aşağı hareketler var.

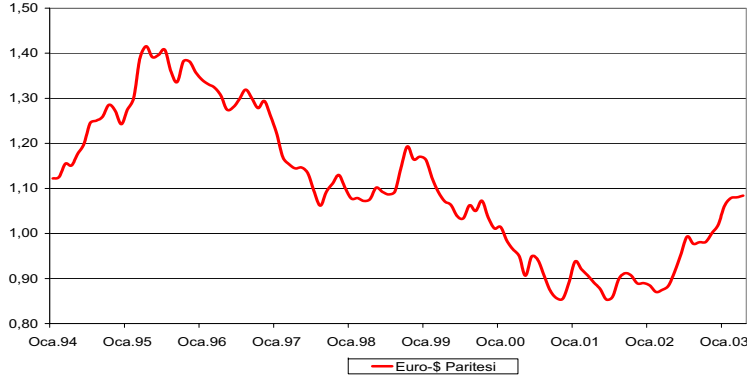
Ya dış açıklar? Birleşme nedeni ile 1994-2000 arasında Almanya'da milli gelirin **yüzde 1'i** civarında cari işlemler dengesi açıkları oluşmuştu. Son iki yıldır Euro bölgesinin yüzde 1'in biraz altında cari denge fazlası var.

ABD ise bütün bu dönem boyunca büyük dış açıklar veriyor. Doların değer kazanmaya başladığı 1998 sonrasında ABD'nin cari açığı milli gelirin **yüzde 4'üne** ulaşıyor. Son oniki ayda **500 milyar dolar** yani milli gelirin yüzde 5'i kadar dış açık görülüyor.

Dolaylı Cevap

Döviz kuru, enflasyon, reel kur ve dış açık arasında otomatik ilişki kurulmasının yanlış olduğunu karmaşık analizlerle gösterebildik. Onun yerine daha basit bir yöntemi tercih ettik. Euro-dolar paritesindeki değişimi ele alarak sözünü ettiğimiz yanılgılara **dolaylı bir cevap** verdik.

İktisatta ampirik veriler bir teoriye kanıt olarak kullanılamaz. Biliyorum. Ama tersi geçerlidir. Dünya deneyiminden örnekler yanlış bilgilerin oluşturduğu yanılgılardan **kurtulmamıza** katkı yapabilir. (18 Mayıs 2003)

SERMAYE HAREKETLERİ

Geçen hafta üç yazımızı da **döviz kuru** hakkında kamuoyunda sık raslanan bazı görüşlerin değerlendirilmesine ayırdık. Okuyucularımızın dikkatini olayın farklı boyutlarına çekmeye amaçlıyorduk.

Dalgalı kur rejiminde ülke parasının yabancı paralar karşısındaki değeri döviz piyasasında **arz ve talep** tarafından belirlenir. Yani döviz kurunun nasıl seyredeceğini öngörmek için döviz arzını ve döviz talebini etkileyen etkenlere girmek gerekir.

Örneğin enflasyon ve dış açık birbiri ile bağlantılı şekilde döviz arz ve talebini etkiler. Çünkü nisbi enflasyonun yüksekliği **dış açığın** büyümesine yol açabilir. Dış açık ise döviz arzını düşürürken döviz talebini yükseltecektir.

Dış açık nedir? Dış ticaret, turizm, faiz, işçi dövizini, navlun, vs. döviz gider ve gelirleri arasındaki farktır. Ödemeler dengesinin **cari işlemler hesabı** tarafından yansıtılır. Ancak, ödemeler dengesinin bir de sermaye hesabı vardır.

Sermaye Hesabı

Öğrencilerime cari işlemler hesabı ile sermaye hesabı arasındaki farkı şu şekilde anlatırım. Eğer **bir mal yada hizmet karşılığında** döviz el değiştiriyorsa cari işlemler hesabına girer. Yani sattığımız mal yada hizmet karşılığı gelen döviz artıktır bizimdir. Satın aldığımız mal yada hizmet karşılığı giden döviz ise artık bizim değildir.

Bunun karşısında bir mal yada hizmet karşılığı olmayan döviz girişi ve çıkışları vardır. Bunlar **varlık akımlarına** tekabül eder. Bir şirket borç alınca ülkeye döviz girer. Yani döviz arzı artar. Ama giren döviz kadar döviz yükümlülüğü oluşmuştur. Başka biri dış borç ödeyince ülkeden döviz çıkar. Yani döviz talebi artar. Ama çıkan döviz kadar döviz yükümlülüğü azalmıştır.

Sermaye hesabında hangi kalemler yer alacak? Başta **dış borç işlemleri** geliyor. Dış dünyaya borçlanan/borç veren banka sistemi, devlet, ithalatçı/ihracatçı firmalar yada şahıslar olabilir. Döviz talebi ve arzı açısından kimin dışarıda varlık yada yükümlülük sahibi olduğu önemsizdir.

İkinci önemli kalem **portföy yatırımlarıdır**. Uzun vadeli tahvilleri ve hisse senetlerini kapsar. Örneğin devlet dışarıda tahvil satın alınca döviz girer. Döviz arzı artar. Bu tahvili Türkiye'de oturan gerçek yada hükmi şahıslar satın alınca döviz çıkar. Döviz talebi yükselir.

Üçüncüsü **doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır**. Mantık gene aynıdır. Bir yabancı firma içeride fabrika kurunca döviz girmektedir. Döviz arzı artar. Ama fabrikanın mülkiyeti yabancı firmandır. Dolayısı ile döviz girişi sermaye hesabına yazılır.

İşin Püf Noktası

Dalgalı kur rejiminde döviz kurunun seyrini tahmin etmeyi zorlaştıran temel etken sermaye hareketleridir. Cari dengede **büyük bir açık** düşünelim. Ama aynı anda daha da büyük bir sermaye girişi olsun. Döviz arzı talebin üstüne çıkınca ülke parası **değer kazanır**.

Tersi de mümkündür. Büyük bir **cari denge fazlası** olan ülke alalım. Dışarı giden sermaye cari dengedeki fazladan büyükse döviz talebi arzın üstüne çıkar. Dış fazlaya rağmen ülke parası **değer kaybeder**.

Türkiye dalgalı kur rejimine 2001 Şubat'ta geçti. O günden bu güne döviz kuru **tamamen ve sadece** sermaye hareketleri tarafından belirlenmiştir. Bu mekanizmanın bugünden yarına değişmesi söz konusu değildir. Görünür gelecekte sermaye hareketlerinin **yönünü** doğru tahmin eden döviz kurunu da doğru tahmin edecektir. (20 Mayıs 2003)

PARA İKAMESİ VE DÖVİZ KURU

Döviz kuru hakkında başladığımız yazı dizisini sürdürüyoruz. Ben yazdıkça dolar hem dünyada hem de Türkiye'de geriliyor. İçime bir kurt düşmedi desem yalan olur. Yoksa **benim yazılar** yüzümden mi?

Döviz kurundaki dalgalanmanın insanları şaşırtmasını anlayışla karşılıyorum. **Dalgalı kur**, yani kurun arz-talep tarafından piyasada belirlenmesi

Türkiye için çok yeni bir olay. Ondan önce hep hükümet saptardı. Yeni düzene bir alışma dönemi olması normal geliyor.

Geçmiş yazıları iki cümle ile özetleyelim. Bir: kuru hükümet yada Merkez Bankası belirlemiyor. **Piyasada** arz ve talep belirliyor. İki: enflasyonla ve dış açlıkla döviz kuru arasında kurulan ilişki ancak yıllara yayılan **uzun dönemde** gerçekçidir.

Üç: bir kaç yıla kadar uzanabilecek kısa dönemlerde **sermaye hareketleri** kur üstünde çok etkilidir. Dört: dolaylı bir örnek olarak *dolar-euro paritesinin* yıllar boyunca nasıl değiştiğine bakabiliriz.

“Dandik para” ve Döviz

Sağlam paraya sahip ülkelerde döviz kuru ve döviz işlemleri dış ticaretle uğraşan kesimleri ve kısmen mali sektörü ilgilendirir. İki için döviz kuru bir akım değişkenidir. *İhracat ve ithalat* kararlarını etkiler. İkincisi içinde kur spekülasyonu yapan çok küçük bir bölüm dövize varlık muamelesi yapar. Gerisi *getiri arbitrajına* hassastır.

Daha somut söyleyelim. ABD yada AB ülkeleri vatandaşlarına tasarruflarını hangi enstrümanlarda tuttukları sorulduğunda “**dövizde**” diyen çıkmaz. Çünkü o toplumlara müşterek hafızasında “döviz” diye bir varlık yer almaz.

Türkiye'nin döviz talebi ve arzı açısından bu ülkelerden temel farkı buradadır. Vatandaşının gözünde döviz **en popüler varlık türüdür**. Nakit servetini dövizde tutmak en güvenli yollardan biri olarak kabul edilir.

Neden böyle? Geçmişte çok yazdık. Tekrar hatırlatmakta mahzur yor. Sorun TL'nin “**dandik para**” haline gelmesidir. TL'ye güvensizlik, toplumda bir servet saklama aracı olarak döviz talebi oluşturmuştur.

Bu olaya “**para ikamesi**” deniyor. Ekonomik aktörler bir sağlam parayı kendi dandik paralarına tercih ediyorlar. Sağlam para dandik parayı dolaşımdan kovuyor. Bu süreç içinde diğer ülkelerde hiç raslanmaya türden bir döviz arz ve talebi ortaya çıkıyor.

Yerleşik Sıcak Para

Ödemeler dengesinin sermaye hareketleri hesabını Salı günü özetledik. Literatüre uygun şekilde, ülke ile dışarı arasında döviz girişi ve çıkışları ile tanımladık. Türkiye'de buna **ülke içindeki** döviz varlık hareketlerini eklemek gerekiyor.

Tasarrufunu dövizde ve Türkiye'de tutmak isteyen bir vatandaş döviz talebi, dövizden TL'ye geçen vatandaş ise döviz arzı yaratır. Normal ekonomilerde “**sıcak paranın**” yol açtığı kur dalgalanmasına para ikamesi halinde ülkede yerleşikler neden olur.

Mantık çok basittir. Vatandaş döviz varlığı biriktirirken kuru yükseltir. Yükselen kur bir-iki yıl içinde ihracatı arttırıp ithalatı azaltarak döviz arzında genişlemeye neden olur. Bu ise kurdaki yukarı hareketi durdurur. Yani döviz **cazip bir varlık** olma niteliğini kaybeder. Tam o noktada haklı olarak vatandaş da dövizden TL'ye geçmeye karar verir.

Ne demiş atalarımız? **Ayıkla pirincin taşını...** (22 Mayıs 2003)

DIŞ DENGE VE İŞÇİ DÖVİZLERİ

Dolardaki büyük düşüş kamuoyu gündemini meşgul etmeyi sürdürüyor. Bu ilgiyi fırsat telakki ederek iki haftadır döviz kurunun **hangi güçler** tarafından belirlendiğini anlatıyoruz.

Üç hususu özellikle vurguladık. Birincisi, kısa dönemde **cari işlemler dengesi** ile kur arasında anlamlı bir ilişki kurulamaz. İkincisi, gene kısa dönemde **enflasyondan** döviz kuruna giden bir nedensellik bulunamaz. Üçüncüsü, **Türkiye'de oturanların** döviz talep ve arzı şu anda kuru belirleyen temel etkidir.

Cuma günü Merkez Bankası **Ocak-Mart dönemi** ödemeler dengesini yayınladı. Devlet İstatistik Enstitüsü Mart ayı ihracat ve ithalat sayılarını daha önce açıkladığından ne çıkacağını az çok biliyorduk. Bugün eldeki sayılara bakacağız.

Cari İşlemler Dengesinde Açık

Geçen yılın ilk üç ayında 0.5 milyar dolar olan cari işlemler açığının bu yıl **2.4 milyar dolara** yükseldiği görülüyor. Yani dış açık **1.9 milyar dolar** büyümüş. 2002'de toplam dış açığın 1.8 milyar dolarda kaldığını hatırlatalım.

2.4 milyar doları dörtle çarparsak, yıllık açığı 9.6 milyar dolar olarak hesaplayabiliriz. Nitekim köşe komşum Seyfettin Gürsel geçen hafta 2003 cari işlemler açığı için **10 milyar doları** telaffuz etti.

Ayrıntıları kısaca gözden geçirelim. Mal ihracatı sağlıklı şekilde artarken bavluda bir gerileme var. Ama esas sorun mal ve altın ithalatında çok güçlü artış yaşanması. Dolayısı ile ödemeler bilançosu tanımı ile dış ticaret açığı 0.8 milar dolardan **2.7 milyar dolara** yükselmiş. Dikkatinizi çekerim. bozulma **1.9 milyar dolar**.

Hizmetler dengesindeki fazla 350 milyon dolar artışla **1.1 milyar dolara** yükselmiş. Yatırım geliri dengesindeki açık 370 milyon dolar artışla **1.5 milyar dolara** tırmanmış. Cari transferle ise 70 milyon dolar azalarak **775 milyon dolarda** kalmış. Hepsini toplayınca mal dışı denge **330 milyon dolar** olarak sabit kalmış.

İşçi Dövizlerine Ne Oldu?

1992'den 2003'e Ocak-Mart dönemi için **yurtdışındaki işçilerin** bankalardan yolladıkları döviz, yaptıkları bedelsiz ithalat ve ikisinin toplamı (**dolar ve euro** cinsinden) aşağıdaki tabloda gösteriliyor.

Şubat devalüasyonu sonrasında işçi dövizlerinin bir yandan miktarı düşüyor. Aynı anda transfer-bedelsiz ithalat dağılımı değişiyor. Toplam dövizin 1998-2001 ortalaması 1.1 milyar euro iken, bu yıl sadece **0.6 milyar euro** geliyor. Bankadan gelen ise **0.4 milyar euroya** düşüyor.

Bu konuda Deniz Gökçe'nin bir hipotezi var. Alman vergi makamlarının denetimi arttırması sonucu işçilerin **nakit dövizi ve bedelsiz ithalatı** tercih ettiklerini düşünüyor. Haklı olabilir. Bu yıl işçi dövizlerinin seyrini yakından izlemek gerekiyor. (25 Mayıs 2003)

İŞÇİ DÖVİZLERİ

Pazar günü yeni yayınlanan Ocak-Mart dönemi cari işlemler dengesini ele almıştık. Son bölümde işçi dövizlerinin seyrini gösteren **bir tablo** vardı. Maalesef yazı işlerinde bir karışıklık olmuş. Tablo çıkmadı. Anlattıklarımız havada kaldı.

Konu önemli olduğu için bugün tabloyu ve metni yeniden yayınlamaya karar verdim. Neden önemli? Okuyucularım hatırlar. Şubat krizinden sonra Türkiye'nin hizmet gelirlerinde ve işçi dövizlerinde yaşanan **ani düşüşe** daha önce bir kaç kere dikkat çekmiştik.

Bir ihtimal Türkiye artık bu dövizleri kazanmıyordu. Döviz kazanma potansiyelinde **yapısal bir değişim** gerçekleşmişti. Diğeri ise dövizlerin kazanıldığı fakat ekonomik belirsizlik nedeni ile ülkeye yollanmadığı idi. Döviz gelirindeki düşüş **konjonktürel**di.

Nitekim hizmet gelirlerinde gerileme 2002'nin sonuna doğru durdu. Yavaş yavaş bir toparlanma başladı. Buna karşılık **işçi dövizleri** düşmeye devam etti. Düşüş 2003'ün ilk çeyreğine de sarktı.

İşçi Dövizlerine Ne Oldu?

Aşağıdaki tabloda 1992'den 2003'e Ocak-Mart dönemi için **yurtdışındaki işçilerin** bankalardan yolladıkları döviz, yaptıkları bedelsiz ithalat ve ikisinin toplamı (**dolar ve euro** cinsinden) veriliyor. Tabloda euro-dolar paritesinin dalgalanmasını da izleyebiliyoruz.

Şubat devalüasyonu sonrasında iki gelişme var. Bir yandan işçi dövizlerinin **toplam miktarı** hızla geriliyor. Aynı anda transfer-bedelsiz ithalat dağılımı değişiyor. Yani bankalardan yollanan döviz daha da hızlı azalıyor. Buna karşılık bedelsiz ithalat artıyor.

1998-2001 arası hem toplam dövizin hem de işçi gelirlerinin en yüksek seyrettiği dönem olarak dikkatimizi çekiyor. Bu dört yılda Ocak-Mart döneminde ortalama 1.1 milyar euro toplam döviz gelmiş. 2003'de sadece **0.6 milyar euro** geliyor. Neredeyse yarıdır.

Bankadan gelen dövizlerde ise düşüş oranı yüzde 60'ı geçiyor. 1 milyar euro düzeyinden **410 milyon euroya** geriliyor.

Bu konuda Deniz Gökçe'nin bana da makul gelen bir hipotezi var. Alman vergi makamlarının denetimini arttırması sonucu işçilerin **nakit döviz ve bedelsiz ithalatı** tercih ettiklerini düşünüyor. Yani bankadan yollanmayan paraları işçiler yanlarında getirip bozdurmaya başlıyorlar.

Bu ilginç olayın bu yıl cari işlemler dengesine nasıl yansıtacağını yakından izlemek gerekiyor. (27 Mayıs 2003)

Ocak-Mart dönemi	Milyon Dolar			Euro/Dolar Paritesi	Milyon Euro		
	İşçi Gelirleri Dolar	Bedelsiz İthalat Dolar	Toplam İşçi Döviz Dolar		İşçi Gelirleri Euro	Bedelsiz İthalat Euro	Toplam İşçi Döviz Euro
Mart 92	551	31	582	1,20	457	26	483
Mart 93	638	16	654	1,19	535	13	549
Mart 94	446	34	480	1,13	394	30	424
Mart 95	747	33	780	1,32	567	25	592
Mart 96	870	62	932	1,33	656	47	703
Mart 97	755	113	868	1,18	642	96	738
Mart 98	1.043	59	1.102	1,07	973	55	1.028
Mart 99	1.169	30	1.199	1,12	1.045	27	1.072
Mart 00	1.073	63	1.136	0,98	1.092	64	1.156
Mart 01	914	156	1.070	0,92	992	169	1.162
Mart 02	477	205	682	0,88	544	234	778
Mart 03	440	211	651	1,07	410	197	607

ÖZEL HAKİKAT VE KAMUSAL YALAN

Profesör Timur Kuran Türkiye'de az tanınan bir iktisatçıdır. ABD'nin Batı sahilinde ünlü University of Southern California'da öğretim üyesi. Kendisine "Kral Faysal İslami Düşünce ve Kültür Kürsüsü" verilmiş. İslam-iktisat ilişkisi hakkındaki araştırmalarına daha önce değinmişim (Sabah Gazetesi 8/2/1996).

Bugünkü yazımın başlığı Timur Kuran'ın Harvard Üniversitesi tarafından 1995 yılında yayınlanan kitabının adıdır: **Özel Hakikatlar ve Kamusal Yalanlar – Tercihleri Yanlış Yansıtanın Toplumsal Çıkarımları** (Private Truths and Public Lies – The Social Consequences of Preference Falsification).

Elimdeki kitabı 1998 yazında İstanbul'u ziyareti sırasında görüştüğüm Kuran bana (imzalayarak) vermişti. Köşeme neden beş yıl sonra, bugün taşıdığımı haklı olarak soracaksınız. Baştan söyleyeyim. Bir haftadır canlanan **asker-darbe-siyaset** tartışması konuyu benim için güncel hale getirdi.

Yalanı Yaşamak

Kuran siyasi özgürlüğün şu yada bu şekilde kısıtlandığı bütün ülkelerde raslanan bir olgudan yola çıkıyor. İnsanlar **özel yaşamlarında** ve söylemlerinde kabul ettikleri bir hakikati **kamusal alana** çıkınca reddediyorlar. Hatta tam tersini söylüyorlar.

Timur'un aklında özellikle **totaliter rejimler** var. Önsözde bir Çek entellektüelinin sorusu yer alıyor. "Siz totaliter bir ülkede yaşamadığınız halde nasıl oluyor da bu süreci bu kadar iyi anlayabiliyorsunuz?"

Belli ki Türk olmak avantaj sağlıyor. Hemen bir örnek verelim. Türkiye'de vatandaşların bir bölümünün anadilinin **Kürtçe** olduğunu bilmiyen yoktur. Herkesin çevresinde Kürtler vardır. Ailede, kahvede, sohbetlerde bu hakikat rahatlıkla seslendirilir.

Buna karşılık, kamusal alanda aynı insanlar yıllar boyunca Türkiye'de **Kürt olmadığını** söylediler. Bunu ille birilerinden korktukları için yapmadılar. Öyle olması gerektiği için yaptılar. Esas sorun, özel hakikatin kamusal alanda yalana dönüşmesini yadırgamamaları idi.

Kitabın ilk bölümünün adı "**Yalanı yaşamak**". Bu tür toplumlarda özelden kamusal alana geçişte hakikatin yalanla ikame edilmesinin iç dinamiğini araştırıyor. Bireylerin hakikat yerine yalan olduğunu bildikleri **resmi söylevi** tercih etmelerinin nedenlerine bakıyor.

Değişimin Engellenmesi

Kitabın ikinci bölümünün adı "**Değişimin engellenmesi**". Bölümün ilk altbaşlığı "**Kollektif tutuculuk**". Yalanla yaşamayı kabul etmenin uzun dönemde yüksek toplumsal maliyetlerini irdeliyor.

Kamusal yalanlar toplumun gelişmesinin önünde çok önemli engeller diyor. Çünkü değişim taleplerini kaynakta kurutan ve maalesef toplum tarafından paylaşılan bir **tutuculuğu** besliyor. Yani toplum değişime ayak uydurma yeteneğini kaybediyor.

Türkiye'de totaliter özlemleri yansıtan kamusal yalanlardan bazıları özel hakikatle buluşmaya başladı. Örneğin Kürt sorununda, İslam konusunda devasa adımlar atıldı. Bence son haftanın askeri darbe söylemi **asker-sivil ilişkisini** de biran önce kamusal yalandan toplumsal hakikate taşıma zamanının geldiğini hatırlatıyor. (29 Mayıs 2003)

TEORİ ÇOK YARARLIDIR

Toplumla ilgili bilgi dalları ile uğraşanlar bir süre sonra basit gerçeğin farkına varırlar. Her insan topluluğunun **kendisi hakkında** üretebildiği bilgi onu oluşturan bireylerin refah ve mutluluğunun en önemli belirleyicisidir.

Daha açık söyleyelim. Toplum kendisini anlayabildiği ölçüde yüksek ekonomik verimliliğe olanak tanıyan **zihniyete ve kurumlara** ulaşabilir. Zihniyet ve tasarım daima elele gider. O süreçte yapılan hatalar fiili sonuçlara yansır.

Bu nedenle iktisatçı için **teori** fevkalade önemlidir. Çünkü sağduyudan ve tekil gözlemlerden sistematik düşünceye geçişi sağlar. Mantık hatalarını asgariye indirir. Birbirinden uzak gibi duran olay ve süreçlerin müşterek unsurlarını anlamayı temin eder.

Kuran'ın Kitapları

Perşembe günü çıkan yazımda Türkiye'de özel hakikati kamusal yalana dönüştüren mekanizmayı Timur Kuran'ın analizine atften anlattım. Yazının bir kopyasını Kuran'a e-postalamıştım. Sağolsun, hemen cevapladı.

Böylece referans verdiğim kitabın Türkçe yayınlanmış olduğunu öğrendim.

Timur Kuran: Yalanla Yaşamak – Tercih Çarpıtmasının Toplumsal Sonuçları; çeviren Alp Tümertekin (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001).

Kuran'ın İslam iktisadına özel ilgi duyduğunu da yazmıştım. İslam ve iktisat hakkında İngilizce yayınlanmış makaleleri Türkçe bir kitapta toplanmış. **Timur Kuran: İslamın Ekonomik Yüzleri**; çeviren Yasemin Tezgiden (İletişim Yayınları, İstanbul 2002).

İki kitap da teorik analizin kendimizi daha iyi anlayabilmemize nasıl olanak sağladığının fevkalade örnekleridir. Okuyucularıma hararetle tavsiye ediyorum. Entellektüel ufuklarında yeni pencereler açacağına eminim.

Özeleştirisi

Mahçubiyetimi okuyucularımla paylaşmak istiyorum. Çok takdir ettiğim bir yazarın çalışmaları Türkçe yayınlanıyor. Üstelik Türkiye'nin en saygın iki yayımcısı tarafından yayınlanıyor. Ve ben atlıyorum.

Dersler, öğrenciler, gazete yazıları, televizyon, konferanslar, vs. kafamı kaldırıp etrafa bakacak zaman bırakmıyor diyebilirim. Zamanın yetmediği doğru ama gene de **teorik çalışmaları** ihmal etmeyi haklı çıkarmaz.

Anlaşılan Şubat krizi ile yaşanan ekonomik ve toplumsal travmadan ben de nasibimi almışım. Kısa vadeli **konjonktür sorunlarına** galiba biraz fazla takılmışız. Bundan böyle hatamı düzeltmeye çalışacağım. (3 Haziran 2003)

ENFLASYON VE DEFLASYON

Mayıs enflasyonu Salı günü DİE tarafından açıklandı. Nisan ortasından itibaren **döviz kurları** aşağı gitmeye başlamıştı. Mayıs'ta bu eğilim hızlandı. Yani enflasyonun gerileyeceği biliniyordu. Fiili durumu da görmüş olduk.

Mayıs ayında TÜFE ve Özel İmalat Sanayi endeksi (ÖİS) sırası ile **yüzde 1.6 ve yüzde 0.3** yükseldi. TEFE ise **yüzde 0.6 düştü**. Dün gazete manşetlerine taşındığı gibi, 18 yıldır ilk kez Mayıs ayında temel endekslerden biri **eksiye** geçti.

TÜFE, TEFE ve ÖİS için yıllık enflasyon, sırası ile, **yüzde 30.8, yüzde 33.7 ve yüzde 28** oluyor. Yıllık TÜFE'de Nisan'a kıyasla 1.2 puan artış, diğer ikisinde 1.5 puan gerileme var.

Enflasyonun Karşısı Deflasyondur

Deflasyon **fiyatların düşmesi** demektir. Enflasyon frenkçe **şişmek, şişirmek** (inflate) sözcüğünden gelir. Tersisi de **sönmek, söndürmek** (deflate) muadilidir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında deflasyon sözcüğü unutulmuştu. Son günlerde yeniden gündeme geldi.

Önce, 1990'ların sonunda **Japonya'da** fiyat artışları eksiye döndü. Fiyatlar yılda yüzde 1 gibi yavaş bir tempo ile de olsa düşmeye başladı. İktisatçıların aklına derhal 1930'lar, Büyük Buhran geldi.

Bir parantez açalım. 1930'larda yaşanan krizin o kadar çok hasar yapmasının temel nedenlerinden biri de deflasyonun engellenememesi idi. Çoğunluk bilmez ama 1930'larda **Türkiye'de** de ağır bir deflasyon yaşanmıştı.

Şöyle anlatalım. 1929'da 100 olan fiyat endeksi 1993'de **49'a gerilemişti**. Dört yıl boyunca deflasyon iki hane sayılarda seyretmişti. Örneğin 1930 yılında toptan eşya fiyatlarındaki düşüş yüzde 24.2 olmuştu. Parantezi kapıyorum.

Son iki yılda hem ABD'de hem AB'de deflasyon işaretleri belirince, iktisatçılar tekrar teyakuz haline geçtiler. ABD'nin şimdilik tehlike sınırı dışında kaldığı düşünülüyor. Buna karşılık özellikle **Almanya'da** ciddi bir deflasyon riski olduğu konusunda fikir birliği var.

Geçici Deflasyon

Doğallıkla Türkiye deflasyondan çok uzak bir ülke. Tam tersine dünya enflasyon liginin **en tepesinde** yer alıyor. Enflasyonun ancak 2005'de tek haneli sayılara indirilmesi umut ediliyor.

Buna karşılık önümüzdeki birkaç ay boyunca Türkiye'de fiyatların mutlak olarak düşmeye başlaması gündemdedir. TEFE'de Mayıs'ta yaşanan yüzde 0.6'lık düşüş bir öncü işaretidir. **Arkası gelecektir**.

Normal koşullarda, TEFE'de Haziran-Ağustos arasında üst üste ve Mayıs'tan daha büyük eksiler çıkacaktır. ÖİS de bir yada iki küçük eksi verebilir. Hatta bazı özel koşulların bir araya gelmesi halinde TÜFE'de bile sembolik bir eksi yaşanabilir.

Geçici bile olsa deflasyonun **yararları ve zararları** var mıdır? Nelerdir? Tüketici yada üretici olarak deflasyon durumunda nasıl tavır alabiliriz? Bunlar önemli sorular ama cevaplamaya yerim kalmadı. Neyse ki aceleye gerek yok. **Bu yaz** deflasyondan söz etmeye çok fırsat olacaktır.

Not: Sevgili Ercan Arıklı'nın artık bizimle olmayacağına bir türlü inanmıyorum. Kendisine Allah'tan rahmet, bütün dostlarına sabır diliyorum. (5 Haziran 2003)

YÜKSEK FAİZİ KİM ÖDÜYOR?

Yılbaşından bu yana **kamu borcunun reel faizi** üstüne bir kaç kere yazma ihtiyacını hissettim. Hepsinde amacım ortalakta dolaşan reel faiz hesaplarının gerçeklerden ne kadar kopuk olduğunu göstermekti.

İki önemli yanılığın teşhis ettim. Birincisi, iç borcun **piyasaya** olan bölümü iç borç toplamı zannediliyordu. İkincisi, iç borcun **TL/döviz dağılımı** unutuluyordu. Yüksek bono faizleri tüm iç borca teşmil edilince uçuk reel faiz sayılarına ulaşılıyordu.

Gerekli düzeltmeleri yapınca ise çok farklı bir durum ortaya çıkıyordu. Hazine piyasa TL borcuna yüksek reel faiz ödüyordu. Piyasa-dışı TL borcun faizi daha düşüktü. Dövizle yaptığı iç borçlanmada ise faiz ödemiyor, tam tersine faiz alıyordu. Velhasıl, Hazine'nin ödediği **paçal (ortalama) faiz** aslında görüldüğünden çok daha azdı.

Hazine'nin Hesabı

Geçen hafta Nisan sonu itibariyle **iç borcun reel faizi** Hazine tarafından açıklandı. www.hazine/duyuru/icborc_duyuru.htm adresinde kullanılan yöntem

anlatılıyor. www.hazine/stat/borc.htm adresinde ise sayılar veriliyor. Her ay yenilenecek.

Kamuoyunda borç ve faiz üstüne yapılan spekülasyonları engellemenin en iyi yolu **gerçek sayıların** ilgili otorite tarafından hesaplanarak yayınlanmasıdır. O bakıma memnuniyetimi belirtmek istiyorum.

Hesap iç borcu ikiye iki bir matris üstünden izliyor. Bir tarafta **nakit ve nakit-dışı** borç, öte tarafta **TL ve dövizle** borç var. Yani **dört kutu** oluşuyor. Her biri için ayrı bir reel faiz hesaplanıyor. Sonra ortalamalar alınıyor.

Piyasaya borçla başlayalım. Piyasaya TL borcun ortalama reel faizi **yüzde 27.9** çıkıyor. Çıplak gözle görülen yüksek faiz işte bu kalemde. Buna karşılık piyasaya döviz borcun reel faizi **yüzde - 14.6** bulunuyor. Döviz borçlarından Hazine çok karlı çıkıyor. İkisinin ağırlıklı ortalaması **yüzde 12.6** ediyor.

Kamuya TL borcun ortalama reel faizi çok daha düşük: **yüzde 15.2**. Buna karşılık kamuya döviz borcun reel getirisi de daha az: **yüzde - 10.5**. Kamuya borcun ortalaması da **yüzde 9.4** tutuyor. Buradan toplam iç borç ortalama (paçal) reel faizi **yüzde 11** olarak hesaplanıyor.

İki hususa dikkat çekmek istiyorum. Bir: Nisan sonunda dolar kuru **1.58 milyon TL**. Mayıs hesabı yayınlandığında döviz borcunda eksinin daha da büyüdüğünü göreceğiz. İki: hesapta dış borç yok. Makul varsayımlarla onu da katınca Hazine'nin toplam borç reel faizi **yüzde 3-4** aralığında çıkıyor.

Çelişkinin Açıklanması

Sayılar ne diyor? TL bonusu alanlar fevkaledi yüksek reel faiz elde ediyor. Halbuki Hazine çok daha düşük reel faiz ödüyor. İlk bakışta **çelişkili hatta olanaksız** duran bu durumu nasıl tefsir edeceğiz?

Çok basit. TL bonolarının yüksek faizi aslında Hazine'nin üstünde kalmıyor. Tasarrufunu **dolarda tutanlara** yansıyor. Velhasıl **TL'cilerin** yüksek gelirini **dövizcilerin** yüksek zararı ödüyor. Hazine sadece dövizcilerden aldığını TL'cilere veriyor. Hepsi o kadar.

TL'cilerin dövizcilere büyük bir **minnet borcu** var. Onlar sayesinde yüksek reel faiz aldılar. Kendi hesabıma ben bunu her fırsatta söylüyorum. (8 Haziran 2003)

BÜTÇE GERÇEKLEŞMESİ

Irak savaşının sona ermesinden sonra **döviz kuru ve TL faizleri** gözle görülür şekilde gevşedi. Örneğin Euro Nisan başında 1.860.000 TL'ye kadar tırmanmıştı. Dün 1.700.000 TL'nin altında seyrediyordu. Faizde de 15 puana kadar varan düşüşler yaşandı.

Bir kesim her iki gelişmeyi **spekülatörlere yani komplolara** atfediyor. Dünyanın her yerinde karmaşık olayları kompto teorileri ile açıklayan çevreler vardır. Türkiye kompto teorilerinin yaygınlığı açısından dünya ortalamasının epey üstünde yer alır.

Spekülasyon daima olur. Mutlaka şu anda da birileri bonoda ve dövizde spekülatif alım ve satımlar yapıyor. Ancak döviz kuru ve faizde böylesine büyük ve uzun süren bir hareket spekülasyoncuların çapını aşar. **İktisat politikalarına** bakmak gerekir.

Anahtar Maliye Politikasıdır

Her fırsatta okuyuculara hatırlatıyoruz. Türkiye ekonomisinde istikrarın anahtarı maliye politikasıdır. Yani devlet bütçesinin seyridir. Bütçede milli gelirin yüzde 6.5'ü olarak saptanan **faiz-dışı fazla hedefi** tutturulduğu sürece ekonomik istikrar sürer.

AKP hükümeti başlangıçta maliye politikasının önemini tam kavrayamadığına işaret eden davranışlar gösterdi. Yılbaşında mali piyasalarda yaşanan çalkantının bir nedeni Irak savaşı ise diğer nedeni de hükümetin mali disiplini kararlılığına **güvenin kaybolması** idi.

Neyse ki hükümet çabuk toparlandı. Gönülsüz gelir arttırıcı ve gider azaltıcı tedbirler alındı. Faiz-dışı fazla hedefinin tutturulması hakkındaki tereddütler azaldı. Nisan sonundan itibaren faiz ve kurdaki gevşemenin esas nedeni bence **bütçe performansdır**.

Ocak-Nisan Döneminde Bütçe

Aşağıdaki tabloda 2002 ve 2003 yılı için Ocak-Nisan dönemi için dört aylık bütçe sayıları yer alıyor. İlk iki sütun **cari fiyatlarla** fiili gelir ve giderleri gösteriyor. Sonraki iki sütunda gelir ve harcamalar **Nisan 2003 fiyatları** ile yeniden hesaplanıyor.

Onları karşılaştırarak ana kalemler itibarıyla bütçe kalemlerinde **reel değişimi** buluyoruz. Dikkat edilirse bu yöntem dövizle (dolar yada euro) hesaplamaktan çok daha sağlıklıdır. Parite ve TL değerindeki dalgalanmalardan etkilenmez.

Sayıların anlamı açıktır. Vergi gelirlerinde yüzde 14.2 reel artış diğer gelirlerdeki yüzde 16.1 reel azalışa rağmen toplam gelirlerin reel olarak **yüzde 6.9** yükselmesini temin etmiştir. Buna karşılık faiz-dışı harcamalardaki reel artış **yüzde 3.1'de** kalınca faiz-dışı fazla geçen yılın aynı dönemine kıyasla reel **yüzde 20.2** artış göstermiştir. (10 Haziran 2003)

Nisan (Katrilyon TL)	Cari		Reel (Nis03)		%Değişim
	2003	2002	2003	2002	
Gelirler	14,2	9,9	28,6	26,8	6,9
Vergi Gelirleri	11,6	7,7	23,2	20,4	14,2
Diğer Gelirler	2,6	2,2	5,4	6,4	-16,1
Faiz-dışı Harcamalar	9,9	7,3	21,6	21,0	3,1
Faiz Harcamaları	11,0	13,3	24,0	26,2	-8,3
Faiz-dışı Denge	4,3	2,6	7,0	5,9	20,2
Bütçe Dengesi	-6,7	-10,6	-17,0	-20,3	16,6

FIYAT VE DEĞER

Hazine Petkim'deki büyük hissesini blok olarak satmaya karar vermişti. Yurt dışından ilgi olmadı. Ülke içinde üç sermaye grubunun katıldığı **açık arttırma** televizyondan canlı yayınlandı. Uzan grubuna ait şirket ihaleyi 605 milyon dolar vererek kazandı.

İhalede oluşan fiyattan Petkim'in toplam değeri **700 milyon doların** biraz altında çıkıyor. Halbuki aynı gün Petkim'e borsa **1 milyar doların** üstünde değer biçmişti. Petkim'e **2 milyar dolar** değer atfeden çalışmalar da vardı.

Hemen tartışma başladı. Petkim'in **gerçek değeri** hangisi? İhalede çıkan fiyat mı? Borsadaki fiyat mı? Yoksa uzman kurumların yaptıkları hesapla bulunan değer mi?

Olaya iktisatçı gözlüğü ile bakalım. Eğer ihale şeffaf ve ilgilenen herkese açık şekilde yapılmışsa oluşan fiyat Petkim'in gerçek değeridir. Çünkü piyasa ekonomisinde her malın değeri **piyasadaki fiyatıdır**. Fiyat dışında bir ekonomik değer mümkün değildir.

Cansen'in Yorumu

Ekodiyalog ortağım **Ege Cansen** her zamanki yaratıcılığı ile Hürriyet'te çok farklı bir yorum yaptı. Özetle, Petkim'in ihalede oluşan fiyatını fazla bulduğunu, o kadar bile etmeme ihtimalini daha yüksek gördüğünü iddia etti. Mantiği bana makul geldi.

Birinci gözlemi, ihaleye hiç **yabancı firmanın** katılmaması. Petrokimya tüm dünyada varolan önemli bir sektör. Sektörde çok-uluslu dev firmalar yer alıyor. Ama hiç biri Petkim'le ilgilenmiyor. Petkim kelepirci olsa mutlaka içlerinden bazıları ihaleye katılırdı.

İkinci gözlemi ihaleye katılan **yerli gruplarla** ilgili. Türkiye'de Petkim'in ürünlerini kullanan mali durumu güçlü büyük şirketler ihaleye katılmadılar. Demek ki cazip bir fiyat beklemiyorlardı.

Üç potansiyel alıcıdan birinin **Vakıfbank** olması Ege'yi ayrıca şaşırtmış. Vakıfbank'ın petrokimya alanında bir faaliyet yok. Kendisi özelleştirilecek bir kamu bankasının özelleştirme ihalesinde işi ne?

Diğer potansiyel alıcı son dönemin çok başarılı İstanbul-dışı kökenli iki grubunun ortaklığı. Gaziantep'li **Konukoğlu** ve Denizlili **Zorlu** hesabını kitabını iyi bilen işadamları. 605 milyon doları bile Petkim için fazla buluyorlar.

Ödeme Koşulları

Ben bir başka konuya takılıyorum. Devletin neden **taksitle özelleştirme** yaptığını bir türlü anlamıyorum. Bir kaç yıla yayılan ödeme planlarının özelleştirmeyi zora soktuğunu, tüm özelleştirmelerde peşin ödeme gerektiğini düşünüyorum.

Peşin ödeme bir taşla birden fazla kuş vurmaya olanak sağlayacaktır. Mali bünyesi zayıf şirketleri ihalelerden eleyecektir. Düşük bir peşin ödeme ile şirket alıp içini boşalttıktan sonra devlete geri verme senaryolarını bozacaktır. Devletin tahsilat sorunu kalmayacaktır.

Peşin ödeme teklifine yöneltilecek eleştiri bu takdirde **fiyatın daha düşük** çıkacağıdır. Doğrudur. Ancak yüksek fiyata sattığını zannedip sonra parayı tahsil etmemek mi daha iyidir? Yoksa daha ucuza satıp paranın tümünü almak mı? Geçmiş **özeleştirme fiyaskolarına** bakınca ikincisi kesinlikle daha avantajlı duruyor. (12 Haziran 2003)

OCAK-NİSAN DIŞ TİCARETİ

Ocak-Nisan dönemi dış ticaret verileri DİE tarafından yayınlandı. Son iki ayda TL'nin ciddi şekilde değer kazanması dış ticaret sayılarına ilgiyi artırdı. **Dış ticaret dengesi** daha yakından izlenir oldu.

2002 ile karşılaştırma yaparken dolar-euro paritesindeki değişimi unutmamak gerekiyor. 2002'nin Ocak-Nisan döneminde ortalama parite 0.88 iken bu yıl 1.08'e çıktı. Euro dolara karşı **yüzde 22.4** değer kazandı.

Dolayısı ile dolar cinsinden hem ihracatta hem de ithalatta büyük artışlar yaşanıyor. Ocak-Nisan ihracatı yüzde 30.6 artarak **14.0 milyar dolara**, ithalat yüzde 32.3 artışla **19.3 milyar dolara**, dış ticaret açığı ise yüzde 37 artarak **5.3 milyar dolara** yükseldi.

Coğrafi Dağılım

AB ile dış ticareti euro cinsinden ölçmeyi tercih ediyoruz. Bu yılın ilk dört ayında AB'ye ihracat 6.9 milyar euro tutmuş. Geçen yılın aynı döneminde 6.1 milyar euro imiş. Artış oranı **yüzde 12.1** oluyor. İthalat ise 7.1 milyar euro iken **yüzde 11.8** artarak 7.9 milyar euroya yükselmiş. Buna göre AB ile dış ticaret açığı 1 milyar euroda **sabit kalmış**.

Bu sayı önemli. Türkiye dış ticaretinin yarısını AB ile yapıyor. Ama dış açığın **yüzde 19'u** AB ile. Geri kalan dünyanın dış ticaretteki payı yüzde 50 ama dış ticaret açığındaki payı yüzde 81'e çıkıyor.

Türkiye en büyük açığı **enerji üreticisi ülkelerle** vermiş. **Rusya** ile ticaret açığı 1.1 milyar dolar. **Iran, Libya, Cezayir, Suudi Arabistan ve Ukrayna'yı** da ekleyince ticaret açığı **2.3 milyar dolara** yükseliyor.

Üç Avrupa ülkesi ile büyük ticaret açığı var: **İsviçre, İtalya ve Fransa**. Üçü ile verilen toplam açık **1.6 milyar dolar**. Aynı miktar açık Asya ülkeleri ile veriliyor: **Çin, Japonya, Kore, Hindistan ve Tayvan**. Bu ondört ülke ile ticaret açığı 5.5 milyar dolara ulaşıyor.

Buna karşılık **Almanya, İngiltere, Hollanda ve Danimarka** ile sadece 65 milyon dolar ticaret açığı var. Bu dört ülke ile dış ticaretin yüzde 25'i yapılıyor ama dış ticaret dengede çıkıyor.

Türkiye ticaret yaptığı 20 küsur ülke ile ticaret fazlası vermiş. **ABD, Yunanistan, Mısır, İsrail ve Birleşik Arap Emirlikleri** ile toplam **0.9 milyar dolar ticaret fazlası** görülüyor.

2003 Tahminleri

Yıl başında euro-dolar paritesini 1.10 alarak dış ticaret ve cari denge tahminleri yapmıştım. Dolardaki değer kaybının daha yüksek olacağı anlaşılıyor. **Pariteyi 1.16** alarak **44-45 milyar dolar** düzeyi makul duruyor. TİM'nin

2003 ihracatı için **44-45 milyar dolar** düzeyi makul duruyor. TİM'nin verilerine göre Mayıs itibarıyla 12 aylık ihracat 41 milyar dolara ulaşmış. Parite böyle devam ederse 45 milyar dolar hayal değildir.

Bu durumda ithalat da **63-64 milyar dolar** düzeyine tırmanabilir. İthalat hem parite etkisinden hem de iç talebin canlanmasından etkilenecektir. 2000 yılında 54.5 milyar dolar ithalat yapıldığını hatırlatalım.

Bu durumda dış ticaret açığı **18-19 milyar dolar** olur. 2000'de 26.8 milyar dolar, geçen yıl 15.5 milyar dolardı. Bu boyutta bir dış ticaret açığının cari işlemler dengesinde sıkıntıya yol açmayacağını söyleyebiliriz. (15 Haziran 2003)

ÖZELLEŞTİRME, DOĞAL TEKEL VE REKABET

2000 yılında devreye giren enflasyonla mücadele programı Türkiye ekonomisinde çok ciddi yapısal reformları başlattı. Bir bölümü doğrudan **kamu maliyesini** ilgilendiriyordu. Kamu kesimine faiz-dışı fazla hedefleri kondu. Bütçe-dışı harcamalar durduruldu.

Bir başka yenilik belirli piyasaları düzenleyecek bağımsız kurumların kurulması idi. Şubat krizi ve sonrasında bankacılıkta gerçekleştirilen operasyonlar **BDDK'yı** (Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu) kamuoyunun yakından tanınmasını sağladı.

Uzan Grubuna ait Çukurova ve Kepez elektrik şirketlerinin faaliyetlerinin durdurulması olayı ile kamuoyu **EPDK** (Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu) adlı bağımsız kurulla tanıştı.

Aynı anda, **Rekabet Kurumundan** iki cep telefonu operatörü Turkcell ve Telsim'e milyon dolar mertebesinde para cezası geldi. Sıradan bir raslantı mı? Yoksa piyasa reformları sonuç vermeye mi başladı?

Teorik Çerçeve

İktisat teorisinde "**doğal tekel**" kavramı var. Doğal sözcüğü üretilen mal yada hizmetin özelliklerini kastediyor. Genellikle su, elektrik, telefon, kablo tv, doğal gaz gibi hizmetlerde raslanıyor. Kendi haline bırakıldığı takdirde bir tek firma piyasaya hakim oluyor.

Elektrik örneğine bakalım. Her eve ve işyerine elektrik kablosu çekmek ve trafolar kurmak gerekiyor. Bu yatırımı gerçekleştiren firma büyük bir avantaj elde ediyor. Her eve ve işyerine **ikinci elektik kablosunu** çekmeye kimse yanaşmıyor. Su, telefon ve diğerleri için de aynı durum söz konusu.

Doğal tekel karşısında iki farklı tavır olabilir. Biri, bu sektörlerde **devlet tekelleri** tesis etmektir. Böylece tekel karları kamuya aktarılır. Türkiye bu yolu seçmişti. Elektrik dışındakilerde halen devlet tekelleri sürüyor.

İkincisi, **düzenleme** yolu ile sektöre rekabet getirmektir. Gene elektrik örneğine dönelim. Üç aşama ayırıyoruz: üretim, dağıtım ve pazarlama. İlki ve

üçüncüsü her isteyenin girebildiği **rekabetçi sektörler** oluyor. İkincisi ise bunlara hizmet veren bir özel şirkete dönüştürülüyor.

Mantık basittir. Her eve gene bir tek elektrik kablosu geliyor. Fakat tüketici elektriğini istediği **pazarlama firmasından** satın alabiliyor. Onlar da elektriği **istedikleri üreticiden** satın alıyorlar. Böylece elektriğin hem üretimine hem de dağıtımına rekabet geliyor.

Rekabet tekel rantlarının ortadan kaybolmasına neden oluyor. Tüketici daha ucuza elektrik kullanmaya başlıyor. **Ekonomik etkinlik** ve dolayısı ile ülkenin refahı artıyor.

Özel Tekeller

Elektrik sektöründe kamu tekeli (TEK) sürerken yukarıda özetlenen düzenlemeye ihtiyaç duyulmamıştı. Dolayısı ile **özel elektrik şirketleri** de aynen TEK gibi yerel tekel olarak kurulmuşlardı.

Sonra sektörü özelleştirmeye açacak düzenlemeler yapıldı. TEK bölündü. Üretim, dağıtım ve pazarlama şirketleri ayrıldı. Özel şirketlerin de **yeni düzenlemeye** uymaları talep edildi.

Anlayabildiğim kadar Çukurova ve Kepez elektrik yeni düzenlemenin kendilerine uygulanamayacağını iddia ettiler. Üretim, pazarlama ve dağıtım **tek elden** yapmayı sürdürdüler. Hukuki sürecin ayrıntılarına vakıf değilim. Ama gelinen noktayı hep beraber izliyoruz. (17 Haziran 2003)

IMF'SİZ İSTİKRAR

IMF ile halen yürürlükte olan anlaşmalar **1999'un son aylarında** devreye girdi. Ecevit hükümetinin imzaladığı Niyet Mektubu ile kur çapasına geçildi. Standby Anlaşması enflasyonun tek haneye düşeceği **2003 sonuna** kadar devam edecekti.

Şubat krizi hesapları değiştirdi. Bakan Derviş'in hazırladığı Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı IMF ile anlaşmada bir dizi revizyon getiriyordu. O arada Standby Anlaşmasının süresi **2004 sonuna** kadar bir yıl uzatıldı.

Zaman çabuk akıp geçiyor. 2003'ü yarılalık bile. Yavaş yavaş Standby Anlaşmasının **2004 sonrasına** uzatılıp uzatılmayacağı konusu gündeme geliyor. Önümüzdeki dönemde bu konunun çok tartışılacağı anlaşılıyor.

Uvertürü Başbakan Erdoğan yaptı. Mali kriz karşısında IMF reçetesini reddeden Malezya'da konuştu. **2005'de** Türkiye'nin yoluna IMF'siz devam edecek noktaya geleceğini ifade etti. Dışişleri Bakanı Gül ve Devlet Bakanı Babacan da bunu teyid ettiler.

Bu olayın **biri kötümser diğeri iyimser** iki farklı değerlendirmesi olabilir. Sırası ile görelim.

Kötümser Tefsir

IMF ile hükümetlerin ilişkisi neden hep sıkıntılıdır? Artık sağır sultan bile biliyor. Çünkü Standby Anlaşmaları hükümetleri **mali disipline** zorluyor. IMF ile

yürütülen bütün programların belkemiğini bütçeye konan faiz-dışı fazla hedefleri oluşturuyor.

Erdoğan hükümeti de mali disiplinin getirdiği **harcama tahditlerini** birinci elden yaşayarak öğrendi. Başbakan seçmene vaatlerinden birini gerçekleştirme istiyor. Diyelim bir tarım ürününe yüksek zam yapmayı öneriyor. Yeni bir yatırım planlıyor.

Anında karşısına IMF çıkıyor. Önce hayır olmaz diyor. Başbakan ısrar ediyor. Aradaki ilişkiler gerginleşiyor. Gözden geçirme gecikiyor. İsrar edilmesi halinde IMF ancak bütçeye **aynı miktarda kaynak** bulunması halinde onay veriyor.

Kötümser tefsir, hükümetin **harcama özgürlüğüne** kavuşmak için IMF ile ilişkiyi keseceğidir. Bunun anlamı çok açıktır. 2004 sonuna kadar faiz-dışı fazla hedefleri mecburen tutturulacak ama 2005'ten itibaren alışlageldik **popülist politikalara** geri dönecektir.

Bu hikayenin sonu bellidir. Derhal dövize hücum olur. TL faizleri patlar. Enflasyon hızla tırmanır. Kamu borcunun çevirmek olanaksız hale gelir. Ekonomik istikrar biter. **Ekonomik istikrarsızlık ve krizler** geri gelir.

İyimser Tefsir

Bu senaryonun tam tersi de mümkündür. Hükümet 2003 ve 2004'de Standby Anlaşmasını **kararlılıkla** uygular. Hem mali disiplini sürdürür. Hem de yapısal reformları birer birer devreye sokar.

Bu politikalar 2004 sonunda enflasyonu tek haneli düzeyin çok yakınına geriletir. Kurdaki hareketler sakinleşir. TL reel faizleri iyice düşer. Vatandaş tasarruflarının önemli bölümünü **dövizden TL'ye** geçirir.

Bunları gören hükümet mali disiplin ve yapısal reformun ekonomiye ne kadar olumlu etki yaptığını anlar. IMF istediği için değil, **kendi çıkarına olduğu için** mali disiplini sürdürmeye karar verir.

Açıktır ki bu durumda Türkiye'nin IMF'ye ihtiyacı kalmayacaktır. IMF olmaksızın ekonomik istikrarı temin edecek **siyasi olgunluk** oluşmuştur. Standby Anlaşması biter. Ekonomide istikrar sürer. (19 Haziran 2003)

KRİZ ÖZLEMLERİ

Türkiye gerçekten çok renkli bir ülke. Her gün insanı elinde olmadan gülümseten o kadar çok olay yaşanıyor ki... Bazen kulaklarıma yada gözlerime inanmıyorum. **"Yok canım, olmaz öyle şey, yanlış anlaşılmıştır yada şakadır"** demek ihtiyacını hissediyorum.

Bakan Kürşat Tüzmen'in açıklamasını radyoda duyunca ilk tepkim öyle oldu. Düşünün. Hükümetin bir bakanı ihracatçılar karşısında konuşuyor. Kendinden emin şekilde öncü göstergelerin **büyük bir ekonomik krizi** haber verdiğini müjdeliyor.

Doğrusu orada olmak, bu ilginç anı birinci elden yaşamak isterdim. Kafamda sorular dolaşıyor. Acaba bu sözleri dinleyiciler **alkışladı mı?** Konuşma sonrasında herkes bakanı tebrik etmeye koştu mu?

Ertesi gün herhalde döviz kuru kıpırdar dedim. Maalesef tersi oldu. **Dolar düştü**. Ne kadar ilginç! Bir bakanın ağzından kriz ilan ediliyor ama dolar geriliyor. Türkiye'yi şaşırtıcı bir ülke bulmamak mümkün mü?

Kötü Senaryolar

Aslında Tüzmen yaygın bir görüşü dile getirmiş. Kimse ekonominin **iyiye gidebileceğini** tahayyül edemiyor. Bir iyileşme olsa bile bunun geçici kalacağından, mutlaka ardından çok kötü günlerin geleceğinden korkuluyor.

Örneğin gazete köşelerine okuyun yada radyo/televizyonda ekonomi yorumlarını dinleyin. Ekonominin hızla bir **kriz ortamına** gittiği konusunda neredeyse hiç tereddüt yok. Anlaşmazlık zamanlamada çıkıyor. Sonbaharı bulur mu? Yoksa daha önce mi çıkar?

Krizin nedenleri konusunda da fikir ayrılığı çok az. Biri mutlaka **bütçe**. Hükümetin yüzde 6.5 faiz dışı fazla hedefini tutturamayacağına kesin gözle bakılıyor. Diğer **TL'nin değer kazanması**. Kur yüzünden büyük bir dış açık bekleniyor.

Zaten en başından itibaren AKP hükümetinin IMF programını uygulayabileceğinden şüphe edildi. Bir şekilde IMF ile **ipleri kopartacağı** düşünülüyor. Anlaşsa bile bunun zaman kazanmak amacı ile taktik bir tavır olduğuna inanıldı.

Bir de "sıcak para komplocuları" var. Döviz piyasası küçümseiyor. Kur tümü ile küçük bir spekülör grubunun manipülasyonu sonucu belirleniyor. Büyük paralar kazanılıyor. Ama balon mutlaka patlayacaktır.

Manzara açık. **IMF ile sorun, bütçede popülizm, büyük dış açık ve sıcak para...** Devamını öngörmek için iktisatçı olmaya gerek kalmıyor. Kur zıplayacak, enflasyon yükselecek, borçları çevirme tekrar sorun olacak, vs. vs. İşte size yeni bir ekonomik kriz.

Her Acının Tiryakisi

Aklıma **Orhan Gencebay'ın** arabeski bir müzik türü olarak yaratan ünlü şarkısı "Bir Teselli Ver" geliyor. Tüm ülke yıllar boyunca bu şarkıyı bıkmadan usanmadan dinledi ve söyledi. Belli ki benliğimizin derinlerindeki bir mazoşizm hitap ediyor.

"Ben zaten **her acının tiryakisi** olmuştum/Ömür boyu bitmeyen dert ile yorulmuşum/ Gülemem, sevdiğim, ben sensiz yaşayamam/Bir teselli ver/Yaralı gönlüme bir teselli ver." (Sözleri ezberimden yazıyorum. Bir hata varsa Orhan Abimden özür dilerim.) (24 Haziran 2003)

KAMU BORCU VERİLERİ

Kasım 2000'den bu yana, ikibuçuk yıldır ekonomi gündeminin en tepesinde **borç dinamiği** oturuyor. Düzenli aralıklarla borcun çevrilemeyeceği söyleniyor. Konsolidasyon ve moratorium rivayetleri çıkıyor.

Borcun çevrilmesi hakkındaki **korkular** TL reel faizlerinin inanılmaz düzeylerde seyretmesine rağmen vatandaşın dövizde ısrar etmesinin temel

nedenlerinden biri duruyor. Hatta bir süre TL faizinin yükselmesi döviz talebini arttırıcı etki bile yaptı.

Son büyük korku **Mart 2003'de** yaşandı. Tezkerenin Meclis'te yeterli çoğunluğu sağlayamaması küçük çapta bir panik yarattı. Derhal raflardan felaket senaryoları indirildi. Kamu borcunun geri ödenemez düzeylere tırmanacağı iddia edildi.

Okuyucularım benim farklı düşündüğümü biliyor. Artık alıştığım "iyimser" suçlamalarına aldırılmadan kamu borcunda bir **tehlike görmediğimi** yazdım. Faiz-dışı fazla hedefi tutturulduğu sürece borcun reel olarak sabit kalacağını öngördüm.

Reel Borç Azalıyor

Mayıs ayı sonu itibariyle **kamu borcu verileri** Hazine tarafından internette yayınlandı (www.hazine.gov.tr). Hazine borç istatistiklerini üç ayrı dosyada topluyor. İç borç, dış borç ve toplam borç. Dış ve toplam borcu dolarla, iç borcu ise TL ve dolarla gösteriyor.

Temel büyüklükleri **aşağıdaki tabloda** verdim. Üst yarıda borç TL cinsinden, alt yarıda ise dolarla ifade ediliyor. İlk sütunda 2002 sonundaki borç miktarı yer alıyor. İkinci sütünde Mayıs sonu borç durumu var. Üçüncü sütun değişimi hesaplıyor.

TL kısmında reel değişimi Ocak-Mayıs arasında yüzde 12.2 artan **tüketici enflasyonunu** kullanarak buluyoruz. 2002 yıl sonu verisini bu sayı ile çarpıyoruz. Mayıs 2003 verisini bu şekilde buluna sayıya bölüyoruz. Borç enflasyondan hızlı büyümüşse reel değişim pozitif oluyor. Yok, borç artışı enflasyonun altında kalmışsa değişim negatif çıkıyor.

Ne görüyoruz? Toplam TL borcu yılın ilk beş ayında yüzde 9.7 reel artış olmuş. Buna karşılık toplam döviz borcu reel yüzde 15 azalmış. Döviz ve TL toplam kamu borcu ise reel olarak **yüzde 4.6 düşmüş**.

Düşüşü temin eden doların yılbaşından Mayıs'a **yüzde 22.6** gerilemesidir. Dolar düştükçe döviz borçları Hazine'nin lehine çalışmaktadır.

Dolarla Borç Artıyor

Tablonun alt kısmı borcu **dolar cinsinden** gösteriyor. Doların TL ve euro karşısında değer kaybı hem TL borcun hem de dövizle borcun dolar cinsinden artmasına neden oluyor. Neticede dolarla ölçünce toplam kamu borcu beş ayda **yüzde 23.2** yükselmiş duruyor.

Dalgalı kur rejiminde milli gelir, kamu borcu, bütçe açığı, vs. temel büyüklüklerin **dolarla ölçülmesine** her fırsatta karşı çıkıyoruz. Kendisi değişken bir ölçü birimi ile yapılan ölçümler daima yanlış çıkacaktır. (26 Haziran 2003)

	2002 Yıl Sonu	Mayıs 2003 Sonu	2003 Reel Değişim (%)
ktr. TL			
Toplam TL Borcu	101,7	125,2	9,7
Toplam Döviz Borcu	140,7	134,2	-15,0
Dış Borç	92,6	85,5	-17,8
Dövizle İç Borç	48,2	48,8	-9,8
Toplam Borç	242,4	259,4	-4,6
milyar dolar			
Toplam TL Borcu	62,2	88,2	41,8
Toplam Döviz Borcu	86,1	94,5	9,8
Dış Borç	56,6	60,2	6,3
Dövizle İç Borç	29,5	34,4	16,5
Toplam Borç	148,3	182,7	23,2
Dolar kuru (m il. TL)	1,64	1,42	-22,6

BİR TOPLANTIDAN İZLENİMLER

2002 Ağustos'unda, seçim kararı alınmasından hemen sonra AKP'nin ekonomi kadrosuna Türkiye ekonomisi hakkında bir sunuş yapmıştım. Ekonomiden sorumlu Devlet Bakanı **Ali Babacan'la** orada tanıştım. Bende çok olumlu bir intiba bıraktı.

4 Kasım akşamı, daha milletvekili mazbatasını almadan Ege Cansen ve Deniz Gökçe ile birlikte NTV'de yaptığımız canlı yayında Ankara'dan sorularımızı cevapladı. Bakan olduktan sonra, Şubat ayında, **Ekodiyalog** programına katıldı.

Perşembe günü biz Babacan'a misafir olduk. Zarif bir mektupla on kişilik bir iktisatçı-gazeteci grubu İstanbul'da bir **istişare toplantısına** davet etti. Saat 11'den 4'e kadar Beykoz Halkbankası şubesi üstündeki sosyal tesislerde beraber olduk.

Bakan Babacan'ın heyetinde Hazine Müsteşarı **İbrahim Çanakçı**, Merkez Bankası Başkan Yardımcısı **Fatih Özatay** ve danışmanı Bilkent Üniversitesi öğretim üyesi **Erden Başçı** vardı.

“Yazılı Belgelere Güvenin”

Bakan üç soru sordu. Bir: önümüzdeki dönemde **ana riskler** nelerdir? İki: hükümet neyi ve nasıl **daha iyi** yapabilir? Üç: ekonomi **nereye** gidiyor? Sonra sözü bizlere verdi. Görüşlerimizi dinledi.

Tahmin edeceğimiz gibi katılan sayısı kadar farklı analiz, teşhis ve öneri geldi. İktisatçı fıkralarının ne kadar haklı olduğunu orada da gördük. Hatta toplantının sonuna **kendi aramızda** ufak bir tartışma bile çıktı.

Müşterek unsur, hükümetle ilgili **güven sorunlarının** bir türlü çözülememesi idi. Genelde hükümetin ilk fırsatta popülizme kayacağı korkusu yaygındı. IMF ile gözden geçirmeler gecikiyordu. Faiz-dışı fazla hedefinin tutmayacağına inanılıyordu. 2004 sonrası için IMF'siz yola devam edileceği söylemi tedirginlik yaratıyordu.

Babacan bu konuda **net tavır** aldı. Bizleri gezdirmeye, genelgeçer boş laflarla uyutmaya kalkışmadı. Babacan'ın bu şekilde kendisini ve hükümeti bağlayıcı bir tavır alması doğrusu beni sevindirdi. Özetle şunu dedi.

“Nisan ayında IMF'ye yollanan Niyet Mektubu öncesinde ilişkileri kopma noktasına kadar getirecek gergin pazarlıklar oldu. Ama sonunda IMF ile anlaşma zemini bulduk. Niyet Mektubu artık hükümetin yazılı bir belgesidir. Hükümet verdiği sözleri gerçekleştirecektir. **Yazılı belgelere güvenin.**”

Döviz Fazlası Sorunu

Doğallıkla dövizin **bitmek tükenmek bilmeyen düşüşü** de toplantıda çok konuşuldu. Ekonomi yönetimi TL'deki değer artışının bazı sorunlar yaratabileceğini biliyor. Ancak, olayın nedenlerine de doğru teşhis koyuyor.

Geri planda yılların birikimi var. Siyasete, ekonomi yönetimine, enflasyona, vs. güvensizlik uzun süredir tasarrufların ve sermayenin dövize kaymasına yol açmış. Büyük bir **döviz stoku** oluşmuş.

Türkiye'nin açmazı burada. **Güven tesis edildikçe** biriktirilen dövizler bozduruluyor. Yani enflasyon düştükçe, program hedefleri tutturuldukça döviz arzında ciddi bir fazla oluşuyor. Dövizdeki arz fazlası ise TL'ye değer kazandırıyor.

Kendi hesabıma **keyifli ve yararlı** bir gün geçirdim. Bakan Babacan'a ve tüm katılanlara teşekkür ediyorum. İstişare toplantılarının sürdürülmesini ümit ve temenni ediyorum. (29 Haziran 2003)

İLK ÇEYREKTE MİLLİ GELİR

Ocak-Mart 2003 (birinci çeyrek) **milli gelir verileri** DİE tarafından yayınlandı. Milli gelir 2001 krizi sonrasında bir yıl boyunca küçülmüştü. 2002'nin ikinci çeyreğinden itibaren tekrar artmaya başlamıştı. Artış eğiliminin 2003'de sürdüğü görüldü.

Daha önce yayınlanan sanayi üretimi, kapasite kullanımı, dış ticaret, CNBC-e tüketici güven endeksi, vs. sayıları **yüksek bir büyüme performansına** işaret ediyordu. Fiili durum iyimiserlerin beklentilerinden de yüksek çıktı.

Milli gelir verilerinin tefsiri pek çok açıdan büyük öneme sahiptir. Ekonominin gidişatı hakkında **en yararlı bilgileri** onlardan alırız. Doğallıkla önümüzdeki günlerde kamuoyu uzun uzun anlamını tartışacaktır.

Güçlü Büyüme

İlk çeyrekte 1987 fiyatları ile **Gayrisafi Yurtiçi Hasıla** GSYİH geçen yılın aynı dönemine kıyasla **yüzde 8.1** artarak 25.1 trl. TL'ye yükselmiş. Bu mutlak olarak gelmiş geçmiş en yüksek birinci çeyrek reel milli gelirine tekabül ediyor.

Nisan 2002-Mart 2003 arasındaki oniki aya bakalım. GSYİH bir önceki oniki aya kıyasla **yüzde 9** artarak 120.3 trl. TL'ye yükselmiş. Böylece yıllık GSYİH 2000 yıl sonunda ulaştığı 118.9 trl. TL düzeyinin üstüne çıkmış oluyor.

GSYİH ülke içinde üretilen katma değeri gösteriyor. Buna dış dünya ile faktör gelir-giderini ekleyerek **Gayrisafi Milli Hasıla** GSMH elde ediliyor. Maalesef Şubat krizi ile birlikte dış alem faktör gelirlerinde ciddi bir düşüş başladı. Hala sürüyor.

Öte yandan dış alem faktör giderleri yavaş da olsa artmaya devam ediyor. Bu durumda net faktör geliri 2002'ye kıyasla düşmüş. Dolayısı ile 2003'ün ilk çeyreğinde GSMH geçen yılın aynı dönemine kıyasla **yüzde 7.4** büyümüş. Yani faktör giderlerindeki gerileme büyümeden 0.7 puan götürmüştü.

Yıllık bazda bakınca, GSMH'nın son oniki ayda **yüzde 9.2** büyüdüğünü hesaplıyoruz. GSYİH'nın büyüme hızı yüzde 9 idi. Aradaki olumlu farkı büyük ölçüde 2002 ilkbaharındaki olumlu konjonktürde faktör gelirlerinde yaşanan artış açıklıyor.

Harcama Kalemleri

Özel tüketim harcamaları **yüzde 6.5** artmış. 2000 yılından bu yana ilk kez özel tüketimde ciddi bir canlanma ortaya çıkıyor. Kısmen 2002'nin ilk çeyreğinde özel tüketimin düşmüş olmasından kaynaklanıyor.

Kamu tüketimi **yüzde 3** azalmış. Bu fevkalade önemli bir sayı. Kriz boyunca genelde kamu tüketimi artışını sürdürmüştü. AKP hükümetinin mali disiplini ciddiye aldığı bir işareti olarak kabul edilebilir.

Yatırımlar **yüzde 9.3** artmış. Ancak, yatırımların dağılımı da ilginç. Kamu yatırımları yüzde 37.8 düşmüş. Buna karşılık özel yatırımlar yüzde 20.4 artmış. Özel kesimin makina teçhizat yatırımlarındaki büyüme ise yüzde 53'ü bulmuş.

Mal ve hizmet ihracatı **yüzde 14.5**, mal ve hizmet ithalatı ise **yüzde 23.9** artmış. Dolayısı ile mal-hizmet dış ticaretinin toplam etkisi eksi olmuş. Nihayet stoklar GSYİH'da **yüzde 6** düzeyinde bir artışa neden olacak şekilde yükselmiş.

Bu sayıların ne anlama geldiğini açıklamaya devam edeceğiz.
(1 Temmuz 2003)

BÜYÜME BİLMECESİ (1)

2003'ün ilk çeyreğinde GSYİH'nın yüzde 8.1 büyümesine ilginç tepkiler geldi. En sık "**hoca bu ne biçim büyüme, hiç hissedilmiyor**" şikayetini duydum. Böylece günlük yaşamla büyüme verileri arasında bir tutarsızlık olduğu ifade ediliyor.

Olaya daha teknik düzeyde bakanlar ise "**stok değişmelerinin**" milli gelir içinde giderek öneminin artmasına dikkat çekiyorlar. Şöyle bir manzara ortaya çıkıyor. Ekonomide üretim satışlardan çok daha hızlı artıyor. Üretilip satılmayan kısım firmalar tarafından stok olarak tutuluyor.

Okuyucularım benim **bilmeceleri sevdiğimi** bilir. İktisatçı biraz hafife gibi davranmalıdır. İpuçları farklı verilerdir. Bunları bir araya getirerek de hafife cinayeti çözer. İktisatçı da bilmeceyi açıklar.

GSYİH-İç Talep İlişkisi

İç piyasa dediğimiz üç ana harcama kaleminden oluşur. Son oniki ayda 1987 sabit fiyatları ile iç piyasadaki harcamanın yüzde 70'i **özel tüketim harcamalarından** gelmiş. Yüzde 7'si **kamu tüketiminden**, yüzde 21'i de **yatırım harcamalarından** kaynaklanmış.

Bu üç ana iç harcama kalemi toplamına "**stok hariç iç talep**" adını veriyoruz. Son oniki ayda stok hariç iç talebin GSYİH'ya oranı **yüzde 90** çıkıyor. Vatandaşın hissettiği işte bu büyüklük. İç piyasa açıkça GSYİH'nın on puan altında kalmış.

Aşağıdaki grafikte 1987 sonundan 2003'ün ilk çeyreğine kadar sabit 1987 fiyatları ile oniki aylık **GSYİH ve stok hariç iç talebin** seyri gösteriliyor. Bence çok önemli bir grafik. Son dönemde Türkiye ekonomisinde yaşanan büyük dönüşümü çok iyi ifade ediyor.

Ne görüyoruz? **Şubat krizine kadar** iç piyasadaki harcamalar daima GSYİH'nın üstünde seyrediyor. Kriz bu durumu değiştiriyor. 2001'de iç harcama düşüyor. Ondan sonra da toparlanmıyor. Ekonomideki canlanma sırasında da stok hariç iç talep GSYİH'den daha yavaş artıyor.

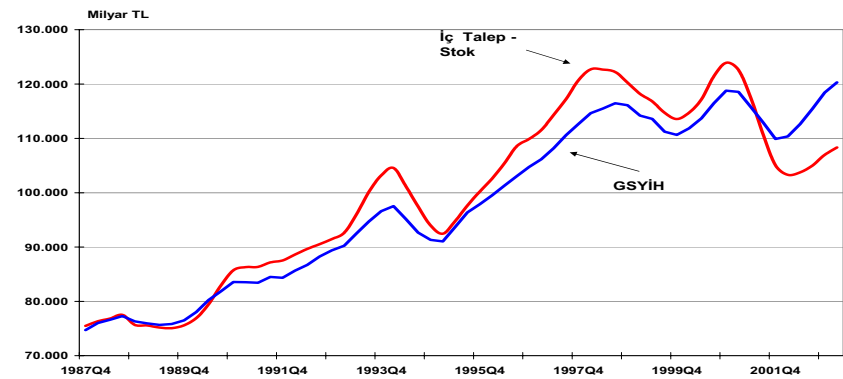
Stoklar ve Dış Talep

Toplam iç talebe ulaşmak için ana harcama kalemlerine **stoklardaki değişim** ekleniyor. Ona mal ve hizmet ihracat-ithalat farkı anlamına gelen **dış talep** eklenince GSYİH'ya ulaşıyor.

Son oniki aydaki sabit fiyatlarla GSYİH'nın **yüzde 6**'si kadar stok değişimi olmuş. Yani üretimin yüzde 6'sı satılmamış, stoklara gitmiş. 2003'ün ilk çeyreğinde bu oran **yüzde 10**'a yükselmiş.

Gelelim dış talep yani mal ve hizmet ihracat-ithalat farkına. Sabit fiyatlarla son oniki ayda dış talep GSYİH'nın **yüzde 4**'ü oranında artı veriyor. Yani ihracat ithalatın üstünde seyrediyor. Stok değişimi artı dış talebi toplayınca GSYİH ile stok hariç iç talep arasındaki **yüzde 10**'luk farka ulaşıyoruz.

Bilmecenin anahtarları bu iki kalemde yatıyor. Bir sonraki yazıda açıklayacağız. (3 Temmuz 2003)

BÜYÜME BİLMECESİ (2)

DİE'nin 2003'ün ilk çeyreğinde GSYİH'nın yüzde 8.1 büyüdüğünü açıklaması kamuoyunda **tereddütle karşılandı**. Nedeni, piyasalarda bunu mümkün kılacak bir hareketliliğin görülmemesi idi.

Geçen yazıda milli gelire talep açısından baktık. Özel tüketim, kamu tüketimi ve yatırım harcamaları toplamına "**stok hariç iç talep**" dedik. Şubat krizinin son onbeş yılın trendinde köklü bir değişikliğe yol açtığını gösterdi.

Sonra **stok değişimine** baktık. Ekonomik büyümenin büyük bir bölümü stok amaçlı üretim artışından kaynaklanıyordu. Gerisi de dış talepten geliyordu. Ortadaki bilmeceyi çözmeyi bu yazıya bıraktık.

Hesaplama Yöntemleri

Milli gelir muhasebesini hatırlatarak başlayalım. Milli gelir üç ayrı yöntemle hesaplanır: **üretim değerleri, harcama miktarları ve faktör gelirleri**. Tanım icabı, her üç yöntemle bulunan milli gelir aynı olmalıdır. Türkiye maalesef bunlardan sadece ilk ikisini kullanabiliyor. Çünkü yaygın vergi kaçağı faktör gelirlerine ulaşılmasını imkansız kılıyor.

İlkinde **farklı sektörlerde** üretilen katma değerler çeşitli yöntemlerle bulunuyor. Tarım kesimi için mahsul miktarlarına bakılıyor. Sanayi kesimi katma değerine sanayi üretim endeksi baz teşkil ediyor. Hizmetler için kolay ulaşılan göstergelerden yararlanılıyor.

Sektörlerde yaratılan katma değerler toplanıp üstünde vergi, vs. işlemleri yapıncı "**faaliyet kollarına ve üretici fiyatlarına göre**" milli gelir elde ediliyor. DİE metodolojisinde esas milli gelir hesabı bu oluyor.

İkinci yöntem **harcamaları** izliyor. Bizim "stok dışı iç talep" dediğimiz ana harcama kalemleri ayrıntıları ile bulunuyor. Mal ve hizmet dış ticareti zaten ödemeler dengesinden biliniyor. Stok değişimi de eklenince "**harcamalar yöntemi ile**" milli gelir çıkıyor.

Üretimden ve harcamadan hesaplanan gelirin **eşit olması gerektiğini** yukarıda belirtmiştik.

Sermaye Kaçağı

Şimdi **Şubat krizi sonrası** gelişmeleri düşünelim. Kamu borcunda konsolidasyon korkusu, TL'nin değer kaybı, sonra seçimler, derken Irak savaşı, ekonomi üst üste şoklar yaşıyor. Korku ve tedirginlik döviz talebini patlatıyor.

Alınan dövizin içeride kalması yada yurtdışında tutulması ekonomi açısından aslında ikincildir. Her iki hal de **sermaye kaçağı** demektir. Bir bölümünü cari işlemler dengesi görünmeyen döviz gelirlerinde Şubat krizi sonrasında ortaya çıkan büyük düşüşde izliyoruz. .

Sermaye kaçağı bilmeceyi çözmektedir. Açıklayalım. Ekonomi üretimi yapıyor. Üretilen mal ve hizmet yurtdışına satılıyor. Fakat karşılığı **Türkiye'ye gelmiyor**. Çünkü elde edilen döviz sermaye kaçağına gidiyor. Dolayısı ile o üretimi mümkün kılacak harcama ne iç talepte ne de dış talepte gözüküyor.

DİE ne yapacak? Hesapları üretimin arttığını gösteriyor. Ama o üretimi satın alacak **iç yada dış harcamayı bulamıyor**. Geriye firmaların stoğa üretim yaptıklarını kabul etmek kalıyor. Böylece milli gelir serilerinde stoklar sürekli artıyor.

Yaygın ve yoğun sermaye kaçağı Şubat krizi sonrası dönemin en önemli olayıdır. Cari işlemler dengesi, döviz kuru, reel faiz, büyüme, vs. ekonominin temel göstergelerini çok etkiledi. İki aydır döviz kurunun seyri, tersine dönünce de etkilemeye devam edeceğine işaret etmektedir. (6 Temmuz 2003)

DEFLASYON GELDİ

Mayıs ayı enflasyon verileri çıkınca durum belirginlik kazanmıştı. 5 Haziran 2003 tarihli yazımıza "**Enflasyon ve Deflasyon**" başlığını koyduk. Özetle, yaz aylarında enflasyonun eksiye geçeceğini anlattık.

Haziran-Ağustos arasında **TEFE'de** ciddi eksiler görüleceğini söyledik. Özel İmalat Sanayi (**ÖİS**) de eksiye geçebilir dedik. Hatta, bazı özel koşullarda **TÜFE'nin** bile eksi çıkabileceğini hatırlattık.

Haziran enflasyonu analizimizin doğru olduğunu gösterdi. Kısaca sayıları görelim. Haziran'da TÜFE, TEFE ve ÖİS sırası ile **yüzde - 1.9, yüzde - 0,2 ve yüzde 0.2** çıktı. Türkiye'nin yakın tarihinde tam anlamı ile bir ilk yaşandı. Fiyatlar genel seviyesi ya sabit kaldı yada düştü.

Aylık enflasyonun eksi çıkması yıllık enflasyonda da düşüşe neden oldu. Yıllık enflasyon TÜFE, TEFE ve ÖİS için sırası ile **yüzde 29.8, yüzde 29.6 ve yüzde 24.7**'ye geriledi. İliki 1 puan, ikincisi 4 puan, üçüncüsü ise 3.7 puanlık bir düşüşe tekabül ediyor.

Geçici Olumsuz Faktörler

Sayıları yakından izleyenler için bu gelişme şaşırtıcı değildir. 2002 sonu ve 2003 başında enflasyon açısından **çok olumsuz bir dizi dış faktör** devreye girmişti. Bunların etkisi çekildikten sonra enflasyonun 2002'de yakaladığı trendine geri dönmesi kaçınılmazdı.

Daha önce de yazıldı ama hatırlatmakta yarar görüyorum. Olumsuz faktörlerin başında önce seçim ve yeni iktidar ardından Irak savaşı sonucu **dövizin tırmanması** geliyordu. Koşullar normalleşince döviz tekrar aşağı gidecek ve fiyatlar üstündeki maliyet baskısı tersine dönecekti.

İkinci faktör, Ecevit hükümetinin dolaylı vergi ve kamu ürünleri fiyatlarını seçim sürecinde baskı altına alması idi. Faiz dışı fazla hedefini tutturabilmek için yeni hükümet başta **zamlı bir dönem geçirecek** sonra zam süreci sakinleyecekti.

Üçüncüsü gene Irak savaşının etkisi ile dünyada **ham petrol fiyatlarının** yükselmesi idi. Bu artış zorunlu olarak iç fiyatlara yansıtıldı. Savaş bittikten sonra ham petrol fiyatı gevşedi. Yavaş da olsa Türkiye'de de enerji fiyatları düşmeye başladı.

Son olarak bu yıl kış **çok sert ve uzun** geçti. Önce Ocak-Mart dönemi tarım fiyatları çok arttı. Sonra tarım fiyatlarındaki düşüş gecikti. Ama eninde

sonunda yaz mahsulü gelecek ve tarım fiyatları olağan mevsimlik düşüşünü yaşayacaktı.

Bir Hatıra

Mayıs başında Türkiye'nin büyük holdinglerinden birinin yönetici kadrosuna ekonomi hakkındaki beklentilerimi anlattım. O tarihte yılsonu için TEFE tahminim **yüzde 16** civarında yer alıyordu.

Halbuki Ocak-Nisan dönemi (dört aylık) TEFE artışı **yüzde 14.4'e** ulaşmıştı. İzleyicilerden bazıları itiraz ettiler. "Hoca, ilk dört ayda yüzde 15, geri kalan sekiz ayda sadece yüzde 1 mi artacak" dediler. Cevabımı tekrarlamak istiyorum.

"İlk dört ay yüzde 15 olduğu doğrudur. Gelin şöyle bir hesap yapalım. İkinci dört ayda **eksi yüzde 5**, son dört ayda ise **artı yüzde 6** olsun. Bu durumda yıl toplamı **yüzde 16** eder. Ben de onu diyorum zaten".

TEFE'de Mayıs-Haziran toplam enflasyonu **yüzde – 2.5** çıktı. Yukarıdaki hesap bana tutacak gibi geliyor. Mevsimlik etkiden arındırılmış enflasyona ve diğer konulara bir başka yazıda değineceğim. (8 Temmuz 2003)

ENFLASYONDAKİ DÜŞÜŞ YAPAY MI?

Arada sırada başka gazete ve dergilere de mülakatlar veriyoruz. Dün böyle bir mülakat sırasında doğallıkla enflasyon konusuna girildi. Bana enflasyondaki düşüşün yapay olup olmadığı soruldu. "**Neden yapay?**" dedim.

Cevap tahmin ettiğim gibi çıktı. Birincisi, yaz mevsimi ile birlikte **sebze meyvanın** ucuzlaması, ikincisi **döviz kurlarının** gerilemiş olması kastediliyordu. Bir süre sonra sebze meyva tekrar pahalılanıp döviz yükselince enflasyon da kıpırdayacaktı.

Bu görüşün kamuoyunda yaygın olduğunu sanıyorum. Vatandaş Türkiye'de enflasyonun **kalıcı şekilde** inebileceğine bir türlü inanmıyor. Düşüşlerin geçici olacağını, yani bir süre sonra enflasyonun tekrar yükseleceğini düşünüyor.

Mevsimlik Etkiden Arındırma

Bir zaman aralığı için hesaplanan ve yayınlanan verilere **zaman serileri** deniyor. Zaman aralığı kısaltıkça, mevsimlik etkinin önemi artıyor. Aylık ve üç aylık veriler mutlaka yılın o dönemine özel bazı koşulların etkisini taşıyor.

Bu sorunu çözmek için istatistikçiler çeşitli yöntemler geliştiriyor. Bilgisayar bunların daha da mükemmel hale getirilmesine olanak sağladı. Şu sıralar **X-12 ve Tramo-Seats** adlı iki yeni yöntem tercih ediliyor. Merkez Bankası ikincisini ben ilkinin tercih ediyorum. Zaten aradaki fark ihmal edilebilir düzeyde.

TÜFE ile başlayalım. Mevsimlik etkiden arındırılmış tüketici enflasyonu Ocak'ta yüzde 2.1'den Mart'ta yüzde 3'e yükseliyor. Nisan'da yüzde 1.7, Mayıs'ta yüzde 2.0, Haziran'da ise **yüzde 1.4'e** düşüyor. Görüldüğü gibi, mevsimlik etki düzeltildikten sonra da son üç ayda enflasyonda çok net bir gerileme var.

TEFE'de durum daha da belirgin hale geliyor. Mevsimlik etkiden arındırılmış toptan eşya enflasyonu Ocak'ta 1990'ları hatırlatan bir düzeye, yüzde 4.9'e tırmanmış. Sonra gerilemiş ama Şubat'ta yüzde 2.9'a ve Mart'ta yüzde 2.3 gibi yüksek seyretmiş. Nisan'da büyük bir düşüş başlamış: Nisan yüzde 0.7, Mayıs yüzde 0 ve Haziran **yüzde – 0.6** çıkmış.

Aynı net eğilimi çekirdek enflasyon diye nitelenen **Özel İmalat Sanayi (ÖİS)** endeksinde de görüyoruz. Mevsimlik etkiden arındırılmış ÖİS Ocak'ta yüzde 3.7 iken, Nisan'da yüzde 0.1'e, Mayıs'ta yüzde – 0.1'e ve Haziran'da **yüzde – 0.3'e** iniyor. .

Enflasyon Eğilimi

İktisatçıların kullandığı bir başka ölçü daha var. Son üç ayın mevsimlik etkiden arındırılmış enflasyonu alınıyor. Enflasyonun aynı hızda **bir yıl boyunca** devam etmesi halinde ne olacağına bakılıyor. Böylece son üç aylık enflasyonun yıllandırılmış hali bulunuyor.

Ben buna "**enflasyon eğilimi**" diyorum. Çünkü yakın geçmiş itibarıyla enflasyonun hangi yıllık tempoda seyrettiğini gösteriyor. Dolayısı ile enflasyon analizinde önemli bir yer tutuyor.

Haziran itibarıyla yıllandırılmış üç aylık enflasyon, TÜFE, TEFE ve ÖİS için sırası ile **yüzde 0.7, yüzde 22.6 ve yüzde – 1.2** çıkıyor. Manzara çok açıktır. Döviz kurunun doğrudan etkilediği TEFE ve ÖİS'de enflasyon sıfırlanmış hatta eksiye geçmiştir. Kur etkisini az hisseden TÜFE bile yıl sonu hedefinin menziline girmiştir.

Bence bu sayılar enflasyondaki düşüşün yapay yada geçici **olmadığına** işaret etmektedir. Herkesin hesabını ona göre yapmasında yarar görüyorum. (10 Temmuz 2003)

ENFLASYON BEKLENTİLERİ

Enflasyon analizine devam ediyoruz. Enflasyonda son iki ayda yaşanan ciddi düşüşün doğru anlaşılması çok önemlidir. Enflasyon hakkındaki **yanlış görüş ve beklentiler** iç piyasanın canlanmasında en önemli engellerden biridir.

Türkiye ekonomisinin kriz sonrası konjonktüründe enflasyonla iç talep arasındaki ilişkiyi **nominal ve reel faizler** kuruyor. Bu çok temel nedenselliğin iyi kavranması gereksiz tartışmaları da engelleyecektir.

Sistem iki yoldan çalışıyor. İlkinde aktif unsur toplumdur. Ekonomik aktörler o andaki politikalara ve enflasyona bakarak **gelecek enflasyon hakkında** beklentilerini oluşturuyorlar. Hazine'den ona göre nominal faiz talep ediyorlar. Yüksek enflasyon beklentisi yüksek nominal ve reel faize neden oluyor.

İkincisinde aktif unsur para otoritesidir. Merkez Bankası para politikasını sıkma yada gevşetme kararını alırken **enflasyon beklentilerine** büyük ağırlık veriyor. Yüksek enflasyon beklentisi bu kez Merkez Bankası gecelik faizini gereğinin üstünde seyretmesi ile sonuçlanıyor.

Beklenti Anketi

Ağustos 2001'den bu yana Merkez Bankası ayda iki kez mali kesimdeki profesyoneller nezdinde bir "**Beklenti Anketi**" gerçekleştiriyor. Büyüme ve dış denge de soruluyor ama anketin esas ağırlığı enflasyon ve faizler taşıyor.

Ankette gelecek oniki ayda tüketici enflasyonunun ne olacağı da soruluyor. Örneğin bu ay (Temmuz) **Ağustos 2003-Temmuz 2004** arası enflasyon için tahminler toplandı. Yüzde 20.3 olarak açıklandı.

Aşağıdaki tabloda ilk sütun Beklenti Anketine göre **2002'nin ilk yarısında** beklenen yıllık TÜFE enflasyonunu gösteriyor. Örneğin Ocak 2002'de yapılan ankette Ocak 2003'de yıllık enflasyonun **yüzde 45.7** olması bekleniyormuş. Şubat, Mart, vs. o şekilde devam ediyor.

İkinci sütunda Ocak-Haziran 2003 döneminde **fiili TÜFE enflasyonu** var. Üçüncü sütun ikisi arasındaki **farkı** gösteriyor. Artı sayı beklentilerin yüksek kaldığına işaret ediyor. Son sütun ise aynı anketlere **benim verdiğim** tahminleri açıklıyor.

Beklentilerdeki Değişim

Ne görüyoruz? 2002 başında enflasyonla ilgili büyük bir karamsarlık var. Yüzde 35 hedefin tutturulacağına inanılmıyor. Halbuki Yüzde 45.7 olması beklenen enflasyon yüzde 26.4 çıkmış. **19.3 puanlık** bir karamsarlık söz konusu.

Haziran'da beklenen enflasyon yüzde 32.1'e gerilemiş. Fiili enflasyonla aradaki fark da **2 puan** mertebesine düşmüş. Yani 2002 ortasında ekonomik aktörler enflasyonda kalıcı bir düşüşün gerçekleştiğini anlamaya başlamışlar.

Bu arada benim Ocak-Mart döneminde **çok gerçekçi**, buna karşılık Nisan-Haziran döneminde **iyimser** kaldığımı da sayılardan görüyoruz. Bir sonraki yazımda 2003'de beklentilerin seyrine bakacağım. (13 Temmuz 2003)

%	Yıllık TÜFE Enflasyonu			
	Anket Ortalaması	Fiili TÜFE	Anket-Fiili Farkı	Benim Tahminim
Oca.03	45,7	26,4	19,3	32,0
Şub.03	41,6	27,0	14,6	29,0
Mar.03	39,7	29,4	10,3	27,3
Nis.03	35,3	29,5	5,8	27,5
May.03	32,9	30,7	2,2	25,0
Haz.03	32,1	29,8	2,3	25,0

TATİL DÖNÜŞÜ

Önce okuyucularımdan özür dilemek istiyorum. Enflasyon üstüne dört yazılıklı bir diziyeye başlamıştım. Üçü yayınlandı. Sonra aniden **bir hafta** yazılara ara vermek zorunda kaldım. Niyet öyle değildi. Ama özdeyişteki gibi, evdeki hesap çarşıya uymadı.

Kaldığım yerden devam etmeyi düşündüm. Üçünü okuyunca kopukluk olacağını anladım. Dizinin son yazısını **Temmuz enflasyonunu** değerlendirirken kullanmanın daha makul olduğuna karar verdim.

Bir hafta boyunca doğrusu ekonomi ile hiç ilgilenemedim. Televizyon seyretmedim. Gazeteleri bile biriktirip bir kaç gün gecikme ile okuyabildim. Anlayacağınız bilgisayar başına **geri dönmek** zor oldu.

Gündemdeki Konular

Geçen hafta iki önemli veri yayınlandı. Biri **Ocak-Mayıs ödemeler bilançosu**. TL'nin değer kazanması ile birlikte cari işlemler dengesine olan ilgi arttı. Genel beklenti cari dengede büyük bir açığın oluşacağı şeklinde. Ayrıntılı analizini yapacağız.

Diğeri **Ocak-Haziran bütçe gerçekleşmesi**. AKP hükümetinin bütçe disiplinini gevşeteceği beklentisi piyasalarda çok yaygın. O nedenle bütçe gerçekleşmesi hem piyasalar hem de IMF tarafından büyük bir dikkatle izleniyor.

Geçen haftanın önemli olayı Merkez Bankasının gecelik faizlerde üç puanlık yeni bir indirmeye gitmesi idi. Stopaj öncesi basit gecelik faiz **yüzde 35'e** düştü. Stopaj sonrası bileşiği yüzde 36'ya geliyor. Beklenen enflasyonun yüzde 25'in altında olduğu düşünülürse reel faizin hala çok yüksek yani para politikasının **çok sıkı** olduğunu söyleyebiliriz.

Bir diğer önemli olay Merkez Bankasının döviz piyasasına müdahalesi idi. Gazetelerden Merkez Bankasının bir günde **600-700 milyon dolar** civarında döviz satın aldığı öğrendik. Fakat müdahale kur üzerinde pek etkili olmadı.

Döviz kurunun seyri kamuoyunun en çok ilgisini çeken konu olma özelliğini sürdürüyor. **Dolardaki düşüş** pek çok kişiyi şaşırtıyor. Ortalıkta dolaşan tefsir ve hipotezleri de bir ara ele almak istiyorum.

IMF ile Anlaşma

Bu arada IMF ile görüşmeler de sona erdi. Zaten bir sürpriz beklenmiyordu. Artık AKP hükümetinin **usulunu** öğrenmeye başladık. Önce bütçe tahdidini küçümseyerek bir takım ek harcama yapıyorlar. Faiz dışı fazla hedefi tehlikeye giriyor.

Ama IMF bütçe tahdidine uyulması için bastırıyor. Hükümet bir süre ayağını sürdürdükten sonra gerekli tedbirleri almak zorunda kalıyor. Biraz harcamalardan kısıyorlar. Gerisini de **ek vergi halinde** vatandaştan topluyorlar.

Bir haftanın özet görüntüsü böyle. **Ayrıntılarla** devam edeceğiz. (22 Temmuz 2003)

DIŞ DENGEDE DURUM

Dünkü gazetelerde hükümetin dış denge ile ilgili tahminlerde revizyona gittiği haberi çıktı. Bir hususu hemen belirtelim. Bu sayılar için "hedef" sözcüğünü kullanmak yanlış. Bunlar **bürokrasinin tahminleridir**. Politika hedefleri değildir.

Yüzde 20 enflasyon para politikası için, yüzde 6.5 faiz-dışı fazla maliye politikası için hedeftir. Çünkü kamu otoritesi her iki büyüklüğü **belirlemek ve denetlemek** olanağına sahiptir. Ama dış denge üstünde böyle bir gücü yoktur.

Yeni sayılar şöyle. İhracat 43.5 milyar dolar, ithalat 61.5 milyar dolar, dış ticaret açığı 18 milyar dolar, turizm gelirleri 8.5 milyar dolar ve cari işlemler açığı **7.1 milyar dolar**.

Ocak-Mayıs Ödemeler Bilançosu

Geçen hafta Merkez Bankası 2003 yılı Ocak-Mayıs arası ödemeler dengesi gerçekleşmesini açıkladı. Bu dönemin **Irak savaşını** kapsadığına dikkati çekmek istiyorum. İthalat, iç talep, kur, turizm, vs. doğallıkla savaştan çok etkilendi.

Yani Ocak-Mayıs dönemi olağandışı faktörleri de yansıtıyor. Dış dengenin normal seyri hakkında fikir sahibi olabilmek için bence **Temmuz sonuçlarını** beklemek gerekiyor.

İlk beş ayda ihracat yüzde 31 artarak 17.8 milyar dolara, ithalat ise yüzde 32.5 artışla 24.8 milyar dolara ulaşmış. Bu durumda beş aylık dış ticaret açığı da 5.1 milyar dolardan **7 milyar dolara** yükselmiş.

Aylık ortalama dış ticaret açığı 1.4 milyar dolar tutuyor. Bu eğilimin devam etmesi halinde yıllık dış ticaret açığı **16.8 milyar dolara** geliyor. Hükümet tahmini de zaten 18 milyar dolar.

Benim önemseydiğim bir gösterge altın ithalatıdır. Geçen yıla kıyasla yüzde 90 artarak 0.9 milyar dolara çıkmış. 2003'de altın ithalatının **2 milyar dolar** sınırına gelerek bir rekor kırma ihtimali yüksek duruyor. Buna karşılık bavul ticaretinde beklendiği gibi bir gerileme söz konusu.

Turizmdeki düşüşe rağmen hizmet gelirlerinde küçük bir kıpırdanma görülüyor. Giderlerdeki azalmanın da etkisi ile net hizmet geliri yüzde 8 artarak **1.8 milyar dolar** tutmuş. Yatırım gelirleri giderlerinden yavaş artınca o kalemdeki açık yüzde 17 büyüyerek **2.4 milyar dolara** çıkmış.

Bu üç kalemdeki toplam açık yüzde 70'lik artışla **4.8 milyar dolar** tutuyor. Maalesef işçi dövizleri paritenin olumlu seyrine rağmen yüzde 2 azalarak 1.3 milyar dolarda kalınca **3.5 milyar dolar** cari denge açığı oluşmuş.

Net Hata Noksan

Dövizden TL'ye geçişi **net hata noksan kaleminde** izleyebiliyoruz. Ocak ve Şubat aylarındaki belirsizlik sonucu – 2.2 milyar dolar olan net hata noksan Mart'ta 0.3 milyar dolar, Nisan'da 0.7 milyar dolar, Mayıs'ta ise **1.6 milyar dolar fazla** veriyor.

Döviz kurunun Haziran ve Temmuz'daki seyri net hata noksan kaleminde fazlanın **daha da yüksek** çıkabileceğine işaret ediyor. Dış denge tahminlerimi bir sonraki yazıya bırakıyorum. (24 Temmuz 2003)

DIŞ AÇIK NE OLUR?

Bir önceki yazıda dış dengeye baktık. Hükümetin 2003 yılı için cari işlemler açığı tahminini 7.1 milyar dolara yükselttiğini söyledik. Ocak-Mayıs dönemi cari işlemler dengesi gelişmelerini ele aldık. **Kendi tahminlerimizi** bu yazıya bıraktık.

Dış açık bir süredir kamuoyunu çok meşgul ediyor. Geri planda Irak savaşı sonrasında TL'nin büyük ölçüde değer kazanması yatıyor. **TL'deki değerlenmenin** ithalatı patlatacağı, ihracatı ise engelleyeceği düşünülüyor.

Sütten ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yermiş. 2000 yılında 10 milyar dolara tırmanan dış açığın 2001 krizinin **temel nedeni** olduğu inancı toplumda çok yaygın. Aynı olayın tekrarından korkuluyor.

İktisatçılar bu yıl cari işlemler açığını **6-7 milyar dolar** civarında tahmin ediyorlar. Bu sayı resmi tahminle uyumlu. Tek tük 9-10 milyar dolar telaffuz edenlere de raslanıyor. Benim hesaplarım biraz farklı. Yılbaşında **3 milyar dolar** düzeyinin öngörmüştüm. Fikrimi değiştirmedim.

Sayılar Ne Diyor

2000-2003 dönemi **cari işlemler dengesi** ana kalemleri aşağıdaki tabloda yer alıyor. İlk üç sütunda fiili gerçekleşmeyi, dördüncü sütun benim 2003 tahminlerimi veriyor. Son iki sütunda 2003'ün 2002 ve 2000'le farkı (milyar dolar) görülüyor.

İhracat, ithalat ve dış ticaret dengesi satırları DİE tarafından yayınlanan verileri yansıtıyor. Dış ticaret açığında 2002'ye kıyasla **4.3 milyar dolar** bozulma var. Ama 2000'le kıyaslayınca ihracatın 16.5 milyar dolar, ithalatın ise 9.8 milyar dolar artması sonucu dış ticaret açığında **6.7 milyar dolar** düzelme ortaya çıkıyor. Bence dış dengenin birinci anahtarı budur.

İkinci anahtar ise **görünmeyenler dengesinde**dir. Şubat krizi görünmeyen gelirden büyük ve açıklanması zor bir düşüşe yol açmıştır. Ben bunu kazanılan dövizin ülkeye getirilmemesi yani **sermaye kaçağı** olarak tefsir ediyorum.

Dolayısı ile normalleşme ile birlikte görünmeyen gelirlerde gizlenen sermaye kaçağının duracağını kabul ediyorum. Buna euro-dolar paritesinin turizm, navlun, işçi döviz, vs. görünmeyen gelirlere olumlu etkisini de ekliyorum. Cari işlemler açığını **3.8 milyar dolar** buluyorum.

Resmi tahminde dış ticaret açığı 18 milyar dolar ama cari açık 7.1 milyar dolar. Bu ancak görünmeyenler dengesinde **10.9 milyar dolar** fazla halinde mümkün oluyor. Yani görünmeyen gelirlerin parite etkisine rağmen 2.1 milyar dolar düşeceği kabul ediliyor. Bu varsayım bana makul gelmiyor.

Yazılarımda önemini daima vurguladığım **net hata noksan kalemini** Temmuz verileri yayımlandıktan sonra ele almayı planlıyorum. (27 Temmuz 2003)

Milyar Dolar	2000	2001	2002	2003 Tahmin	2002- 2003 Fark	2000- 2003 Fark
İhracat (fob)	27,8	31,3	35,1	44,2	9,1	16,5
İthalat (cif)	54,5	41,4	50,8	64,3	13,5	9,8
Dış ticaret dengesi	-26,7	-10,1	-15,8	-20,1	-4,3	6,7
Bavul, altın, navlun, vs.	4,3	5,5	7,1	6,9	-0,2	2,6
Hizmetler Dengesi	11,4	9,1	7,9	10,3	2,4	-1,0
Yatırım Geliri Dengesi	-4,0	-5,0	-4,5	-5,1	-0,6	-1,1
Transferler	5,2	4,0	3,5	4,1	0,6	-1,1
Görünmeyenler Dengesi	16,9	13,6	14,0	16,2	2,3	-0,7
Cari İşlemler Açığı	-9,8	3,6	-1,8	-3,8	-2,0	6,0
Dolar/Euro paritesi	0,92	0,89	0,95	1,15		

YILIN İLK YARISINDA BÜTÇE

Geçen gün bir dikkatli bir okuyucumla tanıştım. Kriz sonrasında köşe yazılarımdan çok şey öğrendiğini ifade etti. O arada Deniz Gökçe ve Ege Cansen'le birlikte NTV'de yaptığımız **Ekodiyalog** için iltifatkar sözler söyledi. Sevinmedim desem yalan olur.

Ben de ekonomide istikrar için en çok neyi önemseydiğini sordum. Hiç tereddüt etmeden "**faiz-dışı fazla hedefinin tutturulması**" dedi. Bütçede disiplin sağlanmadığı sürece Türkiye'nin düzlüğe çıkamayacağını özellikle vurguladı.

Kamuoyu ve piyasalarda **malîye politikasına duyarlılığın** artması kriz sonrası dönemin en belirgin özelliklerinden biridir. Fevkalade önemli bir gelişmedir. IMF anlaşması sonrasında da istikrarın sürmesinin olmazsa olmaz önkoşuludur. Eninde sonunda hükümetler de bu noktaya geleceklerdir.

Haziran Gerçekleşmesi

Aşağıdaki tabloda 2002 ve 2003 yılı için Ocak-Haziran dönemi için altı aylık bütçe sayıları yer alıyor. İlk iki sütun **cari fiyatlarla** fiili gelir ve giderleri gösteriyor. Sonraki iki sütunda gelir ve harcamalar **Haziran 2003 fiyatları** ile yeniden hesaplanıyor.

Onları karşılaştırarak ana kalemler itibarıyla bütçe kalemlerinde **reel değişimi** buluyoruz. Dalgalı kur rejiminde bu yöntem dövizle (dolar yada euro) hesaplamaktan çok daha sağlıklıdır. Çünkü paritede ve TL değerindeki dalgalanmalardan etkilenmez.

Kısaca sayılara bakalım. Vergi gelirlerinde geçen yıla kıyasla **yüzde 13** reel artış görülmektedir. Nedenini anlamak için halen litresi 1.30 dolar civarında dolaşan benzin fiyatına bakmak yeterlidir.

Diğer gelirlerdeki neredeyse yarı yarıya düşüş 2001'de büyük karlar sağlayan **Merkez Bankasının** 2002'de kar etmemesinden kaynaklanmaktadır. Neticede yılın ilk yarısında bütçe gelirleri yüzde 3 azalmıştır.

Faiz-dışı harcamalarda görülen **yüzde 6.3** reel artış kötü bir haberdir. AKP hükümetinin sıkı bütçe tahdidini algılamakta zorlandığının nihai işareti bu sayıdır. Harcamaları denetleyemeyen hükümet sonunda vergileri yükseltmek zorunda kalmaktadır.

Faiz-dışı Fazla Hedefi

Faiz-dışı harcama yüzde 6.3 artarken ek vergilere rağmen gelirler yüzde 3.1 düşünce, kaçınılmaz olarak faiz-dışı fazla geçen yıla kıyasla **yüzde 25.4** azalmıştır. İlk yarı sonuçları hükümetin bütçe disiplinine uymakta zorlandığı şeklinde kamuoyunda varolan görüşü haklı çıkartmaktadır.

Görüldüğü gibi ekonomideki istikrarın sürmesi için hükümetin **faiz-dışı harcamalardaki artışı** denetim altına alması zorunludur. Vatandaş olayın farkındadır. Şimdi sıra hükümetin de sıkı bütçe tahdidinin gereklerini yerine getirmesindedir. (29 Temmuz 2003)

Haziran (Katrilyon TL)	Cari		Reel (Haz03)		% Değişim
	2003	2002	2003	2002	
Gelirler	44,7	35,8	46,1	47,6	-3,1
Vergi Gelirleri	37,1	25,5	38,3	33,9	12,9
Diğer Gelirler	7,6	10,3	7,9	13,7	-42,6
Faiz-dışı Harcamalar	34,6	25,2	35,6	33,5	6,3
Faiz Harcamaları	34,9	28,5	36,0	38,1	-5,6
Faiz-dışı Denge	10,1	10,6	10,5	14,0	-25,4
Bütçe Dengesi	-24,8	-17,9	-25,5	-24,1	-6,0

İLK YARIDA KAMU BORCU

Geçen yazıda 2003'ün ilk yarısında bütçe gerçekleşmesini değerlendirdik. Hükümetin kamu harcamalarını denetim altında tutmakta zorlandığı görüldü. Faiz-dışı fazlayı hedef sınırları içinde tutmak için **vergi yükü** ağırlaşmıştı.

Bugün Haziran sonu itibarıyla **kamu borcunu** ele alacağım. Irak savaşı öncesi ve sırasında borç konusunda felaket senaryoları yeniden tezgahtanmıştı. Okuyucularımıza sükunetlerini muhafaza etmelerini önerdik. Haklı çıktık.

Dikkatinizi çekmiştir. "Bu borç çevrilemez" korusu bir süredir suskun. Borcun yerini **döviz kuru** aldı. Kur bugün yükselir, yarı yükselir, Eylül'de yükselir derken günler geçiyor. Ağustos ayına girdik bile.

Borç Verileri

Haziran 2003 sonu itibarıyla Hazine'nin borcu internet sitesinde yayınlandı. Bazı okuyucularımdan fazla tablo kullandığım şikayeti geldi. Onların hatırına bugün **talbosuz** anlatmaya çalışacağım.

2002 sonunda Hazine'nin toplam borcu 242.2 ktr. TL iken Haziran sonunda yüzde 7.5 artarak **260.5 ktr. TL'ye** yükselmiş. Yılın ilk yarısında tüketici enflasyonu ise yüzde 12'ye gelmiş. Enflasyon nominal borç artışından daha yüksek olunca toplam reel borç **yüzde 4 azalmış**.

Borcun takriben yarısının TL cinsinden diğer yarısının ise dövizle olduğu biliniyor. Hazine'nin TL borcu 2002 sonunda 101.7 ktr. TL iken Haziran'da yüzde 26.3 artışla **128.5 ktr. TL'ye** tırmanmış. Yani TL cinsinden reel borç yılın ilk yarısında **yüzde 12.8 artmış**.

Dövizle borç 2002 sonunda 140.7 ktr. TL iken Haziran'da yüzde 6.1 azalarak **132.1 ktr. TL'ye** gerilemiş. Döviz cinsinden reel borç yılın ilk yarısında yüzde **16.2 düşmüş**.

Dövizle borç sayılarına dolar cinsinden bakınca farklı bir manzara ortaya çıkıyor. Hem dış hem de iç borç dolar cinsinden yılın ilk yarısında artıyor. 2002 sonunda 86.1 milyar dolar iken Haziran'da yüzde 7.1 artarak **92.9 milyar dolara** çıkmış.

Dövizle artan borcun TL ile düşmesini temin eden döviz kurudur. 2003 sonunda dolar 1.640.000 TL iken Haziran'da 1.420.000 TL'ye inmiş. **Dolardaki gerileme** borç tablosunun olumlu çıkmasının temel nedeni olarak görülüyor

Reel Faiz

Üç aydır Hazine ödediği reel faizi de hesaplayıp yayınlıyor. Nisan-Haziran ortalamalarını kısaca özetleyelim. Bu dönemde Hazine'nin yıllık bileşik reel faiz yükü **yüzde 11.8** olmuş.

Reel faizin dağılımı nasıl? Piyasaya TL borcun reel faizi çok yüksek: **yüzde 27.2'ye** geliyor. Buna karşılık piyasaya dövizle borç Hazine için çok karlı: reel faiz **yüzde – 13.2** tutmuş.

Daha önce söyledik ama tekrarlamakta yarar görüyoruz. Yılın ilk yarısında Hazine fazla faiz ödemedi. TL ile borç verenlerin aldıkları yüksek reel faiz **dövizle borç verenlerin** cebinden çıktı. (31 Temmuz 2003)

HABERLER İYİ

Geçen yıl da böyle olmuştu. Ağustos başında, seçim kararını almış olmasına rağmen Meclis güzel bir sürpriz yapmıştı. Başta **idamın kaldırılması**, AB yolunda çok önemli kararlar alınmıştı.

Bu yıl kabul edilen reform yasaları yakın tarihimizin önemli **dönüm noktalarından** biridir. Hükümeti ve Meclisi bütün kalbimle kutluyorum. Reformlar sadece AB ile ilgili değildir. Daha da önemlisi Türkiye'nin iç dinamiklerinin yeni bir ivme kazanmasıdır.

5 Ağustos 2002 tarihli "**Türkiye Kazandı**" başlıklı yazımın son paragrafını aynen almak istiyorum. "Türkiye bir kere daha karamsarları utandırdı. AB yanlıları ve iyimserler kazandı. **Biz kazandık**. AB karşıtları ve karamsarlar kaybetti. Yaşasın iyimserlik. Teşekkürler Türkiye. "

Beşinci Gözden Geçirme

Üstüne, Cuma günü IMF İcra Direktörleri Kurulu toplantısında Standby Anlaşmasının **beşinci gözden geçirmesi** de onaylandı. 500 milyon dolar IMF kredisi serbest bırakıldı. Hükümetin bu amaçla verdiği ek Niyet Mektubu internette yayınlandı.

Erdoğan hükümetinin mevcut istikrar programı karşısındaki tavrı uzun süre **spekülasyon konusu** olmuştu. Şu yada bu şekilde mali disiplinin bozulacağı, IMF ile ilişkilerin kopma noktasına geleceği iddia edilmişti.

Benim tavrım biliniyor. Ufak tefek gecikmeler ve arızı sürtüşmeler olsa bile sonunda programın **esasının uygulanacağını** savundum. Sonuç benim dediğim gibi çıktı. Hükümet IMF'e taahhütlerini yerine getirdi. Gözden geçirme onaylandı.

IMF Başkanı Horst Kohler'in bu konuda yaptığı açıklamadaki bir noktaya özellikle dikkat çekmek istiyorum. Köhler şöyle diyor: "**IMF politikası çerçevesinde, İcra Kurulu Türkiye'nin borç yönetimini güçlendirerek hükümetin reform programının başarısına katkı yapmak amacı ile 2004-05 dönemindeki borç geri ödemelerinden bir bölümünü 2005-06 yıllarına aktarmayı desteklemiştir.**"

2004 de Rahatlıyor

Bir süredir, program muhalifleri 2004'den itibaren IMF'den alınan borçların **geri ödemesinin** başlamasından medet umuyorlardı. Yani 2003'de işler iyi gitse bile 2004'de Türkiye'nin tekrar sıkıntıya gireceği ima ediliyordu.

IMF'nin bu kararı o bakıma çok önemlidir. Sonbahar ve kış dönemlerinde **yapay güven bunalımları** yaratılmasını ihtimaline vurulmuş ciddi bir darbedir. Programa güven devam edince faizlerdeki düşüş sürecektir. İç talepte başlayan canlanma devam edecektir.

Hem siyasetten hem de ekonomiden gelen iyi haberler çok sevindiricidir. Türkiye hakkında **iyimserliğimizi sürdürüyoruz**. İyimserlerin sayısının giderek artacağına inanıyoruz. (3 Ağustos 2003)

DEFLASYON SÜRÜYOR

Temmuz enflasyonu Pazar akşamı DİE tarafından açıklandı. Haziran başında okuyucularımızı uyarıştık. **Deflasyon geldi** demiştik. Sayılar bizi mahcup etmedi. Enflasyon bir kere daha eksi çıktı.

Temmuz ayında TÜFE, TEFE ve Özel İmalat Sanayi (ÖİS) sırası ile **yüzde – 0.4, yüzde – 0.5 ve yüzde 0.5** oldu. Temmuz itibarıyla yıllık enflasyon aynı sıra ile **yüzde 27.4, yüzde 25.6 ve yüzde 20.3'e** indi. Yani yıllık enflasyon Haziran'dan Temmuz'a TÜFE'de 2.4 puan, TEFE'de 4 puan, ÖİS'de 4.4 puan geriledi.

Yılın ilk yedi ayı itibarıyla bakınca da çok olumlu bir manzara görüyoruz. Ocak-Temmuz enflasyonu gene aynı sıra ile **yüzde 11.6, yüzde 10.9 ve yüzde 8.6'da** kaldı. Benim bildiğim son yirmibeş yılın en düşük ilk yedi ay enflasyonudur.

Hedefler Tutacaktır

TÜFE'de hedef yüzde 20 için geri kalan beş ayda toplam enflasyonun **8.4 puan** olması yetiyor. Beş aylık ortamala enflasyonun **yüzde 1.7** olması anlamına geliyor. Ağustos'ta fazla bir fiyat hareketi olmayacaktır. Dolayısı ile Eylül-Ekim'deki olağan mevsimlik fiyat artışlarına rağmen enflasyon yüzde 20'nin altında bir yerde gerçekleşecektir.

TEFE'de hedef yüzde 16 için geri kalan beş ayda toplam enflasyonun **5.1 puan** olması yetiyor. Aylık ortalama enflasyon **yüzde 1'e** geliyor. Son üç ayda toptan eşya fiyatlarında toplam 3 puan düşüş olduğunu hatırlatalım. Kurun normal seyri halinde yüzde 16 hedefine zorlanmadan ulaşılacağını düşünüyoruz.

ÖİS'de bir hedef yoktu. Genelde TEFE'nin birkaç puan altında çıkması beklenir. Yüzde 14 desek, geri kalan beş ayda toplam enflasyonun **5.4 puan** olması yetiyor. Aylık ortalaması **yüzde 1.1'e** tekabül ediyor. Gene mümkün duruyor.

Mevsimlik Etkiden Arındırılmış Enflasyon

Özellikle yaz aylarında enflasyon sayılarından **mevsimlik etkileri arındırmak** önem kazanıyor. Bu amaçla Merkez Bankasının Tramo-Seats yöntemini kullandığını, bizim ise X-12 yöntemini tercih ettiğimizi daha önce de yazmıştık.

Mevsimlik etkiden arındırılmış enflasyon Temmuz'da TÜFE, TEFE ve ÖİS için sırası ile **yüzde 0.7, yüzde 0.1 ve yüzde 0.3** hesaplanıyor. En belirgin gerileme tüketici fiyatlarında görülüyor: Mayıs'da yüzde 2, Haziran'da yüzde 1.3 iken Temmuz'da 0.7'ye düşmüş. Diğer iki endeks zaten üç aydır sıfır civarında dolaşıyordu.

Bu sayılar enflasyondaki düşüşün **kalıcı olduğu** görüşümüzü güçlendiriyor. Enflasyonla ilgili analizimizi başka yazılarda sürdüreceğiz. (5 Ağustos 2003)

FAİZ İNDİRİMİ

Enflasyondaki düşüşün doğal sonucu olarak Merkez Bankası dün faizlerde 3 puanlık bir indirim yaptı. Merkez Bankasının gecelik borçlanma faizi yüzde 35'den **yüzde 32'ye**, borçverme faizi ise yüzde 41'den **yüzde 38'e** düşürüldü. Bunlara Merkez Bankasının ilan ettiği faizler anlamına **"kotasyon"** da deniyor.

Bir teknik konuyu hemen belirtelim. Bu faizler **basit ve brütür**. Bileşik net faizi bulmak için yüzde 17.6 vergiyi düşmek ve gecelik getiriye yıllığa taşımak gerekiyor.

Basit yüzde 32'nin net bileşiği **yüzde 30** ediyor.

Önümüzdeki oniki aylık dönemde enflasyon hedeflerinin tutturulduğunu varsayalım. Ağustos 2003-Temmuz 2004 enflasyonu takriben yüzde 16 olacaktır. Buradan kotasyon reel faizini **yüzde 12.2** hesaplıyoruz.

Dikkat edilirse, reel faiz indirim sonrasında da **yüksektir**. ABD'de halen muadil reel faizin sıfırın biraz altında, AB'de ise artı bir puan civarında olduğunu hatırlatmak istiyorum.

Faiz ve Para Politikası

Kısa vadeli para piyasası faizleri son dönemde dünya Merkez Bankaları tarafından temel **para politikası aracı** olarak görülüyor. Eskiden Merkez Bankaları emisyonu yada para miktarını (para arzını) denetlemeye çalışırlardı.

İktisat teorisinin belki de en eski teorisi piyasadaki para miktarı ile enflasyon arasında birebir ilişki olduğunu öneren **"paranın miktar teorisidir"**. 18.inci yüzyılda bile bu ilişki biliniyordu.

Kıymetli madenlere bağlı olmayan kanuni para ve ardından gelen **teknolojik gelişmeler** (ATM'ler, EFT, vs.) piyasadaki para miktarının Merkez Bankaları tarafından denetlenmesini zorlaştırdı. Böylece kısa vadeli para piyasası faizleri temel para politikası aracı olarak öne çıktı.

Aynı süreci dalgalı kura geçilmesi sonrasında Türkiye'de izliyoruz. Şubat krizinden Mayıs sonuna kadar geçen üç ayı bir çalkantı dönemi olarak hariç tutabiliriz. Haziran 2001'den bu yana Merkez Bankası para politikasını **esas itibariyle** gecelik faizler aracılığı ile yürütüyor.

Kotasyon ve Bono Faizleri

Merkez Bankasının saptadığı kotasyonla piyasada arz ve talep tarafından belirlenen **bono faizleri** arasında bir ilişki var mıdır? Varsa nasıldır? Para politikasının faizler aracılığı ile işleyişini anlamak için bu soruya cevap aramak gerekir.

Merkez Bankası bu ilişkinin zayıf olduğunu birkaç kere tekrarladı. Son olarak Irak savaşı sırasında kotasyon yüzde 41 iken üç aylık bono faizlerinin **yüzde 55'lere** kadar tırmanmasını örnek gösterdi.

Kotasyonun etkisini anlamak için iktisat teorisinde çok kullanılan **taban fiyat** kavramına başvurabiliriz. Kotasyon bono faizleri için bir taban fiyat oluşturur. Tüm taban fiyatlarda olduğu gibi, piyasa fiyatı bunun üstüne çıkabilir. Ama altına düşemez.

Dolayısı ile kotasyonun indirilmesi bono faizlerinin yükselmesini engelleyemez. Fakat düşmesine izin verir. O nedenle kotasyon indirimi **bono faizlerinin de gerilemesinin** önünü açacaktır. (7 Ağustos 2003)

BEKLENTİLERDEKİ DEĞİŞİM

Enflasyonun yılın ilk yarısındaki seyrini değerlendirmek için **dört yazı** planlamıştık. Temmuz başında üçü yayınlandı. Araya tatil girdi. Dördüncüsünü Temmuz enflasyonu çıktıktan sonra yazacağımızı söyledik.

Dalgalı kur sonrasında inceleyen bir gözlemcinin mutlaka dikkatini çekecek bir husus var. Dönem boyunca fiili enflasyon beklenen enflasyondan **daima daha düşük** çıktı. Yani enflasyon beklentileri hep yüksek kaldı.

Benzer bir gözlemi döviz kuru için de yapabiliriz. Fiilen döviz kuru birkaç kere aşağıya gitti. Ama kurla ilgili beklentiler hep yukarıya işaret ediyordu. Kur ve

enflasyon tahminlerindeki **ayni yönde yanılmanın** birbiri ile yakından ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Beklentilerin Seyri

Gene Merkez Bankası tarafından her ay iki kere yapılan beklenti anketi verilerini kullanıyoruz. Aşağıdaki tabloda **Ocak-Ağustos 2003** dönemi için yıl sonu tüketici enflasyonu ve dolar kuru tahminleri yer alıyor. Karşılaştırma amacı ile anketten bulunan ortalamayı ve benim ankete verdiğim cevapları ayrı sütunlar halinde verdim.

2003 yılı için hükümetin tüketici enflasyonu hedefi yüzde 20 olarak ilan edilmişti. Ama piyasalar hedefin tutturulacağına **inanmıyor**. Ocak'ta enflasyon beklentisi yüzde 24.9 iken Nisan'da yüzde 27.3'e yükseliyor. Ağustos'ta yüzde 23'e geriliyor.

Benim tahminim istikrarlı şekilde **ortalamadan daha düşük**. Belli ki hedefin tutturulacağını baştan kabullenmişim. Yüzde 20 ve altında seyrediyor.

Yıl sonu dolar kuru beklentisi ise Ocak ayında 2.070.000 TL. Mart'ta bile yıl sonu için doların **2 milyon TL'nin** üstünde kalması bekleniyor. Mayıs'tan itibaren yıl sonu için beklenen kurda hızlı bir düşüş yaşanıyor. Ağustos'ta 1.660.000 TL'ye iniyor.

Benim kur tahminim de istikrarlı şekilde **ortalamadan daha düşük**. Ocak'ta 1.85 milyon TL ile başlıyor. Ağustos'ta 1.52 milyon TL'ye geriliyor. Aradaki farkın bir bölümü de euro-dolar paritesini önce 1.1 almam, daha sonra 1.16'ya değiştirmem yatıyor.

Kur Sürprizleri

Piyasa oyuncularının enflasyon beklentilerinin sistematik şekilde karamsar çıkmasının nedeni döviz kurunda oluşan **aşağı hareketleri** öngörememeleridir. Yani yanlış enflasyon tahminlerinde değil, kur tahminlerindedir.

Sıkı maliye ve para politikasının döviz arz ve talebine etkileri yeterince değerlendirilmemiştir. Eski alışkanlıklar çerçevesinde kurun hep yukarı gideceği hesap edilmiştir. Tahminleri kurdaki yukarı hareketin getireceği **maliyet enflasyonu** belirlemiştir. Tablonun net bir şekilde bize gösterdiği budur. (10 Ağustos 2003)

	2003 sonu enflasyon tahmini (%)		2003 sonu dolar kuru tahmini (bin TL)	
	Benim tahminim	Anket Ortalaması	Benim tahminim	Anket Ortalaması
Oca.03	20,0	24,9	1.850	2.070
Şub.03	19,8	25,8	1.810	2.040
Mar.03	19,9	26,8	1.700	2.020
Nis.03	20,2	27,3	1.715	1.985
May.03	19,8	26,3	1.650	1.880
Haz.03	19,8	25,5	1.550	1.775
Tem.03	19,0	23,9	1.550	1.710
Ağu.03	19,0	23,0	1.525	1.660

ENFLASYON VE HAYAT PAHALILIĞI

Enflasyonun iki ay üstüste eksi çıkması yeni tartışmalara neden oldu. Biri **ölçme sorunları**. DİE tarafından hazırlanan endekslerin fiyatlardaki değişimi ne ölçüde yansıttığı sorgulanıyor. Açık yada örtük biçimde fiili enflasyonun endeksin gösterdiğinden daha yüksek olduğu söyleniyor.

Geçmişte bu endekslerin sorunlarına çok kez değinmiştik. Teknik yetersizliklerini açıklamıştık. Bizim gözlemimiz genel kanının tam tersidir. Yani mevcut endeksler enflasyonu **düşük değil yüksek** hesaplamaktadır.

Enflasyon düştükçe doğru ölçülmesinin önemi de artacaktır. Örneğin 2 puanlık sistematik hatanın etkisi yüzde 60 yada yüzde 4 enflasyonda çok farklıdır. O açıdan bundan sonra kamuoyunun **endekslere eğilmesi** yararlıdır.

İşçi ve işveren sendikalarının ve sivil toplum kuruluşlarının endeksi daha yakından izlemeleri gerekmektedir. Örneğin ABD'de tüketici fiyatlarını **Çalışma Bakanlığı** hesaplar. İşçi ve işveren kuruluşları yakından denetler.

Reel Gelir ve Verimlilik

İkinci tartışma **hayat pahalılığı** kavramı etrafında gerçekleşiyor. Özetle, "enflasyon nasıl düşüyormuş, hayat her zamankinden daha da pahalı" deniyor. Yani hayat pahalılığı enflasyona kanıt olarak gösteriliyor.

1950'lerden kalma bir hatıram var. 1955-58 arasında döviz bitmiş ithalat durmuştu. Dükkanlarda hiç bir şey bulunmuyordu. Derken **1958 istikrar programı** ile büyük bir devalüasyon yapıldı.

Tam o günlerde bir yakınımız Yunanistan'a gitmişti. "Orada dükkanlar dolu ama her şey çok pahalı; şimdi burada da **hayat pahalılanacak**" dedi. Bizde dükkanlar boş, orada dükkanlar dolu, ama hayat orada pahalı... Anlamakta zorlanmıştım. .

İlk bakışta bireyin satın alma gücü (reel geliri) elde ettiği **nominal gelirin fiyatlar genel seviyesine** bölünmesi ile bulunur. Yani nominal gelir fiyatlardan hızlı arttığı sürece reel gelir yükselecektir. Neyse ki sadece popülist düşünce olayı bu basitlikte algılar.

Madalyonun öbür yüzünde **verimlilik kavramı** yatar. Daha çok sermaye kullanan, daha ileri teknoloji ile üretim yapan ekonomilerde çalışan başına verim daha yüksek olur. Yüksek verim yüksek katma değere, yüksek katma değer ise yüksek reel gelire tekabül eder. Bu sade gerçek tüm enflasyon düzeyleri için geçerlidir.

Kriz ve Gelirler

2001'den bu yana Türkiye'de pek çok kesimin **reel geliri** düşüyor. Bunun bir nedeni krizin mali sektöre ve iç piyasaya verdiği hasardır. Bir diğer neden TL'nin değer kaybıdır. Üçüncüsü de mali disiplin sonucu vergi yükünün artmasıdır.

Her üçü de **reel olaylardır**. Enflasyonla bağlantıları yoktur. Şu anda enflasyon yüzde 60'larda yada yüzde 80'lerde olsa da reel gelirler düşecektir. Hatta, büyük bir ihtimalle bugünküne kıyasla **daha da fazla** düşecektir.

Enflasyonla hayat pahalılığı arasındaki ilişkiyi irdelemeyi sürdüreceğim.
(12 Ağustos 2003)

ENFLASYON YANILSAMALARI

Bir gözlem-anı ile başlamak istiyorum. 2000 sonbaharında **Ekodiyalog ekibi** bir markette çekim yaptık. Müşteri ve çalışanlarla sohbet ettik. Daha Şubat krizi olmamıştı. Bugünkü gibi enflasyonun gözle görülür şekilde gerilediği bir dönemdi.

Meyva reyonunun önümde bir vatandaşa enflasyonun düşmesini sorduk. Eliyle işaret ederek cevaplandırdı. **“Ne düşmesi! Geçen yıl bu domatesin kilosunu 300 bindi, şimdi de 300 bin. Vatandaş bu fiyattan nasıl alacak domatesi?”**

Kem küm birşeyler söyleyip mikrofonu bir sonraki vatandaşa uzatmıştık. Daha sonra kendi aramızda konuştuk. Belli ki toplumun büyük çoğunluğu için enflasyon düşecek ifadesi **fiyatların düşeceği** anlamına geliyordu.

Halbuki fiyatların düşmesi deflasyondur. Enflasyonda düşüş ise **fiyatların artış hızında** bir düşüş demektir. Örneğin bir yıl önce bir mal yada hizmet grubunun fiyatı yüzde 30 artarken bu yıl yüzde 20'ye gerilemişse enflasyon düşmektedir.

Fiyatlar ve Gelirler

Vatandaşın fiyatlardaki değişimi ikinci planda görmesi şaşırtıcı değildir. Onun için elde ettiği gelir bellidir. Refah düzeyini fiyatların **mutlak düzeyi** belirleyecektir. Çünkü, nominal geliri veri iken daha düşük fiyat düzeyi daha yüksek reel gelir demektir.

Aylık 750 milyon TL gelir varsayalım. Bu gelir bugünkü fiyat düzeyi ile belirli bir satın alma gücüne tekabül etmektedir. Şimdi bütün fiyatları **yüzde 10** aşağı çekelim. Gelir sabit kaldığından satın alma gücü yüzde 10 yükselecektir.

Vatandaşın beklentisini örnek yansıtmaktadır. Kendi **geliri sabit kalırken** fiyatlar düşecek böylece reel geliri yani refahı artacaktır. Geriyi bir soru kalır. Bu mümkün müdür?

Analizi biraz derinleştirelim. İktisat teorisi üretici kesimlere üretim faktörleri ve bunların elde ettikleri gelire de faktör fiyatları diyor. Dört temel üretim faktörü ve fiyatı şunlardır: **emek-ücret, sermaye-faiz, teşebbüs-kar ve doğal kaynak-rant**.

Kolaylık olsun diye bir an için devletin aldığı vergileri unutalım. Mal ve hizmet piyasalarında oluşan her fiyat tanım icabı bu dört üretim faktörüne ödenen **gelirlerin toplamıdır**. Faktör fiyatları değişmeden fiyatlar değişmez. Fiyatlar değişince mutlaka faktör fiyatları da değişir.

Şaşkınlığın Nedeni

Yukarıdaki örneğe geri dönelim. Fiyatlar yüzde 10 düşünce, gelirin 750 milyon TL'de kalması mümkün değildir. Gelir de yüzde 10 aşağıya, **675 milyon TL'ye** düşecektir. Yani satın alma gücü değişmeyecektir.

Yirmi küsur yıldır yüksek enflasyon nominal gelirlerin de hızlı artmasına olanak sağlamıştı. Enflasyondaki düşüş **eski oranlarda** gelir artışlarını olanaksız hale getirdi. Toplum her yıl gelirinin yüzde 60, 70, 80, vs. artmasına alışmıştı. Şimdi yeni durumun içerdiği yüzde 30, 20, vs. düzeylerine psikolojik olarak uyum sağlamakta zorlanıyor. (14 Ağustos 2003)

KLİMA SÜRPRİZLERİ

Tarihe yukarıdan bakan herkesin cevap aradığı bir soru vardır. Medeniyetlerin oluşumunda **coğrafyanın rolü** nedir? İklim, bitki dokusu, dağlar, nehirler, denizler gibi doğal faktörlerin o mekanda yaşayan insan topluluklarının evrimi etkilediği düşünülür.

Örneğin, sanayi devrimi yerkürenin **soğuk bölgelerinde** gerçekleşti. Sıcak bölge toplumlarının bir bölümü aradan geçen yüzyıllara rağmen hala bu sürece katılmakta zorlanıyor. Buradan sıcak iklimin modern topluma geçişi zorlaştırdığı sonucuna varılabilir.

Bu hipotez doğru ise, çağımızın en önemli icatlarından biri **klimadır**. Klimanın bulunması ve yaygınlaşması ile insanoğlu tarihinde ilk kez sıcakla mücadelesini kazanmıştır. Artık en dünyanın en sıcak bölgelerinde bile verimliliğini azami düzeyde tutacak **oda ısısında** çalışması ve yaşaması olanaklı hale gelmiştir.

Çok Enerji Kullanır

Klima ve buzdolapları aynı basit mantık üzerine inşa edilmiştir. Bir gaz **önce sıkıştırılıp sonra genişlemeye** bırakılır. Gaz sıkıştırılırken enerji kaybeder. Böylece etrafını ısıtır. Genişlerken ise kaybettiği enerjiyi çevreden toplar. Böylece etrafını soğutur.

Gazın sıkıştırılması enerji gerektirir. **Elektrik** zorunlu değildir ama pratiktir. Eskiler, Anadolu'da elektrik gelmeden önce satılan gazyağı ile çalışan buzdolaplarını hatırlar. Bir mühendis dostumun tezi tezekle çalışan buzdolabı tasarımı idi.

Enerjinin bir bölümü gazı sıkıştırır. Önemli bölümü ise sürtünme ve benzer nedenlerle ısı halinde çevreye yayılır. Bir odayı bir derece soğutmak için gerekli enerjinin bir derece ısıtmak için gerekli enerjinin **üç katı** olduğunu duymuştum.

Kişi başına gelir yükseldikçe klima kullanımı yaygınlaşır. 1960'da ABD'ye gittiğimde klima sadece **çok zenginlerin** evlerinde raslanan bir lükstü. Şimdi galiba klimasız ev ve işyeri kalmadı.

Türkiye için yaz aylarında gazetelerde çıkan **klima ilanlarını** gösterge kabul edebiliriz. On yıl öncesine kadar klima ilanı yok denecek kadar azdı. Şimdi tüm diğer dayanıklı tüketim malları ilanlarını geçti.

Fırsat Maliyeti

ABD'nin doğu yakasında yaşanan büyük elektrik kesintisinin temel nedeninin sıcak havanın etkisi ile herkesin klimasını çalıştırması olduğu anlaşılıyor. Elektrik şebekesi **kapasite sınırına** iyice yaklaştığında oluşan bir arıza sistemi çöktürüyor.

İktisatçı açısından bu olayda bir ders vardır. Elektrik üretim/dağıtım kapasitesi daha yüksek olsa bu kesinti yaşanmazdı. Çünkü arızanın etkisini masedecek **fazla kapasite** olurdu.

Ancak, fazla kapasite bedava değildir. Daha fazla santral ve dağıtım şebekesi yatırımdır. Acil durumlar dışında kullanılmayan bu kapasitenin faizi, amortismanı, vs. **reel maliyetleri** vardır.

Toplum ikisinden birini seçecek. Ya daha pahalı elektrik ama kesinti riski olmayacak. Yada daha ucuz elektrik ama kesinti riski var. Yani ucuz elektrik elektriğin **fırsat maliyeti** elektrik kesintisidir. Görüldüğü gibi iktisat daima ve her yerde bir hesap işidir. (17 Ağustos 2003)

SÜREYYA BAŞARIYA KOŞUYOR

Ekonomi sakin gidiyor. Eylül'de mutlaka kriz olacak diyenler fena sıkıştılar. "**Çevir kazı yanmasın**" misali, karmaşık cimnastik hareketler yaparak vaziyeti kurtarmaya çalışıyorlar.

Aslında köşe yazarları için ekonomik istikrar kötü havadistir. **Yazacak konu** bulmak zorlaşır. Gelen veriler beklentilerle uyumludur. Vatandaşın da ekonomiye ilgisi azalır.

Bir de **sıcaklar** var. İnsanı fena halde gevşetiyor. Ekonominin ayrıntıları böyle havalarda insanı sıkıyor. Yok dış ticaret şöyle olmuş, yok kur böyle gitmiş... Daha renkli ve keyifli konular gerekiyor.

Rekor Peşinde

Süreyya Ayhan Zürih'te yapılan **Golden League** yarışmasını da birinci bitirdi. Ekodiyalog ortağım Deniz Gökçe'den öğrendiğime bunlara Welklasse yarışları deniyormuş. 75 yıldır yapıyormuş.

Ayhan Zürih'te 1500 metreyi 3 dakika 55.60 saniyede koştu. Bir önceki yarışta 3 dakika 57 saniyede koşmuştu. Yani **2 saniyelik** bir iyileşme gerçekleştirdi. Bu süre dünyada son altı yılın en iyi derecesi oldu.

Bundan sonrası biraz daha zorlaşıyor. Daha kısa sürelerin hepsi **doping** kontrolünün zayıf olduğu dönemden kalma. Sonradan adı sanı duyulmuyan Çinli ve Doğu Avrupa ülkeleri atletlerine ait.

Geçen yıl Avrupa Atletizm Şampiyonası 1500 metre finalini koşarken tüm Türkiye gibi ben de nefesimi keserek Süreyya Ayhan'ı canlı izlemiştim. Onun **ipi göğüslediği** andaki sevincim sanki dün gibi hala hafızamda.

Süreyya dünyaya malolmadan çok öncede Deniz'den hakkında büyük övgüler duyarak dolaylı şekilde tanışmıştım. Kıymeti kendinden menkul birileri onu

küçümserken Deniz bütün kalbi ile inandı ve destekledi. **Deniz Gökçe'yi** de kutluyorum.

Dünya Şampiyonası

Dünya Atletizm Şampiyonası 26-31 Ağustos tarihleri arasında Paris'te yapılıyor. Süreyya Ayhan rakipsiz şekilde 1500 metrede dünya şampiyonluğuna ulaşacaktır. Türkiye'ye atletizmde bir dünya şampiyonluğu getirecektir.

"**Büyük atlet doğar; ama çalışarak şampiyon olur**" denir. Bütün rekabetçi ortamlarda başarının temel belirleyicisi yetenektir. O olmadan hiç bir şey mümkün değildir. Ancak, sadece yetenek yetmez. Mutlaka disiplin, motivasyon ve çok çalışma ile desteklenmesi gerekir.

Süreyya Ayhan, doğal yeteneğini azmi ve çalışkanlığı ile dünya şampiyonluğuna dönüştürdü. **Türkiye'nin yarınlarına** yeni bir umutla bakmamıza vesile oldu. Kendisine teşekkür ediyorum. Başarılarını süreceğine inancımı tekrarlıyorum. (19 Ağustos 2003)

ALTIN İTHALATI

Haziran sonu itibariyle ödemeler bilançosu verileri Merkez Bankası tarafından yayımlandı. Cari işlemler dengesi yılın ilk yarısında **4 milyar dolar** açık vermiş. Bu sayı bekleniyordu. O nedenle mali piyasaları etkilemedi.

İlkbahar aylarından itibaren cari denge açığı kamuoyunun ilgi odağı oldu. Bir yandan TL'nin değer kazanması diğer yandan iç talepte canlanma sonucu dış açığın 7 milyar doların üstüne çıkacağı düşünülüyor. **10 milyar dolar** bile telaffuz ediliyor.

Ocak-Mayıs verilerini değerlendirirken kendi analizimi yazdım. Cari işlemler dengesi eğilimlerinin ancak **Ağustos sayıları** çıktıktan sonra belirginlik kazanacağını belirttim. Hala o kanıdayım.

Altın İthalatında Dalgalanma

Aşağıdaki tabloda Türkiye'nin Temmuz 1992'den Haziran 2003'e yıllık bazda **altın ithalatı** veriliyor. Örneğin Haziran 1993 itibariyle oniki aylık altın ithalatı 1.7 milyar dolar tutmuş.

Merkez Bankasının satın aldığı altına parasal altın deniyor. Bu sayılara Merkez Bankasının altın ithalatı dahil değil. O nedenle ödemeler bilançosu kodifikasyonunda **parasal olmayan altın ithalatı** deniyor.

1994 krizi sonrasında altın ithalatında büyük bir düşüşün yaşandığı derhal göze çarpıyor. Altın ithalatı Haziran 1993'de 1.7 milyar dolardan Haziran 1995'de yüzde 60'a yakın bir düşüşle 0.7 milyar dolara geriliyor. Haziran 1996'da ise tekrar 1.9 milyar dolara fırlıyor.

Aynı yoğunlukta olmasa da benzer bir eğilim 2001 krizi sonrasında ortaya çıkıyor. Haziran 2001 ve Haziran 2002'de altın ithalatı 1.25 milyar dolar civarında sabit kalıyor. Sonra büyük bir patlama yaparak Haziran 2003'de **2 milyar dolara** dayanıyor.

Benim elimdeki seriler 1992'ye kadar gidiyor. Oniki aylık bazda altın ithalatının daha yüksek olduğu bir başka dönem yok. Yani bu sayı ile Türkiye ekonomisi altın ithalatında **yenı bir rekora** imza atmış oluyor.

Olumlu İşaret

Altın ithalatı benim için ekonominin **önemli göstergeleri** arasında yer alır. Yukarıda da gördüğüm gibi ekonomideki canlılıkla arasında güçlü bir korelasyon vardır. Nedenini tam anladığımı söyleyemem. Ama ampirik olarak öyledir.

Altın ithalatındaki artış tanım icabı cari işlemler açığını büyütür. Kendi hesabıma dış açığın altın ithalatından kaynaklanan kısmını da pek önemsemem. Neticede **altın altındır**. Daima satıp dövize çevirmek mümkündür.

(21 Ağustos 2003)

Yıllık, milyar dolar	Parasal Olmayan Altın İthalatı
Haz - 93	1,7
Haz - 94	1,2
Haz - 95	0,7
Haz - 96	1,6
Haz - 97	1,9
May - 98	1,8
Haz - 99	1,5
Haz - 00	1,5
Haz - 01	1,2
Haz - 02	1,3
Haz - 03	2,0

LİDERLİK CESARET İSTER

Dünkü Hürriyet'te Ekodiyalog ortağım **Ege Cansen** gene bilgeliğini döktürmüş. Uzanlar olayını ele alıyor. Başlığı "**Erdoğan'ın Hakkını Teslim Etmek**". Ege'nin analizine tümü ile katılıyorum. Önemi nedeni ile yazıyı kısaca özetlemek istiyorum

Ege, "**hayali mevduat**" konusu ile başlıyor. Haklı olarak, İmar Bankasının halktan 5 milyar dolar tasarruf mevduatı toplamış olması imkansızdır diyor. Sahte kayıtların BDDK'yı bir mayın tarlasına sokmak için sahneye konmuş bir tiyatro olduğunu söylüyor.

Sonra Uzanların ellerindeki **medya gücünü** kullanarak bürokrat ve siyasetçiler üstünde nasıl terör yarattığına değiniyor. "Ben de bu işlerin tanığı olsam, korkudan farklı bir şey yapamazdım" diye ekliyor. Ve sözü Erdoğan'a bağlıyor.

"Bu yazının esas amacı, Başbakan Erdoğan'ın hakkını teslim etmektir. Eger Tayyip Erdoğan'ın **kararlı ve gözüpek** duruşu olmasaydı, Uzanlar hakkında hiç kimse hiç bir şey yapamazdı. Dolayısı ile ne kayıt dışı veya hayali mevduat ve onun türevi kaçaklar, ne de diğer rezaletler ortaya çıkacaktı."

İş Nereye Varır?

Ege, bundan sonrası için dört ihtimal sayıyor. Birincisi, **dağ fare doğuracaktır**. Hukuk sisteminin bilinen aksak işleyişi sayesinde Uzanlar da "diğer hortumcu işadamları gibi iade-i itibar edip başları dik aramızda dolaşacaktır".

İkinci ihtimal, "Uzanlar'ın adamları Erdoğan'ın danışmanlarıyla buluşacak ve **'büyük barış'** anlaşması imzalanacaktır. Kuvvetle tahmin ediyorum, bu büyük barışın zemin etüdüleri şimdiden başlamıştır. "

"Üçüncü ihtimal, **Cem Uzan başbakan** olacaktır. Halkımız 'çaldı ama çok çalıştı' diyerek nice belediye başkanını bağrına bastığı gibi Cem Uzan'ı da bağrına basacak ve ... başa getirecektir.

"Dördüncü ve en zayıf ihtimal, Başbakan Erdoğan'ın cesur tutumu Türkiye'de yepyeni bir **temizlenme döneminin** ateşini yakacaktır."

Erdoğan'ın Sorumluluğu

Ege'nin dört bitiş senaryosundan sadece üçüncüsü **Başbakana rağmen** gerçekleşebilir. Diğer üçü irade ve kararlılığına bağlıdır. En kolayından, ikinciden başlayalım. Erdoğan istemediği sürece hükümetin Uzanlarla barışmasının söz konusu olmadığı çok açıktır.

İlki biraz daha karmaşıktır. Hukuk sisteminin bu tür davalardaki zafiyeti bilinmektedir. Ancak **kararlı bir hükümet** gerekli yasal değişiklikleri yaparak yargının önündeki engelleri temizleyebilir.

Uzanlar davası Başbakan Erdoğan için AB üyeliği kadar önemli bir tarihi fırsattır. Siyasi alandaki reform kararlılığını kamudaki yozlaşmaya ve o sayede özel kesimde yaşanan soygunlara taşıması gerekmektedir. Bu **istisnai fırsatı** değerlendirecek cesarete sahip olduğunu ümit ve temenni ediyorum.

(24 Ağustos 2003)

TAVLA MUHABBETLERİ

Konuyu Sabah'taki köşesinde **Mehmet Barlas** açtı. Yazısının başlığı "Tavla Biz Türklerin Milli Sporudur." Tatil yörelerinde tavlanın yaygınlığından esinleniyor. İnsanların tavlada kazanmayı yada kaybetmeyi ne kadar önemsediklerini gözlüyor.

O arada "**tavla oyununda iş yüzde 95 şansa bağlıdır**" diyor. Ustalığın sonuca fazla etki yapmadığını vurguluyor. Tartışma da buradan çıkıyor. Zarla oynanan bir oyunda şansın ve becerinin başarıya katkıları nedir?

Rahmetli Ercan Arıklı, ölümünden kısa bir süre önce Ayşe Arman'la yaptığı söyleşide tersini savunmuştu. Kendisinin **kitaplardan** çok iyi tavla öğrendiğini, herkesi yenmekte hiç zorlanmadığını iddia etmişti.

Mehmet Barlas'a **Emre Aköz** ve **Ali Saydam**'dan eleştiri geldi. Aköz olasılık hesapları veriyor. Saydam tavla kitaplarını hatırlatıyor. İkisi de tavlada şanstan çok **becerinin** önemli olduğunu söylüyorlar.

Basit Olasılık Hesapları

İktisat eğitiminin hoş taraflarından biri, istatistik derslerinde **olasılık hesaplarının** okutulmasıdır. Olasılık Kristof Kolomb'un yumurtasına benzer. Mantiğini anlayınca çok kolay, aksi halde çok zordur.

Altı yüzlü bir tavla zarı alalım. Bir atışta bir yüzün çıkma olasılığı **1/6'dır** (altıda bir). Şimdi aynı zarı çok sayıda, diyelim ki 6.000 defa atalım ve gelen sonucu bir yere kaydedelim. Her yüzün takriben **1.000 kere** geldiğini göreceğiz. Takriben çünkü hiç bir yüz tam 1.000 kere gelmeyecek ama örneğin 984'le 1.023 arasında bir yerde kalacaktır.

Altı yüzlü iki zarla ne olur? İlk bakışta 6 çarpı 6 yani 36 farklı sonuç bekleriz. Ama 1-2 ile 2-1 özdeş olduğundan **fiili sonuç sayısı 21'dir**. İsteyen parmak hesabı ile kontrol edebilir. Yani tavlada bir zarın gelme olasılığı 1/21'dir.

Buradan tavlada 21 kere zar atınca her zarın **mutlaka** 1 kere, 42 kere atınca 2 kere, 63 kere atınca 3 kere geleceği sonucuna ulaşabilir miyiz? Maalesef hayır. Tek söyleyebileceğimiz, çok, örneğin 21.000 kere atınca her zarın takriben 1.000 kere geleceğidir.

Reel Zamanda Olasılık

Şimdi olayların oluş sırasına bakalım. Aynı zarın iki kere üst üste gelmesi olasılığı nedir? 1/21 artı 1/21 yani 1/42 mi? Yoksa 1/21 çarpı 1/21 yani 1/441 mi? Sağduyu ilkin tercih edecektir. Yanlıştır. Doğrusu **ikincisidir**.

Üç kere aynı zarın gelme olasılığı 1/9261'e, dört kere gelme olasılığı 1/194481'e düşer. Ancak, düşük olasılık olmayacak demek değildir. Her tavlacı elinde kırılmış taş, ve rakibinin iki kapısı varken üst üste dört kez **aynı gele zarı attığını** çok iyi hatırlayacaktır.

Tavlada şans zarın geliş sırasındadır. Sırayı hesaba katınca bir tavla oyununu **tekrarlanması olasılığı** fiilen yoktur. İki oyuncunun 25'erden 50 zar attığı normal bir tavla oyunundaki zarın tekrar etmesi olasılığı 1.3 katrilyon kere katrilyon kere katrilyon kere milyonda (10 üstü 66) birdir.

Velhasıl Mehmet Barlas haklıdır. Tavla bir **şans oyunudur**. Zaten tavlayı cazip kılan da odur. (26 Ağustos 2003)

ŞANS VE YETENEK

Geçen yazımda yer alan olasılık hesaplarında bir hata yapmışım. Beni email yollayarak uyarın çok sayıda dikkatli okuyucuma minnettarım.

Hata iki zarlı olasılık hesabında. Çift sayılarla çift olmayan sayıların gelme olasılığının aynı olmadığını atmışım. Tek atışta bir çift sayının gelme ihtimali **1/36** çıkıyor. Farklı sayılardan oluşan bir zarın gelme ihtimali ise **1/18'e** düşüyor.

Bu durumda örnekle şu şekli alıyor. Yanlış hesap **36 kere** zar atında her çift zarın mutlaka bir kere, çift olmayan zarın ise iki kere geleceğini düşünmektir. Ama **18 bin kere** atarsanız, her çift zar takriben 500 kere, çift olmayan zarların her biri ise takriben 1000 kere gelecektir.

Bir kez daha otuz-kırk yıl önceden kalma bilgilere güvenmemek gerektiğini gördüm. Laz fıkrasında olduğu gibi **"bu bana ders oldu"**. Okuyucularımın özür diliyorum.

Kontrollü Bir Dene

İlk defa tavla oynayan çok sayıda normal vatandaşın katıldığı bir **kontrollü dene** tahayyül edelim. Biri, diyelim ki bir makina, zarları atsın. Bütün oyunlar o zara göre oynansın. Vido hakkı verelim. Her oyundan sonra partnerleri değiştirilelim. Herkes herkesle üç el oynayınca dönüp sonuçlara bakalım.

Deneği yüzde 100 şansa bağlı bir oyunla yapsak, olasılık hesapları gereği bütün oyuncuların sonuçları birbirine eşit yada çok yakın çıkardı. Tavla deneyimizde öyle çıkmayacaktır. Oyuncuların büyük bölümü gene ortalama civarında sonuç alacaktır. Buna karşılık **az sayıda oyuncu** ortalamanın çok altında ve çok üstünde başarı gösterecektir.

Alınan sonuca göre oyuncu sayıları bize çana benzeyen bir eğri verir. İstatistikte çok kullanılan bu eğriye **"normal dağılım"** denir. Raslantısal bir özelliğin (örneğin boy uzunluğu) bir kütlede dağılımını yansıtır.

Dikkatinizi çekerim. Dene sonuçlarında şans unsuru yoktur. Çünkü zar herkes için aynıdır. Deneyimin de etkisi olamaz. Oyuncuların yeni başladığını kabul ettik. O zaman söz konusu çan eğrisine yol açan raslantısal dağılmış faktör nedir? Buna **"yetenek"** diyebiliriz.

Riski Yönetmek

Nasıl bir yetenek? Ben **"hesaplı risk alabilme yeteneği"** diyorum. Nedenlerimi şöyle açıklayabilirim. Tavlada her hamle daha sonra atılacak zarlara kıyasla doğru yada yanlış hamle olur. Yani her tavla hamlesi tanım icabı bir risk almaktır.

Risk düşünleri gereksiz hatalar yaparak, riskten korkanlar kaçak oynayarak zarın hakkını veremezler. Serinkanlı şekilde **riski yönetenler** ise başarılı olur. Tavla, riski yönetme oyunudur. Satrancın zıttıdır. O anlama şans oyunu niteliği ağır basar.

"Freecell" gibi hiç şans boyutu taşımayan iskambil fallarını seven biri için bu kadar tavla muhabbeti yeter. Meraklılarına tatil tavla partilerinde **bol şanslar** dilerim. (28 Ağustos 2003)

BÜYÜME VE İŞSİZLİK

Şubat krizi sonrasında Türkiye ekonomisinin geçirdiği büyük **yapısal dönüşüm** giderek daha iyi görülüyor. Bu sürecin farklı cephelerine sırası geldikçe değiniyoruz. Birini, milli gelir ile iç talep arasındaki ilişkinin nasıl değiştiğini özellikle vurgulamıştık. Bugün yaşanan dönüşümün bir başka ilginç boyutuna bakacağız.

Milli gelir 2002 ilkbaharından bu yana, takriben birbuçuk yıldır, hızla büyüyor. Buna karşılık, geçmiş yıllarda **milli gelir artışı ile istihdam** arasında görülen yakın bağ bir türlü tesis edilmiyor.

Yani, hızlı büyümeye rağmen işsizlik artmaya devam ediyor. Üretim artışı istihdamda bir artış **olmaksızın** gerçekleşiyor. Köşe komşum Seyfettin Gürsel bu

gelişmeye işaret etmişti. Ünlü yatırım bankası Morgan Stanley'den Serhan Çevik'in yazdığı 28 Ağustos 2003 tarihli bir rapordan yararlanacağım.

İşsizliği Arttıran Büyüme

2000 yılında işsizlik oranı **yüzde 5.5** olarak hesaplanıyordu. 2001'de milli gelir hızla düşerken, bekleneceği gibi işsizlik de arttı. Ancak, 2001'den sonra milli gelir hızla yükselmeye başladı. Bu yılın ilk çeyreği itibariyle sabit fiyatlarla yıllık GSYİH 2000'in üstüne çıktı.

Sanayi üretimindeki artışın ikinci çeyrekte de devam etmesi sonucu, ikinci çeyrekte ise işsizlik oranı yüzde 10'a geriledi. Ancak bu hesapta da bir sorun var.

İşsizlik oranı sadece istihdam düzeyi tarafından belirlenmiyor. İktisatçıların "**katılma oranı**" adını verdikleri bir başka gösterge var. Örneğin insanlar iş bulma umudunu kaybedince iş aramaktan da vazgeçiyorlar.

Bu ise **istihdam artmadan** katılma oranını düşürerek işsizlik oranının gerilemesine yol açıyor. 2003'ün ikinci çeyreğinde onu görüyoruz. Katılma oranı azalınca, istihdamda artış olmamasına rağmen işsizlik oranı düşüyor.

Sözünü ettiğim rapor, Türkiye ekonomisinin kriz dönemindeki istihdam kaybını takriben **2.5 milyon** olarak hesaplıyor. Sayıların anlamını tekrar vurgulayalım. Türkiye 2000'le aynı GSYİH'yı 2.5 milyon daha az istihdam ile üretiyor.

Verimlilik ve Ücret

Daha az istihdamla aynı üretimin yapılması **emek verimliliğinin** yükselmesi demektir. Aslında verimlilikteki artış bütün ekonomiler için çok arzulan bir gelişmedir. Kişi başına yüksek gelir daima ve her yerde sadece ve sadece yüksek emek verimliliği ile mümkündür.

Öte yandan, işsizlik artışı emek piyasasında alıcılara (işverenlere) yarıyor. İş arayanlar arasındaki rekabet sonucu reel ücretler düşüyor. İmalat sanayinde son iki yılda ortalama reel ücretin **yüzde 21.2** gerilediği hesaplanıyor.

Ne görüyoruz? **Verimlilik artıyor; reel ücret düşüyor**. Bu ters durumun iki ekonomik sonucu ilgimizi çekiyor. Bir: reel ücretteki gerileme iç talepteki artışı kısıtlayacaktır. İki: denge döviz kuru hesaplarına bunu da eklemek gerekir. (31 Ağustos 2003)

SEZONU AÇIYORUZ

Temmuz başında yazılarıma bir hafta ara vermiştim. Yönetimden kopardığım ikinci yazısız haftayı **Eylül başına** sakladım. Sükunetten yararlanıp birikmiş ıvır zıvırı topladım. Elimdeki iki akademik makaleye yoğunlaşabildim.

Güzel günler çabuk geçiyor. Göz açıp kapayınca kadar yazısız haftam sona erdi. Üstelik, salı akşamı Deniz Gökçe ve Ege Cansen'le birlikte NTV'de yaptığımız **Ekodiyalog** programı da başlıyor. Ay sonunda üniversite açılacak.

Anlayacağınız tatil mevsimi bitti. Haftada üç gazete yazısı, bir televizyon programı, üç ders, bir sürü konferans, bilgisayar başında geçen bitmez

tükenmez saatler, vs. normal yaşama geri döndük. Bugün **yeni ekonomi sezonunu** açıyoruz.

Ben Demiştim

Rahmetli kayınpederim **Turgut Göle** yazılarımı dikkatle izler, hiç acımadan hatalarımı eleştirirdi. Özellikle "ben şunu doğru öngörmüştüm" uslubuna çok kızardı. "Yazında gene kendini methediyorsun" diye beni iğnelerdi.

Kendimi göre bir savunmam da vardı. "Yanlış tahminlerim için öz eleştiri yaptığıma göre doğru tahminlerimi hatırlatmam etik olarak tutarlıdır" derdim. Ama içimden Turgut beye **hak verirdim**.

Ne var ki, arada sırada eleştirisini göze alıp "**ben bunu önceden bildim**" mealinde birşeyler yazıverirdim. Doğrusu ya, bugün havam öyle. Siyasi ve ekonomik gidişatın öngörülerim doğrultusunda gerçekleştiğini hatırlatma güdüsüne direnemiyorum.

Türkiye'nin hızla **istikrara yöneldiğini** çok önceden okuyucularıma anlattım. Yüzde 20 enflasyon hedefine ulaşılacağını yılbaşından itibaren savundum. Irak krizinin tepe noktasında TL'ye güvenenlerin kazançlı çıkacağını söyledim. Döviz arzındaki fazla nedeni ile kurun yatay seyredeceğini öngördüm.

Şu sıralar haklı çıkmanın keyfini sürüyorum. Birkaç ay öncesine kadar ekonomik kabus senaryoları yazarların yapmak zorunda kaldıkları zor cimnastikleri biraz da hayretle izliyorum. Halime şükrediyorum.

Gündem Yoğun

Yayınlanan verilerle başlayalım. Ağustos enflasyonu piyasanın beklediğinden **daha düşük**, Temmuz sanayi üretimi ise **daha yüksek** çıktı. Bütçe ise Ağustos'ta **rekor faiz-dışı fazla** vererek pek çok gözlemciyi şaşırttı.

Dün açıklanan 2003 ikinci çeyrek (Nisan-Haziran dönemi) milli geliri Irak savaşının olumsuz etkilerin rağmen ilkbaharda ekonominin **büyümeye devam ettiğini** gösterdi. Enflasyon, bütçe ve milli gelirin ayrıntılarına başka yazılarda bakacağız.

Siyasi gelişmeler de çok ilginç. Yüksek Seçim Kurulunun DEHAP'la ilgili kararı bugün açıklanıyor. Türkiye'nin Irak'la ilgili politikası hızla karar aşamasına geliyor. Kıbrıs'ta seçim rüzgarları sert esiyor. Velhasıl yeni sezon hareketli başlıyor. (11 Eylül 2003)

İKİNCİ ÇEYREKTE MİLLİ GELİR

DİE tarafından yayınlanan Nisan-Haziran 2003 (**ikinci çeyrek**) milli gelir verileri kamuoyunda hayal kırıklığı yarattı. Çünkü ekonominin ikinci çeyrekte de ilk çeyrekte olduğu gibi yüksek bir büyüme hızı tutturacağı tahmin ediliyordu.

Bence kamuoyu yaz ayları boyunca faiz, kur ve enflasyonda yaşanan büyük düşüş ve böylece oluşan olumlu ortamdan etkilendi. Halbuki dikkatli bir analiz ikinci çeyrekte büyüme hızının düşük çıkacağına işaret ediyordu.

Bir neden ekonomi dışı koşullardır. Irak'ta savaş Mart sonunda başladı. İkinci çeyreğin üçte biri (Nisan) **savaşa denk geldi**. Savaş kısa sürse de ikinci çeyreği etkiledi. Örneğin Mayıs ve Haziran'da turist sayısı da bir önceki yıla kıyasla düştü.

Diğer neden **arimetiktir**. GSYİH'nın büyüme hızı 2002'nin birinci çeyreğinde yüzde 2.1, ikinci çeyreğinde ise yüzde 8.9 olmuştu. Bu yıl ilk çeyrekte yüzde 8.1, ikinci çeyrekte yüzde 3.9 çıktı. Neticede iki yıl toplamı ikinci çeyrekte (yüzde 12) birinci çeyrekte (yüzde 11) daha büyüktür.

Büyüme Hızı

İkinci çeyrekte, 1987 fiyatları ile GSYİH geçen yılın aynı dönemine kıyasla **yüzde 3.9** artarak 28.8 trl. TL'ye yükselmiş. Bu mutlak olarak gelmiş geçmiş en yüksek ikinci çeyrek reel milli gelirine tekabül ediyor.

Temmuz 2002-Haziran 2003 arasındaki oniki ayda GSYİH bir önceki oniki aya kıyasla **yüzde 7.8** artarak 121.4 trl. TL'ye yükselmiş. Böylece yıllık GSYİH 2000 yıl sonunda ulaştığı 118.9 trl. TL düzeyinin yüzde 2.4 üstüne çıkmış.

GSYİH ülke içinde üretilen katma değeri gösteriyor. Dış dünya faktör gelir-giderini ekleyerek GSMH elde ediliyor. Şubat krizi sonrasında dış faktör gelirlerinde başlayan **ciddi gerileme** Nisan-Haziran döneminde de sürmüştü.

Böylece 2003'ün ikinci çeyreğinde GSMH geçen yılın aynı dönemine kıyasla **yüzde 3.7** büyümüş. Yıllık bazda bakınca, GSMH'nın son oniki ayda **yüzde 7.6** büyüdüğünü hesaplıyoruz.

Harcama Kalemleri

Özel tüketim harcamaları ilk çeyrekteki yüzde 6.5'a kıyasla daha yavaş, **yüzde 2.5** artmış. İlgimizi çeken bir sayı yarı-dayanımlı ve dayanıksız tüketim mallarına yönelik harcamaların geçen yıla kıyasla **yüzde 6.1 küçülmesi**.

Kamu tüketimi yüzde 2.9 azalmış. İlk çeyrekte de yüzde 3 gerilemişti. Halbuki kriz süresince kamu tüketimi artışı sürmüştü. AKP hükümetinin **malî disiplini** ciddiye aldığına işaret ediyor.

Yatırımlar yüzde 5.5 artmış. Ancak, yatırımların dağılımı da ilginç. Kamu yatırımları yüzde 11.3 düşmüş. Buna karşılık özel yatırımlar **yüzde 11.9** artmış. Özel kesimin makina teçhizat yatırımlarındaki büyüme ise yüzde 30'u bulmuş.

Mal ve hizmet ihracatı yüzde 12.5, mal ve hizmet ithalatı ise yüzde 22.0 artmış. Dolayısı ile mal-hizmet dış ticaretinin toplam etkisi eksi olmuş. Nihayet stoklar GSYİH'da **yüzde 4.2** artışa neden olacak şekilde yükselmiş. Sayıların anlamına bir başka yazıda bakacağız. (14 Temmuz 2003)

İLK YARIDA MİLLİ GELİR VE TALEP

Geçen yazımızda 2003 yılı ikinci çeyrek milli gelir verilerine baktık. Büyüme hızını ve harcama alt kalemlerini değerlendirdik. Büyümedeki yavaşlamanın **baz yıl etkisi ve Irak savaşı** tarafından açıklanabildiğini söyledik.

Bugün 2003 yılının **Ocak-Haziran dönemini**, yani yılın yarısını ele alacağız. Şubat krizi sonrasında Türkiye ekonomisinde yaşanan büyük dönüşümü milli gelir verilerinden hareketle anlatmaya çalışacağız.

Fırsatını buldukça bu konuyu işliyoruz. Dönüşümün gerisindeki **üç etkenin** altını çizmek gerekiyor. Birincisi dalgalı kurun yolaçtığı psikolojik travmadır. İkincisi bankacılık kesiminde oluşan hasardır. Üçüncüsü sıkı maliye politikasının kararlılıkla uygulanmasıdır.

Neticede, Türkiye ekonomisinde milli gelir, iç talep ve dış talep arasında 1980'lerin ortasından 2001 başına kadar varolan ilişki **nitel ve nicel anlamda** değişmiştir. Bu değişim kavranmadığı takdirde ekonomide olup bitene doğru teşhis getirmek de mümkün değildir.

Toplam Talep ve Dağılımı

Önce bazı tanımlar yapalım. Ülke içinde üretilen katma değer toplamına "Gayri Safi Yurtiçi Hasıla" – **GSYİH** – deniyor. Milli gelir muhasebesine göre üretilen katma değer yapılan harcamalara yani toplam talebe eşit olmak zorundadır.

Toplam talep üç ana kalemden oluşur. Ülke içinde yapılan özel tüketim, kamu tüketimi ve yatırım harcamalarının toplamı "**iç talep (stok hariç)**" adını alır. Üretildiği halde satılmayıp üretici firmaların stoklarına giren bölüme "**stok değişimi**" denir. Mal-hizmet ihracat ve ithalatı arasındaki fark da "**dış talep**" olur. Tanım icabı, üçünün toplamı GSYİH'ya eşittir.

Son altı yıl için (1998-2003) sabit fiyatlarla Ocak-Haziran dönemi için toplam talebin üç kalemi ve GSYİH verileri aşağıdaki tabloda veriliyor. DİE baz yıl olarak 1987'yi kullandığı için, sayılar **trilyon TL** mertebesinde. İlk üç sütun toplamının daima son sütuna eşit olduğunu kontrol edebilirsiniz.

İç Talepsiz Büyüme

2003'ün ilk yarısında GSYİH 2000'in aynı dönemine kıyasla 2.7 trl.TL yada yüzde 5.3 daha büyük. Bu yıl Türkiye 2000'den daha fazla mal ve hizmet (katma değer) üretmiş. Yani üretimde 2000'e göre **net bir büyüme** söz konusu.

İç talepte tam tersine bir eğilim var. 2003'ün ilk yarısında iç talep 2000'in aynı dönemine kıyasla 5.7 trl.TL yada yüzde 10.4 daha küçük. Özel kesim ve kamu o oranda daha az tüketim ve yatırım harcaması yapmış. İç talepte 2000'e göre **net bir küçülme** yaşanmış.

2.7 trl.TL daha çok üretim 5.7 trl. TL daha az tüketim ve yatırım yapınca, açıklanması gereken **8.4 trl. TL** ortaya çıkıyor. Bunun 3.5 trl. TL'si stok değişmelerine gitmiş. Bu kalemi 6/7/03 tarihli "Büyüme Bilmecesi (2)" yazımda incelemiştim. .

Geriyeye kalan 4.9 trl. TL ise **dış dengedeki düzelmede** gizleniyor. Türkiye 2003'de 2000'e kıyasla daha fazla ihracat ve daha az ithalat yapmış. Dış ticaret dengesindeki açık 5.6 trl. TL'den 0.7 trl.TL'ye gerilemiş.

Böylece iç talep artmadan ekonominin nasıl büyüdüğünü de görmüş oluyoruz. (16 Eylül 2003)

Ocak- Haziran Trilyon TL	İÇ TALEP (Stok Hariç)	STOK DEĞİŞİMİ	DIŞ TALEP	GSYİH
1998	54,1	-0,1	-3,3	50,7
1999	50,7	0,6	-3,2	48,1
2000	54,3	2,5	-5,6	51,2
2001	47,9	-1,1	1,4	48,2
2002	46,6	3,5	0,8	50,9
2003	48,6	6,0	-0,7	53,9

STOK DEĞİŞİMİ VE SERMAYE KAÇAĞI

2003 ikinci çeyrek milli gelir verilerini değerlendirmeyi sürdürüyoruz. İlk yazıda büyüme hızına ve harcamaların ayrıntısına baktık. Birinci çeyreğe kıyasla büyümedeki yavaşlamayı **baz yıl etkisi ve Irak savaşı** ile açıkladık.

İkinci yazı 2003'ün ilk yarısında toplam talebin bileşimini inceledi. İlginç bir manzara ile karşılaştık. Bu yılın ilk yarısında 2000 yılı ilk yarısından daha fazla üretim yapılmıştı. Fakat iç talep 2000 yılının çok gerisinde seyrediyordu. Üretimi **dış talep ve stok değişimi** sürüklüyordu.

Bu tür bilmece bende daima merak uyandırır. Açıklanması zor veriler beni tahrik eder. Nedenlerini araştırmayı severim. İktisatçının biraz **hafiyelik** yapması gerektiğine inanırım.

Nerede Bu Stoklar?

2002'nin ilk yarısından 2003'ün ilk yarısına 1987 fiyatları ile reel GSYİH artışı **3.0 trl.TL** olmuş. Aynı dönemde stoklardaki artış ise **6.2 trl. TL**. Stok artışı milli gelir artışının neredeyse iki katı oluyor.

Analizi biraz daha inceltelim. Sabit fiyatlarla milli gelirin yüzde 61'i hizmetlerden oluşuyor. Hizmetlerde stok yapmanın imkansız olduğu çok açık. Demek ki, stok artışının anlamını görmek için stoklanabilir mal üretimi ile karşılaştırmalıyız.

Mal üretimi yapan dört sektör var: tarım, imalat sanayi, madencilik ve inşaat sektörleri. 2003'ün ilk yarısında bu sektörlerin sabit fiyatlarla toplam üretimi **20.9 trl. TL** tutuyor. GSYİH'nin **yüzde 39'u** ediyor.

Lafı nereye getirdiğimi sanırım anladınız. 20.9 trl.TL üretim yapılmış. Bunun 6.2 trl.TL'si stoklara gitmiş. Milli gelir verilerine göre, mal üretiminin **yüzde 30'unun** firmalar tarafından stok olarak tutulduğu ortaya çıkıyor. Fevkalade yüksek bir oran olduğun kabul etmek zorundayız.

Sermaye Kaçağı ve GSYİH

Şimdi sisteme **sermaye kaçağını** dahil edelim. Bu kış ve ilkbahar dönemi ortamını hatırlayalım. AKP hükümeti, tezkerenin reddi, Irak savaşı, borç konsolidasyonu rivayetleri, felaket senaryoları...

Bu koşullarda ekonomik aktörler kendilerini korumak için döviz talep ediyor. Döviz kazananlar dövizlerini bozdurmuyor. Tasarrufların bir bölümü dövizlerini

yurtdışına yolluyor. Neticede mal-hizmet ihracatı karşılığında kazanılan dövizin bir bölümü **sisteme girmiyor**.

Sermaye kaçağı böyle oluşuyor. Ülke içinde üretim yapılıyor. Mal ve hizmet yurtdışına satılıyor. Fakat **parası getirilmiyor**. Ödemeler bilançosunda yer almıyor. Dolayısı ile mal-hizmet ihracatı kaleminde talep ve harcama görülüyor.

Sermaye kaçağı, DİE'nin milli geliri hesaplarken karşılaştığı açmazı açıklıyor. DİE üretimi görüyor. Ama ona tekabül eden harcamayı göremiyor. **Mecburen** stoklar artmış olmalı diyor. Başka çaresi yok.

Bu analizin sonucu çok açıktır. 2003 ilk yarı büyümesinin **tümü dış talepten** kaynaklanmıştır. Stoklarda görülen artış fiiktir. Dış talebin sermaye kaçağı sonucu kayıt dışında kalmasını yansıtmaktadır. (18 Eylül 2003)

KONJONKTÜRE ZIT BAKIŞLAR

Ocak 2002'de Merkez Bankası gecelik borçlanma faizi yüzde 59, Mart 2003'de yüzde 44'dü. Nisan'da yüzde 38'e indi. Mayıs'da değişmedi. Ama Haziran'dan bu yana **her ay üç puan** düşürüldü. Böylece geçen hafta gecelik faiz yüzde 29'a geriledi.

Gecelik faizin son beş aylık evrimi, Irak savaşı sonrasında Türkiye ekonomisinde yaşanan **olumlu konjonktürle** çakışıyor. Kur yatay seyrediyor. Enflasyon ve kamu borçlanma faizleri düşüyor. İç talep canlanıyor. Sonunda borsa bile hareketlendi.

Bu gelişmelere profesyonel iktisatçılar **iki zıt tefsir** getirdi. Tahminler de ona göre farklılaştı. İki yaklaşımı kısaca özetlemekte yarar görüyorum.

Spekülasyon Var

Daha yaygın olan bakış, mali göstergelerde Mayıs'da başlayan düzelmeyi piyasa oyuncularının bilerek başlattığı **bir spekülasyon** olarak gördü. Özellikle mali piyasaya yakın yorumcular arasında bu yaklaşımın hakim olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye ve benzeri ülkelerde karmaşık toplumsal/ekonomik olayların açıklanmasında **komple teorileri** çok popülerdir. Bunun nesnel bir temeli de vardır. Bu ülkelerde komple-vari olaylar hakikaten olur.

Türkiye'de **kamuoyunu yanıltarak** amaçlarına ulaşmayı deneyenler hep vardı. Hatta bazen başarılı da oldular. Ekonomi-dışı örnekler arasında 28 Şubat'ı ve MGK'nın psikolojik savaş yaklaşımını verebiliriz. Spekülasyon ekonomide aynı işlevi görür.

Mantık basittir. Ekonominin **temel göstergeleri** aslında kötü gitmektedir. Hükümet bütçe disiplininin kopacaktır. Dış dengede sürdürülemez bir açık oluşacaktır. Dış politika büyük krizlere gebe. Yani gelecek karanlıktır.

Buna karşılık, bir takım piyasa oyuncuları büyük karlar elde etmek için **yapay şekilde** döviz kuru ve faizlerle oynamaktadır. Medyadaki bazı yorumcular da çıkar ilişkileri nedeni ile iyimserlik yayarak spekülörlere destek çıkmaktadır.

Dolayısı ile olumlu ortam geçicidir. Yakın bir gelecekte (**Eylülde!**) mutlaka yeni bir kriz vardır. Vatandaş dikkatli olmalı, spekülasyonların oyununa gelmemelidir.

İyi Dengeye Doğru

Benim içinde yer aldığım diğer bakış ise, olumlu gidişatta son iki yılda ekonomide gerçekleşen büyük dönüşümün kamuoyu ve piyasalar tarafından **nihayet anlaşılmasına** atfetti. Düzelmeye kalıcı olacağını iddia etti.

Geri planda “**çoklu denge**” kavramı vardır. Bazı koşullarda aynı ekonomik temeller üstünde, beklentilerin durumuna göre bir iyi diğeri kötü iki farklı denge oluşabilir. Türkiye için “çoklu denge” geçerlidir.

Örneğin **Haziran 2002-Mayıs 2003** arasında doğru politikaların uygulanmasına rağmen karamsar beklentiler ekonomiyi kötü dengeye oturtmuştu. Ama AKP doğru politikaları kararlılıkla sürdürünce, karamsarlığın altı boşaldı.

Bu durumda ekonominin hızla iyi dengeye yönelmesi kaçınılmazdı. Üstelik iyi denge “**fazilet dairesine**” dönüşecek ve dengeyi uzun süreli (kalıcı) yapacaktı. Son gelişmeler bu görüşü doğrular yöndedir.

Gerçekçi iyimserliğin komplocu karamsarlığa galip gelmesi sevindiricidir. (21 Eylül 2003)

TOPARLANMA KALICIDIR

Ekonomiden hergün iyi haberler akıyor. **Dış dünya** ile başlayalım. IMF yönetimi Türkiye'ye methiyeler düzüyor. Değerlendirme kuruluşları not yükseltiyor. Hazine'nin yurt dışında sattığı tahvillerin fiyatı artarken faizi düşüyor. Yeni tahvil ihalesine rekor talep geliyor.

İçeride de hava çok olumlu. Kur ve faizde aşağı hareket sürüyor. Borsada ciddi bir toparlanma var. Enflasyon beklentileri hedefle uyumlu hale geliyor. Kapasite kullanımı artıyor. İç talepte hissedilir bir canlanma görülüyor.

Vatandaş ise bu gelişmeleri tereddütle izliyor. İnanmak istiyor ama tedbiri de elden bırakmıyor. **Sütten ağız yanan yoğurdu üfleyerek yemiş**. Geçmişte, yapay cennetlerin sonra nasıl cehenneme dönüştüğünü yaşayarak öğrendi. Dersini aldı. .

Pazar yazımızda herkesin aklındaki soruya giriş yaptık. Ekonomideki toparlanma gene kötü günlerle bitecek bir spekülasyon mu? Yoksa **hakikaten kalıcı bir düzelme mi?** Kalıcıdır dedik. Biraz açmak istiyoruz.

Çok Yol Alındı

Türkiye ekonomisinde **istikrar arayışı** 1999 yazında Ecevit hükümetinin kurulması ile başlamıştır. Örneğin emeklilik yaşı 1999 yazında yükseltildi. Faiz-dışı denge 2000'de artıya geçti. 1999 ve 2000'de gerçekleştirilen çok önemli reformlar Şubat krizi yüzünden unutuldu.

Dalgalı kura geçiş çok büyük insani, ekonomik ve toplumsal maliyet getirdi. Fakat, aynı zamanda kur korkusu para ve maliye politikalarının daha da

sıkılmasını mümkün kıldı. Yapısal reformları hızlandırdı. Özellikle bankacılık kesimindeki büyük kırılmanın izale edilmesi yolunda çok ciddi adımlar atıldı.

Ödenen bedelin ve yapılan reformların ilk meyveleri **2002 ilkbaharında** ortaya çıkmaya başladı. Ecevit hükümeti müşterek intiharı seçecek yerde programı kararlılıkla uygulamayı sürdürse, bugünkü olumlu ortamı bir yıl önce yakalayabilirdik. Ama yapamadılar.

O bakıma AKP iktidara **şanslı bir konjonktürde** geldi. Bedeli bir önceki iktidar ödemişti. Hata yapmadıkları takdirde meyvalarını onlar toplayacaktı. İlk başlarda biraz tereddüt ettiler. Sonra istikrar programını sahiplendiler. Tek başına iktidar olmanın getirdiği avantajları da kullanarak kararlı şekilde uygulamaya başladılar.

Anahtar Bütçededir

Türkiye'yi bugünkü olumlu ortama getiren temel faktör **sıkı maliye politikasıdır**. Toparlanmayı kalıcı hale getiren de odur. Maliye politikasının kamuoyuna yansımaları ise faiz-dışı fazla hedefidir.

Şunu hiç tereddütsüz söyleyebiliriz. Hükümet bütçede **makul bir faiz-dışı fazla** üretmek kamu borcunun reel faizlerini vergi gelirlerinden karşıladığı sürece ekonomideki olumlu gidişat devam edecektir. Üstelik, ekonomideki düzelmeye reel faizleri düşürdüğü ölçüde istikrar için gerekli faiz-dışı fazla da azalacaktır.

Bence Başbakan Erdoğan ve AKP yönetimi **bu çıplak gerçeği** artık biliyor. Bütçe disiplininin faizleri düşürdüğünü, döviz kuruna istikrar getirdiğini ve ekonomik canlanmanın önkoşullarını sağladığını görüyor. Faiz-dışı fazla hedefini önemiyor.

Bu koşullarda ekonominin içinden kaynaklanan bir çalkantı ihtimali çok düşüktür. **Toparlanma kalıcı olacaktır**. (23 Eylül 2003)

EKONOMİK RİSKLER

Konjonktürle ilgili genel değerlendirmeyi sürdürüyoruz. Önceki yazılarda ekonomideki olumlu gidişatın nedenlerine baktık. Düzelmeye kökeninde spekülasyon hareketleri olmadığını söyledik. **Toparlanma kalıcıdır** dedik.

“Kalıcı” sözcüğü ufukta hiç risk olmadığı anlamına gelmez. O nedenle yakın-orta vade açısından konjonktüre olumsuz etki yapabilecek faktörleri gözden geçirmekte yarar görüyoruz. Bugün **ekonomik riskleri**, bir sonraki yazıda siyasi riskleri ele alacağız.

Ekonomik risk kavramına açıklık getirelim. Ekonominin **kendi iç işleyişinden** kaynaklanan çalkantıları dışarıdan gelen doğal ve ekonomik şoklardan ayırdetmek istiyoruz. İktisatçılar ikincileri ekonomik risk hesabına katmayı sevmezler. Biz de o tavrı benimsiyoruz.

Demek ki, deprem, doğal afet, savaş, petrol fiyatında patlama, dünya ekonomisinde ani bir depresyon gibi, hükümetin denetleyemediği türden **dışsal şokları** risk analizine dahil etmeyeceğiz.

Politika Riskleri

Türkiye'nin yakın geçmişi ile başlayalım. Risk deyince ekonomik aktörlerin aklına öncelikle iktisat politikaları, yani enflasyonla mücadele kararlılığında bir gevşeme gelmektedir. En başta da daima **maliye politikası** yer almaktadır.

Örneğin, kamuoyu hükümetin bütçe disiplini sürdürüleceğine inanmakta çok zorlanıyor. Keza, Merkez Bankasının para politikası çok sıkı tutacağını da bir türlü kabullenemiyor.

Üç aşağı beş yukarı yazılan senaryo şöyledir. Hükümet bütçe disiplini zorla sürdürmektedir. İlk fırsatta **popülist maliye politikalarına** geri dönecektir. Merkez Bankası da gelen siyasi baskı karşısında para musluklarını açacaktır. Hikayenin gerisi malumdur.

Ben bu ihtimali çok düşük görüyorum. Popülizmin önündeki engel dalgalı kur rejimidir. İlk işaretle mali istikrarın yerini mali çalkantı alır. Hükümet yanlış politikanın bedelini **anında öder**. Herkes gibi hükümet de bu durumu bilmektedir.

Kur ve Dış Açık Riskleri

İkinci risk algılaması döviz kuru ve dış dengede odaklanmaktadır. Bir husus çok önemlidir. Genel kanı, bütçe disiplini ve sıkı para politikası **sürdürülse bile** döviz kuru ve dış açıktan kaynaklanan bir çalkantı ihtimalinin yüksek olduğu şeklindedir.

Mantığı beraberce izleyim. TL'deki değer artışı ithalatı patlatırken ihracatı engeller. Dış ticaret ve cari işlemler açığı sürdürülemez düzeylere tırmanır. Döviz talebindeki artış kuru tırmandırınca yeniden **kur-faiz-enflasyon kısır döngüsüne** girilir.

İtirazlarımı söyleyeyim. Birincisi bu senaryo **iç talepte** büyük bir artış gerekiyor. Halbuki, sıkı para ve maliye politikaları ile iç talepte bir patlama olanaksızdır. İç talep artışı kısıtlı kalınca kur ne olursa olsun dış ticaret açığı sürdürülebilir düzeylerde kalır.

İkincisi, kriz sonrasında cari işlemler dengesinin görünmeyen gelirler kalemlerinde ilginç gelişmeler oldu. Bunlarda **sermaye kaçağının** etkisinden şüpheleniyoruz. Ama kesin durumu bu yılın ikinci yarısında göreceğiz.

Üçüncüsü, son dönemde ekonomik aktörlerin enflasyon beklentilerinde ve dövize karşı tavırlarında yapısal bir dönüşüm gerçekleşti. Dış açığın kurda gerektirdiği düzeltmenin geçmişten farklı olarak **yumuşak bir şekilde**, yani çalkantısız gerçekleşmesi ihtimali bugün çok daha yüksektir. (25 Eylül 2003)

SIYASİ RİSKLER

2003 sonu itibariyle ekonomik konjonktürü inceleyen dizinin sonuna geldik. Düzelmeye kökeninde spekülasyon olmadığını söyledik. **Toparlanma kalıcıdır** dedik. İktisat politikalarından yada dış açıktan kaynaklanabilecek ekonomik risklerin küçük olduğunu belirttik.

Geriyeye kalıyor **siyasi riskler**. Türkiye'de ekonominin diğer ülkelere kıyasla siyasi çalkantılara karşı daha duyarlı olduğu görüşü yaygındır. Şubat 2001 ve Haziran 2002'de yaşananlar toplumun müşterek hafızasında derin izler bırakmıştır.

Siyasi riskleri değerlendirirken iki farklı sürece bakılmalıdır. Biri, oluşabilecek **siyasi istikrarsızlığın** analizidir. Diğeri ise ekonominin bunlar karşısındaki **kırılganlık derecesinin** saptanmasıdır.

Siyasetin Eğilimi

Yakın dönemde siyasi istikrarsızlık 1987'de yasakları kaldıran referandumla başladı. 1992 seçimleri ile zayıf koalisyon hükümetleri geldi. 1996'da Erbakan'ın başbakan olması ile **tepe noktasına** ulaştı. 1998'den itibaren siyaset toparlanma yoluna girdi.

Örneğin 1999 seçimlerinden **istikrarlı bir koalisyon hükümeti** çıktı. Bütün sorunlara rağmen enflasyonla mücadele programı devreye sokuldu. Krize rağmen yürütüldü. 2002 seçimleri ise Türkiye'ye güçlü bir **tek parti iktidarı** getirdi.

Bu eğilim bize çok önemli ipuçları veriyor. Vatandaş, Meclis ve hükümet ekseninde, yani demokratik siyasi sürecin kendi içinde istikrarı sağlamıştır. Dolayısı ile ancak demokratik sisteme **dışarıdan müdahale** ile bozulabilir.

AB karşıtı kesimler böyle bir müdahalenin doğal aktörleridir. Bir yolu AKP'nin islami kökenlerinden yararlanmak için laiklik çatışması çıkarmaktır. Diğeri Irak'taki gelişmeleri kullanmaktır. Üniversite reformu, Irak'a asker yollama ve Kıbrıs'ı çözüme çabalarına karşı tepkileri bu bağlamda analiz etmek gerekmektedir.

Soruyu açıkça soralım. Yakın gelecekte Türkiye'de demokrasiyi rayından çıkartabilecek iç ve dış dinamikler var mıdır? Bu soruya **"yok denecek kadar azdır"** cevabını veriyoruz. Siyasette istikrar eğiliminin hakim olacağını öngörüyoruz.

Kırılganlık Azalıyor

Gelelim ekonominin siyasi olaylara tepkisine. Örneğin 2001'de ekonomi **çok kırılgandı**. Şubat'ta Ecevit-Sezer kavgası kur çapasını bitirdi. Haziran'da Derviş-Öksöz gerginliği kur ve faizi gökyüzüne yolladı.

Arada ne kadar yol alındığının kanıtını Mart 2003'te tezkerenin reddi ve Irak'ta savaş çıkması sırasında gördük. Kur ve faizdeki hareket hem çok küçük hem de kısa süreli oldu. Yakın tarihin en büyük olayından ekonomi neredeyse etkilenmedi.

Eylül sonu itibariyle, bırakın 2001 yada 2002'yi, Mayıs 2003'e kıyasla bile daha ekonomi **çok daha sağlıklıdır**. Türkiye ekonomisi normalleşme yolunda devasa adımlar atmıştır. Normal ekonomilerde siyasi istikrarsızlık ekonomik çalkantıya dönüşmez. (28 Eylül 2003)

KIRILGANLIK SINAVI

Pazar günü muhtemel siyasi çalkantıların ekonomiye etkilerini irdeledik. İki şey söyledik. Bir: temel eğilimler uzun dönemde **siyasi istikrara** yönelişin süreceğini gösteriyor. İki: ekonominin siyasi şoklar karşısında **kırılganlığı azalmıştır**.

Bunları yazarken, söylediklerimizin çok kısa süre içinde **test edileceğini** biliyorduk. Örneğin DEHAP davası Yargıtay'da karar aşamasına gelmişti. Güvendiğimiz hukukçular yöneticilere verilen cezanın Yargıtay tarafından **onaylanacağına** kesin gözü ile bakıyorlardı.

Nitekim dün karar onaylandı. Şimdi Yüksek Seçim Kurulunun kararı bekleniyor. YSK'nın gerekli hazırlıkları yapacak zamanı vardı. Dolayısı ile kararını derhal açıklaması gerekiyor.

Yeni Seçim mi?

YSK nasıl karar verirse versin, Türkiye'nin önünde **ciddi bir siyasi sorun** vardır. Seçim sonuçları aradan 11 ay geçtikten sonra yargı tarafından yeniden değerlendirilmektedir. Örneğin Şubat 2001'de Cumhurbaşkanı Sezer'in hükümetle MGK'da tartışması ile mukayese kabul etmeyecek kadar daha ciddi bir siyasi şoktur.

En iyimser senaryodan yola çıkalım. YSK seçim sonuçlarının kesinleştiğine ve geri dönüşü olmadığına karar verir. Hukuken sorun biter. **Meclis aritmetiği** değişmez. Hükümet yerinde kalır.

Bu durumda bile siyasi gerginlik ve kutuplaşma ihtimali yüksektir. Meclis'in meşruiyeti ile ilgili tartışmalar yoğunlaşacaktır. Hükümet üstünde seçimleri yenileme baskısı artacaktır. **Bir erken seçim** gündeme gelir. Meclis aritmetiğini değiştiren bir karar halinde ise erken seçim ihtimali çok yüksektir.

Bu sürecin nasıl sonuçlanacağını bilmiyoruz. Türkiye'de siyasi kırılganlığın azaldığı hipotezi doğru ise, dalgalanma kısa sürecek ve siyaset tekrar normalleşecektir. Yani **siyasi istikrar** sürecektir.

Kur-faiz Kısır Döngüsü

Siyasi çalkantılar Türkiye ekonomisine **kur ve faizde artış** şeklinde yansır. Mekanizmayı artık iyi biliniyor. Siyasi belirsizlik halinde vatandaş daha güvenli olduğunu düşündüğü dövize yöneliyor. Döviz talebindeki artışı kuru yükseltiyor. TL'den çıkışı da faizleri tırmandırıyor.

Gerisi ekonominin ne ölçüde kırılgan olduğuna bağlıdır. Ekonominin temel göstergelerinden bozukluk varsa, kur ve faizdeki yükselme bir **kısır döngüye** dönüşüyor. Siyasi çalkantı ekonomik krizle sonuçlanıyor. Geçmişte hep böyle oldu.

Nitekim dün kur ve faizde bir yukarı hareket görüldü. Ekonomide yapısal bir dönüşüm olduğu hipotezi doğru ise, kur ve faiz hareketi kısa sürecek ve kur-faiz kısır döngüsü oluşmayacaktır. Yani siyasi sorunlar **ekonomiyi etkilemeyecektir**.

Türkiye'nin bu sınavı nasıl geçeceğini beraberce izleyeceğiz.

(30 Eylül 2003)

HUKUK VE SİYASET

Ekonomi üzerine yaptığım konuşmalarda tekrarladığım bir tema vardır. Türkiye **durduk yerde** siyasi kriz çıkarmakta özel bir beceriye sahiptir. Geçmişte örneği çoktur. Gelecekte de olacağına güvenebiliriz.

DEHAP olayı aslında bekleniyordu. O bakıma sürpriz denemez. Gene de, sıradışı bir boyutu olduğunu kabul etmek zorundayız. Seçim sonuçlarının bir yıl sonra tartışılır hale gelmesi **siyasi ve hukuki yapıda** ciddi zafiyetlere işaret etmektedir.

Kamuoyu YSK'nın vereceği karara odaklanmış durumda. Önemli olduğunu biliyorum ama teknik yanı çok ilgimi çekmiyor. Ülkeyi **buraya getiren sürecin** anlaşılmasını daha yararlı buluyorum.

DEHAP Bilmecesi

3 Kasım'da 2 milyon vatandaş DEHAP'a oy verdi. Son elli yılın en önemli siyasi geleneğini temsil eden DYP 3 milyon seçmenden oy aldı. DEHAP'ın toplumda küçümsenmeyecek bir **siyasi desteğe** sahip olduğu açıktır.

Bilmecesi burada başlıyor. Partinin yönetimi seçim öncesinde **sahte evrak** tanzim ediyor. Varolmadıkları sonradan mahkeme tarafından tescil edilen yerel örgütler kuruyor. Onlarla parti kongresini yapıyor.

İnsan meraklanıyor. **Neden bu yolu seçiyorlar?** 2 milyon oyluk seçmen desteği çok kolay parti örgütüne dönüşür. Seçimde 50 bin, 100 bin oy alan küçük partiler bunu yapıyor. DEHAP neden yapamıyor?

Çelişen Amaçlar

İlk soru şu: bir siyasi parti nasıl seçime katılabilir? Bu soru bütün demokrasiler için geçerlidir. Türkiye'nin sistemi karmaşıktır. Örneğin Meclis'te grubu olmayan partiler seçimden önce **ülke çapında** örgütlenmiş olmak zorundadır.

Neden ülke çapında örgütlenme? Yerel partilerin seçime girmemesi için. Yerel partiler neden mahzurludur? Güneydoğu bölgesinde bir **Kürt partisi** kurulabileceği için. Bu düzenleme Kürt partilerinin kurulması engellenebiliyor mu? Hayır ama işleri zorlaştırıyor.

Bu noktada diğer önlem devreye giriyor. Kanunlar bir partinin Kürt partisi şeklinde nitelenmesi halinde **kapatılmasını** gerektiriyor. Parti kapatılıyor. Başkaları aynı seçmene yönelen bir başka parti kuruyor. Sonra o parti kapatılıyor. Bir başka parti kuruluyor.

DEHAP bilmecesinin gerisinde kapatılan partiler yatıyor. 2 milyon seçmenin seçime girme hakkını kazanmış partisi **HADEP** kapatılıyor. Acilen yeni bir parti ile seçime girmek gerekiyor. Şekil şartlarına uyabilmek için sahte belge yoluna başvuruluyor.

Olay, siyasi partiler ve seçim kanunlarına demokrasinin ihtiyaçları dışında hedef ve amaçlar yüklenmesinden kaynaklanmaktadır. Hukuk sistemi, bir yanda demokratik mekanizmaları düzenlerken aynı anda **otoriter bir siyasi yapıyı** sürdürmeyi hedeflemektedir.

Çözüm, demokratik sürecin ihtiyaçları ile mevcut hukuk sistemine damgasını vuran **baskıcı siyaset anlayışı** arasındaki çelişkinin giderilmesidir. Yoksa bu tür sorunlar giderek daha sık ortaya çıkacaktır. (5 Ekim 2003)

KANUNLARIN RUHU

YSK kararını açıkladı. Yargıtay'ın DEHAP'ı mahkum etmesi 3 Kasım seçim sonuçlarını etkilemedi. Doğallıkla kamuoyunda bu konu bir süre daha tartışılacaktır. Ben de, Pazar günü çıkan yazımda sözünü ettiğim, hukuk sisteminin demokratik mekanizmaları düzenlemesine biraz daha ayrıntılı bakmak istiyorum.

Hukuk özünde Kristof Kolombun yumurtasına benzer. **Çok basit ama çok karmaşıktır**. Basit kısmı hukukun özü yada ruhudur. Kanun koyucu tarafından belirlenir. Karmaşıklığı şekle bağlı olmasıdır. Hukukçular tarafından tefsir edilir ve uygulanır.

Meşhur özdeyiş özellikle hukuk için geçerlidir. Hukuk, hukukçulara bırakılamayacak kadar önemli ve ciddi bir iştir.

Seçime Girme Hakkı

Seçim için **seçenler ve seçilmek isteyenler** gerekir. Şu yada bu şekilde kimlerin seçmen ve kimlerin ve nasıl aday olabileceği bir sisteme bağlanmadan seçim yapılamaz. Kargaşa çıkar. O nedenle seçmen ve aday olma hakkı her yerde kamu otoritesi tarafından belirlenir.

Seçmeni bir an unuttum. Adaylığa yoğunlaşalım. Kamu gücünü kullanacakların seçimle belirlenmesi benzer amaçlar güden vatandaşların bir araya gelerek **siyasi parti** şeklinde örgütlenmelerine yol açmıştır. Çünkü parti seçmenin adaylar arasında tercih yapmasını kolaylaştırır. Siyasi parti gücünü **seçimde aday çıkartabilmekten** alır.

Toplum olarak karşımızdaki sorun açıktır. Bir örgüte **ne zaman** parti diyeceğiz ve seçimlerde aday gösterme hakkını tanıyacağız? Ben partiyim diyen herkes seçime katılmalı mı? Yoksa partilerden seçmen nezdinde de mevcudiyetlerini gösteren kanıtlar isteyelim mi?

Sağduyu ikinci yolun seçilmesini gerektirir. Demokrasilerde siyasi partiler ancak bazı koşulları **tatmin ettikleri takdirde** seçimde aday gösterebilirler. Türkiye'de idari birimlerin (il, ilçe, belde) tanımlanmış çoğunluğunda örgütlenmiş olmak partinin toplumda varlık kanıtı kabul edilmiştir.

DEHAP'ın Durumu

Kanun koyucu **DEHAP'tan** idari birimlerin çoğunluğunda örgütlendiğini kanıtlanmasını istiyor? Neden? Çünkü parti daha önce bir seçime girmemiş. Toplum nezdinde siyaseten varolup olmadığı meçhul. Seçimleri fuzuli yere işgal etmesi ihtimali var.

Devam edelim. DEHAP seçim öncesi gerekli belgeleri getiriyor. Seçime girme hakkını alıyor. Belgelerin sahte olduğu seçim süreci işlemeye başladıktan sonra anlaşıldığı için DEHAP seçime giriyor. **2 milyon** seçmen partiye oy atıyor.

Aldığı oyun yüksekliği, DEHAP'ın seçime girme hakkına **fiilen sahip olduğu** anlamına geliyor. Kanunun ruhu böyle diyor. Çünkü seçim sonucu, kanun koyucunun örgütlenmeye getirdiği kısıtlamanın DEHAP için söz konusu

olmadığını kanıtıyor. Partinin oy pusulasında gereksiz kalabalık yaratmadığı ortaya çıkıyor.

Hukuk açısından belge sahtekarlığı suç mu? Kesinlikle suç ve cezalandırılması gerekiyor. Bu durum seçim takvimi işlemeyen saptanmış olsa parti seçime girebilir mi? Hayır giremez. Ama **seçime girdikten sonra** durum değişiyor. Seçime katılma hakkına sahip olduğunu aldığı oylarla kanıtlamış oluyor.

Şekil koşulları kanunun ruhu ile çelişince ne yapacağız? Ben vatandaş olarak **kanunların ruhuna** öncelik verilmesini doğru buluyorum. Bu nedenle YSK'nın kararını tasvip ediyorum. Şekil şartlarında eksiklik tezi ile seçim sonuçlarına müdahale kanunların ruhunu ve toplumun vicdanını zedelerdi diyorum. (9 Ekim 2003)

TÜRKİYE ŞAŞIRIYOR

Cuma günü konuşmacı olarak Londra'da bir toplantıya katıldım. Toplantı "Sermaye piyasaları ve Türkiye'ye yatırım" başlığını taşıyordu. **Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK)** tarafından düzenlenmişti.

Ekim 2001'de gene DEİK'le Londra'ya gelmiştik. Türkiye'de mali kriz tüm şiddeti ile hüküm sürüyordu. Dolar 1.650.000 TL'ye yükselmişti. Herkes inanılmaz karamsardı. Etraf moratorium, hiperenflasyon, vs. felaket senaryoları kaynıyordu.

Bu kez çok farklı bir toplantı oldu. Çünkü son iki yılda Türkiye karamsarları fena halde mahçup etti. Felaket senaryoları gerçekleşmedi. Tam tersine, ülke uçurumun kenarından hızla uzaklaştı. Geleceğe **umutla bakmaya** başladı.

Reform Hükümeti

Kamuyu temsilen Devlet Bakanı Ali Babacan, AKP Genel Başkan Yardımcısı Reha Denemeç, Merkez Bankası Başkanı Süreyya Serdengeçti, Sermaye Piyasası Kurulu Başkanı Doğan Cansızlar, Hazine Müsteşar Yardımcısı Cavit Dağdaş ve BDDK Başkan Yardımcısı Ercan Türkan konuştu.

Bilgi Üniversitesinden ben, Marmara Üniversitesinden Hurşit Güneş ve Koç Üniversitesinden Cevdet Akçay **akademik iktisatçıları** temsil ettik. Büyükelçi İlter Türkmen **dış politika** sorunlarını anlattı.

Yatırım bankalarından iki üst düzey yabancı konuşmacı vardı. CSFB'den başkan yardımcısı Douglas Paul ve MorganStanley'den gelişen piyasalar araştırma bölüm direktörü Ricardo Barbieri Hermitte konuştu.

Toplantıya katılmak için New York'tan gelen Douglas Paul hükümeti özellikle gerçekleştirdiği siyasi reformlar için kutladı. AB projesinin önemini vurguladı. Türkiye'nin uzun süredir **bir reform hükümeti** beklediğini, AKP iktidarı ile nihayet reform dalgasının başladığını söyledi.

Fırsat Penceresi

Barbieri de siyasi ve ekonomik reformların önemini tekrarladı. Uzun süredir Türkiye'yi yakından izliyormuş. Bu kadar olumlu bir tablo ile **ilk kez** karşılaştığını özellikle belirtti.

Enflasyon ve faiz düşüşü ve döviz kuru istikrarının ekonomide çok ciddi bir "**fazilet dairesini**" harekete geçirdiğini ifade etti. 2004 yılda Türkiye'nin önünde siyasi ve ekonomik açıdan büyük bir **fırsat penceresinin** açıldığını anlattı.

Yazımızı Barbieri'nin 2004 tahminleri ile bitirelim. Büyüme hızı hükümet hedefi yüzde 5'in üstüne çıkar. Yıl sonunda nominal faizler yüzde 20'ye hatta altına geriler. Ortalama tüketici enflasyonu yüzde 15'te, yıl sonu enflasyonu ise hedef yüzde 12'nin altında kalır. Dövizde fazla hareket olmaz.

Dedim ya, Londra'da herkesin ağzından **bal akıyordu**. (12 Ekim 2003)

DOMATES, BİBER, PATLICAN...

Nereden çıktı bu başlık diyeceksiniz. Taze sebze ve meyva fiyatları hakkında bir yazı yazmaya oturdum. Domatesin, patatesin, kavunun fiyatlarına bakarken aklıma **Barış Manço'nun** şarkısı geldi. Rahmetlinin orkestrasında müzisyenlik yapmışım. Fırsattan istifade kendisini anmak istedim.

Taze sebze ve meyvanın kültürümüzde yeri şarki sözü olacak kadar önemlidir. Küreselleşme öncesinde Avrupa'ya gidenler manav tezgahlarının fakirliğine çok şaşırırdı. Bugün bile Türkiye'deki sebze-meyvanın bolluğu ve lezzeti yabancıları çok etkiler.

Mutfaktaki önemi doğallıkla enflasyon hesaplarına da yansıyor. Enflasyonu ölçmek kullanılan tüketim sepeti tüketici davranışları araştırması ile saptanıyor. **Ortalama ailenin bütçesinde** sebze-meyvanın ciddi bir yer aldığını tahmin etmek çok zor değil.

Mal Bazında Enflasyon

Önce bu sebze-meyva fiyatları ile neden ilgilendiğimi açıklamak istiyorum. DİE her ay endekslerle birlikte başka bilgiler de yayınlıyor. Bunlardan biri o ay içinde fiyatı **en az ve en çok artan** mal ve hizmetlerin listesidir. Her malın son ay ve son oniki ayda fiyat değişimi gösterilir.

Ben bu listeye her ay bir göz atarım. Normal dışı eğilimleri anlamaya çalışırım. Eylül enflasyonu yayınlanınca gene öyle yaptım. Bir husus hemen dikkatimi çekti. Sebze-meyva fiyatlarında Eylül'de **büyük düşüşler** yaşanmıştı. Ona rağmen bunların yıllık fiyat artışı genel enflasyonun **çok üstünde** seyrediyordu.

Birkaç örnek vermekte yarar var. Eylül'de domatesin fiyatı yüzde 20.3 azalmış. Ama ona rağmen geçen Eylül'den **yüzde 91** daha yüksekmış. Karpuz'un fiyatı yüzde 9.7 düşmüş. Yıllık fiyat artışı yüzde 50.5 olmuş. Patates fiyatı yüzde 33.3 gerilemiş. Fakat yıllık artışı yüzde 70,1 olmuş. Halbuki yıllık TÜFE artışı sadece **yüzde 23'den** ibaret.

Aynı eğilim TEFE'de görülüyor. Eylül'de taze fasulye fiyatı yüzde 9.6 düşerken yıllık artış yüzde 48.2 olmuş. Kavun fiyatı yüzde 13.7 azalırken yıllık

yükseliş **yüzde 77.2** çıkıyor. Yaş üzüm fiyatı yüzde 35.3 gerilerken yıllık artış yüzde 49.1 tutuyor. Halbuki yıllık TEFE artışı sadece **yüzde 19.1'den** ibaret.

Bu sayılar bize ne söylüyor? Eylül 2002'den Ağustos 2003'e sebze-meyva fiyatlarında fevkalade yüksek artışlar olmuş. Fiyatlar Eylül'de ciddi şekilde düşmüş. Ona rağmen sebze-meyva fiyatlarındaki artış hala **genel enflasyonun çok üstünde** kalmış.

Gıda Enflasyonu

Aynı durumu alt-endeksler düzeyinde de izleyebiliyoruz. Sebze-meyva TÜFE'nin "**gıda**" kalemi içinde yer alıyor. Tüm diğer gıda ürünleri de bu kalemden gösteriliyor. Gıda ürünlerindeki enflasyonu özellikle düşük gelirli aileler için fevkalade önemli.

Ne olmuş? Eylül 2002'den Nisan 2003'e gıda kaleminde artış **yüzde 36** iken genel enflasyon **yüzde 21.2'de** kalmış. Geçen kış gıda maddesi fiyatlarında büyük bir artış yaşandığı anlaşılıyor. Eylül itibariyle durum biraz normalleşmiş. Yıllık gıda maddeleri enflasyonu **yüzde 29.4'e** gerilemiş. Genel enflasyon **yüzde 23'e** çıkmış. Ancak, hala **6.4 puan** fark var.

Son bir gözlem yapalım. 1994 yılını 100 alınca, Eylül sonu itibariyle gıda maddeleri fiyat endeksi 7.143, genel endeks ise 8.502 olmuş. Yani dokuz yılda gıda fiyatlarındaki artış genel enflasyonun **yüzde 12.5** altında kalmış.

Önümüzdeki dönem için enflasyon tahmini yaparken bu gibi ilginç özelliklerin hesaba katılması gerekiyor. (14 Ekim 2003)

DÜNYADA KİŞİ BAŞINA GELİR

Dünya Bankası her yıl Eylül sonunda **Dünya Kalkınma Raporunu** (World Development Report) yayınlıyor. Rapor bir konuda odaklanır. Bu yıl "Kamu Hizmetlerini Fakirlere Götürmek" konusu işleniyor. Son yıllarda banka ağırlığı ekonomik gelişmenin toplumsal boyutuna vermeye başladı.

Raporun çok önemli bir başka özelliği vardır. Sonuna tablolar eklenir. Bunlardan biri, bir önceki yıl için banka uzmanları tarafından hesaplanan **satın alma gücü paritesine göre kişi başına milli gelir** sayılarıdır.

Ankara'daki Dünya Bankası bürosuna tabloları fakslamalarını rica ettim. Nezaket gösterip raporu yolladılar. Önce tablolar bölümüne baktım. Gördüklerimi okuyucularımın paylaşmaya karar verdim.

Satın Alma Gücü Paritesi

Dünya Bankası 135 ülkenin verilerini yayınlıyor. Tabloyu makul bir boyutta tutmak için Türkiye dışında 10 ülke seçtim. Yunanistan ve Mısır **komşu kontenjanından** girdi. Almanya **AB'yi** temsil ediyor. Gerisi **nüfusu büyük ülkeler**. Türkiye'yi küçük ülkelerle karşılaştırmayı anlamlı bulmuyorum.

Uluslararası karşılaştırmalarda **satın alma gücü paritesi** (PPP – Purchasing Power Parity) çok yararlıdır. Birincisi kur dalgalanmalarının kişi

başına geliri etkilemesini önlüyor. İkinci hizmet sektörlerindeki büyük fiyat farklarının milli gelir muhasebesinde yarattığı çarpıklıkları düzeltiyor.

Ters bir örnekle açıklayalım. 2002 yılında **Japonya'nın** cari kurdan kişi başına geliri 33.350 dolar ile ABD'nin sadece yüzde 4 altındadır. Halbuki Japonya'da satın alma gücü paritesi ile kişi başına gelir 26.070 dolar, yani ABD'den **yüzde 26** daha düşük çıkmaktadır.

2002 doların çok güçlü olduğu bir yıldır. **Almanya'da** cari kurdan kişi başına gelirin satın alma gücü ile hesaplananın altında çıkmasının nedeni doların euroya karşı değer kazanmış olmasıdır.

Türkiye Nerede?

Maalesef Türkiye'de kamuoyu cari kurdan kişi başına geliri kullanmayı seviyor. Her fırsatta kişi başına gelirin **2.500 dolar** olduğu söyleniyor. Yanlıştır. Doğrusu satın alma gücü paritesi ile bulunan **6.120 dolardır**.

Yunanistan'da satın alma gücü paritesine göre kişi başına gelir **18.240 dolar** ile Türkiye'nin üç katına ulaşıyor. Cari kurdan kişi başına geliri Türkiye'nin altında olan Rusya'nın satın alma gücü paritesine göre kişi başına geliri Türkiye'den daha yüksek çıkıyor.

Türkiye'de satın alma gücü paritesi ile kişi başına gelir 2000 yılında **7.000 dolardı**. Demek ki Şubat krizi iki yılda kişi başına **yüzde 14** düzeyinde bir fakirleşmeye neden olmuş. Bu listede 2000'den 2002'ye satın alma gücü paritesine göre **kişi başına geliri düşen** başka ülke olmadığını özellikle belirtmek istiyorum. (16 Ekim 2003)

2002 yılı	Kişi Başına Gelir PPP dolar	ABD'nin %'si olarak gelir	Kişi Başına Gelir cari dolar	PPP / Cari %
ABD	35.060	100	35.060	100
Almanya	26.220	75	22.670	116
Japonya	26.070	74	33.550	78
Yunanistan	18.240	52	11.660	156
Meksika	8.540	24	5.910	145
Rusya	7.820	22	2.140	365
Türkiye	6.120	17	2.500	245
Çin	4.390	13	940	467
Mısır	3.710	11	1.470	252
Hindistan	2.570	7	480	535
Nijerya	780	2	290	269

DÖVİZ KURU BİLMECELERİ

Olumlu işaretler taşıyan bir hafta geçirdik. Hükümet IMF ile zorlanmadan anlaşmış. Bir değerlendirme kuruluşu Türkiye'nin notunu kriz önceki düzeyine yükseltti. Merkez Bankası gecelik borçlanma faizini üç puan daha indirdi. Hazine borçlanma faizleri yüzde 30'un altına indi.

İyi haberlerin birbirini izlediği bir haftada döviz kurunun nasıl seyretmesi beklenir? En azından yatay seyredeceği, hatta bir miktar düşeceği düşünülür. Halbuki tam tersi oldu. **TL değer kaybetti**.

Hafta başından itibaren dövizde yukarı doğru bir kıpırdanma görülüyordu. Dolar 1.400.000 TL'nin üstüne doğru bir hamle yapmıştı. Cuma günü ise **1.450.000 TL'den** kapandı.

Dalgalı Kur Dalgaları

Önce bir hususu belirtmek istiyoruz. Şubat krizinden sonra uygulanan döviz kuru rejiminin adı **dalgalı kurdur**. Adı üstünde; kur bazen aşağı bazen yukarı gidecek. Son iki buçuk yıldır aynen öyle oldu.

2001 sonbaharında, yani bundan tam **iki yıl önce** dolar 1.650.000 TL düzeyine tırmanmıştı. Hiç unutmuyorum. Genel kanı 2002 yılbaşından sonra doların 2.000.000 TL'yi aşacağı şeklinde idi.

Tam tersi oldu. 2002 ilkbaharı boyunca TL sürekli değer kazandı. Bir ara dolar **1.300.000 TL'ye** kadar düştü. İlk büyük dalgayı bu şekilde yaşadık. Derken Başbakan Ecevit'in hastalığı ve erken seçim gündeme geldi.

2002 sonbaharında, yani bundan bir yıl önce dolar tekrar 1.650.000 TL'yi gördü. Gene yılbaşında 2.000.000 TL ve üstü beklentileri seslendiriliyordu. Seçimlerden sonra dolar 1.500.000 TL'ye geriledi. İkinci büyük kur dalgası budur.

O günlerde Irak krizi devreye girdi. 2003 ilkbaharında dolar ilk kez **1.700.000 TL'yi** geçti. Sonra bugüne kadar süren büyük düşüşü başladı. Buna da üçüncü büyük dalga diyebiliriz.

Arz Fazlası Bitti mi?

Son düşüş döneminin ilginç bir başka yanı var. Mayıs'tan itibaren Merkez Bankası **döviz alım ihaleleri** ile piyadan yüklü miktarda döviz almaya başladı. Ama ihaleler kurdaki aşağı hareketi durdurmaya yetmedi.

Bunun üzerine Merkez Bankası birkaç kez günde milyar dolara varan müdahaleler yapmak zorunda kaldı. Yani dolardaki düşüş Merkez Bankasının **9 milyar doların** üstünde alımına rağmen gerçekleşti.

Soru ortadadır. Acaba son haftanın kur hareketi dövizde arz fazlası döneminin **bittiğine mi** işaret ediyor? Yoksa birbiri ile bağlantısı olmayan bir takım istisnai faktörlerin etkisi ile oluşan **geçici** bir durum mu?

Yerimiz kalmadı. Bu sorunun cevabını bir başka yazıda arayacağız. (19 Ekim 2003)

KARIŞIK HESAPLAR

Döviz kuru ekonomi gündeminin en tepesindeki yerini koruyor. Bir süre **kur aşağı** gidiyor. İhracatçılar hemen şikayete başlıyor. Dış açığın sürdürülemezliği seslendiriliyor. Bir sonraki döviz krizinin tarihi konuşuluyor.

Bir süre sonra **kur yukarı** gidiyor. Bu kez nereye kadar gidecek tartışması devreye giriyor. Enflasyon yükselecek beklentileri depreşiyor. Ekonomiyi genel bir tedirginlik kaplıyor. Döviz kuru daha bir dikkatle izlemeye alınıyor.

Velhasıl Türkiye diğer ekonomilere kıyasla döviz kuruna karşı çok daha duyarlı yapısını sürdürüyor. Geri planda ise onyıllar süren yüksek enflasyonun yarattığı **dolarizasyon olgusu** olduğu biliniyor.

Hans ve Parite

Geçenlerde HSBC'nin büyük müşterilerine Türkiye ekonomisi anlattım. Konuşma sonrasında soru-cevap bölümüne geçildi. Tahmin edileceği gibi, soruların neredeyse tümü **kurla ilgili tahminlerim** üstüne yoğunlaştı.

Ben de izleyicilere döviz kurunun bu kadar önemsenmesinin **çarpıklığını** açıklamaya çalıştım. Uzun süredir kullandığım bir örneği tekrarladım. Ne kadar etkili oldu bilmiyorum. Örneği okuyucularıyla da paylaşmak istiyorum.

Hans adlı bir Alman vatandaşı düşünelim. Hans'ın Almanya'da bir bankada **100.000 euro** mevduatı olsun. 17 Haziran 2003 günü euro/dolar paritesi 1.19 oluyor. Yani o gün Hans'ın mevduatı 119.000 dolar ediyor.

Aradan bir ay geçiyor. 18 Temmuz 2003 günü parite 1.12'ye geriliyor. Yani Hans'ın mevduatı 112.000 dolara düşüyor. Euro değer kaybedince Hans'ın tasarrufu dolar cinsinden bir ayda 7.000 dolar azalıyor.

Bu durumda Hans ne yapar? Tasarrufum bir ayda 7.000 dolar azaldı diye yas mı tutar? Yoksa, bana ne kardeşim, benim 100.000 eurom **hala 100.000 euro** mu der? Elbette ikincisi. Parite değişimi Hans'ın tasarrufunun reel değerini etkilemiyor. O nedenle Hans paritenin değiştiğinden büyük bir ihtilalle haberdar bile olmaz.

Ölçme Sorunları

Lafı nereye getirdiğimi sanırım anladınız. Ekonominin **iki dönem arasında** geliri ve serveti karşılaştırabilmek için bir ölçüye ihtiyacı vardır. Yüksek enflasyon TL'nin bu amaçla kullanılmasını imkansız hale getirdi. Vatandaş mecburen dövizle ölçmeye başladı.

Türkiye'den bir örnek verelim. Ahmet **1 milyar TL'sini** 1 Ocak 2003'de dokuz ay vadeli mevduata yatırsın. Faizi net yüzde 25 olsun. Ahmet'in 1 Ekim 2003'de bankada 1.25 milyar TL'si olacak. Aynı dönemde TÜFE enflasyon yüzde 13.8 olmuş. Demek ki Ahmet'in tasarrufu **reel olarak** yüzde 11 civarında artmış.

Bu hesapta döviz kuruna ihtiyaç olmadığı çok açıktır. Ahmet'in kurla ilgilenmesi için bir neden yoktur. Aldığı faizi dönem içindeki enflasyonla karşılaştırması yeterlidir. Faiz enflasyonun üstünde olduğu sürece reel olarak tasarrufuna bir gelir temin etmektedir.

Türkiye'deki kur duyarlılığının bir nedeni Ahmet'in tasarrufunu bu şekilde ölçmeye **alışık olmamasıdır**. Diğer nedeni ise Mehmet, Hasan, vs. vatandaşların çoğunluğunun tasarruflarını hala **dövizde** tutmasıdır.

Enflasyon düşükçe TL'nin dönemler arası gelir ve servet karşılaştırmalarında kullanılmasının artacağını söyleyebiliriz. Dolayısı ile kur hareketlerine karşı duyarlılık da azalacaktır. (21 Ekim 2003)

PAUL KRUGMAN

Zaman ne çabuk geçiyor! Bana dün gibi geliyor ama **Eczacıbaşı Menkul Değerler** (EMDAŞ) 20 yaşını doldurmuş. Yaşgünü için Princeton Üniversitesi öğretim üyesi ve New York Times köşe yazarı ünlü iktisatçı **Paul Krugman** Türkiye'ye konuk edildi.

Özel teşebbüsün **kültürel faaliyetlere** ayırdığı kaynakların artmasını sevinerek izliyoruz. Geçmişte Solow, Dornbusch, Kannemann gibi iktisatçıları, Taylor, Toffler, Fukuyama, Negreonte gibi düşünürleri bu şekilde yakından tanıma olanağına kavuştuk.

Krugman İstanbul'da **bir gün** kaldı. Ama çok çalıştı. Öğle yemeğini küçük bir köşe yazarı topluluğu ile yedi. Öğleden sonra televizyon kanallarına mülakat verdi. Gece kalabalık bir davetli topluluğu önünde konuştu.

İktisat Kariyerleri

İktisat aslında çok zor bir alan. Profesyonel iktisatçı olmak için lisans ve yüksek-lisans eğitimi yetmiyor. Mutlaka doktora hatta doktora sonrası çalışma yapmak gerekiyor. O nedenle meslekte **akademik iktisatçıların** açık bir hakimiyeti görülüyor.

İktisadın **doğum yeri** Büyük Britanyadır. Adam Smith İskoçtu. 19.uncu yüzyıla ve 20.inci yüzyılın ilk yarısına damgalarını vuran Rikardo, Mill, Marshall, Keynes, Hicks, vs. büyük iktisatçılar İngilizdi.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında **iktisadın anavatanı** ABD'ye kaydı. 50 yıldır mesleğin öncüleri ve yıldızları büyük ölçüde Amerikalı akademik iktisatçılar arasında çıkıyor. Sorunsalı da onlar belirliyor.

ABD'de bir akademik iktisatçı için üç farklı kariyerin söz konusu olabildiğini görüyoruz. Bir kesim, faaliyetlerini **akademik araştırma ve hocalıkla** sınırılıyor. Ancak diğer profesyonellerin anlayabileceği makaleler yayınlıyor. Yeni teoriler üretiyor. Genellikle ders kitabı da yazıyor.

İkinci grupta, akademik kariyerin bir aşamasında **iktisat politikası sorumluluğu** almayı tercih edenler yer alıyor. Makroiktisatçılar arasında daha çok raslanıyor. Destekledikleri parti iktidara gelince idarede çeşitli görevler üsleniyorlar.

Üçüncü kesimde ise mesleklerini **medyatik şekilde** devam ettirenler var. İktisadi sorunlar hakkında geniş okuyucu kütlesine hitap eden kitaplar yazıyorlar. Köşe yazarı ve televizyon yorumcusu oluyorlar. Krugman bu yolu seçen ünlü bir iktisatçı.

Hayvanı Açlıktan Öldürmek

Krugman ABD için **karamsar bir tablo** çiziyor. Bütçe ve kamu borcu sorunlarının ağırlaşacağını, doların değer kaybedeceğini, büyümenin durabileceğini söylüyor. Nedenini Bush yönetiminin kamu yönetimine yaklaşımında buluyor.

Bush sürekli vergileri indiriyor. Bunu zenginlerin karlı çıkacağı şekilde yapıyor. Kongre ise harcamaları aynı tempoda kısamıyor. Dolayısı ile bütçe açığı ekonomiyi tehlikeye atacak şekilde büyüyor.

Krugman, sağcı-cumhuriyetçi kanadın **sosyal devleti yıkmayı** amaçladığını iddia ediyor. Mantık basit. Vergiler inince bir daha yükseltilemez. Önce bütçe açığı oluşur. Ama sonunda sosyal harcamalar kesilir. "Hayvanı açlıktan öldürmek" dedikleri işte bu. (26 Ekim 2003)

AMERİKADA SİYASİ KUTUPLAŞMA

Paul Krugman'ın söylediklerini değerlendirmeye devam ediyoruz. ABD için çizdiği **karamsar tabloyu** geçen yazımda şöyle özetlemiştim: "Bütçe ve kamu borcu sorunlarının ağırlaşacağını, doların değer kaybedeceğini, büyümenin durabileceğini söylüyor".

Konuşmanın karamsarlık dozu dinleyicilerin önemli bölümünü şaşırttı. Bunu gazetelerdeki haber ve yorumlarda görebiliyoruz. Aslında **iktisatçının analizi** sık sık kamuoyundaki yaygın görüşlerle çelişir. Türkiye'de böyle durumlara raslıyoruz.

Kamuoyu ABD'ye bakınca ne görüyor? İnanılmaz bir askeri, siyasi ve ekonomik güç temerküzü. Dünyanın ve belki tarihin **tek rakipsiz süper gücü**. Sovyetler Birliğini siyasi olarak çökertmiş. AB ve Japonya'yı ekonomik olarak dize getirmiş.

Sonra Krugman geliyor. Herkesin gıpta ile baktığı ABD ekonomisini yerden yere vuruyor. ABD'ye neredeyse **dünyanın hasta adamı** muamelesi yapıyor. Bu hikayenin çok kötü biteceğini öngörüyor.

ABD'de Siyaset

Krugman'ı anlamak için Amerikan siyasetindeki gelişmelere bakmak gerekiyor. Maalesef Türkiye'de ABD **monolitik** bir siyasi-ekonomik-askeri bütün şeklinde algılanır. ABD'nin hem karşıtları hem yandaşları iyi kurgulanmış ve tıkr tıkr işleyen bir yapı tahayyül ederler.

Gerçek çok farklıdır. Tüm diğer demokrasiler gibi, ABD de kendi içinde siyaseten birbirine **zıt görüşlere** sahip kamplara bölünmüştür. Üstelik bu bölünme yeni bir siyasi olgu değildir. Hep vardır. Hep olacaktır.

ABD siyaseti iki büyük partide örgütlenmiştir: Cumhuriyetçi Parti ve Demokrat Parti. Genel hatları ile ilki kendine **muhafazakar diyen sağ**, ikincisi kendisine **ilerici diyen** solu temsil eder. Bu noktada ABD'de ilericilere "liberal" dendiğini de belirtelim.

Büyük Buhranda (1932'de) Başkan Roosevelt demokratlara uzun sürecek bir iktidarın yolunu açtı. Daha sonraki elli yılda birbiri ardına gelen ilerici yönetimler bugünkü Amerikan **refah devletini** inşa etti.

Ancak, muhafazakarlar refah devletini hiç bir zaman içlerine sindirmediler. Petrol fiyatlarındaki artış ve İran devriminin yarattığı çalkantı karşısında demokratlar yalpaladı. 1980'de Reagan'la yeni bir **muhafazakar dalga** başladı.

Büyük Bölünme

Demokrat Başkan Clinton ilericileri umutlandırdı. Ne var ki, Clinton partisinin eski pozisyonlarına sahip çıkmadı. Özellikle **maliye ve para politikalarında** muhafazakarlarla uzlaştı. Ona rağmen demokratlar bir yeni muhafazakar olan Bush'un başkan seçilmesini engelleyemediler.

Şu anda ABD bana bizdeki **laik-islamcı karşıtlığını** anımsatan bir kutuplaşma yaşıyor. İki taraf da birbirine tahammül edemiyor. Birbirine "şeytan", "faşist", vs. ağır hakaretler ediyor. Her geçen gün kamplaşma daha da sertleşiyor.

Paul Krugman bu bölünmenin ilerici kanadında yer alıyor. Karamsarlığının geri planında iktisat politikalarını aşan bir boyut var. Yükselen muhafazakarlık karşısında **ilerici kesimin çaresizliğini** yansıtıyor. Siyaset ABD'de bile iktisatçının analizine damgasını vurabiliyor. (28 Ekim 2003)

ABD'DE MALİYE POLİTİKASI

Eczacıbaşı Menkul Değerlerin davetlisi olarak Türkiye'ye gelen ünlü iktisatçı **Paul Krugman**'ın konuşması iyi bir bahane oldu. Türkiye'de ekonomi denince akla gelen enflasyon-kur-faiz söyleminden sıkılmaya başlamıştım. Krugman başka konulara girme fırsatını verdi.

Krugman ABD ekonomisi için **çok karamsar** konuştu. Özetle, bütçe ve kamu borcu sorunlarının ağırlaşacağını, doların değer kaybedeceğini, büyümenin durabileceğini söyledi. Bu söylemi dinleyicilerin yadırgadığını gördüm.

Geçen yazımda Krugman'ı karamsarlığını açıklayabilecek etkenlerden birini ele aldım. Son yirmi yıldır Amerikan siyasetinde ciddi **kutuplaşma eğilimleri** ortaya çıkmıştı. Başkan Bush'la siyasi kutuplaşma daha da sertleşti.

Şüphesiz, muhafazakar-ilerici gerginliğinde **kültür boyutu** önemli yer tutuyor. Kürtaj, idam cezası, homoseksüel hakları gibi konular kültürel fay hatlarına tekabül ediyor. Ancak, çatışmada **ekonomi politikalarının** da küçümsenmeyecek payı var.

İktisat Politikasının Önemi

Türkiye'de genel kanı ekonomik sorunların kişi başına gelirin düşüklüğünden ve teknolojinin geriliğinden kaynaklandığı şeklindedir. Dolayısı ile **zengin ülkelerde** ciddi ekonomik sorunlar olmadığı düşünülür.

Gerçek çok farklıdır. Gelir ve teknoloji düzeyi ne olursa olsun, ekonomik performans uygulanan **iktisat politikalarına** bağlıdır. Yanlış politikalar kişi başına geliri en yüksek ve teknolojinin önderi ülkeleri bile kısa sürede büyük sıkıntılara sokabilir. Son dönemde Japonya'nın ve AB ülkelerinin yaşadıkları buna kanıttır.

Japonya **bankacılık sisteminde** gerekli reformları yapmaya yanaşmadı. Bedeli ağır oldu. Japon ekonomisi onyıldır büyümüyor. Almanya, Fransa ve

İtalya ise özellikle **emek piyasalarını** küreselleşme koşullarına uydurmayı kabul etmediler. Büyüme durdu.

Bu iki alanda ABD rahattır. 1980'lerin sonunda bankacılık kesiminin bir bölümünde beliren sorun devletin **hızlı müdahalesi** ile çözümlendi. Amerikan emek piyasaları ise **geçmişten gelen esnekliğini** hala koruyor.

Bütçe Açığı Açmaz

Bugün ABD ekonomisinin temel sorunu **bütçe açıklarıdır**. Halbuki 2000 yılındaki başkanlık seçiminde Amerika bütçe fazlasının ne yapılacağını tartışıyordu. Üç yılda yaşanan bozulma şaşırtıcıdır. 200 milyar dolar fazla 300 milyar dolar açığa dönüşmüştür. Üstelik giderek artacağı hesaplanmaktadır.

Neden açık oluştu? Çünkü muhafazakarlar devlet karşıtı ideolojileri ve temsil ettikleri nisbeten yüksek gelirli kesimlerin çıkarları gereği **vergileri indirdiler**. Ama sosyal ve askeri harcamaları kısımadılar. Sonuç dev bütçe açığıdır.

Maliye politikası her yerde ve daima siyasetin özüdür. Yanlış politikaların gerisinde **siyasi kilitleme ve kutuplaşmaları** buluruz. ABD'nin bütçe sorunlarının dünya ekonomisine yansımaları bir sonraki yazıda ele alacağım. (30 Ekim 2003)

ABD'DE DIŞ AÇIK

Ünlü Amerikalı iktisatçı **Paul Krugman'ın** İstanbul'ta yaptığı konuşma Türkiye ekonomisinin bilinen temalarının dışına çıkma fırsatını verdi. Zaten Türkiye ekonomisi de bizim beklentilerimiz doğrultusunda seyrini sürdürüyor.

Krugman'ın dinleyicileri şaşırtan **karamsarlığından** yola çıktık. Amerikan siyasetinde giderek derinleşen **muhafazakar-ilerici kutuplaşmasına** dikkat çektik. Son üç yılda ortaya çıkan büyük **bütçe açığını** değerlendirdik.

Gevşek maliye politikası ille bir sorun değildir. Borsalardaki balon sönünce 2001'de ABD ekonomisi bir resesyona girmişti. **Gevşek maliye ve para politikaları** resesyon ve işsizlikle mücadele etmenin olağan yöntemleri kabul edilebilir.

Örneğin **Japonya'da** bütçe açığı ABD'nin iki katı ve faizler sıfır civarında dolaşıyor. Ama kimse Japonya'da gevşek maliye ve para politikasının sorunları ağırlaştığını düşünmüyor.

Yarım Trilyon Dolar

Krugman'ı karamsarlığı iten olgu, ABD'de **dış açığın** ulaştığı boyuttur. Ağustos sonu itibarıyla oniki aylık dış ticaret açığı 540 milyar dolar, cari işlemler dengesi açığı ise 530 milyar dolardır.

ABD artık trilyon dolarla konuşuyor. Milli geliri 10 trilyon doları aştı. Federal hükümetin bütçesi 2 trilyon dolar düzeyinde bağlanıyor. Dolayısı ile ABD dış açık verince **yarım trilyon dolar** veriyor.

Ancak, yarım trilyon dolar sadece mutlak büyüklük olarak devasa değildir. Milli gelire bölününce yüzde 5 gibi yüksek bir oran bulunmaktadır. Yani dış açık hem mutlak hem de nisbi anlamda büyüktür.

Gözümüzde daha iyi canlandırmak için Türkiye sayılarını hatırlayalım. 2003 yılı milli geliri 250 milyar dolar tahmin ediliyor. Yüzde 5'i **12.5 milyar dolar** eder. Bunun yarısı kadar cari işlemler açığının bile Türkiye'de tehlike işareti sayılmaktadır.

Bu durum son yıla özgü değil. ABD ekonomisi yıllardır onyıldır giderek büyüyen dış açıklar veriyor. Örneğin son beş yılın dış açık toplamı **2 trilyon doları** aşılıyor. Böyle giderse önümüzdeki beş yılda buna **3 trilyon dolar** daha eklenecek.

Bütçe ve Dış Açık

Bir hususu hemen belirtelim. Genelde dış açıkla bütçe açığı arasında bir nedensellik olduğu düşünülür. Bu doğru değildir. Dış açık ülke içinde **tasarruf-yatırım dengesini** yansıtır. Bütçe fazlası ile dış açık, bütçe açığı ile dış fazla mümkündür.

Örneğin 2000 yılında ABD bütçesi 200 milyar dolar fazla verirken dış dengede **420 milyar dolar açık** vardı. Keza, 2003'de Japonya'da milli gelirin yüzde 8'ine yakın bütçe açığına karşılık dış dengede **120 milyar dolar fazla** görülüyor.

Gene de, büyük bütçe ve cari işlemler dengesi açıklarının aynı anda mevcudiyeti iktisat politikası açısından ilginçtir. Bugün yerim kalmadı. Amerikan iktisat politikasının **dünya ekonomisine etkileri** bir sonraki yazıya bırakıyorum. (2 Kasım 2003)

DOLAR VE PARİTE

Ünlü Amerikalı iktisatçı **Paul Krugman'ın** İstanbul'u ziyareti üstüne başlattığımız yazı dizisine devam ediyoruz. Pehlivan tefrikasına dönüştürdüğümü düşünebilirsiniz. Dünya ekonomisinin hala ABD'ye çok bağımlı olduğunu özellikle hatırlatırım.

Şu ana kadar ne gördük? Bir: Krugman çok **karamsar**. İki: geri planda muhafazakarlarla ilericiler arasındaki siyasi **kutuplaşma** var. Üç: bu kavga bütçe **disiplinini** bozuyor. Dört: aynı anda ekonomi büyük **dış açık** veriyor.

Böylece ABD iç politikası ile dünya ekonomisinin kesiştiği yere, yani doların **diğer paralar karşısındaki değerine** geliyoruz. Doların değeri denince Türkiye'de akla hemen euro geliyor. Parite sözcüğü ile tüm diğer paraları da kastediyoruz.

Dolar Tepetaklak Aşağı

Krugman'ın yazdığı karamsar senaryonun özünde bir gün diğer ülkelerin ABD dış açıklarını finanse etmeyi reddetmesi yatıyor. Bugünkü durumun bir yada birkaç yıl daha gidebileceğini ama **eninde sonunda** sona ereceğini söylüyor.

Sermaye girişi yavaşlayınca dolar hızla **değer kaybetmeye** başlıyor. Değer kaybı ihracatı arttırıp ithalatı kısacağı için üretim açısından olumlu duruyor. Öte yandan maliyetler üstünden enflasyonu tırmandırıyor. Merkez Bankası mecburen faizleri yükselterek para politikasını sıkıyor. ABD ekonomisi **resesyona** giriyor.

Benzer bir fasit daireyi Türkiye **1998-99'da** yaşamıştı. Resesyon ve faiz artışı beraberce bütçe açığını büyütüyor. Bu da dolara güveni azaltıp dolardan kaçıışı teşvik ediyor. Tekrar değer kaybı, tekrar faiz yükselmesi, ekonomi **tehlikeli sulara** doğru yol alıyor.

Dolar euroya karşı nereye kadar düşer? Bu soruya her iktisatçı başka cevap veriyor. Fiili sayının özellikle **Çin'in** tavrına bağlı olduğu vurgulanıyor. Örneğin Krugman makul euro/dolar paritesi için **1.40** diyor. Kısa süreler için bu düzeyin de üstüne çıkabileceğini ekliyor.

Dünyanın Açmazı

Doların değer kaybına geri kalan dünya açısından bakalım. Bir yandan ABD'nin rekabet gücü artıyor. Aynı anda resesyon ABD'nin ithalat talebini kısıyor. İki etkinin toplamı ABD'ye ihracat yapan ülkelerin aniden **büyük bir talep kaybı** ile karşı karşıya gelmeleridir.

Bence gelinen nokta çok ilginçtir. Cari denge fazlası veren ülkeler elde ettikleri kaynakları ABD'ye yatırdıkları yatırdıkları sürece sistem çalışacaktır. Vazgeçtikleri anda bundan **en büyük zararı** kendileri göreceklerdir.

Görüldüğü gibi aşırı değerli doların büyük dış açıklara neden olması ABD'den çok **dış fazla veren ülkelerin** sorunu haline dönüşmektedir. Dolayısı ile doların bugünkü değerini zannedilenden çok daha uzun süre koruması ihtimali yüksektir. (4 Kasım 2003)

DIŞ AÇIK HESAPLARI

Ödemeler dengesi Ağustos verileri Merkez Bankası tarafından yayımlandı. Bu yıl **cari işlemler dengesini** yakından izliyoruz. Çünkü diğer tahminlerle benim hesaplarım arasında büyük bir fark var.

Kamuoyu yılbaşından itibaren cari dengede büyük bir açık bekliyordu. Yazın TL değer kazanınca beklenti güçlendi. Dış açık tahminleri **7 ila 10 milyar dolar** arasına yerleşti. Resmi tahmin bile 7 milyar dolara yükseltildi.

Ben aynı kanıda değildim. Cari işlemler açığının **4 milyar doların altında** kalacağını iddia ettim. Temmuz yada Ağustos ayından itibaren yılın ilk aylarında görülen trendin değişeceğini savundum.

Hangi mantıkla? Bence Şubat krizi sonrasında yaşanan yoğun **sermaye kaçağı** cari dengeyi olumsuz etkilemişti. Güvenin tesisi ile birlikte görünmeyen gelirlerin tekrar yükselmesi kaçınılmazdı. Ağustos bilançosu bu hipotezi desteklemektedir.

Net Borçlanma İhtiyacı

Ödemeler bilançosunun özeti aşağıdaki tabloda yer alıyor. Sayılar aracılığı ile **döviz arz-talebini** daha iyi görebiliriz. İlk üç sütunda Ocak-Ağustos arası sekiz aylık, son üç sütunda ise Eylül-Ağustos arası oniki aylık veriler yer alıyor.

İlk sırada cari işlemler dengesi, ikinci sırada net hata noksan kalemi, üçüncü sırada doğrudan yabancı sermaye yatırımları var. **Üçünün toplamı** Türkiye'nin kelimenin tam anlamı ile dış açığıdır.

Başka türlü söylersek, dış borç ve rezerv hareketleri dışındaki **döviz arz-talebinin** net değeri üçüncü satırdadır. Eksi değer dış açık demektir. Ya borçlanarak yada rezervlerden karşılanması gerekir.

Ne görüyoruz? Ocak-Ağustos 2003 döneminde net borçlanma ihtiyacı sadece **1.6 milyar dolardır**. Üstelik geçen yılın 100 milyon dolar altındadır. Eylül 2002-Ağustos 2003 döneminde bu sayı **1.3 milyar dolardır**. 2002'de 0.8 milyar dolar fazla olduğu için çen yılın 2 milyar dolar üstündedir.

Sayılar çok açıktır. Ağustos itibariyle dış açıkta tehlikeli bir gidişten söz etmek olanaksızdır. Tam tersine, önümüzdeki aylarda görünmeyen gelirlerin artışı ile net borçlanma ihtiyacının daha da düşmesi, hatta belki **artıya geçmesi** ihtimali yüksektir.

Net Hata Noksan

Ayrıntıya inince, dış dengeyi sağlayan unsurun **net hata noksan kalemi** olduğu derhal anlaşılıyor. Ocak-Ağustos döneminde geçen yıla kıyasla cari dengede 3.1 milyar dolar, yabancı sermaye girişinde 0.6 milyar dolar, toplam 3.7 milyar dolar döviz kaybı vardır. Ama net hata noksandan gelen **3,8 milyar dolar** ek döviz sonucu artıya çevirmiştir.

Aynı şekilde, oniki aylık dönemde geçen yıla kıyasla cari dengede 5.6 milyar dolar, yabancı sermaye girişinde 1.2 milyar dolar, toplam 6.7 milyar dolar döviz kaybı vardır. Fakat net hata noksandan gelen **4.7 milyar dolar** ek döviz dış açıktaki büyümeyi 2 milyar dolarla sınırlamıştır. (10 Kasım 2003)

milyar dolar	Ocak- Ağustos dönemi (8 ay)			Eylül- Ağustos dönemi (12 ay)		
	2002	2003	Değişim	2002	2003	Değişim
Cari işlemler dengesi (1)	-0,9	-4,1	-3,1	0,6	-4,9	-5,6
Net hata noksan (2)	-1,4	2,4	3,8	-1,4	3,3	4,7
Yabancı sermaye yatırımı (3)	0,6	0,1	-0,6	1,5	0,3	-1,2
Net borçlanma ihtiyacı -(1+2+3)	-1,7	-1,6	0,1	0,8	-1,3	-2,0
Fiili net borçlanma	6,9	4,1	-2,9	4,9	4,6	-0,3
Rezerv değişimi (- artışı)	-5,2	-2,4	2,8	-5,7	-3,4	2,3

TEK HANELİ ENFLASYON

İki aydır enflasyon verilerini değerlendirmedik. Yaz aylarında enflasyon yerini deflasyona bırakmıştı. Karamsarlar enflasyondaki düşüşün **yapay**

nedenlerden kaynaklandığını söylüyordu. Sonbaharda tekrar tırmanacağını iddia ediyordu.

Farklı düşünüyorduk. Bütün göstergeler enflasyondaki gerilemenin **kalcılığına** işaret ediyordu. Yıl sonunda hem TÜFE hem de TEFE'nin hedefin bariz şekilde altına ineceğini savunduk.

Pazartesi günü DİE tarafından yayınlanan Ekim ayı enflasyon verileri yazbaşında koyduğumuz teşhisi doğruladı. En karamsar senaryoları yazanları bile enflasyonda gerçekten **güçlü bir düşüş eğilimi** olduğunu kabul etmek zorunda bıraktı.

Hepsi Düşüyor

Bu yıl Ekim ayında TÜFE **yüzde 1.4**, TEFE ve Özel İmalat Sanayi (ÖİS) endeksi ise **yüzde 0.6** yükseldi. Böylece yıllık enflasyon, gene aynı sıra ile, yüzde 20.8, yüzde 16.1 ve yüzde 14.4'e geriledi.

Önce 2002 Ekim ayı ile karşılaştıralım. Geçen Ekim'de TÜFE, TEFE ve ÖİS aylık yüzde 3.3, yüzde 3.1 ve yüzde 1.8 ve yıllık yüzde 33.4, yüzde 36.1 ve yüzde 31.1 olmuştu. Özellikle **TEFE ve ÖİS'de** çok büyük bir düşüş yaşandığı çok açıktır.

Enflasyonu mevsimlik etkiden arındırarak izlediğimiz biliniyor. Mevsimlik düzeltme için Census X-12 yöntemini kullanıyoruz. Mevsimlik etki düzeltilmiş Ekim enflasyonu, aynı sıra ile, **yüzde 0.2, yüzde - 0.4 ve yüzde - 0.2** çıkıyor.

Bu sayılar çok anlamlıdır. Mevsimlik etkenler hariç tutulunca, TÜFE'nin yıllık tempoda **yüzde 3'ün** altına indiği, TEFE ve ÖİS'de ise **deflasyonun** hala sürdüğü anlaşılıyor.

Bir başka yöntem, mevsimlik etkiden arındırılmış son üç ay enflasyonun içerdiği yıllık enflasyon temposuna bakmaktır. Bu ölçü de aynı eğilimi saptıyor. Aynı sıra ile, yıllık enflasyon **yüzde 6.7, yüzde 0.5 ve yüzde 2.6** bulunuyor.

Manzara tereddüte yer vermez şekilde nettir. **Enflasyon can çekişmektedir.** 2003 sonhabarında bütün enflasyon göstergeleri ve ölçüleri enflasyondaki ataletin kırıldığına işaret etmektedir. Herkese duyurulur.

2004 Sürprizleri

Kasım 2002-Nisan 2003 arasındaki altı aylık dönemde enflasyon çok yüksek seyretmişti. Nedeni 3 Kasım seçimleri, AKP iktidarı ve Irak savaşının yarattığı belirsizlikler ve sorunlardı.

Ne kadar yüksek? Altı ayın ortalama enflasyonu TÜFE, TEFE ve ÖİS için sırası ile yüzde 2.4, yüzde 3.0 ve yüzde 1.8 olmuştu. Bugünkü trendler ise önümüzdeki altı ayda ortalama enflasyonun geçen yılın **yarısı ve altında** seyredeceğini söylüyor.

Sayıları yerleştiren çok ilginç sonuçlar elde ediyoruz. Sıkı durun. 2004'ün ilk aylarından itibaren yıllık TEFE ve ÖİS artışları **tek haneye** gerileyecektir. TÜFE'nin de yazbaşında tek haneye gerilemesi ihtimali yüksektir.

Evet, doğru okudunuz. 2004'de yıllık enflasyonun **tek haneye** indiğini göreceğiz. Enflasyonun tek hanede 34 yıl önce (1970'de) kaldığını hatırlatalım. (11 Kasım 2003)

GELİR DAĞILIMI: GENEL GÖZLEMLER

DİE tarafından yayınlanan gelir dağılımı verileri bu hafta kamuoyunun ilgisini çekti. Maalesef Türkiye'de doğrudan gelir dağılımını ölçmeyi amaçlayan çalışma yapılmaz. Gelir dağılımı başka bir araştırmanın **yan ürünü** olarak hesaplanır.

Söz konusu araştırma TÜFE'ye yöneliktir. Tüketici fiyat artışlarının ölçülmesi için **ortalama tüketim sepetini** saptamak gerekir. Çünkü zaman içinde, gelirin artması ve mal-hizmet nisbi fiyatlarının değişmesi sonucu tüketim kalıpları değişir.

TÜFE'de kullanılan sepet eskিয়েince, DİE kapsamlı bir **"Hanehalkı Bütçe Anketi"** yapar. Bu ankete katılanların harcamaları kadar gelirleri de izlenir. Böylece gelir dağılımı verileri de elde edilir.

TÜFE için bundan önce 1987 ve 1994'de hanehalkı bütçe anketi gerçekleştirilmişti. **2002'de** anket yenilendi. Bu anketten bulunan ortalama tüketim sepeti kullanılarak 2004'den itibaren 2003'ü baz yıl alan yeni bir TÜFE serisi başlayacak. Ayrıca DİE'nin bundan sonra her yıl bu anketi yenileyeceğini de memnuniyetle öğreniyoruz.

Anketin Özellikleri

Tahmin edileceği gibi, bir ülkedeki tüketicilerin bir yıl içinde hangi mal ve hizmetleri kaç ve nereden satın aldığını saptamak kolay bir iş değildir. İdeali **tüm vatandaşları** tüm harcamalarını izlemek olurdu. Ancak pratikte bu çok zordur. Ayrıca çok pahalıdır.

Bu durumda **"anket"** adı verilen bir yöntem uygulanır. Türkiye nüfusunu temsil ettiği düşünülen sınırlı sayıdaki tüketici izlenir. İzlenecek hanelerin seçilmesine **"örnekleme"** denir. İstatistik içinde başlı başına bir uzmanlık alanıdır.

DİE'nin açıklamasında örnekleme ilkeleri de anlatılıyor (www.die.gov.tr). Ocak-Aralık 2002 arasında her ay **800 hane** seçiliyor. Her hane o ay boyunca elde ettiği gelir ve yaptığı fiili harcamaları kaydediyor. Yıl toplamında **9.600 hane** izlenmiş oluyor.

70 milyon nüfusa sahip bir ülkede bu sayı size yetersiz gibi gelebilir. 35 milyon seçmenin oy kullandığı bir seçimde sonucun **1.000** hatta daha az kişi ile yapılan bir anket aracılığı ile doğru saptanabildiğini hatırlatalım.

Anket birimine **"hane"** denir. İktisatta çok kullanılan bir kavramdır. **Aynı mekanda** ikamet eden bir yada birden fazla insan hane oluşturur. Anne, baba ve çocuklardan oluşan bir aile doğallıkla bir hanedir. Ama tek başına oturan bir emekli yada çocuğu ile oturan dul bir anne de hane kabul edilir.

Hassas Konudur

Bir piyasa ekonomisinde üretilen **toplumsal gelirin**, o toplumu oluşturan bireyler ve farklı gelir kategorileri arasında dağılımı daima ve her yerde çok hassas bir konudur. Ortaya çıkışından itibaren iktisat teorisinin temel uğraş alanı

olmuştur. Klasik, neoklasik, marksist, keynesyen, vs. her iktisat okulu farklı bir **gelir dağılımı teorisine** tekabül eder.

Gelir dağılımının “ölçme” tarafı da sorunludur. Fiilen varolan bir ekonomide gelir dağılımını ölçmekte kullanılabilecek yöntemler ciddi teorik tartışmalara neden olmuştur. Her ölçü için ciddi eleştiriler getirmek mümkündür.

Ekodiyalog ortağım Deniz Gökçe'nin doktorası gelir dağılımının ölçülmesi üzerinedir. Dolayısı ile gelir dağılımı konularının “**Deniz'in çöplüğü**” olduğunu kabul etmem gerekir. Gene de başka yazılarda ben de görüşlerimi söylemeden edemeyeceğim. (13 Kasım 2003)

GELİR DAĞILIMI DÜZELDİ Mİ?

Türkiye'de gelir dağılımı Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından hesaplanıyor. “**Hanehalki Bütçe Anketi**” kullanılıyor. Esas amaç tüketici fiyat endeksinin gerektirdiği ağırlıkları bulmak. Gelir dağılımı bir yan ürün olarak çıkıyor.

Son anket 2002 yılında yapıldı. Anket birimine “**hane**” deniyor. Hane ikamet mekanı ile tanımlanıyor. Bekar, dul, tek başına oturan yaşlı, vs. de hane sayılıyor. Ankete her ay 800 farklı hane yani toplam 9.600 hane katıldı.

DİE toplam hane sayısını 16.4 milyon, toplam nüfusu 68.4 milyon olarak hesaplıyor. Buna göre ortalama hane büyüklüğü **4.18 kişi** oluyor. Hane büyüklüğü 1994'de 4.44 kişi idi. Demek ki Türkiye'de haneler küçülüyor.

Gini Katsayısı

Gelir dağılımında eşitliği yada eşitsizliği ölçmek için kullanılabilecek çok sayıda yöntem var. **Gini katsayısı** bunlardan biri. Hesaplanması nisbeten kolay olduğu için tercih ediliyor.

Mantığı şöyle. Önce haneleri en düşük gelirden en yüksek gelire gidecek şekilde sıralıyoruz. Sonra haneleri **yüzde 20'lik dilimlere** bölüyoruz. Ve her yüzde 20'lik hane diliminin toplam gelirin ne kadarını aldığını hesaplıyoruz.

Hanelerin her yüzde 20'lik diliminin gelirin de yüzde 20'sini alması haline **mutlak eşitlik** diyoruz. Tüm geliri en üstteki yüzde 20 hane diliminin alması ise **mutlak eşitsizlik** halini oluşturuyor.

Gini katsayısı, bir gelir dağılımının mutlak eşitlikten sapmasını hesaplıyor. Mutlak eşitlik halinde katsayısı **sıfır**, mutlak eşitsizlik halinde **bir** çıkıyor. Dolayısı ile katsayı yükselince gelir dağılımının bozulduğu, küçülünce düzeldiğini söylüyoruz.

Gelir dağılımı ölçülerinde ciddi sorunlar olduğunu hemen hatırlatalım. Gini katsayısı da **mükemmel bir ölçü** değil. Özellikle katsayıda küçük hareketlerin anlamsız olabileceğini kanıtlayan örnekler kolayca bulunabiliyor.

Çelişkili Sonuçlar

Aşağıdaki tabloda ilk üç sütunda 1987, 1994 ve 2002 yılında yapılan anketlerin özet sonuçları yer alıyor. Son iki sütun ise 2002 yılı verilerinin 1994 ve

1987 ile farkını gösteriyor. İlk beş sırada yüzde 20'lik hane dilimlerinin toplam gelirden aldıkları pay, son sırada Gini katsayıları gösteriliyor.

1987'den 1994'e gelir dağılımı bozuluyor. 1994'den 2002'ye düzeliyor. En üst ve diğer dilimlerin gelir paylarına bakalım. 1987'den 1994'e **en üst dilimin** payı artarken diğer dilimlerin payı azalıyor. 1994'den 2002'ye ise **tam tersi** oluyor.

Buna karşılık, 1987-2002 karşılaştırması farklı bir resim çiziyor. Hem en alttaki iki dilimin, hem de en üst dilimin payı artıyor. Buna karşılık **üç ve dördüncü dilimlerin** payı düşüyor. Nitekim Gini katsayısı da 1987'den 2002'ye gelir dağılımının az çok aynı kaldığını gösteriyor. (16 Kasım 2003)

	1987	1994	2002	Değişim	
				2002-1994	2002-1987
Milli gelirden pay	Anketi	Anketi	Anketi		
En Alt % 20	5,2	4,9	5,3	0,4	0,1
İkinci % 20	9,6	8,6	9,8	1,2	0,2
Orta % 20	14,1	12,6	14	1,4	-0,1
Dördüncü % 20	21,2	19	20,8	1,8	-0,4
En Üst % 20	49,9	54,9	50,1	-4,8	0,2
Gini katsayısı	0,43	0,49	0,44	-0,05	0,01

GELİR DAĞILIMI REHBERİ

Gelir dağılımı yazılarına devam ediyoruz. 2002 yılında DİE tarafından her ay 800 hane toplam 9.600 hanenin katıldığı bir “**Hanehalki Bütçe Anketi**” yapıldı. Hem fiyat endeksleri için tüketim kalıplarını hem de gelir dağılımını bu anket verileri ile hesaplandı.

2002'de gelir dağılımında 1994'e kıyasla önemli bir düzelme görülüyor. Buna karşılık 1987'den 1994'e gelir dağılımı ciddi şekilde bozulmuştu. Yani 2002'de gelir dağılımı çok cüzi farklarla **1987'deki durumuna** geri dönmüş oluyor.

Bu durum beni **kuşkulandırdı**. 1987'den 1994'e gelir dağılımındaki bozulmayı anlamamıştım. Şimdi de 1994'den 2002'ye gelir dağılımındaki düzelmeyi anlamıyorum. Bence sorun **1994 yılının** derin bir kriz yılı olmasından kaynakmasından şüpheleniyorum.

1994'de özellikle maaş, ücret ve küçük üretici gelirleri kriz nedeni ile çok gerilemişti. Daha sonra bunlar tekrar normal değerlerine yükseldiler. Yani karşılaştırmayı 1994'le değil, **1987 ile** yapmak gerekiyor.

Gelir Kategorileri

Gelir dağılımı hesaplarında kullanılan yöntemi tekrar hatırlatalım. Hesap birimine “**hane**” deniyor. 2002 yılında 16.4 milyon hane ve 68.4 milyon nüfus var. Ortalama hane 4.18 kişiden oluşuyor. 2002 yılında elde edilen toplam gelir ise **143.8 katrilyon TL** olarak saptanıyor.

Haneler en düşük gelirden en yükseğe sıralanıyor. Sonra yüzde 20'lik beş dilime bölünüyor. Her dilimde **3.3 milyon** hane yer alıyor. Dilimler için toplam ve ortalama gelir verileri hesaplanıyor.

En üst gelir dilimi ile başlayalım. Hanelerin en zengin yüzde 20'sinin geliri **72 ktr.TL** tutuyor. Bu da toplam gelirin yüzde 50'si ediyor. Hane başına ortalama gelir gelir 21.9 milyar TL, fert başına ortalama gelir de 5.1 milyar TL çıkıyor.

Bu dilimin alt sınırı **11.4 milyar TL**. Yani 2002 yıllık geliri 11.4 milyar TL ve üstü (aylık geliri 950 milyon TL ve üstü) olan haneler en üst yüzde 20'de yer alıyor. Dikkatinizi çekerim. Bu hanenin toplam geliridir. Birden fazla çalışan olabilir. Ücret dışı gelirler de dahildir.

Bir alt dilime, hanelerin en üstten ikinci yüzde 20'sine geçelim. **Gelir 30 ktr.** TL'ye (toplamın yüzde 20.6'si), ortalama hane geliri 9.1 milyar TL'ye, ortalama fert geliri 2.1 milyar TL'ye, alt sınır da **7.3 milyar TL'ye** geriliyor.

Son olarak en alt yüzde 20'lik dilime bakalım. **Gelir 7.6 ktr.TL** (toplamın yüzde 5.3'ü), ortalama hane geliri 2.3 milyar TL, ortalama fert geliri 625 milyon TL ve bu dilimin üst sınırı da **3.5 milyar TL** çıkıyor.

Kim Zengin Kim Fakir

Toplumun büyük bölümü gelir düzeyinin hakkettiğinin altında olduğunu düşünür. Kendisini zenginlerle kıyaslar. Ve gelir dağılımının **alt kategorilerinde** yer aldığına karar verir. Gelir dağılımı araştırmaları ise vatandaşın nisbi yerini saptamasına olanak sağlar.

Yukarıdaki sayılara o açıdan bakabiliriz. 2002 yılında aylık geliri **600 milyon TL'nin** üstünde olan haneler nüfusun en zengin **yüzde 40'ı** içinde yer alıyor. Aylık gelir **950 milyon TL'ye** yükselince, en üst **yüzde 20'ye** terfi ediyor. Türkiye'nin gerçek fakirleri üst gelir sınırı ayda **290 milyon TL** olan en alt dilimde yer alıyor. (18 Kasım 2003)

NÜFUS BİLMECELERİ

Okuyucularım benim sayıları sevdiğimi bilir. O kadar ki, Ekodiyalog ortağım Deniz Gökçe "**otistik**" olduğumu iddia ediyor. Sözcüğü bilmeyenlere **Yağmur Adam** filminde Dustin Hoffman'ın dört destede iskambil kağıtlarını sayan bir otistiği oynadığını hatırlatalım.

Sayıları sevmek beni sık sık **hatalardan korur**. Birbirinden farklı gibi duran sayı dizileri arasındaki ilişkiyi kolay teşhis ederim. Döviz kurundan dış dengeye, ekonomik tahminlerde çok işime yarar.

Bazen de durduk yerde başıma dert açıyor. DİE tarafından son yayınlanan gelir dağılımı verilerine bakarken de öyle oldu. Gözüme **nüfus verileri** ilişti. Bir süredik gözlediğim ilginç bir durum tekrar dikkatimi çekti.

Hangisine İnanalım?

Sorunu şöyle özetleyelim. Uzun süredir Türkiye'nin nüfusu hakkında yayınlanan veriler arasında **ciddi tutarsızlıklar** var. Üstelik nüfus sayıları sürekli değişiyor. Hangisini ne zaman kullanacağımızı şaşırıyoruz.

Hemen DİE sitesine girdim (www.die.gov.tr). 2000 Nüfus sayımı hakkındaki son tabloları indirdim ve bastım. Elimde daha önce gene aynı yerden aldığım tablolar vardı. Onlarla karşılaştırdım. Genellikle güvenerek kullandığım **Dünya Bankası verilerini** de kontrol ettim.

Şubat 2002'de aldığım tabloda, 2000 yılı toplam nüfusu **69.7 milyon kişi** olarak gözüküyor. Dünya Bankası ise 2002 yılında yayınladığı CD'de Türkiye'nin nüfusunu **65.3 milyon kişi** veriyor. Arada küçümsenmeyecek bir fark (4.4 milyon kişi) söz konusu.

DİE'den bugün aldığım tabloda ise 2000 yılı nüfusu **67.8 milyon kişi** gözüküyor. Demek ki Şubat 2002'den bugüne DİE 2000 yılı nüfusunda 2.1 milyon kişilik bir azaltmaya gitmiş. Böylece Dünya Bankası ile arasındaki fark 2.5 milyon kişiye inmiş.

DİE'nin yayınladığı gelir dağılımı araştırmasında 2002 yılı nüfusu **68.4 milyon kişi** olarak veriliyor. Halbuki Eylül 2003'de yayınlanan Dünya Bankası raporunda Türkiye'nin 2002 yılı nüfusu **70 milyon kişi**. Yani bu kez Dünya Bankası daha yüksek.

Nüfus Artış Hızı

Devam edelim. DİE'nin yayınladığı Nüfus ve Kalkınma Göstergeleri tablosunda, 2001 ve 2002 için yıllık nüfus artış hızı sırası ile **yüzde 1.61** ve **yüzde 1.57** olarak veriliyor. Bunlar 1990-2000 için verilen ortalama yıllık nüfus artış hızı ile (**yüzde 1.83**) tutarlı duruyor.

2000 yılı nüfus sayımı sonucunu bu artış hızları ile çarpıyoruz. 2000 yılı için nüfusu **70 milyon kişi** buluyoruz. Dünya Bankasının nüfusu bu şekilde hesapladığını böylece anlıyoruz.

Sonra tersinden gidiyoruz. DİE'nin yayınladığı 2002 ve 2000 yılı nüfus sayılarını birbirine bölüyoruz. İki yılda toplam nüfus artışı yüzde 0.87, yıllık ortalama nüfus artışı ise **yüzde 0.43** çıkıyor. Buna hesaba göre 2000 yılı sonrası Türkiye'si düşük nüfus artış hızına sahip ülkeler arasına giriyor.

Eminim bunların makul açıklamaları vardır. Ama bu durumun kafa karıştırdığı da bir gerçektir. Neticede şu anda hesaplarımda Türkiye'nin 2002 yılı nüfusu için **hangi sayıyı** kullanmam gerektiğini bilmiyorum. (20 Kasım 2003)

EL KAİDE'NİN AMACI

Çok kötü bir hafta geçirdik. Beş gün içinde İstanbul'da dört bomba patladı. Öncelikle **insani bedeli** çok ağır oldu. Ellinin üstünde insanımız hayatını kaybetti. Altıyüzden fazla kişi yaralandı. Öncelikle ölenlere tanrıdan rahmet, geride kalanlarına sabır, yaralılara acil şifa diliyorum.

Bombalar aslında Türkiye'yi çok derinden sarstı. Şiddetin sadece olay yerinde olanları değil, İstanbul'daki, Türkiye'deki herkesi hedeflediğini sezdik. Hepimize yönelen gaddar **saldırganlık** tüyelerimizi ürpertti.

Doğallıkla, nedenlerini anlamaya çalışıyoruz. Kim yaptı? Amacı nedir? Engellenebilir miydi? Devamı gelecek mi? Bir sonraki kime, nereye ve ne

zaman? Kaosa sürüklenir miyiz? **Binlerce cevabı zor soru** arasında bocalıyoruz.

Bu köşe gazetenin ekonomi sayfaları içinde yer alıyor. Ben iktisatçuyum; ekonomik konuları işlemem bekleniyor. Ona rağmen, böylesine olağandışı koşullarda **siyasi konulardaki** görüşlerimi okuyucularımın paylaşma ihtiyacı duyuyorum.

Petrol ve Siyasi Rejim

Dünya siyaseti açısından içinde bulunduğumuz bölgeyi ayırdeyen **iki özelliğe** dikkat çekerek başlayalım. Bunlar tek tek "malumu ilan" sınıfına giriyor. İkisi birarada farklı bir anlam kazanıyor.

Birincisi, dünya **petrol rezervinin** büyük bölümünün Orta Doğuda olmasıdır. Alternatif teknolojiler hızla gelişse bile görünür gelecekte bu rezervin stratejik değeri her geçen gün artacaktır.

İkincisi, Orta Doğuda hala **tarih-öncesi siyasi rejimler** hakimdir. Teokratik şeyhlikler ve tek parti yada askeri diktatörlükler dışında siyaset yoktur. Petrol bölgesi tümü ile şeyhliktir. Bu siyasi yapıların uzun dönemde sürdürülmesi mümkün değildir.

Benzer siyasi rejimlere **Afrika'da ve Orta Asya'da** da raslanmaktadır. Ama oraların petrol rezervlerindeki payı çok daha küçüktür. Dolayısı ile siyasi değişimin yaratacağı çalkantılar geri kalan dünyayı fazla ilgilendirmemektedir.

Sorunun **iki ekseni** belirginleşiyor. Bir yandan Orta Doğu ülkeleri büyük bir ekonomik gücün üstünde oturmaktadır. Öte yandan bölgede çok zor ve sancılı bir siyasi dönüşüm kaçınılmazdır.

İktidar Peşinde

Tarihte sık raslanan bir durumla karşı karşıyayız. Çağın gerisine düşen eski rejim kendisini yeniden üretmekte zorlanır. Ama organik bir toplumsal gelişmenin yeni oluşturmasına da izin vermez. Kelimenin tam anlamı ile bir **iktidar boşluğu** oluşur.

Bin Ladin ve El Kaide bu boşluğu doldurmaya taliptir. Tüm bölgeyi kapsayan yeni bir iktidar amaçlıyor. Dünyanın iktidarına direneceğini biliyor. **Korkutarak, dehşete düşürerek** yıldırabileceğine inanıyor. Şiddeti iktidara yürüyüş aracı olarak kullanıyor.

Bence El Kaide **insanlığa karşı** verdiği iktidar kavgasını kaybetmeye mahkumdur. Maalesef bölgeye demokrasi ve istikrar gelinceye kadar daha çok masum insanın kanını dökeceğinden korkuyorum. (23 Kasım 2003)

HÜZÜNLÜ BAYRAM

Bir mübarek Ramazan ayını daha bitirdik. İslam alemi bugün **Şeker Bayramını** kutluyor. Erkekler güne Bayram namazı ile başladı. Herkes bayramlık kıyafetlerini giydi. Aile bayramlaştı. Kabristan ziyareti yapıldı. Büyükler evde

misafir beklemeye başladı. Küçükler büyüklerin elini öpmek üzere yollara koyuldu.

Maalesef Türkiye bu güzel günde geçen hafta yaşadığı dehşetin **hüzün ve acısını** taşıyor. Tanımadığımız ve bizi tanımayan birileri Bayram sevincimizi çaldılar. Onbinlerce insanı yasa boğdular. Milyonları mutsuz ve huzursuz ettiler.

Düşündükçe daha fazla üzülüyorum. Bana, aileme, arkadaşlarıma, çevreme, öğrencilerime, okuyucularımın, mahallelime, kentlime, vatandaşıma, insanlığa yapılan bu saldırı **içimin derinliğine** saplanıyor. İsyan ediyorum.

Öte yanda aklım duygusallığa izin vermiyor. Saldırganların amacının hepimizde karamsarlık, yılgınlık, korku ve nefret yaratmak olduğunu hatırlatıyor. Benden **direnmemi, güçlü olmamı, yaşama sarılmamı** istiyor.

Benim Bayramlarım

İlk hatırladığım Bayramlar savaş sonrasına ama Demokrat Parti iktidarı öncesine gidiyor. Bayramla o günlerde tanıştım. **Lezzeti** damağımda yer etti. Tahmin edileceği gibi, benim neslim çocukluğunu çok farklı bir dünyada geçirdi.

1940'lar sonu Türkiye'si fakir bir tarım ülkesidir. Dışında kalsak da, savaş ekonomiyeye büyük darbe vurmuştu. Sanayileşme ve kentleşme süreci başlamamıştı. En büyük kent İstanbul'un nüfusu 800 bine ancak varıyordu. Ankara bugünün kasabalarının iricesi bile değildi.

Şimdi orta sınıf için olağan kabul edilen tüketim mallarına o dönemde en zenginler ulaşamazdı. Otomobil, buzdolabı, çamaşır makinası, telefon bilinmezdi. **Radyo** sahibi olmak bile önemli bir ayrıcalıktı.

Yaşamın temposu kentsel alanda da yavaştı. Günler birbirine benzerdi. Orneğin işe gidenler her sabah ve akşam aynı vasıtaya aynı saatte aynı insanlarla binerdi. Günlük sosyallik ise **yürüme mesafesindeki** akraba ve dostları ziyaret şeklinde gerçekleşirdi.

Çocuk gözümde bayram öncelikle **tramvaya ve vapura** binmekti. Eminim her ailede İstanbul'un öteki yakasında oturan bir dayı, amca, teyze, hala, vs. vardı. Gidilen evde insanın canı sıkılsa bile, yolculuğun keyfi uğruna seve seve katlanırdım.

Bayramın merkezinde anneannem **Kıymet Hazer** vardı. Kaybedeli kırkbir yıl oldu. Ama her bayram Beşiktaş-Üsküdar vapurunda beraberiz. Üsküdar-Kadıköy tramvayına bineriz. Öğle yemeğini Salacak'ta ciciannemlerde yeriz. Hep yapacağız.

Yaşlandığım Anlaşıyor

İnsan gençken bugünü yaşar. Geçmişe, anılara takılmaz. Daha yapacağı çok şey, tadacağı çok lezzet, gideceği çok yer, yazacağı çok kitap vardır. Sonra bir gün **bilinen lezzetleri, gidilen yerleri, yazılmış kitapları** konuşmaya başlarsınız. Yaşlandınız demektir. Ne yapalım! Kural böyle.

Sevgi ve sevincin acılarımızı dindireceği günlerin yakın olması umudu ile okuyucularımın Şeker Bayramını kutluyorum. (25 Kasım 2003)

KAMU BORCU SAYILARI

Yazbaşından itibaren faizdeki hızlı düşüş kamu borcunun çevrilebilirliği sorunlarına ilgiyi azalttı. Sizin de dikkatinizi çekmiştir. Artık konsolidasyon ve moratorium rivayetleri pek çıkmıyor. Dolayısı ile Hazine ihalelerinde **faiz inerken vade uzuyor**.

Geçtiğimiz günlerde Hazine Eylül sonu itibariyle durumu değerlendiren kapsamlı bir rapor yayınladı. "**Kasım 2003 Kamu Borç Yönetimi Raporu**" Hazine'nin internet sitesinden elde edilebilir (www.hazine.gov.tr).

Geçen hafta ise **Ekim sonu** itibariyle konsolide bütçe iç ve dış borç verileri açıklandı. Ekim sonunda dolarda yaşanan hızlı yükselmenin kamu borcuna olumsuz etkisinin kısıtlı kaldığı görülüyor.

İki Yeni Veri

Bu yıl Hazine yayınladığı verilerde çok önemli iki yenilik yaptı. Birincisi, Nisan 2003'den itibaren aylık bazda iç borç için ödediği **reel faizi** hesaplamaya başladı. Bu hesap Ağustos 2003'e kadar geldi. Önümüzdeki hafta Eylül 2003'ü bekliyoruz.

Reel faiz hesapları piyasada iç borç faizi hakkında varolan hatalı bakışları dengeledi. Ortalama faizlerin **makul sınırlar içinde** kaldığını gösterdi. Borcun çevrilemeyeceği rivayetlerinin engellenmesine katkı yaptı.

İkincisi, 2003'ün birinci çeyreğinden itibaren Hazine **net borç verilerini** açıklamaya başladı. Ondan önce sadece kamunun brüt borcu biliniyordu. Özellikle Merkez Bankasının net varlıklarının Hazine'nin alacağı olduğu gözden kaçıyordu.

Kamu borcunun milli gelire oranı **brüt yerine net borçla** hesaplanınca doğal olarak küçülmektedir. Gerçek de odur. Bence bu da kamu borcunun çevrilmesi hakkındaki beklentilerin olumluya dönmesinde bir etken oldu.

Net Borç Oranı

Haziran 2003 sonu itibariyle brüt ve net kamu borcu sayılarını kısaca görelim. Hazinenin brüt toplam borcu **255 ktr. TL**. Merkez Bankasının net varlıkları **24 ktr. TL**'yi düşünce Hazine artı Merkez Bankası toplam borcu **231 ktr.TL'ye** geriliyor.

Diğer kamu sektörünün borç-alacak net tutarı artı 0.5 ktr.TL'yi buna ekleyince net kamu borcu **230.5 ktr. TL** olarak hesaplanıyor. Bu sayıyı Haziran sonu itibariyle yıllık GSMH'ya bölünce **yüzde 74.2** buluyoruz.

Bu oran yılbaşında yüzde 79'du. 2003 sonu için hedeflenen oran ise **yüzde 70'dir**. Buradan ilk altı aylık gerçekleşmenin yıl sonunda hedeflenen oranla tutarlı olduğunu anlıyoruz.

Üstelik bu verinin kapsamadığı yılın ikinci yarısında faizler çok daha düşük seyretti. O açıdan 2003 sonunda net borcun GSMH'ya oranının **yüzde 70'in altına** gerilmesi ihtimali yüksek duruyor. Bizzat bu olgu da faizdeki düşüşü güçlendirecek etki yapacaktır.

Aslında borç oranını hesaplarken IMF bir düzeltme yapma ihtiyacını duyuyor. Çünkü borç bir **stok değeri** ve dönem sonu fiyatlarını yansıtıyor. GSMH ise bir **akım değeri** ve yıllık ortalama fiyatları ifade ediyor. GSMH değeri altı aylık enflasyon kadar düşük oluyor.

Hesabın ayrıntılarına girmeyeceğim.Bu düzeltmeyi yapınca, Haziran sonu itibariyle borç oranı **yüzde 64.1** bulunuyor. Yıl sonunda Maastricht kriteri olan yüzde 60'a ineceğini tahmin ediyorum. (27 Kasım 2003)

HAZİNEİN BORCU NE DURUMDA?

Son yayınlanan kamu borcu verilerini değerlendiriyoruz. Hazine bu yıl iki yeni veri açıklıyor. Biri iç borcun **ortalama reel faizi**. Diğeri toplam kamu borcunun **brüt ve net değerleri**. İkisi de borç analizi açısından yararlı oldu.

Geçen yazıda Haziran 2003 sonu itibariyle brüt ve net kamu borcunun ayrıntılarına baktık. Net kamu borcu **230.5 ktr.TL** hesaplanıyor. GSMH'ya oranı yüzde 74.2 çıkıyor. Enflasyon düzeltmesi yapınca yıl sonunda **yüzde 60'a** ineceğini söyledik.

Bugün Ekim sonu itibariyle brüt borç verilerini ele alacağız. Hazine bu veriye "**Konsolide Bütçe Toplam Borç Stoğu**" diyor. Hazine'nin doğrudan borçlarını gösteriyor. Hazine mevduatını ve Merkez Bankası dahil diğer kamu kuruluşlarının borç ve alacaklarını kapsamıyor. Aylık olarak yayınlanıyor.

Borcun Yapısı

Ekim 2003 sonu itibariyle Hazine'nin toplam brüt borcu **272.2 ktr.TL** olmuş. Ekim sonu dolar kuru 1.490.000 TL'ye bölünce **182.5 milyar dolar** ediyor. Önce borcun yapısına yani ana kategoriler arasında dağılımına bakalım.

Üç kategori önem kazanıyor. Biri Hazinenin **hangi para** ile borçlandığı. İkincisi **içeriye mi dışarıya mı** borçlandığı. Üçüncüsü içeride **piyasaya mı kamu kesimine** mi borçlandığı. Sırası ile görelim.

Hazine'nin TL ile **138.2 ktr.TL** borcu var. Ekim sonu kuru ile borcun yüzde 50.8'sine tekabül ediyor. Dövizle borcu ise **89.9 milyar dolar**. Aynı kurdan 134.0 ktr.TL yada borcun yüzde 49.2'si ediyor.

TL borcunun tümü doğallıkla iç borç sınıfına giriyor. Ama Hazine'nin ayrıca 28.2 milyar dolar döviz cinsinden iç borcu var. Ekim sonu kuru ile ikisini toplayınca **180.2 ktr.TL** toplam iç borç miktarına ulaşıyoruz. İç borç toplam borcun takriben üçte ikisini (yüzde 66.2) oluşturuyor. Geri kalan **60 milyar dolar** Hazine'nin dış borcu.

İç borcun **95.2 ktr.TL**'sini Hazine piyasadaki borçlanmıştır. Geri kalan 85 ktr.TL kamu kesimine borç. Son olarak piyasa borcunun **58.5 ktr.TL**'si sabit getirili bono ve tahvillerden oluşuyor.

Bu sayı çok önemli. Hazine yüksek faizi piyasanın elindeki bono ve tahvillere ödüyor. Yüksek faizli borcun toplam borç içindeki payı **yüzde 21.5**, iç borç içindeki payı ise **yüzde 32.5**. Borç dinamiğini rahatlatan etkenlerin başında bu olgu geliyor.

Nominal ve Reel Değişim

Gelelim brüt borçtaki değişime. Yılbaşından bu yana Hazine'nin toplam borcu TL cinsinden **yüzde 12.3** artmış. Aynı dönemde tüketici enflasyonu **yüzde 15.5** olmuş. Borç enflasyondan az artınca reel borç **yüzde 2.7** azalmış.

Aynı dönemde Hazine'nin TL borcu **yüzde 35.9** yükselmiş. Dolayısı ile reel olarak **yüzde 17.7**'lik bir artış söz konusu. Ama aynı dönemde dolar **yüzde 8.8** düştüğünden Hazine'nin dövizle borcunun TL karşılığı **yüzde 4.7** gerilemiş. Enflasyon da hesaba katınca döviz borcunun TL karşılığı reel **yüzde 17.5** azalmış.

Özetle, Ocak-Ekim döneminde Hazine'nin borcu **reel olarak azalmıştır**. Kurdaki gerileme azalmanın temel nedenlerinden biridir. Diğer nedenlere başka yazılarda bakarız. (30 Kasım 2003)

BORCUN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ

Borç analizine devam ediyoruz. Haziran 2003 sonu itibarıyla brüt ve net borç verilerini değerlendirdik. Ekim 2003 sonu itibarıyla Hazine borcunun ayrıntılarına baktık. Bugün gelecekle ilgili hesap ve tahminleri ele alacağız.

Hazine'nin geçen ay yayınladığı "**Kasım 2003 Kamu Borç Yönetimi Raporuna**" değinmiştik. Raporun sonunda (s.47-48) "**Borcun Sürdürülebilirliği**" başlıklı bir bölüm var. 2004-2007 dönemi için yapılan borç senaryolarını kapsıyor.

Yöntem üstüne birkaç gözlemler başlayalım. Birincisi, hesap birimi olarak **borç/GSMH oranı** alınıyor. Oranın azalması yada sabit kalması olumlu kabul ediliyor. İkincisi hesabı yaparken brüt değil **net borç stoğu** kullanılıyor.

Borç oranının seyrini dört temel değişken belirliyor. En önemlisi, bütçe disiplini yansıtan **faiz-dışı fazla/GSMH oranı**. Buna politika değişkeni deniyor. Diğer üç değişken hükümetin denetimi dışında ekonomik büyüklükler. Bunlar da GSMH'nin **büyüme hızı**, kamunun borçlanma **reel faizleri** ve **reel döviz kurunun** değişimi.

Baz Senaryo Sonuçları

Bu tür hesaplamalar bir başlangıç senaryosu ile yola çıkıyor. Buna **baz senaryo** (esas senaryo) deniyor. Dört temel değişken için olması en muhtemel büyüklükler alınıyor. Borç oranının nasıl seyrettiği izleniyor.

Analizin 2004-2007 arası yedi yıl için yapıldığını tekrar hatırlatalım. Hazine baz senaryoda dönem ortalama büyüme hızını **yüzde 5** kabul ediyor. Dikkat edilirse 2003 ve 2004 yılları için hedef büyüme hızı da yüzde 5'di.

Faiz-dışı fazla/GSMH oranı zaten IMF ile birlikte saptanıyor. 2004 için **yüzde 6.5** alınmıştı. Hazine baz senaryoda dönemin geri kalan üç yılında da bu oranın tutturulacağını kabul ediyor.

Maalesef baz senaryoda kullanılan reel faiz ve reel döviz kuru varsayımları açıklanmıyor. Kendi hesaplarımla kontrol ettim. Ortalama reel faizin **yüzde 15**, ortalama nominal devalüasyonun da **enflasyona eşit** alındığını sanıyorum.

Bu durumda 2003 sonunda **yüzde 70** tahmin edilen borç oranı (2002 sonunda yüzde 79'du) dönem boyunca yılda yüzde 2.5 azalıyor. Yani 2007 sonunda borç oranı Maastricht kriteri olan **yüzde 60** düzeyine iniyor.

Duyarlılık Analizi

Borç oranının temel değişkenlerdeki hareketlere nasıl tepki verdiği "**duyarlılık analizi**" ile saptanıyor. Hazine dört değişkenin her biri için biri daha iyimser biri daha kötümser iki farklı değer kullanıyor.

Büyüme hızında 1 puan oynama 2007 borç oranında **3 puan** fark yaratıyor. Büyüme yüzde 6 olursa borç oranı yüzde 57'ye iniyor. Yüzde 4 olursa yüzde 63'e yükseliyor. Faiz dışı fazla oranında 1 puan oynama 2007 borç oranında **5 puan farkı** yaratıyor. Yüzde 7.5 olursa borç oranı yüzde 55'e düşüyor. Yüzde 5.5'la yüzde 65'e çıkıyor.

Reel faizde 5 puanlık oynama 2007 borç oranında **7 puan fark** yaratıyor. Reel faiz yüzde 10 olursa borç oranı yüzde 53'e geriliyor. Yüzde 20 halinde yüzde 67'ye tırmanıyor. Son olarak reel döviz kurunda 3 puan oynama 2007 borç oranında **4 puan fark** yaratıyor. TL yüzde 3 değer kazanınca borç oranı yüzde 56'ya düşüyor. TL yüzde 3 değer kaybederse yüzde 64'e çıkıyor.

Aynı anda **birden fazla değişkende** oynama hali doğallıkla daha ilginç oluyor. Ama bu yazıda yerim kalmadı. Borç dizisini de kesmek istiyorum. Bir başka yazıya kaldı. (2 Aralık 2003)

İLK DOKUZ AYDA DIŞ DENGİ

Merkez Bankası ödemeler dengesi Eylül verilerini yayınladı. Dış dengenin izlenmesi özellikle **sabit kur rejimlerinde** önem kazanır. Çünkü, örneğin bir cari işlemler dengesi açığının döviz kurunun değişmesi ile küçültülmesi olanağı mevcut değildir. Dalgalı kur rejimlerinde ise dış denge geri planda kalır.

Ona rağmen, bir dizi nedenle dış denge hala **yakından izleniyor**. Bir: ihracat kadar ithalat da rekor düzeyde seyredince dış ticaret açığı artıyor. İki: kriz sonrasında görünmeyen gelirlerde yaşanan ciddi düşüş dış açığı büyütüyor. Üç: yaz başından itibaren TL'nin değer kazanması toplumsal hafızanın derinlerinde yer etmiş döviz bitecek korkusunu canlandırıyor.

Cari denge açığı için hükümet hedefi 7.7 milyar dolara yükseltildi. Kamuoyunda yaygın kanı dış açığın 7 ila 10 milyar dolar arasında yer alacağı şeklinde. Ben başından beri farklı düşünüyorum. **4 milyar doların** altında çıkacağını iddia ediyorum.

Net Borçlanma İhtiyacı

Ödemeler bilançosunun özeti aşağıdaki tabloda yer alıyor. Sayılar aracılığı ile **döviz arz-talebini** daha iyi görebiliriz. İlk üç sütunda Ocak-Eylül arası dokuz aylık, son üç sütunda ise Ekim-Eylül arası oniki aylık veriler yer alıyor.

İlk sırada cari işlemler dengesi, ikinci sırada net hata noksan kalemi, üçüncü sırada doğrudan yabancı sermaye yatırımları var. **Üçünün toplamı** Türkiye'nin kelimenin tam anlamı ile dış açığıdır.

Başka türlü söylersek, dış borç ve rezerv hareketleri dışındaki **döviz arz-talebinin** net değeri üçüncü sıradadır. Eksi değer dış açık demektir. Ya borçlanarak yada rezervlerden karşılanması gerekir.

Ne görüyoruz? Ocak-Eylül 2003 döneminde net borçlanma ihtiyacı sadece **400 milyon dolardır**. Üstelik geçen yılın 400 milyon dolar altındadır. Ekim 2002-Eylül 2003 arası oniki ayda net borçlanma ihtiyacı **600 milyon dolardır**. 2002'de 1.7 milyar dolar fazla olduğu için geçen yılın 2.3 milyar dolar üstünde çıkmaktadır. .

Sayılar çok açıktır. Eylül itibariyle dış açıkta tehlikeli bir gidişten söz etmek olanaksızdır. Ayrıca Temmuz'dan itibaren görünmeyen gelirler tekrar hızlı artış eğilimine girmiştir. Yıl sonunda net borçlanma ihtiyacının **artıya geçmesi** ihtimali yüksektir.

Net Hata Noksan

Ayrıntıya inince, dış dengeyi sağlayan unsurun **net hata noksan kalemi** olduğu derhal anlaşılıyor. Ocak-Eylül geçen yıla kıyasla cari dengede 3.7 milyar dolar, yabancı sermaye girişinde 0.6 milyar dolar, toplam 4.3 milyar dolar döviz kaybı vardır. Ama net hata noksandan gelen **4.8 milyar dolar** ek döviz sonucu artıya çevirmiştir.

Aynı şekilde, oniki aylık dönemde geçen yıla kıyasla cari dengede 5.7 milyar dolar, yabancı sermaye girişinde 1.1 milyar dolar, toplam 6.8 milyar dolar döviz kaybı vardır. Fakat net hata noksandan gelen **4.4 milyar** dolar ek döviz dış açıktaki olumsuz değişimi 2.3 milyar dolar düzeyinde tutmuştur. (4 Aralık 2003)

	Ocak- Eylül dönemi (9 ay)			Ekim- Eylül dönemi (12 ay)		
	2002	2003	Değişim	2002	2003	Değişim
milyar dolar						
Cari işlemler dengesi (1)	-0,3	-4,0	-3,7	0,5	-5,2	-5,7
Net hata noksan (2)	-1,1	3,6	4,8	-0,1	4,3	4,4
Yabancı sermaye yatırımı (3)	0,6	0,0	-0,6	1,3	0,2	-1,1
Net borçlanma ihtiyacı -(1+2+3)	-0,8	-0,4	0,4	1,7	-0,6	-2,3
Fiili net borçlanma	6,0	6,2	0,2	3,8	7,4	3,6
Rezerv değişimi (- artış)	-5,2	-5,8	-0,6	-5,5	-6,8	-1,3

AB İLE DIŞ TİCARET AÇIĞI

Perşembe günü Eylül itibariyle dış dengeye baktık. Hemen ardından çok saygı duyduğum bir okuyucum aradı. **AB karşıtı kesimlerin** sürekli kullandıkları bir temaya dikkatimi çekti. Benim Haziran 2002'de yayınlanan bir yazımı hatırlattı. Son sayıları vermemi rica etti.

Söz konusu olan AB ile **Gümrük Birliğine girmekten** Türkiye'nin karlı mı yoksa zararlı mı çıktığıdır. Neticede hesap kitap işidir. Maalesef demokrasi ve küreselleşme karşıtı demagoglar tarafından duygu sömürsü aracı olarak kullanılmaktadır.

16 Haziran 2002'de yayınlanan "**AB ile Dış Denge**" Türkiye-AB arasında ihracat, ithalat ve dış ticaret açığı sayılarını karşılaştırıyor. AB'nin dış açıktaki payının dış ticaretteki payına kıyasla giderek küçüldüğünü, yani Gümrük Birliğinden Türkiye'nin karlı çıktığını gösteriyor.

İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

İhracat, ithalat ve dış açık verilerine farklı şekilde yaklaşabiliriz. Yukarıda değinilen yöntemde, önce AB'ye ihracat ve AB'den ithalatın toplam ihracat ve ithalata, sonra AB ile **dış ticaret açığının** toplam dış ticaret açığına oranını bulunur.

Örneğin Türkiye'nin AB ile dış ticaretinin toplam dış ticaretine oranı **yüzde 50** civarında iken AB ile verdiği dış ticaret açığının toplam açığa oranı **yüzde 30** ise, AB ile nisbi olarak daha az dış ticaret açığı verdiği sonucuna ulaşırız.

Bir başka yöntem, **ihracatın ithalatı karşılama oranına** bakmaktır. Bu daha basittir. Önce AB'ye ihracatı AB'ye ithalata böleriz. Yüzde cinsinden bir sayı buluruz. Sonra aynı işlemi AB-dışı ihracat ve ithalat sayıları ile yaparız.

İhracatın ithalatı karşılama oranı **yükseldikçe**, tanım icabı, o ülke yada ülke grubu ile dış ticaret açığının toplamdaki payı küçülür. Tersine, ihracatın ithalatı karşılama oranı **küçüldükçe** o ülke yada ülke grubunun dış ticaret açığındaki payı yükselir.

Türkiye Karlı Çıkmıştır

Veriler ve hesaplar **aşağıdaki tabloda** yer alıyor. 1995 Gümrük Birliğinin uygulamaya girmesinden önceki son yıldır. Tabloyu gereksiz yere büyütmemek için son üç tam yılı ve 2003'ün yayınlanan dokuz aylık verilerini kullanıyoruz.

Bir: Gümrük Birliği **öncesinde de sonrasında da**, AB için ihracatın ithalatı karşılama oranı AB-dışına kıyasla daha yüksektir. İki: **2002'den 2003'e** AB için ihracatın ithalatı karşılama oranı az da olsa yükselmiştir. Üç: AB ile Gümrük Birliği sonrasında ihracatın ithalatı karşılama oranındaki artış (**13 puan**) AB-dışına kıyasla (**4 puan**) üç katından fazladır.

Manzara çok açıktır. Türkiye gümrük birliğinden **kazançlı çıkar taraftır**. Hiç bir demagoji bu yalın gerçeği değiştiremez. (7 Aralık 2003)

Milyar dolar	1995	2000	2001	2002	2003 (9 ay)
AB'ye ihracat	11,1	14,5	16,1	18,1	17,4
AB'den ithalat	16,9	26,6	18,1	23,1	22,0
AB karşılama oranı (%)	66%	55%	89%	78%	79%
Diğer ihracat	10,6	13,3	15,1	17,0	16,2
Diğer ithalat	18,8	27,9	22,4	27,7	27,0
Diğer karşılama oranı (%)	56%	48%	67%	61%	60%

DIŞ TİCARET AÇIĞININ DAĞILIMI

Türkiye 1995'te AB ile Gümrük Birliği Anlaşmasını imzaladı. 1 Ocak 1996'da anlaşma uygulamaya sokuldu. Yani bu ay gümrük birliğinin **sekiz yılı** doluyor. İlk günden itibaren gümrük birliğinin **Türkiye aleyhine** çalıştığını iddia edenler oldu. Şu günlerde tekrar seslendiriliyor.

Pazar günü bu soruya cevap aramaya başladık. Basit bir yöntem kullandık. Dış ticaretimizi AB ülkeleri ve AB-dışı ülkeler şeklinde iki gruba böldük. Her grup için 1995'den bugüne **ihracatın ithalatı karşılama oranını** hesapladık.

1995 ile son verileri (Ocak-Eylül 2003) karşılaştırdık. Gümrük Birliği sonrasında AB ile ihracatın ithalatı karşılama oranı **13 puan**, AB dışı ile **4 puan** yükseliyor. Böylece 1995'den 2003'e AB ile dış ticaret açığı toplam dış ticaret açığının yüzde 36'sından **yüzde 22'sine** geriliyor.

AB Dışında Dış Ticaret Açığı

Bugün madalyonun öbür yüzüne bakacağız. Ocak-Eylül 2003 arası (dokuz aylık) dış ticaret verilerini kullanıyoruz. Bu dönemde Türkiye'nin toplam ithalatı 49 milyar dolar. Yüzde 1'i, yani 500 milyon dolar üstünde ithalat yapılan **14 AB üyesi olmayan ülke** var.

Aşağıdaki tabloda bu ülkelerle dış ticaret sayıları yer alıyor. Sıralamayı en büyük dış ticaret açığından en küçüğüne doğru yaptık. Türkiye'nin AB üyesi olmayan önemli dış ticaret ortakları arasında sadece **ABD ile** dış ticaret fazlası var.

Türkiye'nin yüksek dış ticaret açığı verdiği ülkelerin özellikleri listeden hemen anlaşılıyor. Bir grup **petrol (ve doğal gaz) ihracatçılarından** oluşuyor: Rusya, İran, Ukrayna, Libya, Cezayir ve Suudi Arabistan. Diğer grupta **Asya ülkeleri** yer alıyor: Çin, Japonya, Kore, Hindistan ve Tayvan. Bunların dışında 2 milyar dolar dış ticaret açığı ile ikinci sırada yer alan **İsviçre** var.

AB üyesi olmayan bu 14 ülkeden toplam **18.9 milyar dolar** ithalat yapılmış. **12 milyar dolar** dış ticaret açığı verilmiş. AB'den ise 3.1 milyar dolar fazlası ile **22 milyar dolar** ithalat yapılmış. Ama sadece **4.6 milyar dolar** dış ticaret açığı verilmiş.

Neden? Çünkü 14 ülkeye **6.9 milyar dolar**, AB'ye ise 10.5 milyar dolar fazlası ile **17.4 milyar dolar** ihracat yapılmış. Türkiye'nin AB ile gümrük birliğinden kazançlı çıkmasını temin eden işte bu ihracat artışıdır. (9 Aralık 2003)

milyar dolar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi
Rusya	1,0	3,8	-2,8
İsviçre	0,2	2,3	-2,0
Çin	0,4	1,7	-1,4
Japonya	0,0	1,3	-1,3
İran	0,3	1,3	-1,0
Güney Kore	0,0	0,9	-0,9
Ukrayna	0,3	1,0	-0,7
Libya	0,2	0,8	-0,6
Hindistan	0,0	0,5	-0,5
Tayvan	0,1	0,5	-0,4
Cezayir	0,4	0,7	-0,3
Suudi Arabistan	0,6	0,7	-0,2
Romanya	0,6	0,7	-0,1
A.B.D.	2,8	2,6	0,2
AB dışı 14 ülke	6,9	18,9	-12,0
Toplam AB	17,4	22,0	-4,6
Diğer AB dışı	9,3	8,1	1,2
Türkiye Toplam	33,6	49,0	-15,4

AB İLE CARI DENGE

Kıbrıs seçimleri için gün sayılıyor. Seçim sonuçlarının Türkiye'nin AB'ye tam üyelik süreci açısından önemi biliniyor. Annan Planı üzerinden müzakerelerin başlamasından yana olduğumu daha önce açıklamıştım. Hâlâ o kanıdayım.

Kıbrıs'ta çözümsüzlüğü savunanlardan bir bölümünün amacı Türkiye'nin **AB üyeliğini** engellemektir. Bunu zaten doğrudan ya da dolaylı ifade ediyorlar. Toplum AB üyeliğini benimsediği için bu yöneme başvuruyorlar.

Ancak, son günlerde doğrudan AB-karşısı söylemin tonunu yükselttiler. Şu ya da bu şekilde, Türkiye'nin AB ile **gümrük birliğinden** zararlı çıktığı söyleniyor. AB'den ithalatın artışı yada AB ile dış ticaret açığı kanıt olarak gösteriliyor.

Bu yazı dizisini kamuoyunu AB ile ticaret ve açık konularında aydınlatmak için kaleme aldım. Önce AB ile dış ticaret açığına baktım. İhracatın ithalatı karşılama oranının yükseldiğini gösterdim. Sonra esas dış açığı verdiğimiz ülkeleri gösterdim. Bugün AB ile **cari işlemler dengesi** verilerini gözden geçireceğim.

Veriler

Ekonominin dış dünya ile döviz giriş ve çıkışları ödemeler dengesinde gösteriliyor. Cari işlemler dengesi **döviz gelir ve giderlerini** özetliyor. Geri kalanı sermaye hesabında ele alınıyor.

Cari işlemler dengesinin dört önemli alt kalemi var. Bir: mal ihracat ve ithalatını kapsayan **dış ticaret dengesi**. İki: turizm, nakliye vs. hizmet ihracat ve ithalatını kapsayan **hizmetler dengesi**. Üç: faiz ve kârı kapsayan **yatırım gelirleri dengesi**. Dört: işçi dövizlerinin yer aldığı **karşılıksız transferler**. Toplamı görünmeyen gelirleri oluşturuyor.

Dış ticaretten farklı olarak, görünmeyen gelir ve giderler ülke bazında yayınlanmıyor. Ama başka göstergelere bakarak **AB'nin payını** hesaplayabiliyoruz. Örneğin turist sayısında AB üyelerinin payı hizmet gelirleri için bir fikir veriyor.

Aşağıdaki tabloda bulgularımız yer alıyor. Hizmet gelirlerinde AB'nin payını **yüzde 70**, yatırım gelirlerinde **yüzde 50**, işçi dövizlerinde **yüzde 90** aldık. Bana üçü de gerçekçi geliyor. Gümrük Birliği öncesi yılı (1995) 2000 sonrası ile karşılaştırıyoruz.

Doğallıkla 2003 yılı için yayınlanan Ocak-Eylül verilerini kullanıyoruz. Son olarak, parite hareketlerinden kurtulmak için hesap birimi olarak **euroyu** kullandığımızı belirtelim.

Anlamı

Bence manzara çok açıktır. 1995'ten 2000'e, Türkiye'nin dış açığı artarken AB ile açığı da büyümüştür. Ancak AB dışına kıyasla **daha az** büyümüştür. 2001'den bu yana ise AB ile dış dengede fazla vardır. AB dışı ile dış açık sürmektedir.

Bazı noktalara dikkat çekelim. Birincisi, son iki yılda temel sorun dış ticaret açığı değildir. Hizmet gelirlerinde ve işçi dövizlerinde görülen büyük düşüştür. İkincisi, özellikle bu yıl büyük önem kazanan **"net hata noksan"** hesaplarda yoktur. (11 Aralık 2003)

Milyar Euro	1995	2000	2001	2002	2003 (9 ay)
Euro-dolar parite	1,36	0,92	0,89	0,94	1,11
AB ihracat	8,1	15,7	18,0	19,1	15,6
AB ithalat	12,4	28,8	20,2	24,5	19,8
AB ticaret dengesi	-4,2	-13,1	-2,2	-5,4	-4,1
AB hizmet net gelir	4,9	8,6	7,1	5,9	4,5
AB yatırım net gelir	-1,2	-2,2	-2,8	-2,4	-1,8
AB transfer net gelir	3,0	5,1	4,0	3,3	2,2
AB görünmeyenler dengesi	6,7	11,6	8,4	6,8	4,9
AB cari işlem dengesi	2,5	-1,6	6,1	1,4	0,7
AB dışı cari işlem dengesi	-4,2	-9,1	-2,1	-3,0	-4,4
Toplam cari işlem dengesi	-1,7	-10,6	4,0	-1,6	-3,6

BÜYÜME VE İÇ TALEP

2003 üçüncü çeyrek (Temmuz-Eylül dönemi) **milli gelir verileri** DİE tarafından yayınlandı. Milli gelir sayıları ekonomideki gidişatin anlaşılmasında çok önemlidir. Üçayda bir veriler çıktıkça mutlaka ayrıntılarına gireriz.

Bu yılın üçüncü çeyreği ayrıca özel bir anlam taşıyordu. Kısaca hatırlatalım. 2001 krizi sonrasında ekonomide ilk normalleşme işaretleri **2002 ilkbaharında** belirmişti. Ama olumlu ortam çok kısa sürdü.

2002 yazından hava değişti. Önce Ecevit'in hastalığı ve seçim, daha sonra AKP iktidarı ve Irak savaşı karamsar beklentileri besledi. Beklentiler tekrar **2003 Haziran ayında** düzelmeye başladı. Ve bu kez kalıcı oldu.

Dolayısı ile 2003 üçüncü çeyrek verileri yeni konjonktürü belirleyen **temel eğilimler** hakkında önemli ipuçları taşımaktadır. Bu açıdan her zamankinden daha da dikkatle incelenmesi gerekmektedir.

Harcama Kalemleri

Aşağıda ayrıntılı bir tablo yer alıyor. Sıralarda bazı önemli **harcama kategorileri**, sütunlar da ise 2003 ve 2002 yılları için **son çeyrek, son üç çeyrek** (yılbaşından Eylül sonuna) ve **son dört çeyrek** (Ekim başından Eylül sonuna bir yıl) büyüme hızları var.

Örneğin toplam harcamaların az çok üçte ikisini oluşturan **Özel Nihai Tüketim** kalemine bakalım. Bu yıl üçüncü çeyrekte yüzde 5.6, ilk dokuz ayda yüzde 4.9, son bir yılda ise yüzde 4.8 büyüme olmuş.

Geçen yıl ise büyüme hızları aynı sıra ile yüzde 2.5, yüzde 1.4 ve yüzde -1.8 düzeyinde imiş. Bir: tüketim harcamalarında **net bir artış** eğilimi var. İki: ani ve tehlikeli olabilecek bir patlama görülüyor.

Kamu tüketim ve yatırımının **eksiye dönmesi** 2003'de mali disipline çok daha ciddi şekilde uyulduğuna işaret ediyor. Belli ki, 2002'de seçim kararı ile bozulmaya başlayan kamu dengesi 2003'de tekrar tesis edilmiş.

Özel kesim yatırımlarında iki zıt eğilim tesbit ediyoruz. **Makina-teçhizat** yatırımlarında ciddi artış sürüyor. Buna karşılık, **konut ve işyeri** yatırımlarını da kapsayan bina-inşaat kalemindeki gerileme tüm şiddeti ile sürüyor.

Stoklar

Tüketim, kamu tüketimi ve yatırım harcamalarının toplamı iç talebi veriyor. Tüketim ve özel makina-teçhizat yatırımlarında önemli artışlara rağmen, son çeyrekte iç talep **nisbeten sakin** seyrediyor. Bunu kamu harcamalarındaki ve inşaattaki daralmanın sağladığı anlaşılıyor.

Son olarak 2002'den itibaren büyümeye en çok katkı yapan kaleme, **stok değişimine** bakalım. Bu yıl geçen yıla kıyasla çok belirgin bir düşüş saptıyoruz. Bu yıl iç talep büyüme hızının daha yüksek olmasına rağmen GSYİH büyüme hızının daha düşük kalması da bu şekilde açıklanıyor.

Yarın **dış dünya ile ilişkilerin** milli gelir verilerine nasıl yansıtıldığını ele alacağız. (14 Aralık 2003)

	2003			2002		
	Üçüncü Çeyrek	İlk dokuz ay	Yıllık (oniki ay)	Üçüncü Çeyrek	İlk dokuz ay	Yıllık (oniki ay)
Büyüme hızı (%)						
Özel Nihai Tüketim	5,6	4,9	4,8	2,5	1,4	-1,8
Kamu tüketimi	-1,4	-2,3	-0,1	12,0	5,9	0,5
Kamu yatırımı	-17,3	-18,5	-3,6	29,8	9,4	-2,8
Özel makina-teçhizat yatırımı	40,8	39,6	44,6	15,3	-10,5	-31,3
Özel bina-inşaat yatırımı	-18,7	-16,4	-16,0	-16,2	-16,1	-14,5
İç talep (stok hariç)	4,1	4,3	5,1	3,9	-0,1	-5,2
Stoklar (büyümeye katkı)	2,2	3,8	4,3	3,9	7,3	4,5
GSYİH	4,8	5,4	6,8	7,9	6,6	2,2

BÜYÜME VE DIŞ TALEP

DİE tarafından yayınlanan 2003 üçüncü çeyrek **milli gelir verilerini** değerlendirmeyi sürdürüyoruz. Üçüncü çeyreğin özel bir önemi var. Yazın başlayan olumlu konjonktürün temel eğilimleri hakkında ipuçları taşıyor.

Dün **iç talebi** oluşturan harcama kalemlerini inceledik. Bulgularımızı hatırlatalım. Tüketim harcamaları belirgin şekilde artıyor. Ancak temposu yavaş; yani yapay bir tüketim patlaması işaretleri yok.

Öte yandan kamu tüketimi ve yatırımları **mali disiplin** sonucu ciddi şekilde azalıyor. Özel kesimin makina-teçhizat yatırımları artarken inşaat yatırımları geriliyor. Stokların büyüme katkısı hala pozitif ama düşmeye başlıyor.

Bugün, milli gelir verilerinde **dış dünya ile ilişkilere** bakacağız.

Dış Ticaret

Aşağıdaki tablo dün verilenin devamıdır. Sıralarda bazı önemli milli gelir kalemleri, sütunlarda ise bu yıl ve geçen yıl için üç, dokuz ve oniki aylık dönemler yer alıyor. Sayılar o kalemin o dönemde yüzde olarak değişim (büyüme) hızını gösteriyor.

Dış ticarete büyümenin **bu yıl hızlandığı** açıklanan dış ticaret verilerinden biliniyor. Dış ticaret sayılarındaki şişmenin bir bölümü doların euro karşısında değer kaybından kaynaklanıyor. Ama onu temizledikten sonra da reel bir artış gözleniyor.

Bir uyarı yapmak istiyorum. DİE mal dış ticaretini her ay açıklar. Halbuki milli gelirden **mal ve hizmet dış ticareti** kullanılır. Hizmet kısmı Merkez Bankasının yayınladığı ödemeler dengesinin **cari işlemler hesabında** yer alır.

Mal ve hizmet ihracatındaki artış tam anlamıyla bir **yapısal dönüşüme** yada yeni trende tekabül ediyor. Çünkü, 2002'de zaten yüksek artış var. Bu yıl onun da üstüne daha yüksek büyüme hızları geliyor.

Mal ve hizmet ithalatında daha da büyük bir artış görülüyor. Ancak artışın temel nedeni **konjonktürdeki değişim** duruyor. 2001'de ithalat çökmüştü. Nitekim 2002 yılı Eylül sonu itibarıyla yıllık ithalat artışı çok düşük. Ondan sonra hızlanıyor.

Faktör Gelirleri

Dış alem faktör gelirleri kaleminde yurtdışından alınan faizler, firmaların kar transferi ve çalışanların yolladıkları dövizler yer alıyor. Şubat krizine kadar net dış alem faktör gelirleri **fazla verirdi**. Krizden itibaren dış alem faktör gelirleri hızla düşmeye başladı. Net gelirlerde büyük açık oluştu.

Okuyucularım hatırlayacak. Bu olayı **sermaye kaçağı** şeklinde tefsir etmişim. İki buçuk yıl süren düşüş üçüncü çeyrekte **güvenin tesisi** ile tersine dönüyor. Son derece sevindiricidir. Sermaye kaçağı hipotezini doğrulamaktadır.

Yerimiz bitti. **Genel değerlendirme** bir başka yazıya kaldı. (16 Aralık 2003)

	2003			2002		
	Üçüncü Çeyrek	İlk dokuz ay	Yıllık (oniki ay)	Üçüncü Çeyrek	İlk dokuz ay	Yıllık (oniki ay)
Büyüme hızı (%)						
İç talep (stok hariç)	4,1	4,3	5,1	3,9	-0,1	-5,2
İhracat (mal ve hizmet)	20,1	16,0	15,1	15,8	10,6	9,5
İthalat (mal ve hizmet)	29,4	24,5	24,0	19,3	13,7	1,9
GSYİH	4,8	5,4	6,8	7,9	6,6	2,2
Faktör geliri	11,7	-2,9	-6,8	-3,8	-13,8	-19,9
GSMH	4,9	5,2	6,6	7,9	6,6	1,6

YAPISAL DÖNÜŞÜM İŞARETLERİ

Üçüncü çeyrek milli gelir verilerine bakıyoruz. İlk yazıda iç talebi oluşturan harcama kalemlerini ele aldık. Temel eğilimleri saptadık. İkinci yazıda dış dünya ile ilişkilerin milli gelire nasıl yansdığına gördük. Sıra **genel bir değerlendirilmeye** geldi.

Sorunu en genel hali ile vazedelim. Yazbaşından itibaren Türkiye ekonomisine duyulan güven gözle görülür şekilde arttı. Paralelinde birbiri ardından **ekonomik göstegeler** olumluya döndü. Enflasyon ve faizler düştü. Kur istikrar kazandı. İhracat artışı hızlandı.

Buna karşılık, kamuoyunda hala bir tedirginlik var. Vatandaş iyileşmenin **kalıcı olduğuna** bir türlü inanmıyor. Hak vermemek mümkün değil. Geçmişte böyle düzelmeler hep kötü günlerle sonuçlanmış. Gene öyle olmasından korkuyor.

Sütten ağzı yanan yağurdu üfleyerek yermiş. Vatandaş da ekonomik ortamın tekrar bozulmasından çekiniyor. Acaba üçüncü çeyrek milli gelir verileri bu konuda bize ışık tutuyor mu?

Farklı Konjonktür

Geçmişteki sonu kötü biten hızlı büyüme dönemlerinin **temel özelliklerini** kısaca hatırlayalım. Ekonomi özel ve kamu tüketimindeki hızlı artışla canlanır. İç talebin canlılığı hem makina-teçhizat hem de bina-konut yatırımlarını kamçılar. Yani büyümenin motoru iç talep olur.

Bazen mal-hizmet ihracatında da artış görülür. Fakat güçlü iç talep daima mal-hizmet ithalatının daha da hızlı artmasına neden olur. Dolayısı ile iç talepteki şişme esas itibariyle **dış açıktaki** sürdürülemez büyüme tarafından masedilir.

Mevcut konjonktürün farkı derhal görülmektedir. Eylül 2003 itibariyle, üç, dokuz ve oniki aylık verilere göre **kamu tüketimi ve bina-inşaat yatırımları** azalmaktadır. İlki sıkı maliye politikasını yansıtıyor. İkincisi içerideki canlanmanın sönük kalmasının temel nedenlerinden biridir.

GSYİH'nın en önemli harcama kalemi olan özel nihai tüketimde belirgin artış vardır. O da kriz dönemindeki **düşüşü telafi edecek** düzeydedir. Bir tüketim patlamasından söz etmek olanaksızdır.

Buna karşılık özel kesimin **makine-teçhizat yatırımları ve mal-hizmet ihracatı** ciddi şekilde artmaktadır. İlki üretim ve ihracat kapasitesini yükseltir. Yani gelecek dönemlerde büyümenin hızlanmasını temin eder. İkincisi ise büyümenin sürdürülemez bir dış açığa dönüşme ihtimalinin düşük olduğunu söyler.

Sürdürülebilir Büyüme

Ekonominin büyük bir **yapısal dönüşüm** geçirdiği bu verilerden anlaşılmaktadır. Ekonomik konjonktürdeki farklar çok köklüdür. Kamu tüketimi ve üretken olmayan inşaat yatırımları gerilemektedir. Üretken makina-teçhizat yatırımları ve ihracat artmaktadır.

Bu analize üç yıldır sermaye kaçağı sonucu gerileyen dış alem faktör gelirlerinin tekrar **yükseliş eğilimine** gimesini eklemeliyiz. Yatırımların daha da hızlanması halinde bile dış açığın sürdürülebilir düzeyde kalma ihtimali güçlenmiştir.

Düşen enflasyon ve küçülen dış açıkla **yüksek büyüme hızları** Türkiye için yeni bir deneyimdir. Bunu mümkün kılan büyük yapısal dönüşümün işaretleri milli gelir sayılarında gözükmeye başlamıştır. (18 Aralık 2003)

BÜTÇE HEDEFLERİ TUTUYOR

Standby Anlaşmasının **altıncı gözden geçirmesi** IMF İcra Direktörleri tarafından bu hafta onaylandı. Zaten bir sorun beklenmiyordu. Böylece AKP hükümeti iktidarının ilk yılında üçüncü kez IMF'den geçer not aldı.

Bir yıl öncesini, hükümetin yeni kurulduğu günleri günleri hatırlayalım. Genelde hükümetin IMF'nin talep ettiği bütçe disiplinine uymayacağı düşünülüyordu. Popülist politikalara geri dönülmesinden korkuluyordu.

Faiz-dışı fazla hedefi tartışmaların odak noktasını oluşturuyordu. IMF, konsolide bütçede GSMH'nın yüzde 5'i, toplam kamu kesiminde ise yüzde 6.5'u kadar faiz-dışı fazla verilmesinde ısrar ediyordu.

Piyasa iktisatçılarının önemli bölümü hükümetin bu hedefleri tutturabileceğine inanmıyordu. Maliye politikası hakkındaki tereddütler yaz aylarına kadar sürdü. Ancak sonbahar aylarında maliye politikasının programla uyumlu seyrettiği anlaşıldı.

Kasım Verileri

Okuyucumuza küçük bir bilgi verelim. Her ayın başında Hazine geçmiş ayın bütçe dengesini **nakit bazında** bildirir. Profesyoneller o sayıya bakarak bütçe açığını ve faiz-dışı fazlayı hesaplayabilir. Ay ortasında ise ayrıntılı bütçe verileri Maliye Bakanlığında gelir.

Geçen hafta **Ocak-Kasım 2003 dönemi** onbir aylık bütçe gerçekleşmesi açıklandı. Geriye bir tek Aralık kalıyor. Yani temel eğilimlerde bundan sonra bir değişme olma ihtimali yoktur. Kasım sonuçları 2003 bütçe sonuçlarını görmek için yeterlidir.

Aşağıdaki tabloda ana kalemler itibariyle özet bütçe gerçekleşmesi yer alıyor. İlk iki sütunda 2002 ve 2003 yılları Ocak-Kasım dönemi gerçekleşmesi gösteriliyor. Bunlar **fiilen yayınlanan** sayılardır.

Üçüncü ve dördüncü sütunlarda ise 2003'le 2002'yi karşılaştırmak için **enflasyon etkisi** temizleniyor. Tüketici fiyatları endeksini kullanıyoruz. Her iki yılın sayılarını Kasım 2003 fiyatları ile ifade ediyoruz. Buradan son sütunda **reel değişimi** hesaplıyoruz.

Reel olarak vergi gelirleri **yüzde 10**, faiz dışı harcamalar **yüzde 3.5** artmış. Merkez Bankasının bu yıl temettü dağıtmaması **diğer gelirlerdeki** azalmanın temel nedenidir.

Faiz-dışı Fazla

2003 yılında cari fiyatlarla GSMH **360 ktr. TL** tahmin ediliyor. Buna göre, toplam kamu faiz dışı fazla hedefi **23.4 ktr. TL**, konsolide bütçeye düşen bölümü ise **18 ktr. TL** tutuyor.

Kasım sonu itibariyle konsolide bütçe faiz dışı fazlası **20.2 ktr.TL** ile hedefin üstüne çıkmış durumda. Aralık ayında bir miktar eksi çıksa bile hedefin tutturulmasında bir sorun olmadığı anlaşılıyor.

Yapısal reformlarda bazı gecikmeler olmasına rağmen IMF ile ilişkilerin sağlıklı seyretmesinin geri planında hükümetin **bütçede disiplini sağlaması** yatmaktadır. Mevcut olumlu konjonktürü **kalıcı** hale getirecek olan da disiplinin devam etmesidir. (21 Aralık 2003)

Ocak-Kasım Dönemi (Katrilyon TL)	Cari		Reel (Kas03)		% Değişim
	2003	2002	2003	2002	
Gelirler	88,7	69,8	93,7	92,8	1,0
Vergi Gelirleri	74,7	54,0	78,8	71,6	10,0
Diğer Gelirler	14,1	15,8	14,9	21,2	-29,5
Faiz-dışı Harcamalar	68,5	52,7	72,3	69,9	3,5
Faiz Harcamaları	53,2	46,8	56,7	63,1	-10,2
Faiz-dışı Denge	20,2	17,1	21,4	22,9	-6,6
Bütçe Dengesi	-33,0	-29,7	-35,3	-40,2	12,3

DÜNYA EKONOMİSİNDE CANLANMA

Aralık ayının son yazılarını geçen yılda Türkiye ekonomisinin değerlendirilmesine ayırıyoruz. Ondan önce **dünya ekonomisinin gidişatına** bir göz atıyoruz. Dışa açılmanın kaçınılmaz sonucu dış konjonktürün Türkiye ekonomisine etkisinin artmasıdır.

2001'de **ABD resesyona** girdi. Dünya ekonomisi ciddi şekilde yavaşladı. Ama Türkiye Şubat krizi sonrasının sorunları ile uğraşıyordu. Daha ciddi dertler vardı. Kötü dünya konjonktürünü görececek hal yoktu.

Türkiye'nin ihracatında AB'nin payı yüzde 50'nin üstünde seyrediyor. Bu da Türkiye için AB ekonomisinin seyrini çok önemli hale getiriyor. Genelde ABD'den yavaş büyüyen AB resesyona da **ABD'den sonra** girdi. Dolayısı ile resesyondan çıkışı da gecikti. 2002'de dünyada canlanma işaretleri belirirken AB'nin ithalatı azaldı.

Buna rağmen Türkiye 2001 ve 2002'de **büyük ihracat artışları** kaydetti. Maalesef olayın dış konjonktür boyutu gözden kaçtı. İhracat artışının ne kadar zor koşullarda gerçekleştiği anlaşılamadı. Bu yanılığın dış açık tahminlerine de kötümserlik şeklinde yansdı.

2003'de Toparlanma

2003 dünya konjonktüründe iki olumsuz etken vardı: **Irak savaşı** ve Uzak-Doğu ülkelerine vuran **SARS virüsü**. O bakıma yıl iyi başlamadı. Ama **ikinci yarıda** dünya ekonomisinde net bir canlanma ortaya çıktı.

Canlanmanın önemli bir aktörü **ABD oldu**. Başkan Bush'un büyük bütçe açığı ve Alan Greenspan'ın düşük faizleri sonuç verdi. Önce tüketim harcamaları ardından yatırımlar artmaya başladı. Son çeyrekte ekonomi yüzde 8'in üstünde büyüdü. Bu yıl büyüme hızının **yüzde 3'e** varacağı tahmin ediliyor.

Diğer aktör başta Çin ve Hindistan, **Asya ülkeleri** oldu. Çin'in yüzde 9, Hindistan'ın yüzde 6 civarında büyümesi bekleniyor. Singapur, Tayland, Tayvan ve Malezya'da sanayi üretimi **iki-haneli düzeylerde** artıyor. Son aylarda bu süreç iyice hızlandı.

Maalesef AB **gene geriden** geliyor. Euro bölgesini oluşturan 12 AB üyesi ülkenin öngörülen büyüme hızı **yüzde 0.5'de** kalıyor. Türkiye'nin en büyük ticari ortağı Almanya'da büyüme sıfır, Fransa'da yüzde 0.2 bekleniyor.

AB'den tek nisbeten olumlu haber, yılın ikinci yarısında ekonomiden daha iyi işaretlerin gelmesidir. Örneğin 2002'de küçülen ithalat hacminin bu yıl **yüzde 3** civarında arttığı hesaplanıyor. Türkiye'nin 2003 yılındaki olumlu ihracat performansının gerisinde dış pazarın büyümesi de vardır.

2004'de Büyüme

Profesyonel tahminler 2004 yılında dünya ekonomisinde **büyümenin hızlanacağına** kesin gözü ile bakıyorlar. Örneğin 2004'de büyüme ABD için yüzde 4.2, Euro bölgesi için yüzde 1.8 tahmin ediliyor. Japonya'dan bile yüzde 2 üstünde büyüme bekleniyor.

Dolayısı ile dünya ticareti artış hızının da tekrar **yüzde 8** düzeyine çıkması, AB'nin ithalatının da yüzde 6 artması öngörülüyor. Bunlar Türkiye açısından çok sevindirici haberlerdir. Olumlu dış konjonktür Türkiye'nin işini kolaylaştıracaktır.

Son olarak, Türkiye açısından Irak'ta normalleşmenin önemini belirtelim. Körfez savaşı öncesinde Irak ihracatımızda **üçüncü sırayı** alıyordu. Ekim verileri Irak'a resmi ihracatın da hızlı artış trendine girdiğine işaret ediyor. (23 Aralık 2003)

2003: KRİTİK YIL

Ekonomik değişkenlerin analizinde **zaman birimi** önem taşır. Bir uçta saatlik, günlük, haftalık gibi **çok kısa dönem** vardır. Onu aylık, üç aylık, bazen yıllık gibi **kısa dönem** izler. **Orta dönem** en az bir, daha çok birkaç yıllık zaman dilimine, **uzun dönem** onyıla, **çok uzun dönem** on yıllara tekabül eder.

Bundan sonraki iki yazıda 2003'ün kısa-orta dönem ayrıntılarına gireceğiz. Ancak, önce **uzun süreli bir perspektiften** bakacağız. Bu yaklaşım kısa dönemi değerlendirirken işimizi kolaylaştıracaktır.

Peşinen söyleyelim. Bitmekte olan 2003 yılı, Türkiye'nin ekonomik ve siyasi yakın tarihinde **kritik bir yıl** olmuştur. "Yakın tarih" ifadesi ile ne kastediyoruz? En azından otuz, hatta elli yıl diyebiliriz.

Demokrasi Sınavı

Siyasetle başlayalım. Aslında olaylar inanılmaz şekilde hızlı gelişti. Seçimden AKP güçlü bir **meclis çoğunluğu** ile çıktı. Kamuoyunun ilk tepkisi pragmatik ve kısa dönemli idi. Bölünmüş meclisler ve koalisyon hükümetleri döneminin sona ermesi olumlu karşılandı.

Halbuki yeni hükümetin uzun dönem açısından ilginç bir anlamı vardı. Türkiye'yi tüm tarihi boyunca geren **temel fay hatlarından** birinden yumuşak şekilde kurtulma işaretini taşıyordu.

AKP hükümetinin temsil ettiği **büyük dönüşümün** ve içerdiği **tarihi fırsatın** seçkinler tarafından ne ölçüde kavrandığına emin değilim. Kısa dönemli hesap ve önyargıların büyük resmin görülmesini engellediğini düşünüyorum.

Vurgulanması gereken şudur. 4 Kasım'da seçmen tarihimizin belki en önemli **iktidar değişimini** gerçekleştirdi. Laik-merkez siyasetin Cumhuriyet dönemi boyunca siyaset dışı tuttuğu **dindar-çevre siyasetini** meşru zeminde iktidara getirdi.

Daha da önemlisi, İslamcılık ve çevre kökenli yeni iktidarın Türkiye'nin yüzyıllık **Batı ile bütünleşme ve demokratikleşme projesini** benimsediğinin ortaya çıkmasıdır. Aynı anda merkez içinde projeye muhalefetin sertleşmesi de ilginçtir.

2003'de gerçekleştirilen demokratik reformları, AB ile yakınlaşmayı, Kıbrıs sorununa çözüm arayışını, hatta ünlü 1 Mart tezkeresini hatırlayalım. Türkiye'de siyasetin **kökten değiştiğini ve dönüştüğünü** kabul etmek zorundayız.

Popülizmden Çıkış

Anlatılan siyasi sürecin ekonomiye en önemli yansıması nedir? İktisat politikalarında **popülizm dozunun** gözle görülür şekilde düşmesidir. Toplumun büyük çoğunluğu yaşamlarında ilk kez popülist olmayan iktisat politikalarına şahit olmaktadır.

Sonuç ortadadır. AKP hükümetinin popülizmden uzak durması ekonomik aktörler nezdinde prim yaptı. Irak savaşının yarattığı belirsizliklere rağmen rağmen güven tesis edildi. Sermaye kaçağı tersine döndü. Enflasyon, faiz, büyüme, dış açık, vs. **temel göstergeler** ciddi şekilde iyileşti.

Bir an için anlattıklarımızın tersini düşünelim. Siyasi kutuplaşmanın, tarihin akışına zıt vizyonların ve popülist arayışların damgasını vurduğu oniki ay tahayyül edelim. 2003'ün neden **kritik bir yıl** olduğunu çok daha iyi anlarız. (25 Aralık 2003)

GÜVEN FAZİLET DAİRESİ

Geçen yazıda 2004'ün siyasi ortamına baktık. AKP iktidarının kutuplaşmadan kaçınmasını, AB üyeliği hedefini sahiplenmesini ve popülizmden uzak durmasını vurguladık. Türkiye'nin çok kritik bir **demokrasi sınavından** geçtiğini söyledik.

Olumlu siyasi konjonktür ekonomiye birebir yansımıştır. Yaşanan olumlu sürecin gerisindeki mekanizmayı daha önceden anlattığımızı okuyucularım hatırlayacaklardır. Analizde **iki kavram** öne çıkmıştı.

Birine "**çoklu denge**" demiştik. Ekonomik yapıdaki kırılma beklentilerin özel bir önem kazanmasına neden oluyordu. İktisat politikaları aynı kalırken beklentilerle birlikte ekonomik göstergeler çok farklı davranıyordu.

Diğerine ise "**güven fazilet dairesi**" demiştik. Beklentilerdeki düzelleme sermaye kaçağını durdurunca kur ve faizi gevşiyor, bu ise beklentilerin daha düzelmeye neden oluyordu.

Faizin Engellenemeyen Düşüşü

2002 yılı ilkbaharında ekonomik koşullar bir fazilet dairesinin başlaması için uygundu. Maalesef eski hükümet bu fırsatı kullanamadı. Önce Ecevit'in hastalığı piyasaları tedirgin etti. Sonrasında erken seçim kararı geldi.

Neticede ekonomi tekrar bilinen yüksek faiz ve kurlu kötü dengeye yöneldi. Yeni bir iktidar ve ardından gelen Irak savaşı kötü dengeyin **2003 yazbaşına** kadar sürmesini sağladı.

Halbuki, bütün bu dönem boyunca sıkı maliye ve para politikaları disiplinli şekilde uygulanıyordu. Eninde sonunda ekonomik aktörler **faiz ve kurdaki şişmenin** ekonomik temeli olmadığını anlayacaklardı. Yani balon sönecekti.

Nitekim söndü. Irak savaşı kısa sürede bitince döviz kuru ve faiz hızla gerilemeye başladı. Karamsarların "**sonbaharda kriz**" senaryoları sadece Temmuz ayında faizin sabit kalmasına yol açtı. Ama sonraki düşüşü engelleyemedi.

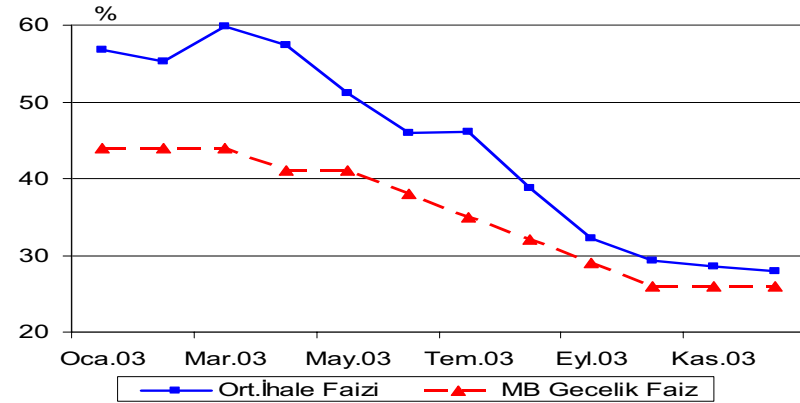
Aşağıdaki tablo iki temel faizin yıl boyunca seyrini özetliyor. Alttaki eğri Merkez Bankasının **gecelik borçlanma** faizini, üstteki eğri ise Hazine ihalelerinde oluşan ortalama **bono faizi** gösteriyor. İlki basit, ikincisi bileşik faizdir.

Manzara çok nettir. Yıla yüzde 57'den başlayan bono faizleri yılı **yüzde 28'le** bitirmektedir. Hazine'nin borçlanma faizi yarı yarıya düşmüştür. Merkez Bankası kotasyonu da yüzde 44'den **yüzde 26'ya** gerilemiştir.

Faiz Neden Değil Sonuçtur

İktisat teorisi yüksek faizin ekonomideki kötü gidişatın **nedeni değil sonucu** olduğunu söyler. Bütçede disiplin sağlanır ve para politikası sıkı tutulursa faizler düşer. Aksi halde yüksek seyrederek. Başka türlü olamaz.

2003 yılının ekonomide **en önemli olayı** faizdeki kalıcı düşüştür. Olumlu etkileri önümüzdeki dönemde daha açık şekilde anlaşılacaktır. (28 Aralık 2003)

2003'DE EKONOMİ

Yılın son yazısında ekonomik gidişatı özetleyen **temel göstergelere** bakıyoruz. Gerçekleşmeyi yılın ilk yazısında yayınladığımız tahminlerle karşılaştırıyoruz. Genel bir değerlendirme yapıyoruz.

2003 aslında tahmini zor bir yıldır. 2002 sonunun **iki belirsizliğini** hatırlayalım. Bir: iktisat politikalarını tanımadığımız yeni bir hükümet var. İki: Irak savaşının zamanı, süresi ve yaratacağı sorunlar bilinmiyor.

Tahminlerime son retuşları yaparken bu belirsizliğin sıkıntısını hissetmişim. Biri iyimser, diğeri kötümser, üçüncüsü orta yerde **üç ayı senaryo** üstünde çalışıyordum. Bir türlü hangisini seçeceğime karar veremiyordum.

Sonunda iyimserle ortalama arasında bir yerde karar kıldım. Meslektaşlarıma kıyasla **fazla iyimser** tahminler yapmışım. Yılın ilk aylarında içim içimi yedi. Aşağıda görüleceği gibi maalesef sonunda ben de karamsar kaldım.

Beklentiler ve Gerçekleşme

Aşağıdaki tablonun sıralarında temel ekonomik göstergeler yer alıyor. Sütunları biraz açıklamak gerekiyor. İlk sütunda Merkez Bankası beklenti anketinin Ocak 2003 sonuçları var. Bunlara "**consensus**" tahminleri dedik. İkinci sütunda aynı tarihte **benim tahminlerim**, son sütunda ise **fiili gerçekleşme** gösteriliyor.

Yılbaşında TÜFE için ortalama beklenti yüzde 24.9, benimki ise yüzde 19'muş. Fiili enflasyonu ise yüzde 18.6 bekliyoruz. Enflasyonda piyasanın karamsar olduğu, benim ise (**şans eseri olmalı**) tutturduğum görülüyor.

Faizlerde karamsarlık daha belirgin hale geliyor. Yıl sonu için Hazine ihale faizi (bileşik) ve Merkez Bankası kotasyonu (basit) beklentileri **gerçekleşmenin çok üstünde**. Ben piyasadan daha iyimserim ama neticede herkes ciddi şekilde kötümser kalıyor.

Dolar kurunda tahminler **hepten uçuyor**. Piyasa doların 2 milyonu aşacağını düşünüyor. Ben yıl ortalaması için 1.75, yıl sonu için 1.9 milyon diyorum. Aynı karamsarlık sırası büyüme için de geçerli ama faiz ve kura kıyasla tahminler gerçekleşmeye **daha yakın**.

Yılbaşı beklentilerine kıyasla daha kötü tek gerçekleşme **cari işlemler dengesinde** görülüyor. Benim dış açık konusunda ezeli ve ebedi aşırı iyimserlik hastalığım tekrar teşhis ediliyor. İlginç olan piyasanın da dış dengede iyimser kalması.

2003 İyi Bir Yıldır

Lafı fazla uzatmaya gerek yoktur. Sayılar ortadadır. Türkiye ekonomisi, yeni bir hükümetin ve Irak savaşının yarattığı belirsizliklerle girdiği 2003'ü **iyi bitirmektedir**.

Enflasyon, faizler ve dolar kuru ortalama beklentiden daha düşük, büyüme hızı ise daha yüksek çıkmıştır. Sadece dış dengede gerçekleşme beklentiden kötüdür. Dış denge hariç tutulursa, benim yılbaşında iyimser duran tahminlerim **daha gerçekçi** çıkmıştır.

Okuyucularına sağlık, mutluluk, refah ve huzur dolu bir yıl diliyorum.
(30 Aralık 2003)

2003 yılı	Ocak 2003 tahmini		2003 Gerçekleşme *
	Consensus	A.S.Akat	
TÜFE artışı (%)	24,9	19,0	18,6
Bileşik Faiz (%)	39,5	35,0	26,2
Kotasyon (%)	34,1	34,0	26,0
GSMH büyüme hızı (%)	4,2	5,0	5,4
Dolar kuru (bin TL)	2.071	1.900	1.420
Cari İşlem Dengesi (milyar \$)	-1,9	0,5	-5,3

* Son tahminlerdir